

VILNIAUS UNIVERSITETAS

Algimantas Laurinavičius

**TURTU PAGRĮSTOS POLITIKOS ĮGYVENDINIMO MODELIS
LIETUVOJE**

D a k t a r o d i s e r t a c i j a

Socialiniai mokslai, ekonomika (04S)

Vilnius, 2013

Disertacija rengta 2009 – 2013 metais Vilniaus universitete

Mokslinis vadovas:

prof. dr. Birutė Galinienė (Vilniaus universitetas, socialiniai mokslai,
ekonomika – 04 S)

TURINYS

LENTELIŲ SĄRAŠAS	4
PAVEIKSLŲ SĄRAŠAS.....	5
SANTRUMPŲ SĄRAŠAS	7
ĮVADAS.....	8
1. TEORINIAI TURTU PAGRĪSTOS GEROVĖS ASPEKTAI	23
1.1. Turtu pagrįstos gerovės samprata ir jos istorinė raida	23
1.2. Turtu pagrįstos gerovės sampratos kryptys, jų panašumai ir skirtumai	28
1.3. „Turto efektas“ bei turto įtaka vaiko gerovei	33
1.4. Turtu pagrįstos gerovės įgyvendinimo būdai	39
1.5. Kritika turtu pagrįstos gerovės įgyvendinimo politikai	55
1.6. Turtu pagrįstos politikos tikslai	65
1.7. Turtu pagrįstos politikos modelių ypatybės.....	72
2. UŽSIENIO ŠALYSE ĮGYVENDINTŲ TURTU PAGRĪSTOS POLITIKOS MODELIŲ LYGINAMOJI ANALIZĖ.....	85
2.1. Turtu pagrįstos politikos įgyvendinimas D. Britanijoje	86
2.2. Turtu pagrįstos politikos įgyvendinimas Š. Amerikoje	93
2.3. Turtu pagrįstos politikos įgyvendinimas Pietryčių Azijoje	110
2.4. Įgyvendintų modelių lyginamoji analizė	116
3. NAUJAS POŽIŪRIS Į SOCIALINIŲ PROBLEMŲ SPRENDIMĄ LIETUVOJE	125
3.1. Socialinių problemų ištyrimo lygis ir turto politikos įgyvendinimo patirtis Lietuvoje	125
3.2. Socialinė-ekonominė, demografinė padėtis Lietuvoje	132
3.3. Investicijų ir inovacijų būklė Lietuvoje.....	140
3.4. Lietuvos gyventojų požiūris į turtu pagrįstą politiką.....	146
3.5. Turtu pagrįstos politikos įgyvendinimo hipotetinis modelis	162
3.5.1. Hipotetinio modelio parametrai	162
3.5.2. Hipotetinio modelio rezultatai	171
3.5.3. Politikos finansavimo šaltinių paieška.....	183
3.5.4. Fonde sukauptų lėšų investavimo kryptys.....	194
IŠVADOS IR PASIŪLYMAI	200
APRIBOJIMAI IR TOLESNIŲ TYRIMŲ KRYPTYS	207
LITERATŪRA IR ŠALTINIAI	212
PRIEDAI	230
1 priedas. Lito ir užsienio valiutų santykiai 2012-12-31	230
2 priedas. Vaikų galimybių fondo dydžio dinamika.....	230
3 priedas. Vaikų galimybių fondo dalyvio sąskaitos likutis	231
4 priedas. Apklaustos anketa	233

LENTELIŲ SĄRAŠAS

- 1 lentelė. Tikėtinas *ASPIRE* aktu numatytų išmokų pasiskirstymas tarp JAV šeimų pagal jų uždarbį
- 2 lentelė. Aliaskos nuolatinio fondo išmokėti dividendai, JAV doleriai/1 gyv.
- 3 lentelė. Pagrindiniai turtu pagrįstos politikos vertinimo kriterijai
- 4 lentelė. Įgyvendintų modelių palyginimas pagal pagrindinius vertinimo kriterijus
- 5 lentelė. Įgyvendintų modelių palyginimas pagal papildomus vertinimo kriterijus
- 6 lentelė. Gini koeficientas ir skurdo rizikos lygis Baltijos šalyse
- 7 lentelė. Gini koeficientas ir skurdo rizikos lygis CRE šalyse
- 8 lentelė. Natūralus prieaugis, migracija ir gyventojų skaičius Lietuvoje
- 9 lentelė. Atliktos apklausos atsakymų statistinė paklaida
- 10 lentelė. Lietuvoje siūlomam įgyvendinti turtu pagrįstos politikos modeliui keltini tikslai ir jų vertinimo rodikliai
- 11 lentelė. Turtu pagrįstos politikos įgyvendinimo modelio prielaidos
- 12 lentelė. Hipotetinio Vaikų galimybių fondo dalyvio sukaupto kapitalo dydžiai po 18 m., Lt
- 13 lentelė. Socialinės apsaugos sistema Lietuvoje
- 14 lentelė. Piniginės socialinės paramos išmokos 2005-2011 m., mln. Lt
- 15 lentelė. LR finansų ministerijos pasiūlytos universalaus nekilnojamojo turto mokesčio lengvatos
- 16 lentelė. NT mokesčio lengvatų privalumai ir trūkumai
- 17 lentelė. Turtu pagrįstos politikos finansavimo šaltinių privalumai ir trūkumai

PAVEIKSLŲ SĄRAŠAS

- 1 pav. Disertacijos loginė struktūra
- 2 pav. Turtu pagrįstos gerovės koncepcija
- 3 pav. Turtu pagrįstos gerovės modeliai pagal sukaupto kapitalo panaudojimo apribojimus ir turto poveikį individų socialiniam-ekonominiam vystymuisi
- 4 pav. Turto įtaka vaiko gerovei
- 5 pav. Turtu pagrįstos gerovės įgyvendinimo būdai
- 6 pav. Pagrindiniai turtu pagrįstos politikos įgyvendinimo tikslai
- 7 pav. Tikėtinas LSE sąskaitos likutis po 18 metų
- 8 pav. Įgyvendintų modelių atitikimas turtu pagrįstos politikos vertinimo principams
- 9 pav. Gini koeficiento ir skurdo rizikos lygio pokyčiai Lietuvoje 2005-2010 m.
- 10 pav. Nominalaus BVP, vidutinio mėnesinio neto atlyginimo ir akcijų kainų vidutiniai metiniai pokyčiai Baltijos šalyse 2000-2010 m. (nepakoreguota pagal infliaciją)
- 11 pav. Įmonių gauto pelno prieš apmokestinimą (mln. Lt) ir vidutinio neto darbo užmokesčio (Lt) kitimas Lietuvoje 2001–2011 m.
- 12 pav. BVP dalis, kurią sudaro kompensacija darbuotojams 2004-2011 m., %
- 13 pav. Materialinės investicijos Lietuvoje 2001-2011 m., % nuo BVP
- 14 pav. TUI Lietuvoje 2001-2011 m.
- 15 pav. Gamyba naudojant aukštąsias ir vidutiniškai aukštas technologijas Lietuvoje 2002-2011 m.
- 16 pav. Suminis inovatyvumo indeksas Lietuvoje, Estijoje, Bulgarijoje ir ES 2007-2011 m.
- 17 pav. Respondentų (imtis) ir visų šalies gyventojų (populiacija) pasiskirstymas pagal gyvenamąją vietą ir amžių
- 18 pav. Respondentų demografiniai ir socio-ekonominiai rodikliai
- 19 pav. Respondentų pasiskirstymas pagal pajamas (po mokesčių)
- 20 pav. Respondentų požiūris į turtu pagrįstą politiką
- 21 pav. Respondentų nuomonė dėl pradinio Vyriausybės indėlio dydžio ir sąskaitoje sukauptų lėšų sumos po 18 m.
- 22 pav. Respondentų nuomonė dėl lėšų, sukauptų VTS, panaudojimo
- 23 pav. Respondentų nuomonė dėl finansinio švietimo poreikio
- 24 pav. Respondentų požiūris į VTS papildymą asmeninėmis lėšomis
- 25 pav. Respondentų požiūris į VTS papildymą asmeninėmis lėšomis, esant Vyriausybės kofinansavimui
- 26 pav. Respondentų požiūris į VTS poveikį gimstamumo lygiui
- 27 pav. Respondentų požiūris į turtu pagrįstos politikos finansavimo šaltinius
- 28 pav. Respondentų išskirstymas į aibes pagal pritarimą / nepritarimą turtu pagrįstos politikos finansavimo šaltiniams
- 29 pav. Principinė turtu pagrįstos politikos įgyvendinimo ir funkcionavimo schema
- 30 pav. Turtu pagrįstos politikos finansavimo poreikis 2014-2031 m., mln. Lt

- 31 pav. Hipotetinio Vaikų galimybių fondo turto metiniai pokyčiai 2014-2031 m., mln. Lt
- 32 pav. Hipotetinio Vaikų galimybių fondo dydžio dinamika 2014-2031 m., mln. Lt
- 33 pav. Hipotetinio Vaikų galimybių fondo turto metiniai pokyčiai 2014-2031 m., mln. Lt, esant tėvų investicijoms
- 34 pav. Hipotetinio Vaikų galimybių fondo dydžio dinamika 2014-2031 m., mln. Lt, esant tėvų investicijoms
- 35 pav. Vaikų galimybių fondo dalyvio investicinės sąskaitos likučio dinamika (kai nėra investuojamos asmeninės lėšos) 2014-2032 m., Lt
- 36 pav. Vaikų galimybių fondo dalyvio investicinės sąskaitos likučio dinamika (kai yra investuojamos asmeninės lėšos) 2014-2032 m., Lt
- 37 pav. Politikos finansavimo poreikis pirmaisiais ir paskutiniais politikos įgyvendinimo metais bei visu 18 metų laikotarpiu, keičiantis skurdo ir gimstamumo lygiui, mln. Lt
- 38 pav. Politikos finansavimo poreikis pirmaisiais ir paskutiniais politikos įgyvendinimo metais bei visu 18 metų laikotarpiu, keičiantis valstybės išmokų dydžiui ir tvarkai, mln. Lt
- 39 pav. Fondo dalyvio sukauptas kapitalas, keičiantis valstybės išmokų dydžiui, metinei investicijų grąžai, tėvų investicijų ir valstybės koinvesticijų lygiui, tūkst. Lt
- 40 pav. Išmokos vaikui, numatytos LR Išmokų vaikams įstatyme 2008-2012 m.

SANTRUMPŲ SĄRAŠAS

ADD	<i>American Dream Demonstration</i> (daugiakriterinis tyrimas JAV apie IDA programos rezultatus)
CRE šalys	Centrinės ir Rytų Europos šalys
CTF	<i>Child Trust Fund</i> (ilgos trukmės taupymo ir investavimo sąskaitų programa visiems britų naujagimiams)
IDA	<i>Individual Development Account</i> (suderintojo taupymo sąskaitų programa JAV)
MTEP	Moksliniai tyrimai ir eksperimentinė plėtra
TUI	Tiesioginės užsienio investicijos
SII	Europos Komisijos skaičiuojamas šalies narės inovatyvumo indeksas (angl. <i>Summary Innovation Index</i>)
VTS	Vaikų taupymo sąskaitos

ĮVADAS

Temos aktualumas. Socialinio teisingumo paieškos Lietuvoje yra užleidusios vietą šalies ekonominio „pyrago“ didinimui, o pastarojo dydis dažnai suvokiamas kaip atskirų asmenų individualių naudų suma. Todėl dėmesys daugiau kreipiamas į spartesnę šalies BVP augimą, bet ne į teisingesnį jo paskirstymą. Ši teiginį patvirtina pajamų nelygybę ir skurdo lygį matuojantys rodikliai, pastarųjų penkerių metų laikotarpiu Lietuvoje neužfiksavę jokios pažangos: Gini koeficientas 2005-2010 m. padidėjo nuo 36,3 iki 36,9, o skurdo rizikos lygis beveik nepasikeitė (2005 m. buvo 20,5%, o 2010 m. - 20,2%) – taigi atotrūkis tarp turtingųjų ir vargšų nesumažėjo (Lietuvos statistikos..., 2012).

Viena iš didelės pajamų nelygybės ir skurdo priežasčių Lietuvoje yra ta, kad pagrindinis šalies gyventojų pragyvenimo šaltinis yra su darbo santykiais susijusios pajamos, o jų augimo tempas buvo kur kas lėtesnis nei šalies akcijų rinkos ar įmonių pelno augimas. Be to, darbo pajamų svoris šalies nacionalinėse pajamose yra santykinai nedidelis - taigi didžioji šalies ekonominio „pyrago“ dalis atitenka kapitalo savininkams.

Visgi pastarojo meto ekonominė mintis visuomenės gerovę sieja ne tik su individų turimų išteklių ar gaunamų pajamų dydžiu, bet ir su jų paskirstymu (ar nelygybe). Ekonominiai tyrimai pripažįsta, kad didelė pajamų nelygybė, aukštas skurdo lygis stabdo visuomenės ir valstybės raidą, turi labai didelę įtaką gyventojų sveikatos, švietimo galimybėms, būsto sąlygoms ir nusikalstamumo lygiui. Dėl didelių turtinių skirtumų kyla politinis nepasitenkinimas, galintis sukelti rimtų socialinių sukrėtimų.

Pažymėtina, kad tradiciškai kovos su skurdu ir socialine nelygybe priemonės yra sutelktos į pajamų ir vartojimo klausimus, ypač akcentuojant progresinio gyventojų pajamų apmokestinimo idėją ir įvairių išmokų didinimą neturtingiesiems. Tokie veiksmai – kurie vadinami pajamų rėmimo ar užtikrinimo politika - ignoroja kelis ypač svarbius aspektus:

- kai mokesčiai paveikia ribinius vartotojo sprendimus (o taip ir įvyksta diferencijuoto pajamų apmokestinimo atveju), atsiranda efektyvumo nuostoliai (jei mokesčiai remtųsi vartotojo pradinio išteklių rinkinio verte, tai efektyvumo nuostolių nebūtų¹);
- be to, pajamų mokesčiai – kad ir kaip stipriai progresyvūs jie būtų - negali užtikrinti deramos lygybės, nes žymiai didesnė nelygybė yra ne asmenų pajamose, bet jų sukauptame turte. Tyrimai, atlikti JAV, atskleidė, kad 2009 m. medianinis baltaodis turėjo apie 70-100% didesnes vidutines pajamas nei medianinis juodaodis ar ispanakalbis, tuo tarpu medianinio baltaodžio vidutinis grynasis turtas buvo net 18-20 kartų didesnis nei juodaodžio ar ispanakalbio!² (Bucks et al., 2009; DeNavas-Walt et al., 2010; Kochhar et al, 2011);
- įvairios paramos ir išmokų programos, skirtos išimtinai neturtingiesiems, stipriai mažina paskatas dirbti oficialioje darbo rinkoje, yra stigmatizuojančios ir labiau gilina socialinę atskirtį tarp įvairių visuomenės grupių nei skatina solidarumą;
- išmokų pervedimai skurstantiesiems nesumažina iki išmokų buvusio skurdo lygio (Danziger & Plotnick, 1986). Kitaip sakant, tokios išmokos, nors ir padeda įveikti sunkmetį, nepaskatina skurstančiųjų socialinio ir ekonominio vystymosi, jų ilgalaikių galimybių ugdymo.

Pastebėtina, kad naujų priemonių poreikis socialinės politikos srityje galėtų būti aiškintinas visose išsivysčiusiose šalyse sparčiai plintančiu nepasitenkinimu tradicinės gerovės valstybės pasiekimais skurdo mažinimo srityje. Visuotinai sutinkama, kad įprastinės gerovės užtikrinimo priemonės sukuria skurdo ir nedarbo “spąstus” – t.y. skurstantieji išlaikomi skurde ir priklausomybėje, kuriuos gerovės valstybė kaip tik ir turėjo panaikinti. Be to, yra visuotinai sutinkama, kad tradicinės gerovės užtikrinimo priemonės yra per daug stipriai susietos su archajišku darbo ir namų ūkio apibrėžimu, o tai

¹ Išvados iš Antrosios gerovės ekonomikos teoremos (Varian, 2004)

² 2009 m. baltaodžių medianis turtas buvo 113 148 JAV dolerių, ispanakalbių – 6 325 JAV doleriai, o juodaodžių – 5 677 JAV doleriai

palieka dideles žmonių grupes be gerovės užtikrinimo. Šios tradicinių gerovės valstybių nesėkmės pagrindžia poreikį reformai (Skidelsky, 2001).

Atkreiptinas dėmesys, kad tradicinės socialinės politikos, besiremiančios pajamų užtikrinimu, pagrindinė funkcija yra palaikyti asmenis tokiu metu, kai jie susiduria su trumpalaikiais ar ilgalaikiais nepritekliais, ištikus nedarbiui, sveikatos sutrikimams, nelaimingiems atsitikimams ar atėjus senatvei. Tačiau pajamų užtikrinimo politika yra pasyvi: nors ir remia asmenis, ištikus sunkumų, bet nėra skirta ugdyti jų galimybes (Sherraden, 2002, 2003b). Šiandieninėje poindustrinėje ekonomikoje yra reikalinga aktyvi socialinė politika, besiremianti taupymu, investicijomis ir turto kaupimu, skatinanti asmenų tobulėjimą ir motyvuojanti juos ugdyti savo žinias, įgūdžius bei galimybes.

Todėl vienas iš būdų sumažinti skurdą ir pajamų nelygybę yra reformuoti šiandieninę socialinę politiką – ją perorientuojant nuo pajamų užtikrinimo politikos turtu pagrįstos politikos link, t.y. skatinant žmogiškojo kapitalo ugdymą ir finansinio kapitalo kaupimą bei suteikiant galimybę didesniajam gyventojų skaičiui tapti kapitalo savininkais.

Taigi nors pajamos - arba vartojimas - vis dar yra labiausiai paplitęs skurdo (arba gerovės) apibrėžimo matas socialinėje politikoje, XX a. pabaigoje pradėta plėtoti skurdo ir socialinės nelygybės mažinimo vizija, besiremianti taupymu, investicijomis ir turto kaupimu. Naujoviška socialinė politika, akcentuojanti ilgalaikes individų galimybes, kurias suteikia tam tikras sukaupto turto kiekis, yra pavadinta *turtu pagrįsta politika* (angl. *asset-based policy*)³ (Sherraden, 1991). Ji pabrėžia, kad turtas (o ne pajamos!) vaidina gyvybiškai svarbų vaidmenį mažinant skurdą ir socialinę nelygybę, nes suteikia ne tik ekonominę saugumą, bet ir psichologinį nusiteikimą taupyti bei planuoti tolimą ateitį. Atkreiptinas dėmesys, kad turtu pagrįsta politika nesiekia pakeisti

³ Pastebėtina, kad angliško termino „asset-based policy“ vertimas į „turtu pagrįsta politika“ galėtų būti diskutuotinas, nes lietuviškas žodis „politika“ yra dviprasmiškas (anglų kalboje jį atitinka du žodžiai - „policy“ ir „politics“; „policy“ verčiama ne tik kaip „politika“, bet ir kaip „programos“, „schemos“). Todėl „asset-based policy“ į lietuvių kalbą galėtų būti verčiama ir kitaip: pvz., *turtu grįsta politika*, *turtu politika*, *turtu grindžiama politika*, *turtu grįsta socialinė politika*, *turtu grįsta socialinė programa* ir pan. Kadangi Lietuvos mokslinėje literatūroje dar nėra šio termino vertimo, šio mokslo darbo autorius atitinkamą vertimą pasirinko savo nuožiūra.

esamos pajamų užtikrinimo politikos, kuri yra pagrindinis gerovės valstybės ramstis (Paxton, 2003; Lister, 2006). Abi šios politikos gali viena kitą papildyti, siekdamos savo tikslų: gaunamos išmokos palaiko vartojimą, tuo tarpu sukauptas turtas gali paskatinti finansinę laisvę bei pakilimą iš skurdo. Teigtina, kad turtu pagrįsta politika yra prevencinė gerovės strategija. Užuoat bandžiusi palengvinti problemų pasekmes, ši strategija siekia užkirsti kelią pačių problemų atsiradimui. Apibendrinant galima teigti, kad turtu pagrįsta politika yra tokia politika, kurios tikslas yra padėti sukaupti tam tikrą turto kiekį, išbristi iš nuolat besisukančio išmokų, vartojimo ir skurdo rato, paskatinti asmens galimybių ugdymą, ir to pasekoje – spartesnę visos visuomenės pažangą ir šalies ekonomikos augimą (Emmerson & Wakefield, 2001; Loke & Sherraden, 2008).

Paskutiniame XX a. dešimtmetyje susidomėjimas turtu pagrįsta politika išplito visame pasaulyje. Nuo teorinių mokslinių darbų pereita prie praktinio idėjų įgyvendinimo: turtu pagrįsta politika pradėta taikyti anglosaksų šalyse (D. Britanijoje, JAV, Kanadoje) bei angliškai kalbančiose Pietryčių Azijos valstybėse (Singapūras, Taivanas, Honkongas, P. Korėja). Deja, bet šiame sąrašė nėra nei vienos šalies iš Centrinės ir Rytų Europos.

Aktualūs skurdo ir socialinės nelygybės klausimai Lietuvoje, menkai šias problemas sprendžianti šiandieninė socialinė politika ir daug žadantys pirmųjų užsienio šalyse įgyvendintų turtu pagrįstos politikos modelių rezultatai buvo tie veiksniai, kurie paskatino mokslinio tyrimo temos pasirinkimą, tikslų ir uždavinių formulavimą.

Mokslinė problema ir jos ištyrimo lygis Lietuvoje ir pasaulyje. Turtu pagrįsta politika – kaip naujoviškas socialinių problemų sprendimo įrankis – nėra analizuota Lietuvos autorių mokslo darbuose. Dauguma Lietuvos autorių mokslo darbų socialine tematika analizuoja gyvenimo lygį ir skurdo rodiklius, pajamų nelygybę, dinamiką, priežastis ir siūlo tam tikrus šių problemų sprendimo būdus. Tačiau turtu pagrįstos politikos įgyvendinimo galimybė ir

galimas tokios politikos poveikis skurdo lygiui ir nelygybei iki šiol nesulaukė pakankamo šalies mokslininkų dėmesio.

Pažymėtina, kad socialinės politikos srityje ypač aktualūs Lietuvos socialinių tyrimų centro, Darbo ir socialinių tyrimų instituto (autoriai – J. Aidukaitė, B. Gruževskis, A. Šileika, R. Zabarauskaitė, D. Skučienė, R. Lazutka, V. Stankūnienė, I. Blažienė ir kt.) darbai. Aidukaitė (2003, 2006a, 2006b, 2009, 2010, 2011) analizuoja Lietuvos socialinės gerovės sistemą, reformas ir socialinės apsaugos institucijų formavimąsi istorinėje (posovietinėje) perspektyvoje, Guogis (2000, 2002, 2004a, 2004b, 2005a, 2005b, 2006, 2008, 2011, 2012), Guogis ir Gruževskis (2010), Skuodis (2009) fokusuojasi į Lietuvos socialinės politikos ir gerovės modelių, socialinių paslaugų ir socialinės apsaugos nagrinėjimą, Jasilionienė (2005), Stankūnienė et al. (2001, 2003, 2005), Šileika ir Tamašauskienė (2003) tiria šeimos politiką ir išmokas šeimai, Lazutka (2003, 2007, 2008), Žalimienė ir Lazutka (2009), Žalimienė (2011), Skučienė (2008, 2010), Blažienė (2002), Blažienė ir Zabarauskaitė (2011, 2012) koncentruojasi ties socialinio aprūpinimo ir socialinės paramos Lietuvoje klausimais, tiria gyventojų gerovę ir pajamų nelygybę, Pajuodienė ir Šileika (2001), Zabarauskaitė (2004, 2005, 2007), Šileika ir Zabarauskaitė (2006, 2009), Šileika et al. (2009) analizuoja skurdo metodologijos, matavimo, skurdo lygio, jį lemiančių veiksnių, gyventojų socialinių sluoksnių ir gyvenimo lygio klausimus.

Užsienio šalių autoriai turtu pagrįstai politikai, jos praktinio įgyvendinimo atvejų analizei yra skyrę daugiau dėmesio. Ypač reikšmingi D. Britanijos instituto IPPR (*Institute for Public Policy Research*), JAV viešosios politikos instituto *New America Foundation*, instituto CFED (*Corporation for Enterprise Development*) ir Vašingtono universiteto (St. Louis, JAV) Socialinio plėtros centro (*Center for Social Development*) darbai. Turtu pagrįstos politikos tikslus ir ypatybes plačiai nagrinėjo Meyer et al. (2008a, 2008b), B. Ackermann, A. Alstott ir P. Van Parijs (2005), M. Sherraden (1991), Lerman ir McKernan (2008), M. S. Sherraden (2010), Elliott ir Wagner (2007), Marks et al. (2009a), Finlayson (2008, 2009), Elliott (2012a, 2012b,

2012c, 2012d), Maxwell ir Sodha (2005), Beverly et al. (2008), De Meza et al. (2008), Willis (2008), Thaler ir Sunstein (2008), Thaler ir Benartzi, (2004), Wheeler-Brooks (2008), Prabhakar (2009b, 2010), Cramer (2010a), Sherraden ir McBride (2010), Mason et al. (2009), Goldberg et al. (2008) ir kiti mokslininkai.

Tyrimo objektas – turtu pagrįsta politika, kaip skurdo ir nelygybės mažinimo priemonė, besiremianti taupymu, investicijomis ir turto kaupimu, skatinanti asmenų tobulėjimą ir motyvuojanti juos ugdyti savo žinias, įgūdžius bei galimybes.

Tyrimo tikslas – išanalizavus užsienio šalių patirtį, įvertinti turtu pagrįstos politikos taikymo poreikį Lietuvoje bei sukurti hipotetinį tokios politikos įgyvendinimo modelį.

Darbo tikslui pasiekti keliami tokie **uždaviniai**:

- apžvelgti teorinius turtu pagrįstos gerovės aspektus užsienio autorių mokslo darbuose ir tarpusavy palyginti šių autorių siūlomus turtu pagrįstos gerovės įgyvendinimo būdus;
- išanalizuoti užsienio šalyse įgyvendintus turtu pagrįstos politikos modelius, įvertinti jų privalumus ir trūkumus;
- įvertinti socialinės politikos temos išnagrinėjimo lygį Lietuvos autorių mokslo darbuose;
- išanalizuoti Lietuvoje taikomos socialinės apsaugos politikos efektyvumą ir gyventojų socialinę-ekonominę, demografinę padėtį bei šalies investicijų ir inovacijų būklę ir įvertinti galimą turtu pagrįstos politikos poveikį šių problemų sprendimui;
- atlikti apklausą, nustatant Lietuvos gyventojų požiūrį į turtu pagrįstą politiką;
- suformuoti hipotetinį turtu pagrįstos politikos modelį, įgyvendintiną Lietuvoje, aprašant pagrindinius jo parametrus, veiklos principus, teisinę bazę, galimus finansavimo šaltinius ir tikėtinus rezultatus;

- įvertinti galimą įgyvendintos turtu pagrįstos politikos poveikį platesniame kontekste – ne tik atskiro individo, bet ir visos šalies lygmenyje (sukuriant prielaidas šalies inovacinei plėtrai);
- atlikti rezultatų interpretavimą, pateikti išvadas ir pasiūlymus.

Tyrimo metodai. Numatytam tikslui pasiekti ir iškeltiems uždaviniams spręsti buvo naudoti užsienio ir Lietuvos autorių mokslinės literatūros pirminių ir antrinių šaltinių rinkimo, grupavimo, sisteminimo, apibendrinimo ir lyginamosios analizės metodai.

Atliekant užsienio šalyse įgyvendintų turtu pagrįstos politikos modelių palyginimą, buvo taikoma pirminiuose šaltiniuose rastų duomenų lyginamoji ir loginė analizė, sisteminimas, grupavimas ir grafinis atvaizdavimas.

Analizuojant Lietuvoje taikomos socialinės apsaugos politikos efektyvumą ir gyventojų socialinę-ekonominę, demografinę padėtį bei šalies investicijų ir inovacijų būklę buvo taikomi statistinių duomenų lyginamosios analizės, absoliutinių ir santykinų dydžių skaičiavimo bei grafinio duomenų atvaizdavimo metodai. Absoliutinių ir santykinų dydžių skaičiavimas bei grafinis šių duomenų atvaizdavimas buvo atliktas naudojant *Microsoft Office* paketo programas.

Lietuvos gyventojų požiūriui į turtu pagrįstą politiką nustatyti buvo atlikta anketinė Lietuvos gyventojų apklausa, kurioje dalyvavo 500 įvairiuose šalies regionuose gyvenančių respondentų nuo 16 iki 50 metų. Pasirinktas apklausos tipas - anoniminė telefoninė apklausa, *CATI* (angl. *Computer Assisted Telephone Interviewing*). Respondentų atranka buvo reprezentatyvi, tikimybinė, atsitiktinė, nestratifikuota. Apklausos metu buvo naudotas standartizuoto interviu metodas. Apklausėjas, vadovaudamasis tyrėjo sudaryta anketa, pateikdavo standartizuotus uždaro tipo klausimus ir žymėdavo vieną iš galimų atsakymų variantų⁴. Tolimesnei apklausos būdu gautų rezultatų analizei buvo naudoti kiekybiniai duomenų apdorojimo metodai ir ryšio nustatymo metodai (Chi kvadrato, *Spearman* Ro testai, koreliacinė analizė). Apdoroti ir

⁴ Apklausos anketos, kuria vadovavosi apklausėjas, pavyzdys pateiktas 4 priede

išanalizuoti anketinės apklausos duomenys buvo pateikti apibendrinto duomenų atvaizdavimo metodais – lentelių ir paveikslų pavidalu.

Formuojant hipotetinį turtu pagrįstos politikos įgyvendinimo modelį, įgyvendintą Lietuvoje, naudotas modeliavimas, jautrumo analizė.

Tyrimo šaltiniai. Disertacijoje analizuojami užsienio ir Lietuvos autorių mokslo darbai. Užsienio šalyse įgyvendintų turtu pagrįstos politikos modelių lyginamoji analizė atlikta remiantis empirinėmis užsienio šalių autorių ir institutų studijomis.

Gyventojų socialinė-ekonominė, demografinė padėtis bei šalies investicijų ir inovacijų būklė analizuota įvertinant informaciją iš Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos, Lietuvos statistikos departamento, Eurostat bei kitų palyginimams naudotų šalių statistikos institucijų.

Disertacijoje remtasi daugeliu LR teisės aktų:

- analizuojant potencialius hipotetinio turtu pagrįstos politikos modelio finansavimo šaltinius, buvo remiamasi Gyventojų pajamų mokesčio ir Nekilnojamojo turto mokesčio įstatymais, Savivaldybių biudžeto pajamų nustatymo metodikos įstatymu;
- analizuojant galimą Vaikų galimybių fondo struktūrą ir teisinę formą, buvo remiamasi šiais įstatymais: Valstybinio socialinio draudimo įstatymas (kuris įtvirtina Valstybinio socialinio draudimo fondą), Sveikatos draudimo įstatymas (kuris įtvirtina Privalomojo sveikatos draudimo fondą), Indėlių ir įsipareigojimų investuotojams draudimo įstatymas (kuris įtvirtina Privalomojo Indėlių draudimo fondą);
- apžvelgiant Lietuvos socialinės apsaugos sistemą ir jos teikiamas išmokas šalies gyventojams, buvo remiamasi šiais įstatymais: LR Išmokų vaikams įstatymas, LR Kompensacijų Nepriklausomybės gynėjams, nukentėjusiems nuo 1991 m. sausio 11-13 d. ir po to vykdytos SSRS agresijos, bei jų šeimoms įstatymas, LR Paramos mirties atveju įstatymas, LR Piniginės socialinės paramos nepasiturintiems gyventojams įstatymas, LR Prezidento valstybinės rentos įstatymas, LR Socialinės paramos mokiniams įstatymas,

LR Socialinių paslaugų įstatymas, LR Teatrų ir koncertinių įstaigų įstatymas, LR Valstybinio socialinio draudimo įstatymas, LR Valstybinių pensijų įstatymas, LR Valstybinių šalpos išmokų įstatymas.

Ginamieji disertacijos teiginiai:

- 1) Nors XXI a. pradžioje Lietuvos ekonomika bei darbo užmokestis augo pakankamai sparčiais tempais, tačiau atotrūkis tarp turtingųjų ir vargšų nesumažėjo;
- 2) Viena iš didelės pajamų nelygybės ir skurdo priežasčių yra ta, kad pagrindinis šalies gyventojų pragyvenimo šaltinis yra su darbo santykiais susijusios pajamos; jų augimo tempas yra lėtesnis nei kitų pajamų rūšių augimas, o svoris šalies nacionalinėse pajamose yra mažas - taigi didžioji šalies ekonominio „pyrago“ dalis atitenka kapitalo savininkams;
- 3) Vidaus ir užsienio investicijų lygis Lietuvoje yra žemas ir orientuotas į šakas, kuriose vyrauja žemosios technologijos. Inovacijų kūrimo būklė Lietuvoje yra kritinė. Tai lemia nedidelį darbo našumą ir mažai pažangią pramonės produkciją;
- 4) Įgyvendinta turtu pagrįsta politika gali turėti teigiamą poveikį sprendžiant šalies socialines-ekonomines, demografines problemas, gerinant padėtį investicijų ir inovacijų srityje;
- 5) Didžioji dauguma Lietuvos gyventojų pritartų turtu pagrįstos politikos įgyvendinimui ir būtų linkę periodiškai papildyti savo vaikų investicines sąskaitas, jei tokia politika būtų įgyvendinta;
- 6) GPM tarifo padidinimas ir gyventojų nekilnojamojo turto mokesčio įvedimas yra tinkamiausi turtu pagrįstos politikos finansavimo šaltiniai;
- 7) Tinkamai parengtas ir įgyvendintas turtu pagrįstos politikos modelis leistų tokios politikos dalyviams savo investicinėse sąskaitose sukaupti kapitalo kiekį, pakankamą šiai politikai iškeltų tikslų įgyvendinimui.

Darbo mokslinis naujumas ir teorinė reikšmė. Mokslinį darbo naujumą rodo tai, kad turtu pagrįsta politika – kaip naujoviškas socialinių

problemų sprendimo įrankis – iki šiol nebuvo analizuota Lietuvos autorių mokslo darbuose, nors susidomėjimas šia tema kitose šalyse išplito jau dešimtajame XX a. dešimtmetyje. Dar daugiau – kai kuriose šalyse nuo teorinių mokslinių darbų jau pereita prie praktinio idėjų įgyvendinimo: turtu pagrįsta politika pradėta taikyti anglosaksų šalyse (D. Britanijoje, JAV, Kanadoje) bei angliškai kalbančiose Pietryčių Azijos valstybėse (Singapūras, Taivanas, Honkongas, P. Korėja).

Autoriaus atlikti tyrimai reikšmingi ekonomikos mokslo plėtrai šiais aspektais:

- atlikta sisteminė užsienio šalyse įgyvendintų turtu pagrįstos politikos modelių lyginamoji analizė leido išskirti pagrindinius tokios politikos privalumus ir galimus jos trūkumus;
- Lietuvos gyventojų socialinės-ekonominės, demografinės padėties ir šalies investicijų bei inovacijų būklės analizė atskleidė galimai naują kanalą šių problemų sprendimui - turtu pagrįstą politiką;
- atlikta Lietuvos gyventojų apklausa leido nustatyti Lietuvos gyventojų požiūrį į naują socialinės politikos formą - turtu pagrįstą politiką;
- buvo sukurtas turtu pagrįstos politikos įgyvendinimo hipotetinis modelis (Vaikų galimybių fondas, besiremiantis vaikų taupymo sąskaitomis), aptarti jo parametrai, funkcionavimo principai, teisinė bazė ir tikėtini rezultatai, įvertintas biudžeto lėšų poreikis tokios politikos finansavimui ir tikėtinas lėšų kaupimo rezultatas atskiro individo lygmenyje. Išanalizuoti galimi tokios politikos finansavimo šaltiniai ir aptartos fonde sukauptų lėšų galimos investavimo kryptys;
- pažymėtina, kad vienas iš autoriaus pasiūlytų fonde sukauptų lėšų investavimo variantų – investuoti į valstybinį rizikos kapitalo fondą, tuo būdu užtikrinant investicijas inovatyvioms įmonėms ir skatinant šalies inovacinę plėtrą - iki šiol nebuvo nei aptartas užsienio autorių mokslo darbuose, nei pritaikytas praktikoje.

Praktinė darbo reikšmė:

- disertacijos medžiaga gali būti naudinga akademinės visuomenės nariams, ekspertams, nagrinėjantiems skurdo ir nelygybės mažinimo klausimus;
- disertacijos medžiaga gali būti naudinga teisinės bazės (mokestinės) tobulinimui, numatant naujus siūlomos politikos finansavimo šaltinius, arba pakoreguojant esamus;
- atlikta Lietuvos gyventojų apklausa ir sukurtas turtu pagrįstos politikos įgyvendinimo hipotetinis modelis galėtų būti panaudoti siekiant įgyvendinti nacionalinį pilotinį eksperimentą, kurio pagrindu Lietuvoje galėtų būti įgyvendinta universali progresinė turtu pagrįsta politika;
- įgyvendinus autoriaus siūlomą turtu pagrįstos politikos modelį - Vaikų galimybių fondą, besiremiantį vaikų taupymo sąskaitomis - būtų galima tikėtis pažangos kovoje su skurdu ir socialine nelygybe, visiems šalies jaunuoliams tampant investuotojais ir kapitalo savininkais;
- įgyvendinus siūlomą politikos modelį, taip pat turėtų padidėti gyventojų finansinis raštingumas ir taupymo lygis bei aukštojo mokslo prieinamumas;
- įgyvendintas politikos modelis gali turėti teigiamą įtaką šalies gimstamumo lygiui;
- įgyvendinus autoriaus pasiūlymą dalį Vaikų galimybių fonde sukauptų lėšų investuoti į valstybinį rizikos kapitalo fondą, būtų užtikrintas finansavimas inovatyvioms įmonėms, skatinant šalies inovacinę plėtrą, o tuo pačiu - sukurtos tvarios prielaidos socialinei nelygybei mažinti ugdant universalią investuotojų klasę. Taigi toks „suvisuomenintas“ investavimo procesas į savo šalies inovacinę plėtrą makro-lygiu būtų naudingas valstybei, o mikro-lygiu – kiekvienam jos piliečiui.

Darbo struktūra ir apimtis. Disertaciją sudaro įvadas, trys dalys, išvados ir pasiūlymai, apribojimai ir tolesnių tyrimų kryptys, literatūros ir šaltinių sąrašas, priedai. Disertacijos apimtis – 236 puslapiai, joje pateikta 40 lentelių, 17 paveikslų ir 4 priedai.

1 pav. Disertacijos loginė struktūra

Šaltinis: sudaryta autoriaus

Disertacijos loginė struktūra pavaizduota 1 paveiksle. Joje išdėstyta darbo tikslui pasiekti skirtų uždavinių įgyvendinimo seka.

Pirmoje disertacijos dalyje yra analizuojami teoriniai turtu pagrįstos gerovės aspektai - samprata, istorinė raida, įvairios kryptys; aptariami keturi pagrindiniai jos įgyvendinimo būdai - Bazinės pajamos, Dalyvio išmoka, vaikų taupymo sąskaitos ir suderintojo taupymo sąskaitos; apžvelgiama įvairi kritika, reiškiamas turtu pagrįstos gerovės įgyvendinimo politikai; apžvelgiami pagrindiniai mokslinėje literatūroje minimi ir praktikoje taikomi turtu pagrįstos politikos įgyvendinimo tikslai; analizuojamos pagrindinės moksliniuose šaltiniuose minimos ir praktikoje taikomos turtu pagrįstos politikos modeliavimo ypatybės.

Antroje darbo dalyje yra pristatomi svarbiausi užsienio šalyse įgyvendinami ar jau įgyvendinti turtu pagrįstos politikos modeliai, aptariami pagrindiniai šios politikos vertinimo kriterijai ir pristatoma autoriaus atlikta turtu pagrįstos politikos modelių lyginamoji analizė, šių modelių privalumai ir trūkumai.

Trečioji disertacijos dalis pradedama, įvertinant socialinės politikos temos išnagrinėjimo lygį Lietuvos autorių darbuose ir apžvelgiant turto politikos įgyvendinimo patirtį šalyje, vėliau analizuojamas Lietuvoje taikomos socialinės apsaugos politikos efektyvumas ir gyventojų socialinė-ekonominė, demografinė padėtis bei šalies investicijų ir inovacijų būklė, įvertinant galimą turtu pagrįstos politikos poveikį šių problemų sprendimui. Šioje dalyje taip pat pateikiami autoriaus atlikto empirinio tyrimo, nustatančio Lietuvos gyventojų požiūrį į turtu pagrįstą politiką, rezultatai. Galiausiai atsižvelgiant į apžvelgtą užsienio šalių patirtį ir atliktos Lietuvos gyventojų apklausos rezultatus, šioje darbo dalyje yra pateikiamas autoriaus suformuotas hipotetinis turtu pagrįstos politikos modelis, įgyvendintinas Lietuvoje (visiems šalies naujagimiams atidarant ilgalaikio taupymo sąskaitas ir jose kaupiamas lėšas nukreipiant į steigiamą Vaikų galimybių fondą), aprašant pagrindinius jo parametrus, veiklos principus, teisinę bazę ir tikėtinus rezultatus; yra analizuojamos įvairios tokios politikos finansavimo alternatyvos ir aptariamos fonde sukauptų lėšų investavimo kryptys.

Išvados, pasiūlymai, apribojimai ir siūlomos tolesnių tyrimų kryptys užbaigia šią disertaciją.

Mokslo tyrimo rezultatų aprobavimas ir sklaida. Mokslinio tyrimo teiginiai ir rezultatai paskelbti 8 mokslinėse publikacijose, iš kurių 6 straipsniai paskelbti mokslo žurnaluose ir 2 straipsniai – tarptautinių mokslinių konferencijų recenzuotuose leidiniuose. Mokslinio tyrimo teiginiai ir rezultatai pristatyti 3 tarptautinėse ir 1 vietinėje mokslinėse konferencijose.

Straipsniai mokslo žurnaluose

1. Bikas E., Laurinavičius A. (2009). Finansinių ir nekilnojamojo turto investicijų portfelio formavimo aspektai ir galimybės. *Verslas: teorija ir praktika*. 2009, 10 tomas, Nr. 2, p. 118-129. ISSN 1648-0627.
2. Laurinavičius A., Galinienė B. (2011). Nekilnojamojo turto vystytojas kaip ekonominės veiklos dalyvis. *Turto vertinimo teorijos ir praktikos apybraižos 2010 / 2011*. 2011, p. 36-47. ISBN 978-609-8052-01-5.
3. Laurinavičius A. (2012). Investicijų skatinimas Lietuvoje: perspektyvūs strateginiai sprendimai. *Viešasis administravimas*. 2012, Nr. 2 (34), p. 36-47. ISSN 1648-4541.
4. Laurinavičius A. (2012). Asset-Based Policy: a new direction for social policy in CEE countries? *BICHNIK*. 2012, Nr. 141, p. 7-10. Kiev university. ISSN 1728-2667.
5. Laurinavičius A. (2012). Asset-based policy: a new measure to reduce poverty and inequality in Baltic States. *Ad Alta: Journal of Interdisciplinary Research*. 2012, Vol: 2, Issue: 2, p. 57-60. Magnanimitas. ISSN 1804-7890.
6. Laurinavičius, A., Galinienė, B. (2013). Asset-based approach to poverty reduction in Lithuania. *Technological and Economic Development of Economy*. 2013 Volume 19(2): 203–223. doi:10.3846/20294913.2013.796609

Straipsniai tarptautinių mokslinių konferencijų leidiniuose

7. Laurinavičius A., Laurinavičius A. (2011). Using venture capital for business development in Lithuania. *Contemporary Issues in Business, Management and Education '2011. Conference proceedings*. 2011, p. 165-180. ISSN 2029-7963.
8. Laurinavičius A. (2012). Asset-based policy: a new measure to reduce poverty and inequality in Baltic States. *Reviewed Proceedings of the Interdisciplinary Scientific Conference for PhD students and assistants QUAERE 2012 vol. II*. 2012, p. 448-455. ISBN 978-80-905243-0-9.

Pranešimai mokslinėse konferencijose

9. 2011 m. balandžio mėn. Lietuvos turto vertintojų asociacijos seminare “Ekonomikos ir turto vertės pokyčiai: vertintojo pozicija” Vilniuje (Lietuva) pristatytas mokslinis pranešimas tema “Nekilnojamojo turto vystytojai: kokia jų vieta projektų grandinėje?”.
10. 2011 m. lapkričio mėn. Tarptautinėje mokslinėje konferencijoje “Contemporary Issues in Business, Management and Education’2011” Vilniuje (Lietuva) pristatytas mokslinis pranešimas anglų kalba tema „Rizikos kapitalo panaudojimas verslo plėtrai Lietuvoje“ (angl. „Using Venture Capital for Business Development in Lithuania“).
11. 2012 m. gegužės mėn. Tarptautinėje mokslinėje konferencijoje “International Interdisciplinary Scientific Conference for PhD students and assistants QUAERE 2012“ Hradec Kralove (Čekija) pristatytas mokslinis pranešimas anglų kalba tema „Turtu pagrįsta politika: naujas įrankis kovoje su skurdu ir nelygybe Baltijos šalyse“ (angl. „Asset-Based Policy: a New Measure to Reduce Poverty and Inequality in Baltic States“).
12. 2012 m. spalio mėn. Tarptautinėje mokslinėje konferencijoje “The Global Challenges for Economic Theory and Practice in Central and Eastern European Countries“ Kijeve (Ukraina) pristatytas mokslinis pranešimas anglų kalba tema „Turtu pagrįsta politika: nauja socialinės politikos kryptis Centrinės ir Rytų Europos šalims?“ (angl. „Asset-Based Policy: a New Direction for Social Policy in CEE countries?“).

1. TEORINIAI TURTU PAGRĮSTOS GEROVĖS ASPEKTAI

1.1. Turtu pagrįstos gerovės samprata ir jos istorinė raida

Turtu pagrįstos gerovės sampratos ištakomis galima laikyti XVIII a. pab., kai buvo suformuluota turtu pagrįstos lygybės (angl. *asset-based egalitarianism*) teorija, pasirodžiusi anglų-amerikiečių politiko ir ekonomisto T. Paine veikale „*Agrarian Justice*“ (Paine, 1796) ir teigusi, kad lygybę galima pasiekti perskirstant išteklius, t.y. suteikiant tam tikrą bazinį kapitalą ar bazines pajamas asmenims, sulaukusiems pilnametystės. Pastarajame veikle T. Paine išskyrė „natūralų būvį“ ir civilizaciją. Jis teigė, kad „natūralaus būvio“ metu visa žemė buvo bendra nuosavybė, o civilizacijos metu atsiradusi žemės nuosavybės teisė dalį asmenų paliko be turto. T. Paine tvirtino, kad civilizacijos metu niekas neturėtų jaustis blogiau nei „natūralaus būvio“ metu, todėl asmenims, netekusiems turto, turėto „natūralaus būvio metu“, turėtų būti mokamos kompensacijos. Tokios kompensacijos turėtų būti mokamos iš nacionalinio fondo: vienkartinės 15 svarų išmokos visiems, sulaukusiems 21 m., ir 10 svarų kasmetinės išmokos visiems, sulaukusiems 50 m. Toks nacionalinis fondas turėtų būti finansuojamas iš paveldėjimo mokesčių.

Moderniaisiais laikais turtu pagrįstos gerovės samprata atgaivinta XX a. antroje pusėje: kapitalo išmokų idėja buvo pasiūlyta C. Sandford (1971) ir analizuota A. B. Atkinson (1972) jo pažangiaame darbe apie turčinę nelygybę. Abu autoriai analizavo vienkartinės kapitalo išmokos idėją, tiesa, nei vienas jos išmokėjimo nesiejo su pilnametyste. Kiek vėliau J. Le Grand (1989) pateikė pasiūlymą dėl išmokos kiekvienam pilnamečiui, tokių išmokų finansavimo šaltiniu pasiūlydamas paveldėjimo mokesčius.

Netrukus pasirodžiusiame koncepciniame veikle „*Asset and the Poor*“ JAV ekonomistas M. Sherraden modifikavo turtu pagrįstos lygybės teoriją, pasiūlydamas *turtu pagrįstos gerovės* (angl. *asset-based welfare*) koncepciją (Sherraden, 1991).

Turtu pagrįstos gerovės koncepcija teigia, kad šalies ekonomika pasuks į suklestėjimą ir gerovę, kai jos individai pradės įgyti ir kaupti turtą. Turimas turtas generuoja pajamas. Be to, jis padrąsina individus daugiau taupyti ateičiai, o tai galiausiai jiems leidžia pasiekti asmeninę gerovę. To pasekoje individai tampa ekonomiškai nepriklausomi. Tačiau skurstantiesiems yra sunku kaupti turtą, nes reikšminga jų pajamų dalis yra skirta būtiniausiems poreikiams tenkinti, vartojimui, ir tik labai maža – taupymui. Todėl visi šalies individai turėtų gauti besąlyginę išteklių dalį (tam tikrą kapitalo kiekį), kuri leistų pasiekti tam tikrą pragyvenimo lygį, nuo kurio jau jie patys galėtų judėti savo gerovės įgyvendinimo ir tikslų pasiekimo link (Skidelsky, 2001). Tokia besąlyginė išteklių dalis (tam tikras kapitalo kiekis) kiekvienam individui galėtų būti suteikiama perskirstymo būdu, t.y. iš turtingųjų skiriant vargstantiesiems (pvz., iki tol, kol turtingųjų patiriamas neigiamas ribinis naudingumas dėl tam tikro turto ar pajamų netekimo susilygins su vargstančiųjų gaunamu teigiamu ribiniu naudingumu dėl šio turto įgijimo). Taigi turtu pagrįstos gerovės koncepcija turto perskirstymą traktuoja ne kaip priemonę lygybei pasiekti, bet kaip būdą sumažinti skurdą didinant asmenų galimybes ir skatinant taupymą.

Papildomas argumentas turtu pagrįstam perskirstymui galėtų būti pasiūlytas endogeninio augimo teorijos (pvz., R. Solow ekonominės plėtros faktorinis modelis). R. Solow ekonominės plėtros modelio išvada yra ta, kad tik technologijos pažanga gali paaiškinti nuolatinį gyvenimo lygio kilimą (Solow, 1956, 1957). Vienas iš veiksnių technologinei pažangai, produktyvumo kilimui – investicijos į žmogiškąjį kapitalą. Tačiau jei žmogiškojo kapitalo rinką ištinka nesėkmė, iškyla poreikis perskirstymui. Tokia nesėkmė gali iškilti todėl, jog žmogiškasis kapitalas negali būti užstatu paskoloms (neegzituojant vergovei), priešingai nei finansinis ar fizinis kapitalas. Todėl laisvoje rinkoje žmogiškasis kapitalas bus mažiau išvystytas nei turėtų būti, pvz., rinkoje bus per maža švietimo ir mokymo pasiūla, ypač skurstantiems vaikams ir jaunuoliams, nors jie ir turėtų potencialiai aukštą būsimą žmogiškąjį kapitalą. Tokiu atveju, turtu pagrįstas perskirstymas,

orientuotas į žmogiškojo kapitalo plėtrą, ne tik kad padidins būsimą uždarbį (ir gyvenimo galimybes) tikslinei individų grupei, bet taip pat sukurs ir naudingus išorės efektus visai ekonomikai. Rinkos nesėkmė gali būti ne tik žmogiškojo kapitalo rinkoje, bet ir tuo atveju, kai jauni neturtingi individai negali pradėti nuosavo verslo, nes neturi tinkamo užstato (nors turi ir potencialiai vertingų idėjų) (Skidelsky, 2001).

Turtu pagrįstos gerovės koncepcijos įgyvendinimo priemonė – *turtu pagrįsta politika*. Ši politika skatina individus taupyti, investuoti ir formuoti asmeninį turtą. M. Sherraden tvirtino, kad tam tikro turto turėjimas pagerina asmenų gyvenimo rezultatus elgsenos pasikeitimo įtakoje: “pajamos tepalaiko vartojimą, bet turtas pakeičia žmonių bendravimo su pasauliu būdą. Turėdami turto žmonės pradeda galvoti apie tolimą ateitį ir priimti ilgalaikius sprendimus. Kitaip sakant, pajamos maitina žmogaus skrandį, o turtas – keičia jo protą”. M. Sherraden teigimu, taupymas ir turto turėjimas keičia asmenų mąstyseną, skatindamas juos planuoti ir investuoti ateičiai. Taigi Sherraden požiūris į turtu pagrįstą gerovę gali būti suprantamas kaip poslinkis nuo socialdemokratinės egalitarinio turto perskirstymo idėjos link bendruomeninio intereso kurti didesnę pasitikėjimą savimi, ugdyti savo galimybes ir didinti savo socialinį ir finansinį kapitalą.

Savo veikale „*Assets and the Poor*“ M. Sherraden pasiūlė ir konkretų turtu pagrįstos politikos instrumentą - universalias sąskaitas naujagimiams. Vėliau ši tema buvo aktyviai plėtota ir kitų autorių (Boshara & Sherraden, 2003; Cramer, 2004; Goldberg, 2005; Boshara et al. 2005; Cramer et al. 2007; New America Foundation, 2006).

Kiek vėlesniuose JAV ekonomistų B. Ackerman ir A. Alstott (1998) bei Belgijos ekonomisto P. Van Parijs (2005a, 2005b) darbuose buvo pasiūlyta ir kitokių turtu pagrįstos gerovės įgyvendinimo būdų. P. van Parijs pristatė *Universalių bazinių pajamų* (angl. *Universal Basic Income*) idėją, o B. Ackerman ir A. Alstott pasiūlė *Dalyvio išmokos* (angl. *Stakeholder Grant*) koncepciją. Abi šios idėjos teigia, jog visi pilnametystės sulaukę individai turi turėti pakankamai išteklių, kad galėtų planuoti savo ateitį – Dalyvio išmokos

konceptija siūlo vienodo dydžio vienkartinę kapitalo išmoką visiems, sulaukusiems pilnametystės, o Bazinių pajamų idėja siūlo vienodas kasmėnesines išmokas visiems suaugusiems, iki jie sulauks pensinio amžiaus. Pagrindinis šių pasiūlymų tikslas – didesnių galimybių suteikimas, t.y. suteikiant individams laisvę nuo būtinųjų ekonominių poreikių, jie taptų patys atsakingi už savo tikslų ir svajonių įgyvendinimą. Pasiūlytomis išmokomis, kurios pačių autorių buvo pavadintos „piliečio dalimi“ (angl. *citizen's stake*), siekiama sumažinti turtinę nelygybę, individų priklausomybę nuo darbo rinkos ir suteikti daugiau pasirinkimo, didesnių galimybių bei didesnio saugumo tiems, kurie gimsta skurdėnėse šeimose, taigi suteikti realią ekonominę laisvę ir sukurti lygesnį kapitalizmą. Tokia politika gali būti suprantama kaip dividendai, kuriuos turtinga ir progresyvi visuomenė moka visiems savo nariams.

Pastarųjų koncepcijų nereikėtų tapatinti su libertarų filosofine mintimi. Libertarų mintis individams siūlo teisę maksimaliai išnaudoti galimybes, kurias jie gauna gimdami. Todėl asmenys, gimę skurdžiose šeimose, rinkoje turės varžytis su individualiais iš pasiturinčių šeimų. Taigi libertarų filosofinės minties peršama prigimtinė laisvė yra pagrindas vėlesnei nelygybei. Tuo tarpu Dalyvio išmokos ir Bazinių pajamų idėjos kalba apie *tikros* laisvės suteikimą visiems individams: visiems individams siūlomos lygesnės starto galimybės.

Kita vertus, Dalyvio išmokos ir Bazinių pajamų koncepcijos nereikėtų painioti ir su socialdemokratinėmis idėjomis. Socialdemokratinėje mintyje apmokamas darbas iškeliamas kaip socialinio teisingumo pagrindas. Socialdemokratinė vizija – kiekvienas asmuo turi teisę į darbą su geru užmokesčiu ir apibrėžtomis darbo valandomis bei užtikrintą pensiją, kuri atlygina už sąžiningo darbo metus. Tuo tarpu Dalyvio išmokos ir Bazinių pajamų koncepcija žada tikrą laisvę visiems, o ne socialinį teisingumą darbininkų klasei. Ji siūlo kiekvienam individui besąlyginius išteklius, nesvarbu, ką jis beveiktų, ir atsisako idėjos, kad tik apmokamas darbas įprasmina individo gyvenimą (Ackerman & Alstott, 2005b).

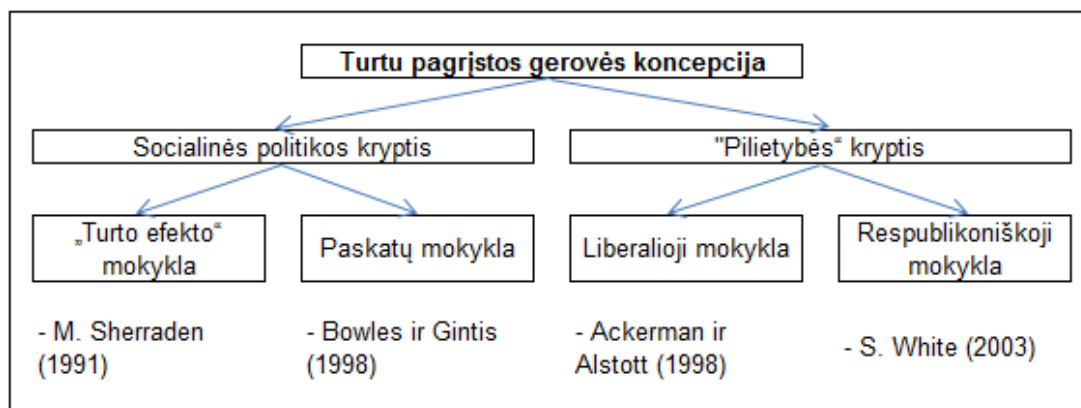
D. Britanijoje turtu pagrįstos gerovės idėja paplito 1999 m., šią idėją pristatantiems moksliniams straipsniams pasirodžius žurnale *New Statesman*. 2000 m. G. Kelly ir R. Lissauer iš leiboristų „idėjų kalvės“ *Institute for Public Policy Research* (toliau - IPPR) pasiūlė „kūdikių obligacijų“ (angl. *baby bonds*) idėją - 1000 svarų išmoką kiekvienam britų naujagimiui – taip pat numatant santaupas papildančias Vyriausybės išmokas asmenims iš mažas pajamas gaunančių šeimų (Kelly & Lissauer, 2000). Jų siūlymu, santaupų papildymo santykis galėtų būti 1:3 ir mažėti, augant pajamoms, tuo pačiu turėtų būti nustatyta tam tikra santaupų papildymo riba. Tais pačiais 2000 m. J. Le Grand ir D. Nissan pasiūlė vienkartinę 10 000 svarų išmoką kiekvienam britui, sulaukusiam 18 m. (Nissan & Le Grand, 2000). 2001 m. sausio mėn. IPPR kartu su M. Sherraden įsteigtu Socialinės plėtros centru (angl. *Centre for Social Development*) organizavo tarptautinius debatus apie turtu pagrįstą gerovę ir kiek vėliau įkūrė savąjį turtu pagrįstos gerovės tyrimų centrą. IPPR siekė populiarinti turtu pagrįstos gerovės koncepciją, naudodamasis M. Sherraden tyrimų rezultatais apie turto implikuotus individų elgsenos pokyčius (Finlayson, 2008). IPPR pastangos atkreipė britų Ekonomikos ir finansų ministerijos dėmesį, ir ji išleido kelis konsultacinius dokumentus (HM Treasury 2001a, 2001b, 2003). To pasekoje turtu pagrįstos gerovės bei kapitalo išmokų idėja pateko į leiboristų partijos programą 2001 m. Parlamento rinkimams, o laimėjusi rinkimus pastaroji partija D. Britanijoje inicijavo vaikų taupymo sąskaitų programą *Child Trust Fund* ir tai buvo pirmasis pasaulyje turtu pagrįstos politikos įgyvendinimo atvejis.

Apibendrinant pastebėtina, jog XX a. pabaigoje buvo pradėta plėtoti naujoviška skurdo ir socialinės nelygybės mažinimo vizija, besiremianti taupymu, investicijomis ir turto kaupimu. Naujoviška socialinė politika, akcentuojanti ilgalaikes individų galimybes, kurias suteikia tam tikras sukaupto turto kiekis, buvo pavadinta *turtu pagrįsta politika*.

1.2. Turtu pagrįstos gerovės sampratos kryptys, jų panašumai ir skirtumai

Trumpai aptarus turtu pagrįstos gerovės sampratą ir jos istorinę raidą, galima teigti, jog ši koncepcija yra nevienalytė: nors dar yra pakankamai jauna, tačiau turi keletą skirtingų minties krypčių bei įvairių pasiūlytų praktinio įgyvendinimo būdų. Todėl šiame skyriuje yra detaliau išanalizuotos įvairios turtu pagrįstos gerovės sampratos kryptys, jų panašumai ir skirtumai.

Turtu pagrįstos gerovės koncepciją galima suskirstyti į dvi pagrindines kryptis: socialinės politikos ir „pilietybės“ (žr. 2 pav.):

2 pav. Turtu pagrįstos gerovės koncepcija

Šaltinis: sudaryta autoriaus pagal Prabhakar (2009a)

1) Pirmoji kryptis yra vadinama **socialinės politikos kryptimi**. Su klasikine socialine politika ją sieja tai, kad ji siekia suteikti papildomų išteklių stokojantiems asmenims. Tačiau priešingai nei klasikinė socialinė politika, ši turtu pagrįstos gerovės šaka turtą laiko priemone skatinti asmenų ekonominę ir socialinę vystymąsi, o jos atstovų siūlomi turtu pagrįstos gerovės įgyvendinimo būdai siekia pakeisti asmenų elgesį į tokį, kuris atneštų daugiau ekonominės ir socialinės naudos. Pagal tai, kaip yra sukelti elgesio pokyčiai, galima išskirti dvi šios krypties mokyklas: „turto efekto“ ir paskatų.

a) „**Turto efekto**“ mokyklos šalininkai teigia, kad asmenims suteikus turto (čia ir toliau sinonimiškai vartotini terminai - aktyvai, ištekliai, kapitalas), pasikeičia tų asmenų mąstymo būdas. Dėl mąstysenos

pasikeitimo kyla elgesio pokyčiai, lemsiantys geresnę padėtį ateityje. Todėl šios mokyklos atstovai siekia formuoti bei keisti individų pirmenybes (preferencijas). Ši mokykla yra artimai susijusi su JAV ekonomistu Michael Sherraden. M. Sherraden (1991) teigimu, turtu pagrįsta gerovė yra prevencinė gerovės strategija. Užuoat bandžiusi palengvinti problemų pasekmes, ši strategija siekia užkirsti kelią pačių problemų atsiradimui. Investicijos yra esminis šios strategijos veiksnys. M. Sherraden teigimu, siekiant paskatinti investicijas, reikia aprūpinti žmones tam tikru finansinių išteklių kiekiu, ir tie ištekliai turėtų būti suteikti turto, o ne pajamų forma, nes kaupiamas turtas sukelia „turto efektą“: t.y. gautas pajamas žmonės naudoja tenkinti savo neatidėliotiniams vartojimo poreikiams, tuo tarpu turtas priverčia žmones keisti mąstyseną ir pradėti planuoti ateitį. „Turto efekto“ mokykla teigia, kad siekiant paskatinti asmenų ekonominį ir socialinį vystymąsi jiems yra reikalingas finansinis švietimas.

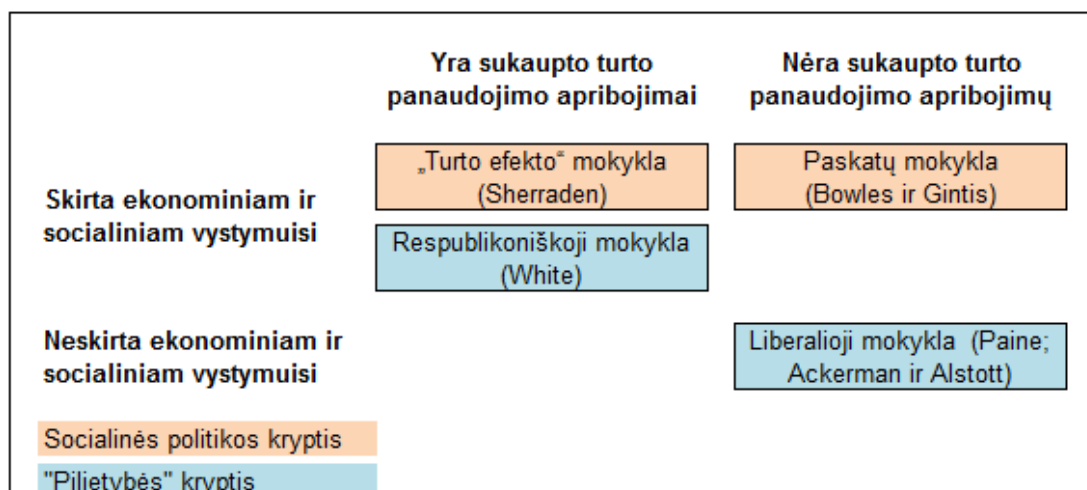
- b) Kita socialinės politikos krypties mokykla akcentuoja, jog **paskatos**, o ne „turto efektas“, pakeičia asmenų elgesį. Kadangi paskatų mokykla irgi priklauso socialinės politikos kryptčiai, ji, kaip ir „turto efekto“ mokykla, sutinka, kad turimas turtas skatina asmenų ekonominį ir socialinį vystymąsi. Tačiau paskatų mokykla nepitaria idėjai, kad turto turėjimas lemia asmens mąstysenos pokyčius. Ji tvirtina, kad asmens pasirinkimo pirmenybės yra pastovios, o asmens apsisprendimą lemia gaunamos naudos ir patiriamų kaštų santykis, kuris gali būti koreguojamas tam tikromis paskatomis. Šios mokyklos atstovai S. Bowles ir H. Gintis (1998) tyrė įmones ir nustatė, kad darbuotojams suteikus įmonės akcijų, jų pastangos tiesiogiai įtakoja jų uždarbį: didesnės pastangos didina įmonės vertę ir atvirkščiai. Įmonės akcijų turėjimas paskatina darbuotojus daugiau dirbti. Kadangi paskatų mokykla nesiekia pakeisti asmens pirmenybių, šios mokyklos atstovai teigia, kad formalus finansinis išsilavinimas nėra būtinas, užtenka asmenims suteikti tam tikros informacijos.

- 2) Kita turtu pagrįstos gerovės koncepcijos kryptis yra vadinama „**pilietybės**“ **kryptimi**. Ji turto valdymą laiko svarbiu pilietybės aspektu ir teigia, kad visi gyventojai turi būti turto savininkai, o ne tik tam tikra jų dalis. Ši kryptis gali būti suskirstyta į dvi mokyklas: liberaliąją ir respublikoniškąją. Pagrindinis jų skirtumas kyla dėl požiūrio į turto panaudojimo apribojimus.
- a) **Liberalioji** mokykla nenumato jokių sukaupto turto⁵ panaudojimo suvaržymų. Žinoma, tai suteikia galimybę sukauptą turtą panaudoti netinkamai, jį iššvaistyti. Liberalioji mokykla gali būti kildinama iš XVIII a. pab. ekonomisto T. Paine (1796) darbų. B. Ackerman ir A. Alstott (1998) yra šiandieniniai šios mokyklos atstovai. B. Ackerman ir A. Alstott akcentuoja pilietinę teisę visiems, sulaukusiems 21 m., gauti kapitalo išmokas, ir pabrėžia pradinių išteklių lygybės idėją. Valstybės pastangos apriboti tokios išmokos panaudojimą yra atmetamos, nes tai suponuoja, kad viena gėrybių forma yra viršesnė nei kitos.
- b) **Respublikoniškoji** mokykla reikalauja, kad sukauptas turtas būtų naudojamas tik pagal tikslingą iš anksto numatytą paskirtį. S. White (2003, 2006) yra ryškiausias šios mokyklos atstovas. Jis teigia, kad piliečių iš valstybės gautos kapitalo išmokos gali būti naudojamos tik pagal tikslingą paskirtį – t.y. tobulinti savo įgūdžius, pradėti verslą ar užsiimti kokia nors savanoriška veikla.

Aptartas kryptis bei mokyklas galima sugrupuoti pagal tai, kaip jos vertina sukaupto kapitalo panaudojimo apribojimus ir turto poveikį individų socialiniam-ekonominiam vystymuisi (žr. 3 pav.). Paveikslo apatinė dalis yra skirta modeliams, kurie nesiekia skatinti asmenų socialinio-ekonominio vystymosi (liberalioji mokykla). Pvz., T. Paine kapitalo išmokas numatė kaip kompensaciją dėl praradimų, patirtų „natūralų būvį“ pakeičiant civilizacija, o Ackerman ir Alstott modelis leidžia visiems kapitalo išmokų gavėjams jas panaudoti bet kokiais tikslais, taigi ir tokiais, kurie visiškai neprideda prie asmenų ekonominio vystymosi. Socialinės politikos krypties modeliai, kurių

⁵ Pažymėtina, kad čia ir toliau kalbant apie sukauptą turtą, turimas omenyje su valstybės išmokų pagalba sukauptas turtas, t.y. turtas, sukauptas taikant turtu pagrįstos gerovės politiką

pagrindinis uždavinys yra asmenų socialinis-ekonominis vystymasis, yra paveiklo viršuje (Sherraden bei Bowles ir Gintis modeliai; tačiau jie skiriasi savo požiūriu į sukaupto kapitalo panaudojimo apribojimus). Paveiksle matyti, kad yra bendrų aspektų tarp socialinės politikos krypties ir „pilietybės krypties“, nes respublikoniškoji mokykla, kaip ir abi socialinės politikos mokyklos, akcentuoja asmenų ekonominį vystymąsi. Vis dėlto tarp „turto efekto“ mokyklos bei respublikoniškosios mokyklos yra ir reikšmingų skirtumų: pirmoji iš jų suteikia pirmenybę atrankinei turtu pagrįstai politikai, tuo tarpu antroji – universaliai.

3 pav. Turtu pagrįstos gerovės modeliai pagal sukaupto kapitalo panaudojimo apribojimus ir turto poveikį individų socialiniam-ekonominiams vystymuisi

Šaltinis: sudaryta autoriaus pagal Prabhakar (2009a)

Be skirtingo požiūrio į sukaupto kapitalo panaudojimo apribojimus ir į turto poveikį individų socialiniam-ekonominiams vystymuisi, papildomai galima išskirti tokius aptartų turtu pagrįstos gerovės koncepcijos krypčių skirtumus:

- 1) Skirtingos kryptys skirtingai vertina kapitalo išmokų dydį. Pvz. socialinės politikos krypties atstovai teigia, kad kelių šimtų JAV dolerių dydžio kapitalo išmokos yra pakankamos, kad sukeltų „turto efektą“ (Bynner & Paxton, 2001). Tuo tarpu „pilietybės“ krypties atstovų teigimu, kapitalo

išmoka turėtų būti kur kas didesnė, kad aprūpintų visus piliečius teisinga išteklių dalimi (Ackerman & Alstott, 1998, Prabhakar, 2009a).

- 2) Socialinės politikos ir „pilietybės“ kryptys skirtingai traktuoja turtu pagrįstos politikos aprėptį. „Pilietybės“ krypties atstovų teigimu, turtu pagrįsta politika turi būti universali. Tuo tarpu socialinės politikos kryptis pripažįsta ir universalią (nes asmenų ekonominis vystymasis gali būti geriausiai realizuotas, jei visi asmenys investuos), ir atrankinę (tokiais atvejais, kai plėtrą geriausiai paskatins ribotų išteklių suteikimas tikslinėms gyventojų grupėms) turtu pagrįstą politiką.
- 3) Socialinės politikos ir „pilietybės“ kryptys skirtingai traktuoja turtu pagrįstos politikos kontekstą. Socialinės politikos krypties atstovai siekia reformuoti gerovės valstybės politiką, kai kurias pajamų palaikymo išmokas ir socialines paslaugas pakeisdami kapitalo (išteklių, turto, aktyvų) suteikimu. Tuo tarpu „pilietybės“ kryptis palieka nuošalyje diskusijas dėl gerovės valstybės ir siekia įgyvendinti didesnės apimties projektą, sukuriant visiškai naują nuosavybės politiką.
- 4) Socialinės politikos kryptis akcentuoja turtu pagrįstos politikos finansavimą iš socialinės apsaugos biudžeto lėšų. Sherraden (1991) pasiūlė sumažinti Vyriausybės subsidijas toms sritims, kurios turi regresnį poveikį, pvz., panaikinti dabartines mokestines lengvatas, kuriomis siekiama paskatinti taupymą, nes tik turtingieji gali taupyti ir pasinaudoti tokiomis mokestinėmis lengvatomis. Tuo tarpu „pilietybės“ kryptis didesnę dėmesį skiria turto ar paveldėjimo mokesčiams (Ackerman & Alstott, 1998).

Apibendrinant reikia atkreipti dėmesį, kad nors yra nemažai aptartų mokyklų skirtumų, panašumų yra kur kas daugiau, visų pirma, bendras yra jų tikslas – sukurti ir įgyvendinti turtu pagrįstą politiką. Taip pat atkreiptinas dėmesys, kad įgyvendinant turtu pagrįstos gerovės idėją praktikoje, kaip tai matysime antroje šio darbo dalyje, dažnai yra taikomi skirtingų mokyklų pasiūlymai, pvz., taikoma politika gali būti universali, skirta asmenų socialiniam-ekonominiam vystymuisi, naudojamos tam tikros paskatos ir taikomi sukaupto turto panaudojimo apribojimai.

1.3. „Turto efektas“ bei turto įtaka vaiko gerovei

Ankstesniame darbo skyriuje buvo aptartos įvairios turto pagrįstos gerovės sampratą atstovaujančios mokyklos. Visgi tarp jų anksčiausiai išplėtotą ir, kaip matysime antrojoje šio darbo dalyje, daugiausiai įgyvendinta praktikoje yra „turto efekto“ mokykla, todėl šiame skyriuje ji analizuojama detaliau.

M. Sherraden, „turto efekto“ mokyklos pradininko, teigimu, žmonėms pradėjus taupyti, jų mąstymas ir elgsena keičiasi. Turto kaupimas veda prie svarbių psichologinių ir socialinių pokyčių, kurie nėra pasiekiami gaunant ir išleidžiant atitinkamą sumą reguliarių pajamų. Turto formavimo poveikis yra reikšmingas namų ūkio gerovei. Tokie taupymo ir turto kaupimo implikuoti asmenų elgsenos ir jų gerovės pokyčiai yra pavadinti „turto efektu“ (angl. *asset-effect*).

Nemažai empirinių tyrimų siekė nustatyti, ar „turto efektas“ iš tiesų egzistuoja. Kadangi didžioji dalis analizuotų tyrimų patvirtina, kad toks efektas yra, didesnis šio darbo autoriaus dėmesys yra skiriamas nustatytam „turto efektui“ atskleisti, o jam išreikšta kritika bus glaustai pristatyta skyriaus pabaigoje.

Taigi analizuoti tyrimai, patvirtinantys teigiamą kaupiamo turto įtaką, pateikia tokias išvadas:

- 1) turto turėjimas yra stabilumo pagrindas, galintis sušvelninti laikiną pajamų sumažėjimą arba netekimą (Sherraden, 1991; Han, 2009);
- 2) turto kaupimas padeda orientuotis į ateitį, o ne į šiandieną, ir sukuria paskatas ilgalaikiam planavimui (Han, 2009);
- 3) turtas skatina pozityvesnę požiūrį į ateitį (Sherraden, 1991);
- 4) turtas skatina žmogiškojo kapitalo vystymą, žinių ir įgūdžių specializaciją (Sherraden, 1991; Han, 2009);
- 5) turto turėjimas yra pagrindas rizikingesnei veiklai (Sherraden, 1991);
- 6) turtas padidina socialinę įtaką, politinį dalyvavimą (Han, 2009);

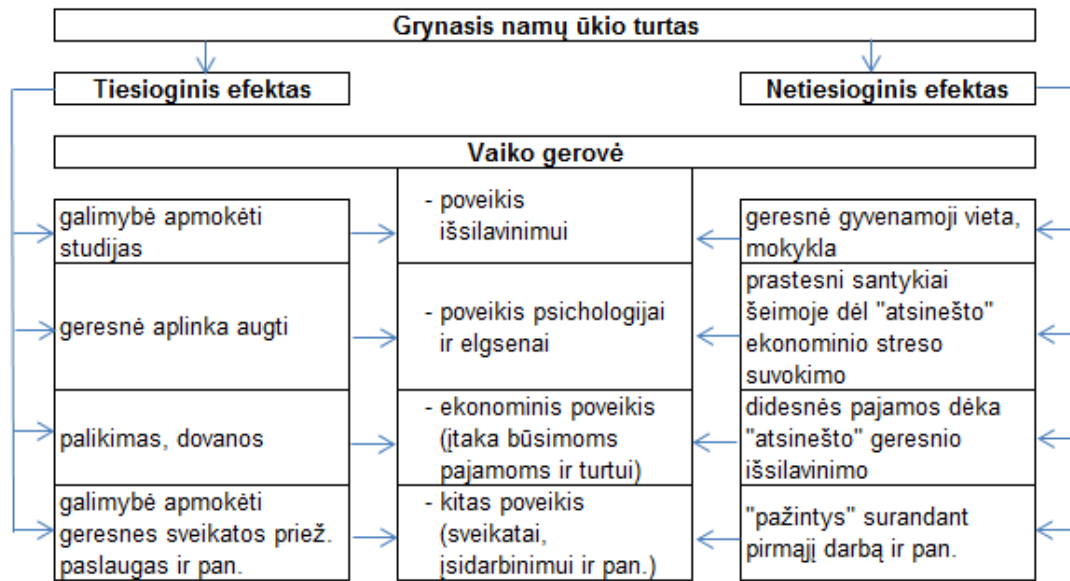
- 7) tam tikro turto - kad ir paprasčiausios taupomosios sąskaitos - turėjimas gali turėti teigiamų efektų atskiriems asmenims ir šeimoms (Bynner & Paxton, 2001; Sherraden, 1991; Sherraden & Zou, 2005; Zou & Sherraden, 2009);
- 8) namų ūkio turtas turi teigiamą įtaką vaiko gerovei.

Kalbant apie paskutinę išvadą, verta pastebėti, kad tėvų turto (materialaus turto ir finansinių aktyvų) įtaka vaiko gerovei pasireiškia tiesiogiai ir netiesiogiai:

- tiesioginis efektas pasireiškia tuo, jog didesnę turtą turintys tėvai ar globėjai gali įpirkti priemones ir daiktus, kurie būtini vaikui optimaliai vystytis ir maksimizuoti savo žmogiškąjį kapitalą;
- nors ekonominiai ištekliai yra svarbūs patys savaime, jie taip pat yra susiję su netiesioginiais veiksniais, lemiančiais vaiko gerovę. Be to, šie netiesioginiai veiksniai (tėvų įsitraukimas, socializacija, elgesys, lūkesčiai, namų aplinka, streso lygis šeimoje, kaimynystė ir pan.) kartais gali netgi geriau paaiškinti, koku būdu namų ūkio turtas įtakoja tam tikrus vaiko pasiekimus (Williams Shanks et al., 2010).

Namų ūkio turto įtaka vaiko gerovei pasireiškia poveikiu vaiko išsilavinimui, psichologijai ir elgsenai, ekonominiu poveikiu bei poveikiu įvairiose kitose srityse (pvz., sveikatai, galimybei įsidarbinti ir pan.). Kiekvienoje iš šių sričių jaučiama aukščiau paminėta tiesioginė ir netiesioginė įtaka. Pvz., tiesioginė tėvų turto įtaka vaikų akademiniam pasiekimams (mokyklos baigimui, įstojimui į universitetą, universiteto baigimui) pasireiškia geresnėmis galimybėmis sumokėti už studijas universitete, tuo tarpu netiesioginis efektas pasireiškia geresnėmis galimybėmis įstoti į universitetą dėl geresnio pasiruošimo lygio, taip pat pozityvesniais lūkesčiais ir elgsena, didesniu pasitikėjimo savimi jausmu ir pan.

Tyrimų, analizuojančių grynojo namų ūkio turto įtaką vaiko gerovei, išvados pateiktos 4 pav., o kiek išsamesnė jų apžvalga pateikiama žemiau.

4 pav. Turto įtaka vaiko gerovei

Šaltinis: sudaryta autoriaus pagal Williams Shanks et al. (2010)

Tiesioginis poveikis išsilavinimui. Hill ir Duncan (1987) nustatė, kad tėvų turto generuojamos pajamos turi reikšmingą įtaką vaikų besimokyty metų skaičiui, tačiau tėvų darbo pajamų ir kitų pajamų įtaka buvo nereikšminga. Mayer (1997) nustatė, kad pajamos iš investicijų ir palikimas paaiškina didesnę vaikų lavinimo testų rezultatų variacijos dalį nei tai paaiškina bendrosios šeimos pajamos. Williams Shanks (2007) tyrė, ar tėvų turtas reikšmingai susijęs su vaikų (3-12 m.) akademiniais pasiekimais (eliminuojuant pajamų įtaką) ir nustatė, kad tėvų grynasis turtas buvo teigiamai susijęs su taikomųjų uždavinių rezultatais, o pajamų įtaka tapo nereikšminga po to, kai į modelį buvo įtrauktas turto veiksnys. Conley tyrimas parodo, jog tėvų turtas padeda prognozuojant, ar vaikas baigs mokyklą, o vėliau – ir universitetą. Nustatytas turto efektas yra stipresnis nei pajamų efektas. Kiek vėliau tas pats autorius nustatė, kad šeimos nuolatinės pajamos reikšmingai prognozuoja vaiko švietimo įstaigose praleistų metų skaičių. Kai į modelį buvo įtrauktas šeimos grynasis turtas, pasirodė, kad nuolatinių pajamų įtaka pasidarė nebereikšminga, o turto įtaka – reikšminga. Buvo nustatyta, kad padvigubinus šeimos grynąjį turtą, tikimybė, jog vaikas stos į universitetą išauga 8,3%, o kad universitetą pabaigs – 5,6% (Conley, 2001). Kitas Conley tyrimas parodo, jog koreliacija

tarp tėvų turto ir vaikų akademinų pasiekimų yra stipresnė nei koreliacija tarp tėvų pajamų ir vaikų akademinų pasiekimų, ar tėvų rasės ir vaikų akademinų pasiekimų (Conley, 2009). Elliott ir Beverly tyrimo rezultatai dar įspūdingesni. Šie autoriai nustatė, jog vaikai, kurių sąskaitose yra tam tikros santaupos, yra labiau linkę imtis atsakomybės už savo būsimas studijas: jie jaučia daugiau galimybių lankyti universitetą ir jį sėkmingai užbaigti. Tyrimo metu buvo nustatyta, kad jei vaikai, studijuodami vidurinėje mokykloje, turėjo asmeninių santaupų ir jei jie dalį savo santaupų buvo paskyrę būsimoms studijoms, po penkerių metų jie su du kartus didesne tikimybe studijuos universitete arba bus jau pabaigę tokias studijas (Elliott & Beverly, 2011), o šalia vaikų santaupų studijoms įtraukę dar vieną nepriklausomą kintamąjį – vaikų lūkesčius pabaigti studijas universitete – matytume, kad tokie vaikai universitete studijuos su šešiskart didesne tikimybe (Elliott & Beverly, 2010).

Netiesioginis poveikis išsilavinimui. Zhan ir Sherraden (2003) nustatė, kad motinos, kurios turėjo nuosavą būstą arba 3000 JAV dolerių ir didesnes santaupas, turėjo didesnius lūkesčius dėl vaikų akademinų pasiekimų. Ir priešingai, nebuvo nustatyta jokio ryšio tarp namų ūkio pajamų ir motinos lūkesčių dėl vaikų akademinų pasiekimų. Zhan (2006) taip pat nustatė teigiamą ryšį tarp turto ir motinos lūkesčių bei tarp turto ir vaiko akademinų pasiekimų, išreikštų matematikos testų rezultatais. Be to, ji nustatė, kad apie trečdalį ryšio tarp šeimos turto ir vaiko akademinų pasiekimų paaiškina motinos lūkesčiai. Nemažai kitų autorių nustatė, kad turto kaupimas yra susijęs su aukštesniais tėvų lūkesčiais dėl vaikų išsilavinimo, o vėliau ir su geresniais vaikų akademiniais pasiekimais (Elliott & Beverly, 2010, 2011; Zhan & Sherraden, 2009, 2010; Elliott, 2012a). Orr (2003) taip pat nustatė teigiamą ryšį tarp šeimos grynojo turto ir vaiko akademinų pasiekimų, išmatuotų matematikos testo rezultatais. Vertinant netiesioginį efektą, buvo nustatyta, kad turto poveikis realizuojasi per kultūrinę galimybes, t.y. popamokinę veiklą ir įvairias išvykas. Yeung ir Conley (2008) tyrė turto įtaką ikimokyklinių ir mokyklinio amžiaus vaikų kognityviniams gebėjimams ir nustatė, kad namų aplinka, pažinimo stimuliavimo priemonės, tėvų šiluma ir veikla su vaikais yra

svarbiausi netiesioginiai turto efektai, darantys poveikį vaikų kognityvinams gebėjimams.

Poveikis psichologinei gerovei ir elgsenai. Empiriniai tyrimai įrodo, kad turtas turi tiesioginį ir netiesioginį poveikį vaikų elgsenai ir psichologijai. Boyle (2002) nustatė, kad vaikai iš šeimų, kurios turėjo nuosavą būstą, turėjo daug mažesnę emocinių ir elgesio problemų lygį palyginus su vaikais iš šeimų, kurios buvo būsto nuomininkės. Williams Shanks (2007) tyrė turto ir Elgesio problemų indekso⁶ sąsają ir nustatė, kad elgesio problemos turėjo neigiamą statistinį ryšį su šeimos turtu. Williams (2003) tyrimo rezultatai rodo, jog turtas yra teigiamai susijęs su vaikų pažinimo vystymusi, fizine sveikata, socio-emocine elgsena, mokymosi rezultatais ir retesniu probleminiu elgesiu. Cairney (2005) nustatė, kad turtas būsto nuosavybės formoje turi didžiulę įtaką jaunuolių emocinei gerovei ir elgsenai. 12-14 metų vaikai, gyvenantys nuomotame būste, turėjo žymiai aukštesnį psichologinio diskomforto lygį nei tie, kurie gyveno nuosavame būste. Axinn (1997) nustatė, jog šeimos santaupos padidina vaikų psichologinį komfortą. Dalies pinigų atidėjimas universitetui, kai vaikas sulaukia vienerių metų, leidžia užtikrintai prognozuoti geresnį vaiko savigarbos ir savivertės jausmą, jam sulaukus 23 m.

Ekonominis poveikis. Galiausiai, šeimos turtas turi didžiulį poveikį vaiko ekonominei ateičiai. Apžvelgtos studijos teigia, kad tai užtikrinama keliais būdais:

- vaiko ateities užtikrinimas perduodant turtą iš vyresnės kartos jaunesnei kartai (Oliver & Shapiro, 1995; Sherraden, 1991);
- tiesioginė tėvų įtaka, tėvų turto kaupimo elgsenos ir investicijų portfelio formavimo strategijos imitavimas (Helderman & Mulder, 2007; Smits & Mulder, 2007);
- sustiprinant vaiko ekonominio saugumo jausmą (Scanlon & Page-Adams, 2006).

⁶ Elgesio problemų indeksas yra vaikų elgesio problemų matas, paremtas motinų pranešimais apie vaikų elgesio sutrikimus 28 srityse, tokiose kaip stiprus temperamentas, dėmesio reikalavimas, depresyvus elgesys, neramus elgesys ir pan.

Taigi turtu pagrįsta politika, skirta vaikams, gali būti efektyviausias būdas sumažinti tarpgeneracinį skurdo perdavimą bei sumažinti turtinę nelygybę (Sherraden, 2002; Nam & Han, 2009; Sherraden & Zou, 2009).

Kitas poveikis. Apžvelgtos studijos apie „turto efektą“ vaikų gerovei besivystančiose šalyse nustatė, kad tam tikro turto turėjimas pagerina vaikų sveikatos būklę, užtikrina geresnius pasiekimus mokykloje ir sumažina vaikų darbo mastus (Chowa et al., 2010).

„Turto efektą“ kritikuojančių autorių nėra daug (Emmerson & Wakefield, 2001; McKay & Kempson, 2003). Emmerson ir Wakefield savo tyrime kritikavo Bynner ir Despotidou atliktos studijos rezultatus. Bynner ir Despotidou tyrė asmenis, gimusius 1958 m., ir nustatė, kad net ir nedidelio turto turėjimas būnant 23 m. (apie kelis šimtus svarų) buvo susijęs su teigiamomis pasekmėmis sulaukus 33 m. (Bynner & Paxton, 2001). Emmerson ir Wakefield kritikos aspektai lietuviški klausimus:

- ar taupymas iš tiesų sukelia teigiamas pasekmes, ar taupymo ir teigiamų pasekmių sąsaja yra atsitiktinė?
- netgi jei taupymas iš tiesų sukelia teigiamas pasekmes, tikslus pasekmių sukėlimo mechanizmas nėra aiškus, t.y. ar pasekmes sukelia santaupų turėjimas, ar taupymo procesas?
- Bynner ir Despotidou atlikta studija nustatė „turto efektą“ 33 m. sulaukusiems asmenims. Ar gali būti taip, kad priežastinis ryšys tarp santaupų ir teigiamų pasekmių pasikeis bėgant laikui, kai „įsijungs“ kiti veiksniai, pvz., studijų universitete poveikis ir pan. (Emmerson and Wakefield 2001).

McKay ir Kempson pristatė 2003 m. D. Britanijos Darbo ir pensijų departamento atliktą tyrimą, kuris įvertino taupymą ir turto kaupimą ilgu laikotarpiu ir paprieštaravo IPPR nustatytiems mažo turto kiekio ilgalaikiams teigiamiems efektams, teigdamas, kad „patikslinus modelį, kuris anksčiau rodė egzistuojant ryšį tarp turto turėjimo ir teigiamų pokyčių gyvenime, buvo nustatyta, kad šis ryšys gali būti paaiškintas kitų veiksnių“ (McKay & Kempson, 2003).

Apibendrinant pastebėtina, jog taupymo ir turto kaupimo implikuoti asmenų elgsenos ir jų gerovės pokyčiai yra pavadinti „turto efektu“. Didžioji dalis analizuotų tyrimų patvirtina, kad „turto efektas“ egzistuoja. Šis efektas vaiko gerovei pasireiškia poveikiu vaiko išsilavinimui, psichologijai ir elgsenai, ekonominiu poveikiu bei poveikiu įvairiose kitose srityse (pvz., sveikatai, galimybei įsidarbinti ir pan.). Kiekvienoje iš šių sričių jaučiama tiesioginė ir netiesioginė įtaka.

1.4. Turtu pagrįstos gerovės įgyvendinimo būdai

Aptarus turtu pagrįstos gerovės sampratą bei įvairias jos kryptis, šiame darbo skyriuje yra apžvelgti ir suklasifikuoti įvairių autorių pasiūlyti turtu pagrįstos gerovės praktinio įgyvendinimo būdai. Nors pasiūlymų yra nemažai ir dažnu atveju tarpusavy jie turi tiek pat panašumų, kiek ir skirtumų, visus autorių siūlomus turtu pagrįstos gerovės praktinio įgyvendinimo būdus galima suskirstyti į keturias pagrindines grupes (žr. 5 pav.):

- 1) vienkartinė kapitalo išmoka visiems asmenims, sulaukiantiems pilnametystės (Nissan & Le Grand, 2000; Ackerman & Alstott, 1998). Tokią išmoką B. Ackerman ir A. Alstott yra pavadinę Dalyvio išmoka;
- 2) nuolatinės besąlyginės kasmėnesinės išmokos visiems suaugusiems šalies piliečiams (Van Parijs, 2005b). Tokias išmokas P. Van Parijs yra pavadinęs Bazinėmis pajamomis;
- 3) vaikų taupymo sąskaitos (toliau - VTS). Ši pasiūlymų grupė numato Vyriausybės išmokas visiems šalies naujagimiams į jiems atidarytas ilgalaikio taupymo sąskaitas (angl. *child development account*) (Sherraden, 1991; Kelly & Lissauer, 2000);
- 4) suderintojo taupymo sąskaitos (angl. *matched savings accounts*). Ši pasiūlymų grupė numato Vyriausybės išmokas į skurstantiems asmenims atidarytas taupymo sąskaitas. Tokie pervedimai tam tikru santykiu ir iki tam tikros ribos papildytų asmenines santaupas, deponuojamas šiose sąskaitose (Sherraden, 1991).

Idėjos pradininkas	Turtu pagrįstos gerovės įgyvendinimo būdas	Teikėjas	Finansinė institucija	Ne pelno organizacija	Vyriausybė
D. Nissan, J. Le Grand; B. Ackerman, A. Alstott	Dalyvio išmoka	Tipas			
P. Van Parijs	Bazinės pajamos	Produktas			
M. Sherraden; G. Kelly, R. Lissauer	Vaikų taupymo sąskaitos	Programa			
M. Sherraden	Suderintojo taupymo sąskaitos	Politika			

5 pav. Turtu pagrįstos gerovės įgyvendinimo būdai

Šaltinis: sudaryta autoriaus

Atkreiptinas dėmesys, kad nors šie pasiūlymai numato skirtingus turtu pagrįstos gerovės įgyvendinimo būdus, visi jie akcentuoja tą patį tikslą – padėti sukaupti tam tikrą turto kiekį, išbristi iš nuolat besisukančio išmoku, vartojimo ir skurdo rato, paskatinti asmens galimybių ugdymą, ir to pasekoje – spartesnę visos visuomenės vystymąsi ir šalies ekonomikos augimą.

Pastebėtina, kad dar vienu turtu pagrįstos gerovės įgyvendinimo būdu galėtų būti vadinami kaupiamieji pensijų fondai, t.y. investicinė arba kaupiamoji (bet ne perskirstomoji!) pensijų sistema. Ji, kaip ir vaikų taupymo sąskaitos, pasižymi ilgu kapitalo kaupimo laikotarpiu, tam tikra valstybės pagalba (pvz., jei dalis lėšų į asmens pensijų kaupimo sąskaitą yra nukreipiama iš perskirstomosios pensijų sistemos), mokestinėmis lengvatomis ir pan. Vis dėlto nei šiame mokslo darbe, nei apžvelgtuose užsienio autorių tyrimuose kaupiamieji pensijų fondai nėra išskirti kaip atskiras turtu pagrįstos gerovės įgyvendinimo būdas. Svarbiausia to priežastis – skirtingi šiems politikoms keliami tikslai. Pagrindiniai mokslinėje literatūroje minimi ir praktikoje taikomi turtu pagrįstos politikos įgyvendinimo tikslai yra detalčiai aprašyti 1.6. skyriuje; glaustai juos apibendrinant galima pastebėti, kad esminis turtu pagrįstos politikos tikslas yra pajamų ir turtinės nelygybės bei skurdo rizikos lygio sumažinimas, vis didesnei šalies gyventojų daliai tampant investuotojais ir kapitalo savininkais. Tuo tarpu privačių pensijų sistema turi visai kitokį tikslą – ji siekia, kad kiekvienas asmuo turėtų pakankamą išteklių ir apsirūpinimą atėjus senatvei. Todėl teigtina, kad ryšys tarp turtu pagrįstos politikos ir kaupiamosios pensijų sistemos yra ne vertikalus (kai pastaroji yra

vienas iš turtu pagrįstos gerovės įgyvendinimo būdų), bet horizontalus (kai tai yra dvi atskiros politikos, siekiančios savo tikslų, bet turinčios nemažai panašių įgyvendinimo instrumentų). Taigi ne pensijų sistema yra sudedamoji turtu pagrįstos gerovės dalis, bet netgi priešingai – kaip tai matyti 2 dalyje pristatytoje užsienio šalyse įgyvendintų turtu pagrįstos politikos modelių apžvalgoje – būtent turtu pagrįsta politika tam tikrais atvejais gali būti vienas iš pensijų kaupimo sistemos elementų, kai šios politikos pagalba sukauptas kapitalas yra perkeliamas į pensijų kaupimo sąskaitą, atsisakant kitų galimų ir leidžiamų jo panaudojimo būdų.

Kalbant apie kitokias turtu pagrįstos gerovės praktinio įgyvendinimo būdų klasifikacijas, atkreiptinas dėmesys į atskiroje studijoje pateiktą įdomų mėginimą suklasifikuoti vaikų taupymo sąskaitas pagal taikomo projekto aprėptį bei jo teikėją (Meyer et al., 2008b). Nors tokia klasifikacija buvo pritaikyta tik vaikų taupymo sąskaitoms, ji neabejotinai tinka ir kitiems turtu pagrįstos politikos įgyvendinimo būdams. Taigi toje klasifikacijoje vaikų taupymo sąskaitos buvo suskirstytos į tris grupes: nuo pačių paprasčiausių, pavadintų Produktu, iki pačių sudėtingiausių, vadinamų Politika (žr. 5 pav.).

Glaustas tokių Produktų, Programų ir Politikų palyginimas pateikiamas žemiau:

- 1) **Produktai.** Šis VTS tipas paprastai siūlomas finansinių institucijų, tokių kaip bankai, kredito unijos ir pan. Pagrindinės šio VTS tipo savybės – mažas pradinis depozitas, nedidelės skatinimo priemonės, siekiant atitinkamos institucijos tikslų, tokių kaip naujų klientų ugdymas ar vaikų taupymo skatinimas.
- 2) **Programos.** Šis VTS tipas paprastai siūlomas ne pelno siekiančių ir mokslinių tyrimų organizacijų, siekiančių nustatyti VTS poveikį tiriamųjų sveikatai, išsilavinimui ir pan. Pagrindinė šio VTS tipo savybė be jau aukščiau paminėtų – žymiai reikšmingesnės skatinimo priemonės, tokios kaip pradinio depozito suteikimas į naujai atidaromą vaiko sąskaitą ar papildomieji pervedimai, tam tikru santykiu papildantys asmeninius programoje dalyvaujančių asmenų depozitus. Tikslai, kurių siekiama –

apsaugoti vaikus nuo galimų ekonominių šokų ateityje, padėti sukaupti tam tikrą kapitalą ateičiai ar pagerinti vaikų prieigą prie švietimo ir sveikatos apsaugos sistemų.

- 3) **Politikos.** Šis VTS tipas paprastai įgyvendinamas vietinės valdžios ar šalies Vyriausybės. Pagrindinės šio VTS tipo savybės be visų jau aukščiau paminėtų – universalumas (visuotinis naujagimių ar vaikų dalyvavimas), progresyvumas (neturtingesni gauna daugiau) ir kt. Vyriausybės paprastai siekia platesnių tikslų nei atskiros finansinės institucijos ar mokslinių tyrimų organizacijos. Jų tikslu gali būti siekis sumažinti skurdą, padidinti ateities galimybes socialiai atskirtiesiems, padidinti gimstamumą ar užtikrinti spartesnę visuomenės plėtrą.

Reikia pažymėti, kad atskirų VTS produktų ir programų praktinio įgyvendinimo pavyzdžių yra daug: *Proyecto FCF – WOCCU* (Ekvadoras); *Barclays Bank* (Uganda, Gana); *BancoEstado* (Čilė); *Co-operative Bank, Equity Bank* (Kenija); *Children's Development Bank* (Azija); *Bank of China: Loving Finance Management Account, OCBC: Junior Financiers Savings accounts, Bank of East Asia: Smart Children Account* (Kinija); *SANASA of Aluthgama City, National Savings Bank, Seylan Bank, Hatton National Bank* (Šri Lanka); *Government Savings Bank* (Tailandas); *PNG Microfinance* (Papua N. Gvinėja); *World Vision Ethiopia* (Etiopija, planuojama); *SEED Uganda* (Uganda); *Baby Bonds Savings Accounts* (Puerto Rico) ir pan. Tiek savo savybėmis, tiek ir tikslais šie aukščiau paminėti produktai ir programos yra labiau aktualūs skurdesnėms Azijos, Afrikos ir Lotynų Amerikos šalims, todėl šiame mokslo jė nėra analizuoti ir apžvelgti. Mokslo darbe dėmesys yra skirtas tik turtu pagrįstos *politikos* įgyvendinimo galimybėms, nors tam tikrose darbo vietose tokia *politika* gali būti apibrėžiama ir kitais sinonimiškai naudojamais terminais (pvz., produktas, programa ir pan.).

Pažymėtina, kad VTS politikų praktinio įgyvendinimo pavyzdžių yra daug mažiau, ir dauguma jų yra išsamiai apžvelgti antroje šio darbo dalyje.

Toliau šiame skyriuje yra detaliau apžvelgiami visi keturi turtu pagrįstos gerovės praktinio įgyvendinimo būdai.

Bazinės pajamos

Bazinių pajamų pasiūlymas pirmą kartą suformuluotas dar XVIII a. pab., T. Paine veikale „*Agrarian Justice*“, o XX a. pab. šią idėją plėtojo ekonomistas P. Van Parijs (2005b). Ši idėja remiasi prielaida, kad visi šalies piliečiai kas mėnesį besąlygiškai gauna išmoką, vadinamą „piliečio alga“, užtikrinančią jiems pragyvenimo lygį virš skurdo ribos. Šios išmokos yra universalios, o ne atrankinės – tai reiškia, kad jas gauna visi, nepriklausomai nuo savo finansinės padėties ar ekonominės veiklos. Ir jos besąlygiškos – t.y. tokios išmokos gavimas nepriklauso nuo to, ar dirbamas koks nors darbas, ar ne. Šiuo požiūriu Bazinės pajamos yra kaip ir kitos universalios besąlyginės socialinės paslaugos, tokios kaip nemokama sveikatos priežiūra, tvarkos palaikymas ar krašto gynyba. Besąlyginių universalių Bazinių pajamų idėjos požiūriu, nei vienas pasiturinčios visuomenės pilietis neturi gyventi žemiau skurdo ribos.

Bazinių pajamų idėjos šalininkai vardija įvairius tokio turto pagrįstos gerovės įgyvendinimo būdo privalumus, tokius kaip asmeninės laisvės padidėjimas, padidėjęs ekonominis efektyvumas ir skurdo lygio sumažinimas. Pvz., K. Widerquist ir M. Lewis (1997) tvirtina, kad pagrindinis socialinės politikos tikslas yra sumažinti skurdą, ir teigia, kad Bazinės pajamos yra efektyviausias ir suprantamiausias būdas tam pasiekti. Įvairios paramos ir išmokų programos, skirtos išimtinai neturtingiesiems, iš esmės padarė nedaug, kad sumažintų skurdą. Tokios programos stipriai mažina paskatas dirbti oficialioje darbo rinkoje, yra stigmatizuojančios ir labiau gilina socialinę atskirtį tarp įvairių visuomenės grupių nei skatina solidarumą. Tuo tarpu universalios programos, skirtos visiems individams, turėtų būti žymiai efektyvesnės mažinant skurdą.

XX a. septintajame dešimtmetyje grupė ekonomistų siūlė įvairius Bazinių pajamų variantus, kurie tuo metu buvo žinomi Neigiamo pajamų mokesčio pavadinimu. M. Friedman (1966) siūlė labai mažus neigiamus pajamų mokesčius - nepanaudotų pajamų mokesčio atskaitymų gražinimą –

kaip pakaitalą egzistuojančioms gerovės programoms. J. Tobin et al. (1967), J. Tobin (1968) rėmė daug didesnius neigiamus pajamų mokesčius – universalų mokestinį kreditą - kaip pakaitalą keletui gerovės programų.

Šiandieniniuose Bazinių pajamų pasiūlymuose siūlomų išmokų dydis taip pat labai įvairus, tačiau yra maža empirinių tyrimų, kaip skirtingas tokių išmokų dydis paveiktų skurdo lygį. Vienas iš tokių tyrimų – 2005 m. I. Garfinkel, C-C. Huang ir W. Naidich atlikta studija, kurioje buvo modeliuojami skurdo lygio pokyčiai esant įvairioms Bazinių pajamų programoms (Garfinkel, Huang & Naidich, 2005). Jų tyrimas parodė, kad visos jų pasirinktos Bazinių pajamų programos sumažino skurdo lygį – kuo dosnesnė buvo programa, tuo stipresnis buvo poveikis. Todėl natūraliai kyla klausimas, kodėl nepadidinus išmokų tiek, kad skurdas būtų visai panaikintas?

Minėtų autorių teigimu, tam yra keli kontrargumentai:

- visų pirma, Bazinės pajamos nėra vienintelė pageidaujama socialinės gerovės programa (jų išskirtos kitos ne mažiau svarbios programos yra visuotinis švietimas ir sveikatos apsauga);
- be socialinės gerovės programų valstybė taip pat užtikrina tvarką ir teisingumą, gynybą, transporto ir susisiekimo infrastruktūrą ir pan. Šios viešosios gėrybės irgi turi būti finansuojamos iš mokesčių. O jei bendra mokesčio norma pasidaro per aukšta, tai mažina iniciatyvumą, produktyvumą ir augimą;
- be to, viešuosiuose finansuose būtų klaidinga remtis tik vienu instrumentu, koks geras jis bebūtų.

Apibendrinami minėti autoriai pripažįsta, kad nedidelės apimties Bazinių pajamų programa būtų labai sveikintina, tuo tarpu reikšmingo dydžio visuotinės besąlyginės išmokos nebūtų priimtinos.

Pasiūlymų, iš ko turėtų būti finansuojamos Bazinės pajamos, būta įvairių. Ankstyvieji šios idėjos pradininkai T. Paine (1796) ir J. Charlier (1848) bei dalis vėlyvesnio laikotarpio ekonomistų (R. Crotty (1986), M. Davidson (1995) ir J. Robertson (1999)) siūlė jas finansuoti iš žemės arba gamtinių išteklių mokesčių, kiti palaiko stipriai išplėsto PVM idėją (Duchatelet, 1994),

paveldėjimo mokesčius (White, 2003), ar net Tobino mokesčių spekuliaciniams kapitalo pervedimams (Bresson, 1999).

Šios idėjos šalininkai taip pat diskutuoja, ar Bazinės pajamos turėtų būti užtikrintos tik šalies piliečiams, ar visiems šalies gyventojams; ar individai tokias pajamas turėtų gauti nuo gimimo, ar sulaukę pilnametystės; ar tokias pajamas turėtų gauti pensinio amžiaus sulaukę gyventojai, ar ne.

Keltinas klausimas, ar Bazinių pajamų koncepcija apskritai atitinka turtu pagrįstos gerovės principus, t.y. ar ji yra turtu pagrįstos politikos, ar įprastinės socialinės politikos instrumentas (juk ji paremta ne kapitalo kaupimu ar stambiomis vienkartinėmis kapitalo išmokomis, bet nedidelėmis periodinėmis besąlyginėmis išmokomis). Galima sutikti, jog šis turtu pagrįstos gerovės įgyvendinimo būdas savo forma iš tiesų yra panašus į perskirstomosios pajamų rėmimo (užtikrinimo) politikos instrumentą. Vis dėlto tarp jų yra ir reikšmingų skirtumų (ir tuo pačiu – panašumų su kitais turtu pagrįstos gerovės įgyvendinimo būdais):

- visų pirma, skiriasi įprastinės perskirstomosios socialinės politikos ir Bazinių pajamų koncepcijos keliama tikslai. Pastaroji akcentuoja ne trumpalaikį skurdo sumažinimą, galimybę gyventi „nuo išmokos iki išmokos“, bet siekį sukurti ir įgyvendinti turtu pagrįstą gerovę, padidinti ekonominį efektyvumą, užtikrinti asmeninę laisvę, nepriklausomybę nuo darbo rinkos ir pasiekti ilgalaikį skurdo lygio sumažinimą;
- atrankinės skurdo mažinimo programos, skirtos išimtinai neturtingiesiems, stipriai mažina paskatas dirbti oficialioje darbo rinkoje, yra stigmatizuojančios ir labiau gilina socialinę atskirtį tarp įvairių visuomenės grupių nei skatina solidarumą. Tuo tarpu Bazinių pajamų koncepcija – tai universali programa, skirta visiems šalies piliečiams nepriklausomai nuo jų finansinės padėties ar ekonominės veiklos;
- Bazinių pajamų koncepcija siūlo nuolatinės besąlyginės išmokas, o yra žinoma, jog nuolatinės pajamas gyventojai išleidžia atsargiau ir atsakingiau nei atsitiktinai gautas vienkartinės išmokas (Baena, 2012). Būtent

finansinės atsakomybės ir planavimo ugdymas yra vienas iš turtu pagrįstos politikos tikslų;

- turtu pagrįsta politika, kaip tai aprašyta 1.3. skyriuje, remiasi „turto efektu“. O siekiant šio efekto, nėra būtinos didelės kapitalo išmokos: turtu pagrįstos gerovės socialinės politikos krypties atstovų teigimu, net ir kelių šimtų JAV dolerių dydžio išmokos yra pakankamos, jog sukeltų „turto efektą“ (Bynner & Paxton, 2001).
- be to, jei asmuo kas mėnesį gautų besąlygines Bazinės pajamas, ir visi būtų užtikrinti, jog tai niekada nesibaigs, tokias pajamas būtų galima įkeisti arba parduoti kaip perpetuitetą, ir jas įkeitęs ar pardavęs asmuo turėtų galimybę iškart pasiimti vienkartinę kapitalo išmoką, lygią Bazinių pajamų ir kapitalizavimo normos sandaugai.

Dalyvio išmoka

Vienkartinį kapitalo išmokų idėja, kaip ir Bazinės pajamos, pirmą kartą pasiūlyta dar XVIII a. pab., T. Paine veikale „*Agrarian Justice*“. XX a. pab. šią idėją plėtojo ekonomistai R. Haveman (1988), D. Nissan ir J. Le Grand, (2000), T. Halstead ir M. Lind (2001), Ackerman ir Alstott (1998). Pastarieji tokio tipo išmokoms suteikė Dalyvio išmokos pavadinimą.

Dalyvio išmokos idėja teigia, kad visi asmenys, sulaukę tam tikro amžiaus, dažniausiai – pilnametystės, turi gauti tam tikrą vienkartinę išmoką, pakankamai didelę, kad jos gavėjas savo pilnametystę pasitiktų kaip pakankamo kapitalo kiekio savininkas. Nesant tokių Dalyvio išmokų, asmenys iš pasiturinčių šeimų, tėvų padedami, turi pakankamai išteklių kokybiškam išsilavinimui, būstui, nuosavam verslui, investicijoms ir kt., tuo tarpu neturtingųjų vaikai tokių galimybių neturi. Tokia situacija pažeidžia lygių galimybių principą. Ackerman ir Alstott teigimu, Dalyvio išmokos išreiškia kolektyvinę tautos atsakomybę už lygias visų šalies piliečių galimybes sulaukus pilnametystės (Ackerman & Alstott, 2005a, 2005b). Dalyvio išmokos idėja siekia sukurti pasaulį, kuriame paveldėjimas priklausytų ne vien nuo savo šeimos, bet nuo visos savo tautos; pasaulį, kuriame ateinančios kartos galėtų

paveldėti teisingą dalį visų protėvių sukaupto kapitalo, o ne vien kliautis atsitiktine sėkme gimti turtingoje šeimoje.

Ackerman ir Alstott siūlymu, Dalyvio išmoka JAV turėtų siekti apie 80 000 JAV dolerių⁷ ir būti išmokama 21 m. sulaukusiems asmenims⁸ per ketverius metus (po 20 000 JAV dolerių kasmet). Asmenys iki 21 m. amžiaus galėtų gauti išankstinę išmoką, tam kad apmokėtų savo studijas. Gauta išmoka būtų visiškoje ją gavusio asmens valioje, be jokių jos panaudojimo apribojimų. Tiesa, tokią išmoką gaunantis asmuo turėtų tenkinti keletą sąlygų:

- 1) būti valstybės pilietis (nors šis aspektas ir kelia tam tikrų moralinių dvejonių, tačiau prisiminkime, kad šie autoriai atstovauja turtu pagrįstos gerovės „pilietybės“ kryptį);
- 2) būti baigęs vidurinę mokyklą (kad galėtų priimti protingus ir pagrįstus sprendimus). Asmenys, nebaigę vidurinės mokyklos, gautų palūkanas už savo negautą Dalyvio išmoką, taigi tai būtų tam tikras Bazinių pajamų variantas;
- 3) nebūti padaręs nusikaltimų (vis dėlto nusikaltimo padarymas turėtų nutolinti, bet ne atimti teisę gauti Dalyvio išmoką).

Ackerman ir Alstott siūlymu, tokios išmokos turėtų būti finansuojamos iš stipriai progresyvių paveldėjimo mokesčių, kurie labiausiai pabrėžia ne asmeninio, bet pilietinio paveldėjimo idėją. Autorių manymu, yra teisinga stipriai apmokestinti paveldimą turtą, nes vaikai gimdami nepasirenka savo tėvų, o pats paveldimas turtas yra uždirbtas ne jų pastangomis. Kitas autorių siūlomas finansavimo šaltinis - 2% dydžio visuotinis turto mokestis, taikant 230 000 JAV dolerių neapmokestinamo grynojo turto (t.y. turto, sumažinto paskolų suma) dydį. Tokio neapmokestinamojo dydžio taikymas reikštų, kad visuotinis turto mokestis būtų progresyvus (tarifas 0-2%), šio mokesčio galėtų nemokėti 85% amerikiečių, o 1% turtingiausių piliečių finansuotų 40% fondo. Tiesa, panašūs ištekliai galėtų būti surinkti taikant 1,5% tarifą ir 80 000 JAV

⁷ Maždaug tiek JAV kainuoja ketverių metų studijos universitete

⁸ JAV pilnamečiais tampama sulaukus 21 m.

dolerių neapmokestinamo grynojo turto dydį, tačiau akivaizdu, kad toks mokestis būtų kur kas mažiau progresyvus.

Ackerman ir Alstott pasiūlyta Dalyvio išmokos politika numato didelio masto perskirstomąjį efektą – kasmet 250-300 mlrd. JAV dolerių būtų skiriami jaunuoliams, o finansuojami vyresnės kartos atstovų, kurie turi sukaupę didžiąją šalies turto dalį.

Autorių manymu, vėlesnį tokio fondo finansavimą turėtų užtikrinti pirmoji Dalyvio išmokos gavėjų karta: individai, kurie sėkmingai panaudojo gautas išmokas, po mirties fondui turėtų palikti kapitalą, lygų gautai išmokai ir tam tikroms palūkanoms. Tai būtų tam tikra paveldėjimo mokesčio atmaina ir leistų sumažinti, o gal ir panaikinti 2% visuotinį turto mokestį. Be to, tokia gautos išmokos grąžinimo taisyklė pabrėžtų tarpgeneracinio teisingumo svarbą. Vis tik autoriai pabrėžia, kad tik tie, kurie sėkmingai pasinaudojo šiomis išmokomis ir sukaupė didžiulius turtus, turėtų grąžinti ankstyvoje jaunystėje gautą kapitalą, tuo tarpu visiems kitiems tai būtų dovana, bet ne paskola visam gyvenimui.

Ackerman ir Alstott renkasi turto, o ne pajamų ar vartojimo mokesčius, teigdami, kad tokie mokesčiai gali padėti sumažinti nelygybę ateities kartose. Autorių manymu, sukauptas turtas suteikia pranašumą ne tik jo savininkui, bet ir jo vaikams, nes jie lanko geresnes mokyklas, universitetus ir įvairių gyvenimo negandų atveju gali pasikliauti sąskaitoje esančiomis lėšomis. Todėl yra teisinga apmokestinti turtinguosius siekiant geresnių starto galimybių visiems. Be to, toks apmokestinimas leistų tiems turtingiesiems, kurie yra linkę visą savo turtą išleisti dar gyvi būdami, prisidėti prie geresnio ateities kartu gyvenimo. Ir priešingai, tokios politikos finansavimas iš pajamų ar vartojimo mokesčių papildomą mokestinę naštą užkrautų ant neturtingųjų pečių.

Vis tik reikia pažymėti, kad tokios politikos finansavimas yra visiškai atskiras klausimas, ne tiek aktualus Dalyvio išmokos idėjos šalininkams – pastarieji dažniausiai akcentuoja išmokų pusės privalumus, o tokios programos finansavimo klausimą paprastai palieka atvirą diskusijoms.

Reikia atkreipti dėmesį, kad ne visi turtu pagrįstos gerovės įgyvendinimo būdai, patenkantys į Dalyvio išmokos kategoriją, numato laisvą sukaupto kapitalo panaudojimą. Iš tokių paminėtinas D. Nissan ir J. Le Grand pasiūlymas visiems jaunuoliams suteikti po 10 000 svarų, kurie turėtų būti padėti į jų kapitalo ir išsilavinimo kaupimo sąskaitas (angl. *Accumulation of Capital and Education accounts*), finansuojamas iš paveldėjimo mokesčio (Nissan & Le Grand, 2000). Kiekviena sąskaita būtų valdoma keleto patikėtinių, kurie turėtų patvirtinti asmens išlaidų planą prieš išmokant sukauptą kapitalą. Nissan ir Le Grand manymu, leistini tokio kapitalo panaudojimo būdai galėtų būti išsilavinimas, kvalifikacijos kėlimas, verslo kūrimas ir pradinis įnašas už būstą. Ši idėja panaši į anksčiau pasirodžiusį R. Haveman pasiūlymą dėl universalių asmeninių jaunimo kapitalo sąskaitų (angl. *Universal personal capital account for youths*) (Haveman, 1988). Apriboto naudojimo Dalyvio išmokos siūlomos ir T. Halstead bei M. Lind. Jie siūlo kiekvienam Amerikos naujagimiui suteikti po 6000 JAV dolerių. Ši suma turėtų būti investuojama, o jaunuoliui sulaukus pilnametystės, galėtų būti panaudota tam tikrai tikslinei paskirčiai: sumokėti už aukštąjį išsilavinimą ar kitus mokymus, pradiniam įnašui už būstą, gydymui ar nuosavo verslo pradžiai (Halstead & Lind, 2001).

Atkreiptinas dėmesys, kad Dalyvio išmokos pasiūlymai yra geriausias turtu pagrįstos gerovės „pilietybės“ krypties (žr. 2 ir 3 pav.) pavyzdys. Atsiliepdami į dažną kritiką, jog yra geresnių būdų pažaboti skurdą, nei jų siūloma 80 000 JAV dolerių išmoka kiekvienam Amerikos pilnamečiui, Ackerman ir Alstott teigė, kad kritikai nesupranta jų pasiūlymo esmės. „Dalyvio išmoka nėra skurdo mažinimo programa. Tai pilietiškumo programa“, teigė ekonomistai (Ackerman & Alstott, 1998). Pagal tai, ar konkrečiuose pasiūlymuose yra numatyti sukauptų lėšų panaudojimo apribojimai, „pilietybės“ kryptyje šie pasiūlymai skirstytini į liberaliąją ir respublikoniškąją mokyklas.

Dalyvio išmokos koncepcija, kaip ir Bazinių pajamų idėja, palieka atvirus diskusijoms kelis socio-ekonominius klausimus: kaip Dalyvio išmokos

įvedimas paveiktų kitas valstybės išmokas ir socialines programas? Ar tebereikėtų mokėti bedarbio pašalpas, senatvės pensijas ir užtikrinti nemokamą sveikatos apsaugą, remti švietimą ir pan.?

Trumpai palyginant aptartas Dalyvio išmokos ir Bazinių pajamų idėjas, galima pastebėti, kad jos turi nemažai panašumų:

- 1) jei Dalyvio išmoka būtų investuota į mažai rizikingus aktyvus, po keleto ar keliolikos metų toks turtas galėtų generuoti pakankamo dydžio pajamas, atitinkančias Bazinių pajamų koncepciją;
- 2) be to, už gautą Dalyvio išmoką galima iškart nusipirkti anuitetą, lygų tam tikroms Bazinėms pajamoms (Ackerman ir Alstott skaičiavimu, 80 000 JAV dolerių Dalyvio išmoka tokiu būdu prilygtų 400 JAV dolerių mėnesinei besąlyginei Bazinių pajamų išmokai nuo 21 m. iki 65 m. amžiaus⁹);
- 3) ir atitinkamai, jei asmuo kas mėnesį gautų besąlygines Bazinės pajamas ir jų neišleistų, o taupyti, po kažkurio laiko jo sukauptas turtas pasidarytų lygus Dalyvio išmokai;
- 4) be to, jei rinkoje egzistuotų galimybė pasiskolinti, įkeičiant gautinas Bazinės pajamas (nors Van Parijs (2005b) koncepcijoje tai uždrausta), tai asmuo turėtų galimybę iškart pasiimti Dalyvio išmokos dydžiui lygų kreditą.

Ir vis dėlto, šios idėjos turi ir skirtumų: jos atspindi skirtingus požiūrius, kaip turėtų būti perskirstomas turtas išsivysčiusiose ekonomikose. Dalyvio išmokos pasiūlymas akcentuoja *asmeninę atsakomybę* ir *lygesnes starto galimybes*. Tuo tarpu Bazinių pajamų idėja siūlo perskirstymą, kuris garantuoja visiems asmenims galimybę gyventi virš skurdo, net ir pasitraukus iš darbo rinkos ar užsiimant neatlyginama veikla. R. Skidelsky teigimu, sugretinus šias dvi idėjas, matyti, kad Bazinės pajamos, kaip socialinio saugumo tinklas, yra tinkamesnis variantas europiečiams, kurių polinkis rizikuoti yra tradiciškai mažesnis, tuo tarpu Dalyvio išmokos idėja, besiremianti svajone apie neribotų galimybių visuomenę, turėtų būti priimtinesnė amerikiečiams (Skidelsky,

⁹Autoriai savo skaičiavimams naudojo 5% vidinę metinę grąžos normą

2001). Atkreiptinas dėmesys, kad abiejų idėjų šalininkai yra tvirtai įsitikinę, jog būtent jų pasiūlymas yra optimalus, siekiant perskirstyti turtą ir geriau išlyginti asmenų galimybes (Van Parijs, 2005a):

- 1) Bazinių pajamų idėjos šalininkai teigia, kad Dalyvio išmokos suteiktos galimybės yra vienkartinės ir sprendimo priėmimo metu labai priklausančios nuo asmens intelekto, genetikos, socialinės aplinkos ir pan. veiksnių;
- 2) Dalyvio išmokos idėjos šalininkai tvirtina, kad būtent pastarasis pasiūlymas yra teisingesnis perskirstymo prasme, nes pagrindinis jų siūlomos politikos finansavimo šaltinis yra turto mokesčiai, tuo tarpu Bazinių pajamų politiką numatyta finansuoti iš pajamų ar vartojimo mokesčių;
- 3) Bazinių pajamų idėjos šalininkai teigia, kad pajamų mokesčiai ne blogiau nei turto mokesčiai dalyvauja turto perskirstymo procese. Juk pajamų mokestis, skirtas finansuoti Bazinių pajamų fondui, apmokestina žmogiškąjį kapitalą, taigi mažindamas šio kapitalo grąžą, sumažina ir paties kapitalo vertę.

Apibendrinant galima teigti, kad yra argumentų tiek už vieną, tiek už kitą pasiūlymą, tačiau turto perskirstymo efektyvumas priklausytų nuo šioms idėjoms finansuoti skirtų mokesčių tarifų ir jų progresyvumo.

Vaikų taupymo sąskaitos

Trečiojo turtu pagrįstos gerovės įgyvendinimo būdo - vaikų taupymo sąskaitų – šalininkai siūlo atidaryti ilgo laikotarpio taupymo-investavimo sąskaitas visiems šalies naujagimiams, numatant, jog pradinį indėlį į tokias sąskaitas įneš šalies Vyriausybė, o jose sukauptų lėšų panaudojimas bus galimas tik sulaukus pilnametystės. Tokių lėšų panaudojimas gali būti apribotas tam tikrai tikslinei paskirčiai arba būti visiškai laisvas (tai priklauso nuo to, kurios mokyklos idėjas – žr. 1.2. skyrių - labiau remia analizuojamas autorius).

Idėja atidaryti visiems naujagimiams investicines sąskaitas pirmąkart buvo pasiūlyta M. Sherraden jo veikale „*Assets and the Poor*“ (1991). M.

Sherraden teigė, kad tokios sąskaitos gali sukurti pagrindą ilgalaikiams turto kaupimo įgūdžiams, padidinti taupymo lygį ir palengvinti finansinių žinių įsisavinimą mokykloje. Investuodami iš Vyriausybės gautas lėšas tėvai ar globėjai, o vėliau ir patys jaunuoliai, įgyja investavimo įgūdžių, tampa patys atsakingi už savo sukaupto kapitalo dydį sulaukus pilnametystės, o tuo pačiu ir už savo finansinę ateitį.

Nors vaikų taupymo sąskaitos gali pasirodyti panašios į įprastinę socialinės paramos politiką, tačiau tarp jų yra reikšmingų skirtumų. Įprastinė socialinės paramos politika, skirdama tam tikras išmokas šeimoms su mažamečiais vaikais, siekia užtikrinti būtiniausių vaiko poreikių patenkinimą, kas ypač aktualu vaikams iš mažesnes pajamas gaunančių šeimų. Pagrindinis skirtumas tarp vaikų taupymo sąskaitų politikos ir įprastinės socialinės paramos politikos yra tas, kad pirmoji yra orientuota į ilgo laikotarpio taupymą, o antroji – į neatidėliotiną kasdienį vartojimą.

Pastebėtina, kad Vaikų taupymo sąskaitos yra Dalyvio išmokos koncepcijos, kurią pasiūlė Ackerman ir Alstott, atmaina – esminis skirtumas tas, kad VTS politikos dalyviai (visi šalies naujagimiai) nedideles Dalyvio išmokas gauna gimdami, užuot gavę didesnes, kai sulauks pilnametystės. Nedidelės išmokos skyrimas naujagimiui, o ne didesnės – pilnamečiui, akcentuoja pagrindinį tokios politikos prioritetą – paskatinti taupymą ir finansinių įgūdžių lavinimą, bet ne perskirstyti turtą ar sukurti utopinę Ackerman ir Alstott visuomenę, kur klestėtų solidarumas ir socialinis teisingumas, kur kiekvienas turėtų realią laisvę ir lygias starto galimybes. Būtent dėl tokio nukrypimo nuo koncepcinio Dalyvio išmokos modelio, šis turtu pagrįstos gerovės įgyvendinimo būdas, kai kurių autorių nuomone, išreiškia „prarastą galimybę sukurti Piliečio dalies visuomenę“ (Finlayson, 2008, 2009).

Vis dėlto šis būdas turi tam tikrų privalumų, lyginant su koncepciniu Ackerman ir Alstott modeliu:

- 1) anksčiau pradėjus turto kaupimo procesą, galima sukaupti didesnes sumas (Loke & Sherraden, 2008);

- 2) VTS politika turi multiplikatoriaus efektą, nes į turto kaupimo procesą yra įtraukiami ne tik vaikai, jų tėvai, bet ir kiti giminės nariai (Le Grand, 2005; Zhan, 2006);
- 3) turto turėjimas gali pakeisti požiūrį ir elgseną į gerąją pusę (Shobe & Page-Adams, 2001), o keisti požiūrį ir elgseną yra lengviausia vaikystėje;
- 4) vaikystėje atidarytos taupymo sąskaitos padidina vaikų finansinį įsitraukimą, finansinio raštingumo lygį, apsaugo nuo ekonominių šokų, pagerina prieigą prie švietimo, prisideda ugdant „orientaciją į ateitį“ ir ilgu laikotarpiu pagerina gyvenimo kokybę (Scanlon & Adams, 2005);
- 5) tyrimais yra nustatyta teigiama grynojo šeimos turto įtaka vaiko gerovei (žr. 1.3. skyrių);
- 6) mokėti nedideles išmokas naujagimiams (net ir su nedideliais papildymais jiems sulaukus 5 m., 10 m. ir pan.) ir leisti jų tėvams bei globėjams šias lėšas investuoti, valstybei kainuoja žymiai mažiau, nei mokėti dideles išmokas pilnamečiams. Žinant politikų (o ir visuomenės!) pasipriešinimą bet kokioms naujoms valstybės išlaidoms, „pigesnė“ programą lengviau įgyvendinti praktikoje (žinoma, realybėje valstybės kaštai ir vienu, ir kitu atveju būtų tie patys – juk naujagimiams neišmokėtos išmokos galėtų generuoti investicinę grąžą kokiam nors valstybiniame fonde, kurio lėšos vėliau būtų panaudotos mokėti didesnes išmokas pilnamečiams) (Le Grand, 2005).

Suderintojo taupymo sąskaitos

Suderintojo taupymo sąskaitų idėja pirmą kartą pristatyta M. Sherraden veikale „*Assets and the Poor*“ (1991). Autoriaus teigimu, suderinto taupymo sąskaitos suteikia mažas pajamas gaunančioms šeimoms galimybę taupyti bei padidinti savo finansinį turtą. Suderinto taupymo programoje dalyvaujančių asmenų sutaupytos lėšos yra papildomos atitinkamo dydžio pervedimais iš vyriausybinių agentūrų, ne pelno siekiančių organizacijų, fondų ar privačių kompanijų.

Taupymo programa paprastai vyksta iš anksto apibrėžtą trukmę, lėšų papildymas vyksta tam tikru iš anksto aptartu santykiu, kuris dažniausiai siekia 1:1, 1:2 ar 1:3. Be to, yra taikoma maksimali papildomai pervedamų lėšų suma, vadinama papildymo riba. Tokia riba gali būti nustatyta kievienu mėnesiui, metams arba visai programos trukmei.

Suderintojo taupymo sąskaitų idėjos šalininkai dažniausiai rekomenduoja keturis galimus tokiose sąskaitose sutaupytų lėšų panaudojimo būdus:

- 1) pirmojo būsto įsigijimas;
- 2) aukštesniojo ar aukštojo mokslo finansavimas;
- 3) smulkaus verslo pradžia ar plėtra;
- 4) sukauptų lėšų perkėlimas į pensinius fondus.

Taupymo programos dalyviams paprastai yra siūloma lankyti finansinio lavinimo kursus. Taigi matyti, kad suderintojo taupymo sąskaitų politika yra labiau orientuota į žemesnes pajamas gaunančių asmenų taupymo skatinimą ir jų finansinių įgūdžių lavinimą nei į egalitarinį turto perskirstymą, kas, beje, buvo pastebėta ir VTS politikos atveju.

Todėl galima daryti išvadą, kad tiek VTS, tiek ir suderintojo taupymo sąskaitos, kaip turtu pagrįstos gerovės įgyvendinimo būdai, turtu pagrįstos gerovės koncepcijoje atstovauja „turto efekto“ mokyklai, papildytai dalimi idėjų iš paskatų mokyklos (žr. 1.2. skyrių). „Turto efekto“ mokyklos idėjos atsiskleidžia siekyje paskatinti asmenų socialinę-ekonominę pažangą, pakeisti asmenų mąstymo būdą ir per tai įtakoti jų elgesio pokyčius, lemsiančius geresnę finansinę padėtį ateityje. Paskatų mokyklos idėjos matomos siekyje „užtvirtinti“ asmenų elgesio pokyčius tam tikromis finansinės paskatomis (tokiomis, kaip jau minėti papildomi pervedimai į taupymo sąskaitas).

Apibendinant galima pažymėti, kad šio darbo autorius išskyrė 4 pagrindinius turtu pagrįstos gerovės įgyvendinimo būdus: tai vienkartinė kapitalo išmoka visiems asmenims, sulaukiantiems pilnametystės; nuolatinės besąlyginės kasmėnesinės išmokos visiems suaugusiems šalies piliečiams;

vaikų taupymo sąskaitos ir suderintojo taupymo sąskaitos. Nors šie būdai numato skirtingus turtu pagrįstos gerovės įgyvendinimo kelius, visi jie akcentuoja tą patį tikslą – padėti sukaupti tam tikrą turto kiekį, išbristi iš nuolat besisukančio išmokų, vartojimo ir skurdo rato, paskatinti asmens galimybių ugdymą, ir to pasekoje – spartesnę visos visuomenės vystymąsi ir šalies ekonomikos augimą.

1.5. Kritika turtu pagrįstos gerovės įgyvendinimo politikai

Apžvelgtiems turtu pagrįstos gerovės įgyvendinimo būdams yra reiškiami įvairi kritika. Šiame skyriuje iš pradžių yra aptariama atitinkamiems įgyvendinimo būdams išsakyta individuali kritika, o vėliau apžvelgiami bendrieji kritikos aspektai bei pagrindiniai kontrargumentai, kuriais galima atremti šiuos aspektus.

Kritika Bazinių pajamų idėjai reiškiami tokiais aspektais:

- 1) Atsižvelgiant į tai, kad Bazinių pajamų idėja, kaip turtu pagrįstos gerovės įgyvendinimo būdas, nenumato galimybės įkeisti Bazinės pajamas pasiimant Dalyvio išmokos dydžiui lygų kreditą, Dalyvio išmokos idėjos šalininkai teigia, kad Bazinių pajamų idėja yra trumpo horizonto ir vartotojiška, tuo tarpu Dalyvio išmoka siūlo planuoti ateitį toli į priekį. Ackerman ir Alstott manymu, „Bazinės pajamos yra pagalvė nesėkmės atveju, tuo tarpu Dalyvio išmoka yra pakilimo takas į sėkmę“ (Ackerman & Alstott, 1998).
- 2) Ankstyvos mirties atveju Bazinių pajamų koncepcijoje individas tespėja pasinaudoti nedidele išmokų dalimi, tuo tarpu Dalyvio išmokos idėja, pasiūlydama visą išmoką iš karto, atmeta vartotojišką logiką ir teigia, kad kiekvienas individas turi teisę į realią laisvę ir savo ateities sprendimus, nepriklausomai nuo to, kiek jam yra skirta gyventi.
- 3) Bazinių pajamų idėja yra kritikuojama, jog siekiant ją įgyvendinti pilna apimtimi, jos kaštai būtų tokie dideli, kad jokia Vyriausybė niekuomet

neįtikintų nei įstatymų leidėjų, nei visuomenės ją įgyvendinti. O jei pradėti vykdyti tokią programą su priimtinais kaštais (pvz., tokiais, kokių užtektų Dalyvio išmokos koncepcijai įgyvendinti), Bazinės pajamos, tenkančios kiekvienam gyventojui, būtų tokios mažos, jog ši programa prarastų savo prasmę.

Kritika Dalyvio išmokos idėjai reiškiamą tokiomis aspektais:

- 1) Bazinių pajamų idėjos šalininkai, kritikuodami Dalyvio išmokos idėją, teigia, kad gauta vienkartinė išmoka gali būti panaudota netinkamai – lošimams, prabangiems automobiliams, egzotiškoms kelionėms įsigyti – arba paprasčiausiai blogai investuota, tokiu būdu reikšmingai nepagerinant gyvenimo sąlygų ir kokybės. Sprendimus dėl tokios išmokos panaudojimo turėtų priimti kiti pilnametystės sulaukę asmenys, kurie dar negali turėti nei atitinkamo išsilavinimo, nei patirties, reikalingos tokiems sprendimams priimti. Kadangi skirtingi žmonės turi skirtingus gebėjimus naudotis savo finansiniu turtu, yra rizika, kad tie, kurie neturi formalaus finansinio išsilavinimo, iššvaistys savo kapitalą. Taigi net ir esant utopiniam turto perskirstymo režimui, kai esamas turtas apmokestinamas 100% turto mokesčiu ir visiems padalinamas po lygiai, yra tikimybė, kad po kurio laiko būtų sugrįžta į ankstesnę turto alokaciją (nors naujieji turtuoliai galbūt būtų kiti). S. White (2005) teigimu, nesant koreguojančio išsilavinimo poveikio, rezultatas visuomet bus nelygus, nes žmonės iš prigimties turi skirtingus turto valdymo gebėjimus.

Dalyvio išmokos idėjos šalininkai pateikia tris kontrargumentus kritikai, liečiančiai netinkamą gautų išmokų panaudojimą (White, 2005):

- a) Pabrėžiamas skirtumas tarp nesėkmės, kylančios iš atsitiktinumo, ir nesėkmės, kylančios iš apgalvoto pasirinkimo. Turtinė nelygybė, kylanti iš sąmoningo žmonių pasirinkimo bei lygių starto pozicijų, yra geresnė nei ta, kuri kyla iš atsitiktinumo gimti turtingoje arba skurdžioje šeimoje. S. White (2005) su tuo nesutinka, teigdamas, kad nelygybė ir iš to sekantis būsimos sprendimų laisvės praradimas, net

tuomet, kai tai kyla iš sąmoningo pasirinkimo, yra neleistina moraliniu aspektu. Be to, jo manymu, teiginys, kad gautos Dalyvio išmokos iššvaistymas turi būti priskirtas sąmoningam pasirinkimui, o ne atsitiktinumui, yra neteisingas, nes asmens poelgius su tokia išmoka neabejotinai nulemia jo socialinė klasė; taigi yra tikimybė, kad asmenys iš skurdesnių šeimų bus linkę greičiau iššvaistyti gautas išmokas nei tai padarytų jaunuoliai iš turtingų šeimų. S. White tai vadina turto valdymo gebėjimais (angl. *asset management capacity*), kurių svarbiausias - suprasti, kad atidedant dalį šiandieninio vartojimo galima užsitikrinti didesnę saugumą rytoj. Kaip teigia J. Roemer, „sulyginta nuosavybė neišspręstų turtinės nelygybės klausimo, nes patys žmonių įgūdžiai ir pomėgiai yra nulemti nelygių praeities galimybių“ (Roemer, 1988). Taigi S. White teiginys, kad Dalyvio išmokos iššvaistymas turėtų būti priskirtas tokiam pačiam nesėkmingam atsitiktinumui kaip ir gimimas skurdžioje šeimoje, sustiprina kritikos aspektą, kad net ir įgyvendinus Dalyvio išmokos idėją, dalis asmenų nebus išlaisvinti nuo nesėkmės, kylančios iš atsitiktinumo.

- b) Pabrėžiamas poreikis įgyvendinti Dalyvio išmokos politiką kartu su atitinkamomis finansinio švietimo programomis. Kodėl ryšį tarp žmogaus socialinės klasės ir jo turto valdymo gebėjimų laikyti nulemtu? Kodėl jo nepakoregavus tam tikrais finansinio raštingumo kursais? Juk jei tokio pobūdžio švietimo programos būtų sėkmingos, tai padėtų iš skurdo išsivaduoti ne tik tokius kursus lankantiems asmenims, bet, tikėtina, ir jų vaikams, nes įgytos žinios galėtų būti perduodamos šeimoje. Be to, galima teigti, kad būtent būsimos Dalyvio išmokos pažadas galėtų paskatinti didesnę vaikų iš žemas pajamas gaunančių šeimų susidomėjimą tokio pobūdžio pamokomis, priešingu atveju, jų susidomėjimo lygis būtų žemas, jiems manant, kad tokių žinių jie vis viena neturės kur pritaikyti ateityje.
- c) Siūlomi tam tikri priverstiniai Dalyvio išmokos panaudojimo apribojimai (pvz., išmokos panaudojimas išsilavinimui, kvalifikacijos

kėlimui, būstui ar nuosavo verslo pradžiai). Reikia pažymėti, kad nors liberalioji mintis iš esmės prieštarauja bet kokiems priverstiniais apribojimams ir asmens laisvės suvaržymams, vis dėlto tik nedaugelis liberalų kategoriškai prieštarauja visoms suvaržymų formoms. Kaip teigė J. S. Mill, „žmonės neturi turėti laisvės atsisakyti savo laisvės kokia nors vergovės sutartimi“ (Mill, 1859). Tam tikrų apribojimų šalininkas yra ir P. Van Parijs (2005b), savo koncepcijoje uždraudęs Bazinių pajamų įkeitimą kreditoriams, siekiant išvengti atvejų, kad gautas kreditas būtų iš karto netinkamai iššvaistytas. Tokių apribojimų šalininkai yra D. Nissan ir J. Le Grand (2000), R. Haveman (1988), T. Halstead ir M. Lind (2001).

- d) Akcentuojama, kad net jeigu tam tikra jaunuolių dalis iš tiesų iššvaistytų savo Dalyvio išmokas, netinkamas kelių asmenų elgesys neturėtų užkirsti kelio daugybei kitų asmenų gauti finansiškai nepriklausomo gyvenimo viltį.

Taigi apibendrinant galima teigti, kad yra du pagrindiniai Dalyvio išmokos iššvaistymo problemos sprendimo būdai: mokymas ir apribojimai. Čia reikėtų apsvarstyti tokius aspektus:

1. ar taikant mokymus nebereikėtų taikyti gautos išmokos panaudojimo apribojimų?
 2. jei apribojimai vis tiek būtų reikalingi, kokią jų formą geriau pasirinkti: Bazines pajamas ar apibrėžto panaudojimo Dalyvio išmoką?
1. Kalbant apie pirmąjį aspektą, yra mažai tikėtina, kad taikant mokymą, bus nereikalingi jokie apribojimai. Mokymai galėtų priartinti žemesnių socialinių klasių turto valdymo gebėjimus iki tokių, kokius turi vidurinės klasės atstovai, tačiau kas galėtų užtikrinti, kad net ir pastarieji, iracionalumo ar valios silpnumo momentu nesiims veiksmų, kurie turės nepataisomų pasekmių (Dworkin, 1971)? Kaip teigia G. Dworkin, netgi ir atsakingi žmonės nori tam tikrų apribojimų, kurie veiktų kaip draudimo polisas nuo neracionalių jų pačių veiksmų. Tam tikri apribojimai ir suvaržymai yra leistini, jei su jais visi piliečiai

sutinka. Tokiu atveju minėti apribojimai tampa priemone, kuri padeda individams siekti jų išsikeltų tikslų, o ne jiems primestu išoriniu suvaržymu.

2.1 Kalbant apie antrąjį aspektą, S. White (2005) nėra linkęs pritarti nei Bazinių pajamų, nei apibrėžto panaudojimo Dalyvio išmokos variantui, tačiau linkęs pritarti jų mišriai formai: tam tikrai apibrėžto panaudojimo išmokai sulaukus pilnametystės bei tam tikro dydžio bazinėms pajamoms, kurias galima gauti tam tikrą metų skaičių bet kuriuo pasirinktu gyvenimo laikotarpiu. Tokiu būdu, pirmoji išmoka būtų skirta svarbiausiems gyvenimo tikslams realizuoti, o antroji tokios politikos dalis (t.y. tam tikro dydžio bazinės pajamos), atsižvelgiant į galimas žmonių silpnybes – apsaugojimui nuo finansinės laisvės praradimo, jei pirmoji išmoka būtų netinkamai išleista. Autorius pripažįsta, kad tokia idėja turi ir silpnų vietų – viena iš jų, tai apibrėžto panaudojimo Dalyvio išmokos administravimo kaštai. Reikėtų daugybės papildomų biurokratų, kurie galėtų vertinti, ar teisingai naudojamos visiems piliečiams išmokėtos Dalyvio išmokos. Kita vertus, S. White teigimu, tokių išmokų panaudojimo vertinimo kaštus visuomenė turėtų priimti kaip mokestį apsaugant nuo Dalyvio išmokų iššvaistymo (t.y. draudimo kaštai). Antra silpna tokio pasiūlymo vieta yra ta, kad net ir sukurta Dalyvio išmokų panaudojimo priežiūros sistema neapsaugotų nuo tinkamo, bet nesėkmingo išmokos panaudojimo (angl. *stakelosing vs. stakeblowing*), pvz., pradėjus nuosavą verslą ir greitai paskelbus bankrotą. Tuo tarpu bazinės pajamos apsaugo ir nuo tyčinio išmokos iššvaistymo, ir nuo netyčinės nesėkmės. Taigi apibendrinant galima teigti, kad net ir apibrėžto panaudojimo Dalyvio išmokos neeliminuoja visos su jų panaudojimu susijusios rizikos.

2.2 Kiti autoriai nurodo, jog geriausias apribojimų problemos sprendimo būdas - tripakopė taupymo sistema, kur ilgos trukmės taupymo sąskaitos egzistuoja kartu su trumpos trukmės ir vidutinės trukmės sąskaitomis. Viena iš priežasčių tokiai sistemai yra susijusi su

vaikų kognityviniais gebėjimais: vaikams trūksta kognityvinių gebėjimų numatyti ateities sunkumus, kaip tai daro suaugusieji, todėl jie nesirūpina tokiomis problemomis, kaip būsimų studijų apmokėjimas tolimoje ateityje. Būtent todėl elgsenos ekonomikos atstovai yra nustatę, jog vaikai (iki 12 m.) labiau vertina taupymą trumpalaikiams (vartojimui) nei ilgalaikiams tikslams.

2.3 Vis dėlto vaikai iš mažas pajamas gaunančių šeimų gali labiau vertinti trumpalaikius taupymo tikslus visai dėl kitų priežasčių nei tai nurodo kognityvinių gebėjimų teorijos šalininkai. A. Maslow poreikių piramidės teorija teigia, kad asmuo sieks patenkinti aukščiau esančius augimo poreikius tik tuomet, kai bus patenkinti jo žemesnės hierarchijos išgyvenimo poreikiai (Maslow, 1954). Vadovaujantis šia teorija, galėtų būti tikslinga sukurti tokią turtu pagrįstą politiką, kuri leistų vaikams patenkinti ir išgyvenimo, ir augimo poreikius skirtingame gyvenimo etape. O triapakopė taupymo sistema kaip tik ir leistų tai padaryti (Elliott, 2012d). Paprastas triapakopės sistemos modelis būtų toks¹⁰: santaupos trumpos trukmės taupymo sąskaitoje būtų prieinamos kasdienėms problemoms spręsti. Už lėšas tokioje taupymo sąskaitoje nebūtų mokamos palūkanos ir į ją patenkiančios santaupos nebūtų papildomos Vyriausybės pervedimais. Už lėšas, laikomas vidutinės trukmės taupymo sąskaitoje, būtų mokamos palūkanos, o į ją patenkiančios santaupos būtų papildomos Vyriausybės pervedimais santykiu 1:1. Lėšos iš tokios sąskaitos galėtų būti naudojamos tik mokantis mokykloje ir tik mokesčiams už mokslą, knygomis, kompiuteriui, papildomam mokymui, pasiruošimui egzaminams ir pan. Už lėšas, laikomas ilgos trukmės taupymo sąskaitoje, būtų mokamos palūkanos, o į ją patenkiančios santaupos būtų papildomos Vyriausybės pervedimais tam tikru didesniu nei 1:1 santykiu. Santaupos, sukauptos šioje

¹⁰ Pastebėtina, kad panašiai struktūrizuota pakopinė taupymo sistema jau veikia Singapūre (žr. 2.3. skyrių).

sąskaitoje, galėtų būti panaudotos tik ilgalaikiams tikslams – studijoms universitete, įmokai už pirmąjį būstą ar nuosavam verslui pradėti.

2.4 Reikia pažymėti, jog dalis autorių pasisako prieš bet kokius taupymo sąskaitose esančių lėšų panaudojimo apribojimus. Jie teigia, kad galimybė panaudoti dalį santaupų kasdieniams poreikiams gali padėti vaikams, ypač iš mažas pajamas gaunančių šeimų, susieti santaupas su jiems rūpimų kasdienių problemų sprendimu, tuo būdu sustiprinant jų suvokiamos *situacijos kontrolės* jausmą, kuris vėliau tampa vienu svarbiausių veiksnių akademiniai sėkmei (Skinner, Wellborn, & Connell, 1990).

Atsižvelgdami į išsakytus kritikos aspektus, Ackerman ir Alstott savo Dalyvio išmokos koncepcijoje atliko tokius pataisymus (Ackerman, Alstott, 2005a, 2005b):

- 1) tam tikra Dalyvio išmokos dalis yra skiriama besąlyginei senatvės pensijai (tai apsaugotų nuo rizikos likti be pragyvenimo šaltinio senatvėje, jei Dalyvio išmoka būtų panaudota netinkamai);
 - 2) Dalyvio išmokos atidėjimas tiems, kurie nėra linkę jos išleisti aukštajam išsilavinimui įgyti;
 - 3) papildomo praktinės ekonomikos kurso dėstymas vidurinėje mokykloje;
 - 4) siūlymas Dalyvio išmoką paversti anuitetu tiems asmenims, kurie nėra baigę vidurinės mokyklos. Beje, būtent pastarasis pasiūlymas geriausiai pabrėžia abiejų turto perskirstymo koncepcijų skirtumą: Bazinės pajamos yra skirtos tiems, kurie gali prisiimti atsakomybę tik už vienadienius sprendimus, tuo tarpu Dalyvio išmoka yra skirta tiems, kurie yra pajėgūs priimti sprendimus visam savo gyvenimui.
- 2) Ackerman ir Alstott pasiūlymas Dalyvio išmokų fondą finansuoti šiam fondui po mirties paliekant kapitalą, lygų gautai išmokai ir tam tikroms palūkanoms, yra kritikuojamas, teigiant, kad tai sumenkina Dalyvio išmokos idėją iki Dalyvio paskolos idėjos. P. Van Parijs (2005) Dalyvio išmokos idėjos autoriams pasiūlė numatyti tik pradinės išmokos sugražinimą, kas reikštų, jog kiekvienas individas, kol gyvas, gali

nemokamai naudotis dalimi praėjusių kartų uždirbto kapitalo, tačiau po mirties turėtų jį sugrąžinti.

- 3) C. Pateman pažymi, kad esminis Bazinių pajamų privalumas prieš Dalyvio išmoką yra tas, kad Bazinės pajamos suteiktų asmenims galimybę nedirbti. Jos teigimu, abi koncepcijos suteikia asmenims padidintas galimybes (mokyti, persikvalifikuoti ar pradėti verslą), tačiau galimybės, kurias suteiktų Bazinių pajamų idėjos įgyvendinimas, yra nepalyginamai didesnės. Tai galimybė užsiimti visuomenine veikla, kurti, bendrauti, pasišvęsti šeimyniniam gyvenimui, mąstymui arba paprasčiausiai nieko neveikti (Pateman, 2005).
- 4) Turtu pagrįstos gerovės įgyvendinimas Dalyvio išmokos būdu pareikalautų didelių išlaidų: pvz., JAV tokia politika kasmet kainuotų apie 250-300 mlrd. JAV dolerių. Įvertinant politiką (o ir visuomenės!) pasipriešinimą bet kokioms naujoms valstybės išlaidoms, tikėtina, kad „pigsnė“ Dalyvio išmokos koncepcijos alternatyva – VTS politika - būtų lengviau įgyvendinama praktikoje.

Kritika VTS idėjai reiškiami tokiais aspektais:

- 1) lėšų „užšaldymas“ vaikų taupymo sąskaitose galėtų sukelti neigiamų emocijų skurdesnėse šeimose – žinodamos, jog turi lėšų, bet negali jomis pasinaudoti, kai to labiausiai reikia, tokios šeimos matytų daugiau aptariamų programų trūkumų nei privalumų (Le Grand, 2005);
- 2) kadangi VTS rezultatai sulaukus pilnametystės priklauso nuo investicinių sprendimų, priimtų per 18 ar daugiau metų, akivaizdu, kad visų gausimos išmokos bus nevienodos, o tai kelia teisingumo ir sąžiningumo klausimą (Maxwell & Sodha, 2005);
- 3) jei vaikų taupymo sąskaitą būtų leidžiama papildyti asmeninėmis santaupomis, joje sukauptų lėšų kiekis po 18 metų galėtų būti net keliolika kartų didesnis nei likutis sąskaitos, į kurią lėšas įneštų tik šalies Vyriausybė (Maxwell & Sodha, 2005), taigi turtu pagrįsta politika gali ne sumažinti, bet padidinti turtinę nelygybę.

Siekdami atremti šiam turtu pagrįstos gerovės įgyvendinimo būdui išsakomą kritiką, VTS šalininkai yra sutarę dėl keturių pagrindinių tokios politikos taikymo principų: VTS politika turi būti universali (t.y. taikoma visiems), viso gyvenimo trukmės, progresyvi (didesnės pradinės išmokos naujagimiams iš skurdesnių šeimų) ir padedanti sukaupti adekvatų turto kiekį (Goldberg et al., 2008; Cramer & Newville, 2009).

Kritika visai turtu pagrįstos gerovės įgyvendinimo politikai reiškiamą tokiais aspektais:

- 1) universalios turtu pagrįstos gerovės įgyvendinimas per brangiai kainuotų (kas yra ypač nepriimtina tokiu metu, kai išsivysčiusių šalių viešosios skolos pasiekė rekordinį dydį). B. Bergmann teigimu, socialinės *gerovės valstybę* įgyvendinusiose šalyse dabartinis pajamų lygis yra nepakankamas, kad vienu metu funkcionuotų ir socialinės gerovės valstybės teikiamų paslaugų bei skiriamų išmokų sistema, ir turtu pagrįstos gerovės įgyvendinimo politika. Problemos kiltų dėl per didelio apmokestinimo, nes visuomet egzistuoja tam tikras perskirstytino BVP limitas. Be to, paskatos nedirbti, kylančios dėl turtu pagrįstos gerovės įgyvendinimo, dar labiau padidintų mokesčių nepakankamumo problemą, ir taip prasidėtų mokesčių normos kėlimo ir mokesčių pajamų mažėjimo spiralė (Bergmann, 2005);
- 2) tokia politika paskatintų nelegalią imigraciją iš skurdesnių šalių, siekiant pelnyti geresnį gyvenimą savo vaikams;
- 3) tokia politika yra neteisinga, nes papildomus išteklius suteikia visiems asmenims, tame tarpe ir turtingiesiems;
- 4) tokia politika yra neteisinga dar ir todėl, kad papildomi ištekliai yra suteikiami asmenims, kurie nieko nedirba, gyvena „kitų sąskaita“, o perskirstymas nepagrįstai atima dalį turto iš tų, kurie taip sunkiai dirbo, kad jį sukauptų;
- 5) tikėtina, kad didelė dalis individų pasitrauktų iš darbo rinkos, jei Bazinės pajamos būtų tokio dydžio, kad leistų gyventi virš skurdo ribos net ir nieko nedirbant (vadinamoji *free-rider* problema), tuomet visa šalies ekonomika

nustotų funkcionuoti ir sugriūtų, o mokesčių norma, norint užtikrinti tinkamą turtu pagrįstos gerovės įgyvendinimą, būtų tiek aukšta, kad sumažintų paskatas taupyti ir kaupti turtą. Atremdami šį kritikos aspektą, kai kurie autoriai siūlo numatyti išmokas, vos padengiančias būtiniausius poreikius. Kiti teigia, kad žmonės dirba ne vien todėl, kad išgyventų, todėl net ir atsiradusi galimybė gauti tam tikras pajamas nieko nedirbant, jų nepaskatintų taip pasielgti (Standing, 2005);

- 6) sveiki, darbingo amžiaus asmenys, nusprendę naudotis savo Bazinėmis pajamomis ar Dalyvio išmoka ir nieko nedirbti, greitai prarastų visuomenės pagarbą (Bergmann, 2005);
- 7) iškiltų tėvų įtakos vaikams susilpnėjimo problema. Vaikai, žinodami, kad sulaukę pilnametystės gaus Bazinės pajamas arba vienkartinę Dalyvio išmoką, nebeturėtų paskatų mokytis bei noro paklusti savo tėvams (Bergmann, 2005).

Apibendrinant pastebėtina, kad aptartiems turtu pagrįstos gerovės įgyvendinimo būdams yra reiškiamą įvairi kritika. Tačiau daugumą jos teiginių galima atremti stipriais kontrargumentais. Antai kritiką, jog gauta vienkartinė išmoka **galėtų būti panaudota netinkamai** – iššvaistyta arba blogai investuota – galima atremti kontrargumentu, jog turtu pagrįsta politika turėtų būti įgyvendinta, numatant visų jos dalyvių finansinį švietimą bei tam tikrus lėšų panaudojimo apribojimus. Be to, net jeigu tam tikra jaunuolių dalis iš tiesų iššvaistytų gautas išmokas, netinkamas kelių asmenų elgesys neturėtų užkirsti kelio daugybei kitų asmenų gauti finansiškai nepriklausomo gyvenimo viltį. Kritika, jog universalios turtu pagrįstos gerovės įgyvendinimas **per brangiai kainuotų** (t.y. pareikalautų naujų didžiulių asignavimų iš valstybės biudžeto), atremtina pasirenkant pigiausią turtu pagrįstos politikos įgyvendinimo būdą – vaikų taupymo sąskaitas. Kritika, jog turtu pagrįsta politika **gali ne sumažinti, bet padidinti turtinę nelygybę**, nes sukauptų lėšų kiekis bus žymiai didesnis tose VTS, kurios bus papildomos tėvų santaupomis, atremtina pasirenkant progresinę turtu pagrįstą politiką, t.y. numatant didesnes pradines išmokas

asmenims iš skurdesnių šeimų ir periodinių jų investicinių sąskaitų papildymą iš valstybės biudžeto. Kritiką, jog tokia politika yra neteisinga, nes **papildomus išteklius suteikia visiems asmenims, tame tarpe ir turtingiesiems bei tiems, kurie nieko nedirba**, galima atremti kontrargumentu, jog universalumas – esminis turtu pagrįstos politikos bruožas, ją iš esmės skiriantis nuo atrankinės socialinės politikos. Be to, kai kurios šiandien egzistuojančios socialinės politikos išmokos taip pat yra universalios (pvz., vienkartinė naujagimio išmoka ar laidojimo pašalpa Lietuvoje). Galiausiai argumentą, jog tokia politika **paskatintų nelegalią imigraciją** iš skurdesnių šalių, siekiant pelnyti geresnį gyvenimą savo vaikams, Lietuvoje būtų galima priskirti netgi ne kritikai, bet vertinti, kaip vieną iš galimų šalies demografinių problemų sprendimo būdų, ypač jei tokia politika galėtų paskatinti ne tiek imigraciją, kiek išvykusių šalies gyventojų reemigraciją.

1.6. Turtu pagrįstos politikos tikslai

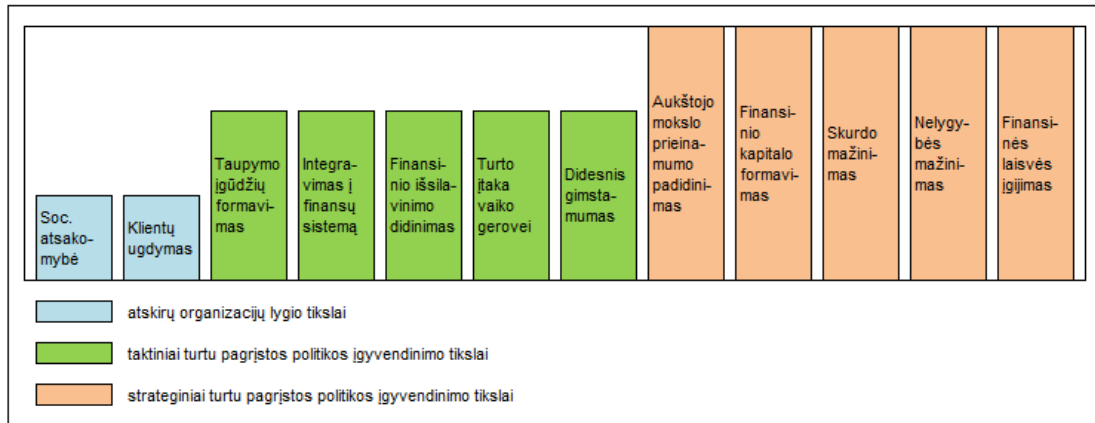
Apžvelgti autoriai turtu pagrįstai politikai kelia įvairiausių tikslų: kovoti prieš skurdą, sumažinti pajamų ar turtinę nelygybę, padidinti taupymo lygį, padidinti finansinį raštingumą, atskirtuosius integruoti į finansų sistemą, padaryti prieinamesnę aukštąją mokslą, paskatinti taupymą pensijai, padidinti gimstamumą ar net sukurti utopinę visuomenę, kur klestėtų solidarumas ir socialinis teisingumas, kur kiekvienas turėtų realią finansinę laisvę ir lygias starto galimybes. Verta pažymėti, kad nors turtu pagrįsta politika yra skirta spręsti bet kurią iš šių problemų ar netgi visas jas kartu, tačiau įgyvendinti ją praktikoje, ypač ją patvirtinti politiniu lygmeniu, dažnai dėl to būna sunku: politikoje manoma, kad jei tam tikras pasiūlymas gali išspręsti daugybę problemų, vadinasi, gerai neišspręs nei vienos.

Šiame skyriuje yra nuosekliai apžvelgti pagrindiniai mokslinėje literatūroje minimi ir praktikoje taikomi turtu pagrįstos politikos įgyvendinimo tikslai. Tikslų išskyrimą palengvino Meyer et al. (2008b), B. Ackermann, A. Alstott ir P. Van Parijs (2005), M. Sherraden (1991), Lerman ir McKernan

(2008), M. S. Sherraden (2010), Elliott ir Wagner (2007), Marks et al. (2009a), Finlayson (2008, 2009), Elliott (2012a, 2012b, 2012c, 2012d) ir kt. darbai.

Išskirti tikslai suskirstyti į tokias grupes (žr. 6 pav):

- atskirų organizacijų lygio tikslai;
- taktiniai turtu pagrįstos politikos įgyvendinimo tikslai;
- strateginiai turtu pagrįstos politikos įgyvendinimo tikslai.

6 pav. Pagrindiniai turtu pagrįstos politikos įgyvendinimo tikslai

Šaltinis: sudaryta autoriaus

Pažymėtina, kad atskirų organizacijų lygio tikslai nebūtų aktualūs įgyvendinant turtu pagrįstą politiką Lietuvoje, nes tai tikslai, kuriuos paprastai išsikelia tam tikra turtu pagrįstą politiką įgyvendinanti organizacija ar institucija, todėl ir tokių tikslų įgyvendinimo nauda atitenka tik jai. Be to, kaip jau buvo pastebėta 1.4. skyriuje, tokie tikslai yra labiau būdingi ne turtu pagrįstos politikos, bet tam tikro produkto ar programos įgyvendinimui, kas nėra šio tyrimo objektas.

Taktiniams turtu pagrįstos politikos įgyvendinimo tikslams yra priskirti tokie tikslai, kurie, nors ir yra dažniausiai naudojami praktikoje įgyvendintuose turtu pagrįstos gerovės modeliuose, kaip tai matyti antroje šio darbo dalyje, tačiau netenkina idealistinės šios koncepcijos kūrėjų vizijos.

Strateginiams turtu pagrįstos politikos įgyvendinimo tikslams yra priskirti tokie tikslai, kurie atitinka pradinę idealistinę-utopinę turtu pagrįstos koncepcijos kūrėjų viziją, nors ir yra retai sutinkami praktikoje.

Taigi turtu pagrįstos politikos įgyvendinimui dažniausiai keliami tokie tikslai:

- 1) **Įmonių socialinė atsakomybė.** VTS ir suderintojo taupymo produktų kūrimas leidžia finansų ir kredito įstaigoms pagerinti savo įvaizdį, išreiškiant susirūpinimą vaikų ar mažesnes pajamas gaunančių asmenų ateitimi. Geras įvaizdis gali padėti pritraukti naujų klientų, pagerinti reputaciją reguliuotojo ir Vyriausybės akyse.
- 2) **Klientų ugdymas.** Finansų ir kredito įstaigos siekia kurti ilgalaikius santykius ir išsiugdyti klientus, kurie būtų lojalūs ilgalaikėje perspektyvoje. Tikrąją turtu pagrįstos politikos įgyvendinimo naudą finansų ir kredito įstaiga patiria tada, kai klientas pradeda dėti didesnius indėlius, atlieka daugiau bankinių operacijų, pradeda naudotis kitomis banko paslaugomis (kredito kortelėmis, paskolomis, draudimu ir pan.).
- 3) **Taupymo įgūdžių formavimas ir taupymo lygio padidinimas.** Tinkamų taupymo įgūdžių suformavimas, ypač vaikams bei asmenims iš mažesnes pajamas gaunančių šeimų, yra esminis veiksnys kitų turtu pagrįsta politika siekiamų tikslų įgyvendinimui, o makroekonominiame lygyje tai gali padidinti visos šalies santaupų lygį.
- 4) **Integravimas į finansų sistemą.** Didelė dalis mažas ir vidutines pajamas gaunančių individų yra atskirti nuo finansinių institucijų, todėl turi naudotis kitų brangiai kainuojančių finansinių paslaugų teikėjų paslaugomis (N. Ferguson (2011) juos vadina „paskolų rykliais“). Sukuriant prieigą prie pigių ir geros kokybės finansinių paslaugų, būtų galima „išstumti“ iš rinkos neadekvačiai brangius neoficialiai įvairias finansines paslaugas teikiančius tarpininkus. Taigi turtu pagrįstos politikos įgyvendinimas gali tapti priemone vaikus, jų tėvus ir kitus giminaičius įtraukti į oficialiąją finansų sistemą.
- 5) **Finansinio išsilavinimo didinimas.** Finansinis išsilavinimas yra pripažįstamas kaip būtina šeimos ekonominio saugumo dalis. Nežiūrint į tai, kokios yra namų ūkio pajamos, šeimos, kurios prastai supranta asmeninius finansus, dažnai susiduria su sunkumais, valdydamos savo

ištekliaus. 2008 m. atlikta studija nustatė, kad turto turėjimo nauda galėtų būti žymiai padidinta taikant finansinį švietimą (ypač mažas ir vidutines pajamas gaunančioms šeimoms) (Lerman & McKernan, 2008).

Įvairūs autoriai yra nustatę, kad vaikai gali daugiau išmokti, kai finansinio lavinimo kursai yra eksperimentiniai (Lopez-Fernandini & Murrell, 2008; Lucey & Giannangelo, 2006). VTS kaip tik ir siūlo tokią galimybę: įdiegus nacionalinę VTS politiką, visi šalies vaikai turėtų investicinę taupymo sąskaitą, prieigą prie finansinių produktų ir galimybę veikti. Pasak M. S. Sherraden (2010), „finansinių gebėjimų išugdymas reikalauja gebėjimų veikti (žinios, įgūdžiai, pasitikėjimas ir motyvacija) bei galimybės veikti (prieiga prie finansinių produktų ir institucijų).“ Taigi finansinio lavinimosi ir prieigos prie finansinių produktų derinys būtų esminis vystant vaikų finansinius gebėjimus.

Tėvų finansinis lavinimas taip pat yra svarbi turtu pagrįstos politikos (ypač VTS politikos) dalis. Tėvų finansinis švietimas ne tik priverčia juos rimčiau vertinti vaikų investicines sąskaitas, bet ir užtikrina, kad finansinis išsilavinimas bus perduotas sekančiai kartai. Švietimas, kurį vaikai ir tėvai gauna kaip turtu pagrįstos politikos dalį, gali jiems padėti iš anksto suprasti tikruosius būsto, studijų universitete ar pensijos kaštus ir geriau tam pasiruošti (pvz., padidinti taupymo lygį) (Elliott & Wagner, 2007).

SEED tyrimai¹¹, atlikti JAV, parodė, kad dalyvavimas finansinio raštingumo kursuose buvo menkas, jaunuoliams tai buvo pati neįdomiausia *SEED* tyrimo dalis, nors jie pripažino, kad jų finansinės žinios pagerėjo (Scanlon & Adams, 2009). Sprendimai, kurie galėtų padidinti tokių kursų lankomumą, galėtų būti tokie: privalomas kursų lankymas, finansinės paskatos, paskaitos internetu, visiems tinkamas paskaitų laikas ir vieta arba individualūs kursai (Marks et al, 2009a). Idealiu atveju, finansinis išsilavinimas turėtų būti įtrauktas į šalies vidurinių mokyklų mokymo programą.

¹¹ *SEED* yra bandomojo pobūdžio politika, kuri turi padėti pagrindus universaliai, progresinei turto kaupimo politikai Jungtinėse Valstijose (plačiau apie tai – antroje darbo dalyje 2.2. skyriuje)

Sprendimas, kaip spręsti šią problemą, priklauso nuo to, kurią turtu pagrįstos gerovės mokyklą atstovauja analizuojamas autorius ar turtu pagrįstos politikos įgyvendintojas. „Turto efekto“ mokyklos atstovų teigimu, siekiant paskatinti asmenų ekonominę ir socialinę vystymąsi jiems yra reikalingas finansinis švietimas, tuo tarpu paskatų mokyklos atstovų manymu, formalus finansinis išsilavinimas nėra būtinas, užtenka asmenims suteikti tam tikros informacijos. Reikia pažymėti ir tai, kad net ir netaikant jokių finansinio lavinimo kursų ar nacionalinės formalaus finansinio švietimo politikos, jau pats investicinės sąskaitos atidarymas ir egzistavimas gali reikšmingai prisidėti prie asmens finansinio išprusimo.

- 6) Empiriniais tyrimais patvirtinta **teigiama namų ūkio turto įtaka vaiko gerovei**, pasireiškianti poveikiu vaiko išsilavinimui, psichologijai ir elgsenai, ekonominiu poveikiu bei poveikiu įvairiose kitose srityse (žr. 4 pav.).
- 7) **Didelis gimstamumas**. Tinkamai sumodeliuota turtu pagrįsta politika gali būti naudojama šalies gimstamumo lygiui pakelti. Reikia pažymėti, kad nemažai empirinių tyrimų patvirtina teigiamą finansinių paskatų įtaką gimstamumo lygiui. Šiuolaikinės vaisingumo, kaip ekonominio sprendimo, teorijos pradininku yra laikomas Becker (1960), kuris teigė, kad vaikai turėtų būti analizuojami kaip ilgalaikio vartojimo ir gamybos gėrybės. Becker teigimu, paklausa vaikams priklauso nuo ribinio vaiko kainos pasikeitimų (kainai didėjant, paklausa mažėja ir atvirkščiai). Miligan (2005) analizuodamas Kanados gimstamumo lygį, nustatė, kad dešimtajame dešimtmetyje pradėtos mokėti vaiko išmokos turėjo reikšmingą teigiamą įtaką gimstamumo lygiui šalyje. Laroque ir Salanié (2008), analizuodami gimstamumo duomenis ir mokesčių pakeitimus Prancūzijoje, priėjo prie išvados, kad mokesčių paskatos įtakoja gimstamumo rodiklius. Cohen et al. (2007) studija, analizuojanti finansinių paskatų įtaką gimstamumo lygiui Izraelyje, nustatė reikšmingą teigiamą vaiko išmokos įtaką gimstamumo lygiui: nustatyta, kad 34 JAV dolerių dydžio išmoka papildomam vaikui (kas mėnesį, iki vaikas sulauks 18 metų) padidina papildomo vaiko

tikimybę 0,78 proc. punkto (tai atitinka gimstamumo padidėjimą 7,8%). Taip pat nustatyta, kad tokia išmoka neturi poveikio šeimose, kurių pajamos yra viršutinėje pajamų pasiskirstymo dalyje.

8) **Finansinio kapitalo formavimas.** Sukauptą (VTS politikos atveju) ar gautą (Dalyvio išmokos atveju) kapitalą jaunuoliai, mažesnes pajamas gaunantys asmenys (suderintojo taupymo sąskaitų atveju) ar visi šalies gyventojai (Bazinių pajamų atveju) galėtų panaudoti tam, kad apmokėtų aukštąjį mokslą ar techninių įgūdžių kėlimą, pradėtų nuosavą verslą, sumokėtų pirmąją įmoką už būstą ar pradėtų kaupti būsimai pensijai. Atkreiptinas dėmesys, kad net ir nedidelis sukaupto kapitalo kiekis gali būti reikšmingas, ypač skurdžiose šalyse¹². Reikia pažymėti, kad tam tikro finansinio kapitalo suformavimas yra esminis turtu pagrįstos politikos bruožas, ją aiškiai skiriantis nuo įprastinės socialinės politikos. Tam tikro turto suformavimas visiems šalies gyventojams (ar bent jau ateinančiai gyventojų kartai) leistų sukurti „*piliečio dalies visuomenę*“ (Finlayson, 2008, 2009), t.y. tokią visuomenę, kurioje visi gyventojai būtų kapitalo savininkai.

9) **Aukštojo mokslo prieinamumo padidinimas.** Nors šis turtu pagrįstos politikos įgyvendinimo tikslas iš dalies kartojasi su anksčiau paminėtu teigiamos turto įtakos vaiko gerovei tikslu (nes ta įtaka, šalia kitų poveikių, pasireiškia poveikiu vaiko išsilavinimui), tačiau labai svarbu jį išskirti dar kartą, šįkart prie strateginių turtu pagrįstos politikos įgyvendinimo tikslų. Taupymo sąskaitos ir santaupų turėjimas pakeičia tai, kaip vaikas mąsto apie būsimas studijas. W. Elliott teigimu, asmens suvokimas, kad studijos aukštojoje mokykloje patenka į jo galimybių ribas, pozicionuoja *į koledžą orientuotą asmens tapatybę (į koledžą orientuotos asmens tapatybės teoriją* 2011 m. išplėtojo Elliott, Choi, Destin ir Kim) svarbiausioje jo tikslų

¹² F. Ssewamala analizavo programos *SEED Uganda* rezultatus. Tiriamiesiems jaunuoliams buvo atidarytos asmeninės banko sąskaitos ir teikiami papildomieji pervedimai santykiu 2:1 (t.y. kiekvienas jaunuolių šeimų ir giminaičių sutaupyta doleris buvo papildomas dviem doleriais iš programos lėšų). Per metus jaunuoliai vidutiniškai sutaupė po 106 JAV dolerius, o įvertinant papildomuosius pervedimus buvo sutaupyta vidutiniškai 319 JAV dolerių. Tyrimo išvadoje konstatuojama, kad tokioje skurdžioje šalyje kaip Uganda tai yra įspūdingos santaupos, leidžiančios apmokėti mokyklą už dvejus metus (Ssewamala, 2008).

sistemos vietoje, padidina galimybes įstoti į universitetą ir pagerina jaunuolio akademinis pasiekimus (Elliott, 2012c). Be to, tinkamai įgyvendinta turtu pagrįsta politika gali padėti išspręsti studijų paskolų sistemos problemas. (Elliott, 2012a).

10) **Skurdo mažinimas.** Šis turtu pagrįstos politikos įgyvendinimo tikslas yra glaudžiai susijęs su anksčiau paminėtu finansinio kapitalo formavimo tikslu: skurdo mažinimo tikslo šalininkai turtu pagrįstos politikos įgyvendinimo metu gyventojų sukauptą kapitalą laiko priemone sumažinti skurdui šalyje. Tai ypač aktualu kalbant apie suderintojo taupymo sąskaitas - turtu pagrįstos politikos įgyvendinimo būdą, kuris yra skirtas išimtinai mažas pajamas gaunantiems asmenims.

11) **Didesnė lygybė** arba takoskyros tarp vargšų ir turtingųjų mažinimas. Net ir atsisakydama utopinių T. Paine siekių sukurti egalitarinę visuomenę, turtu pagrįsta politika siekia sumažinti turtinę nelygybę (tai ko iki šiol nepavyko padaryti įprastinei socialinei politikai) ir, ugdydama žinias, įgūdžius bei galimybes bei suteikdama tam tikrą kapitalo kiekį, užtikrinti geresnes starto pozicijas visiems pilnametystės sulaukiantiems individams.

12) **Finansinės laisvės įgijimas**, ir to pasekoje individų asmeninės laisvės padidinimas. Nors, kaip matysime antroje šio darbo dalyje, nėra nei vieno praktikoje įgyvendinamo modelio, kuris komunikuotų pastarąjį tikslą, tačiau jis atspindi idealistinę Ackermann ir Alstott (1998) bei P. Van Parijs turtu pagrįstos gerovės visuomenės sampratą, todėl čia yra įtrauktas.

Išskirtų strateginių turtu pagrįstos politikos įgyvendinimo tikslų pirmenybę kitų tikslų atžvilgiu patvirtina ir gyventojų nuomonė. *SEED* tyrimo metu *Peter D. Hart Research Associates* 2007 m. atliktos JAV gyventojų apklausos, kurios metu buvo paprašyta pasakyti, „kokie turėtų būti du pagrindiniai vadžios prioritetai“, duomenimis, 40% respondentų atsakė, kad „valdžia turėtų padėti didesniam žmonių kiekiui „įpirkti“ studijas universitete“, 37% respondentų manymu, „valdžia turėtų padėti šeimoms išbristi iš skurdo“, o 23% nuomone – „labiau šviesti žmones apie investicijas ir finansų valdymą“. Tuo tarpu tik 11% respondentų pasisakė už pensijas ir 4% - už būsto įsigijimą

(Goldberg et al., 2008)¹³. Tos pačios apklausos metu respondentai buvo paprašyti pasakyti, kodėl jie pritarėtų turtu pagrįstos politikos įgyvendinimui Jungtinėse Valstijose. Daugiausia gyventojų atsakė, jog tokia politika jau įgyvendinta D. Britanijoje (65%), kad tokia politika padėtų kiekvienam Amerikos vaikui įgyvendinti „amerikietišką svajonę“ (60%) ir kad tokia politika sumažintų studijų paskolų kiekį (58%).

Apibendrinant pastebėtina, kad mokslinėje literatūroje minima ir praktikoje taikoma nemažai skirtingų turtu pagrįstos politikos įgyvendinimo tikslų: pradedant atskirų organizacijų lygio tikslais (pvz., klientų ugdymas), tęsiant taktiniais tikslais (pvz., taupymo įgūdžių formavimas ar gimstamumo didinimas) ir baigiant strateginiais tikslais (pvz., finansinio kapitalo formavimas ar skurdo mažinimas).

1.7. Turtu pagrįstos politikos modelių ypatybės

Siekdami vieno ar kelių aukščiau paminėtų tikslų, turtu pagrįstos politikos įgyvendintojai turi pasirinkti, kokiomis charakteristikomis pasižymės jų siūloma politika. Vienų ar kitų charakteristikų pasirinkimas priklauso nuo to, kokiems tikslams daugiau dėmesio ketina skirti tokios politikos rengėjai ir kokioms visuomenės grupėms ji bus skirta.

Šiame skyriuje yra pateiktos pagrindinės mokslinėje literatūroje minimos ir praktikoje taikomos turtu pagrįstos politikos modeliavimo ypatybės. Tokių ypatybių išskyrimą palengvino Meyer et al. (2008a, 2008b), B. Ackermann, A. Alstott ir P. Van Parijs (2005), Maxwell ir Sodha (2005), Beverly et al. (2008), Sherraden (1991), Elliott (2012a, 2012b, 2012c, 2012d), De Meza et al. (2008), Willis (2008), Thaler ir Sunstein (2008), Thaler ir Benartzi, (2004), Wheeler-Brooks (2008), Prabhakar (2009b, 2010), Cramer (2010a), Sherraden ir McBride (2010), Mason et al. (2009), Goldberg et al. (2008) ir kt. darbai.

¹³ Reikia pastebėti, kad atsakymų procentai nurodo, kiek respondentų pasirinko pateiktą atsakymo variantą, t.y. tai nebuvo atsakymai į atviro tipo klausimus.

Taigi turtu pagrįstos politikos modeliavimui taikomos šios ypatybės:

- 1) **Sąskaitos atidarymo ir administravimo mokesčių dydis.** Nors išsivysčiusiose šalyse ši ypatybė nėra labai svarbi, nes banko sąskaitų atidarymo kaštai bei įvairūs administraciniai mokesčiai sudaro labai mažą asmens išlaidų ir santaupų dalį, besivystančių šalių gyventojai nurodo, kad dideli finansinių institucijų administraciniai mokesčiai juos demotyvuoja taupyti. Taigi tokių kaštų minimizavimas arba valstybinis subsidijavimas galėtų būti viena iš prielaidų taupymo skatinimui.
- 2) **Nefinansinės paskatos.** Sąskaitų vaikams atidarymo skatinimui ir disciplinuoto požiūrio į taupymą ugdymui yra naudojamos įvairios nefinansinės skatinimo priemonės ir nedidelės dovanos, tokios kaip taupyklės sąskaitos atidarymo metu, mokyklinės kuprinės, puodeliai, bilietai ar nuolaidų kuponai indėlių kiekiui sąskaitoje pasiekus tam tikrą nustatytą lygį ir pan. (Meyer at al., 2008a).
- 3) **Prieiga prie taupymo infrastruktūros.** Neseniai atlikti tyrimai elgsenos ekonomikos srityje sustiprino institucinio taupymo teorijos pagrindus (Beverly et al., 2008). Institucinio taupymo teorija teigia, kad taupymo ir turto kaupimo procesas gali būti palengvintas, neskaitant kitų veiksnių, pagerinus prieigą prie *taupymo infrastruktūros*.

Prieigos prie taupymo infrastruktūros problema (kurios pašalinimas leistų iškart pasiekti vieną iš turtu pagrįstos politikos tikslų, t.y. atskirtuosius, mažesnes pajamas gaunančius asmenis integruoti į oficialiąją finansų sistemą) yra ypač aktuali besivystančiose šalyse. Šiose šalyse prieigos prie taupymo infrastruktūros problema yra sprendžiama, atidarant stacionarius banko skyrius mokyklose ar ligoninėse. Banko skyriaus atidarymas mokykloje ne tik padidina vaikų galimybes taupyti, bet ir skatina jų finansinį švietimą (t.y. mokymasis iš savo pačių patirties), ypač jeigu į tos mokyklos, kurioje atidarytas taupymo skyrius, mokymo programą yra įtraukiamas kursas apie taupymą, banko veiklą ir pan. Prieigos prie taupymo infrastruktūros problema taip pat sprendžiama surenkant indėlius

iš gyventojų mobiliuoju būdu, t.y. sutartomis dienomis banko darbuotojui atvykstant į mokyklą ir surenkant indėlius (Meyer at al., 2008a).

Prieigos prie taupymo infrastruktūros pagerinimas padidintų ir švietimo sistemos efektyvumą. Yra įrodyta, kad vaikai iš šeimų, kurios turi aukštesnes pajamas ar didesnę turtą, turi glaudesnius ryšius su bankais ar kitomis institucinėmis struktūromis, skatinančiomis taupymą (Sherraden, 1991). Kadangi vaikų taupymas yra svarbus veiksnys, lemiantis vaikų akademinis pasiekimus (žr. 1.3. skyrių), nelygiavertė prieiga prie taupymo infrastruktūros gali susilpninti švietimo sistemos „išlyginamąjį“ poveikį (Elliott, 2012b).

- 4) **Galimybė vaikams kontroliuoti savo taupymo sąskaitas.** Galimybė patiems vaikams kontroliuoti savo taupymo sąskaitas gali apsaugoti jų santaupas nuo to, kad jas netinkamai panaudos jų tėvai ar globėjai. Pvz., „*ServiRed*“, kredito unijų tinklas Bolivijoje, draudžia tėvams išimti lėšas iš vaikų taupymo sąskaitų be vaikų sutikimo (Meyer et al., 2008a). Daugelyje šalių jaunuoliai turi sulaukti pilnametystės, dažniausiai 18 metų, kad galėtų patys tvarkyti savo taupymo sąskaitas. Tiesa, yra ir išimčių. Pvz., „*BancoEstado*“ bankas Čilėje mergaitėms leidžia pačioms tvarkyti savo investicines sąskaitas sulaukus 12 m., o berniukams – nuo 14 m. (Meyer et al., 2008b). D. Britanijos *Child Trust Fund* programa¹⁴ leidžia patiems jaunuoliams tvarkyti savo investicines sąskaitas, kai jie sulauks 16 metų.
- 5) **Apribojimai.** Įvairūs turtu pagrįstos gerovės įgyvendinimo būdai dažnai turi nemažai apribojimų, liečiančių sukauptų lėšų išėmimo laiką ir galimą jų panaudojimą. Tokiais apribojimais paprastai siekiama paskatinti disciplinuotą požiūrį į taupymą, padėti sukaupti didesnę finansinę kapitalą ir jį apsaugoti nuo netinkamo panaudojimo. Reikia pažymėti, kad požiūris į tokius apribojimus priklauso nuo to, kuriai turtu pagrįstos gerovės mokyklai atstovauja analizuojamas autorius ar turtu pagrįstos politikos įgyvendintojas

¹⁴ *Child Trust Fund* buvo universali, progresinė turto kaupimo politika D. Britanijoje, taikyta iki 2011 m. (plačiau apie tai – antroje darbo dalyje 2.1. skyriuje)

(žr. 2 ir 3 pav.). Platesnė diskusija lėšų panaudojimo apribojimų klausimais yra pateikta darbo 1.5. skyriuje.

Tuo atveju, kai yra taikomi lėšų panaudojimo apribojimai, sukauptą kapitalą paprastai leidžiama panaudoti aukštajam išsilavinimui įgyti, nuosavam verslui pradėti, sumokėti įmoką už pirmąjį būstą ar pradėti kaupti būsimai pensijai. Tuo tarpu D. Britanijoje veikusi CTF programa nenumatė jokių sukauptų lėšų panaudojimo apribojimų jaunuoliams sulaukus 18 metų. Tokios politikos pagrindinis siunčiamas signalas – taupymo įgūdžių skatinimas ir finansinis švietimas. Tuo tarpu programos, kurios sukauptas lėšas leidžia panaudoti tik konkrečioms iš anksto nustatytiems tikslams, siunčia žinią, jog tokia politika yra skirta palengvinti įgijimą aktyvų, kurie brangiai kainuoja ir duoda grąžą ilgu laikotarpiu.

Lėšų išėmimas iš taupymo sąskaitos paprastai būna apribotas, iki jaunuoliai sulauks tam tikro amžiaus, dažniausiai pilnametystės. Tiesa, yra tam tikrų išimčių. Pvz., CTF programa D. Britanijoje leido išimti lėšas, vaikui nepagydomai sergant.

6) **Savanoriškas arba privalomas sąskaitos atidarymas.** Turtu pagrįstos politikos įgyvendinimui skirtų investicinių sąskaitų atidarymas gali būti privalomas, savanoriškas arba mišrus (kai tam tikrą laiko tarpą leidžiama atidaryti sąskaitą savanoriškai, o to nepadarius - ji atidaroma automatiškai turtu pagrįstą politiką įgyvendinančioje įstaigoje).

- privalomas investicinės sąskaitos atidarymas vaikui gimus (VTS politikos atveju) galėtų padidinti politikoje dalyvaujančių asmenų skaičių. Be to, toks sąskaitos atidarymo būdas leistų iškart pasiekti vieną iš turtu pagrįstos politikos tikslų, t.y. visą visuomenę integruoti į oficialiąją finansų sistemą;
- reikia pažymėti, kad savanoriškas universalus įsitraukimas į VTS politiką būtų rimtas iššūkis. Nors atrodytų, jog dauguma asmenų turėtų su dideliu entuziazmu sutikti politiką, teikiančią finansines paskatas ir siūlančią galimybes taupyti vaikų ateičiai, vis dėlto praktinė patirtis

- rodo (pvz., įsitraukimo į CTF programą lygis D. Britanijoje), kad savanoriškas tokių investicinių sąskaitų atidarymas vyksta iš lėto;
- kalbant apie trečiąjį variantą, reikėtų apsvarstyti, ar yra problema savanoriškas investicinių sąskaitų neatidarymas, taikant privalomą VTS politiką, jei vėliau sąskaita vis tiek atidaroma automatiškai. Tikėtina, jog didesnė problema yra ne tiek savanoriškas sąskaitų neatidarymas, bet faktas, jog tėvai, kurie patys neatidarė kūdikio investicinių sąskaitų, vėliau rodo mažai susidomėjimo šiuo produktu (pvz., nededa papildomų indėlių). O tai gali sąlygoti didesnę nelygybę ateityje, nes jaunuoliai, į kurių sąskaitas tėvai papildomai neinvestavo, sulaukę pilnametystės turės gerokai mažiau sukaupto kapitalo už tuos bendraamžius, kurių sąskaitos tėvų buvo nuolat papildomos (Thaler & Sunstein, 2008). CTF programa D. Britanijoje parodė, kad papildomo investavimo lygis į savanoriškai atidarytas naujagimių taupymo sąskaitas siekė apie 30%, ir tik 2% - į privalomai atidarytas sąskaitas. Be to, tėvų ar globėjų indėliai į savanoriškai atidarytas sąskaitas vidutiniškai siekė 280 EUR, ir tik 232 EUR - į privalomai atidarytas sąskaitas (HM Revenue..., 2008).

Vienareikšmio atsakymo į klausimą, kodėl dalis tėvų savanoriškai neatidaro savo kūdikių investicinių sąskaitų, nėra. D. Britanijoje atlikta studija parodė, kad viena iš pagrindinių priežasčių, kodėl tėvai neatidarė CTF sąskaitų savo naujagimiams, buvo susijusi su informacijos, gautos iš finansinių tarpininkų, pas kuriuos sąskaita turėjo būti atidaryta, charakteristikomis (t.y. informacijos stoka arba pertekliumi).

Kokie galimi tokios problemos sprendimo būdai? Vienas iš variantų – tėvų finansinių įgūdžių didinimas tam naudojant finansinio lavinimo ir finansinio raštingumo apmokymus. Vis dėlto neseniai atlikti tyrimai elgsenos ekonomikos srityje verčia abejoti didesnės informacijos ar finansinio švietimo galimybe paveikti asmenų elgseną (De Meza et al., 2008; Willis, 2008; Thaler & Sunstein, 2008). Thaler ir Benartzi tyrimai rodo, kad žmonės yra inertiški priimdami sprendimus, jie siekia išlaikyti

status quo. Inercija kaip tik ir reiškia, jog kokia nors politika, kuria bus siekiama pakeisti asmens elgseną, turės nedidelį poveikį (Thaler, Benartzi, 2004). Tokios abejonės skatina ieškoti kitų būdų aptartos sąskaitų neatidarymo problemos sprendimui. Elgsenos ekonomikos pasiūlymai būtų tokie:

- a) siekiant padidinti sąskaitų atidarymo lygį, investicinė vaiko sąskaita vaikus gimus turėtų būti atidaroma privalomai, o ne tėvų pasirinkimu (D. Britanijos atveju, vaiko sąskaita atitinkamos valstybės institucijos būdavo atidaroma automatiškai, jei per metus laiko to nepadarydavo tėvai);
- b) o norint padidinti taupymo tokiose sąskaitose lygį, galima skatinti tėvus taikyti tiesioginį debetą į vaiko investicinę sąskaitą ir taip pat įmokų indeksaciją priklausomai nuo darbo užmokesčio augimo arba infliacijos.

Vis tik tokie pasiūlymai susilaukė pagrįstos kritikos:

- a) pirmoji demokratinių šalių piliečių reakcija dažniausiai yra pasipriešinimas bet kokiai priverstinei politikai (nors iš tiesų yra sukurta daug privalomų politikų, tokių kaip privalomas vidurinis išsilavinimas, privaloma sveikatos apsauga, privaloma socialinė apsauga ir pan.);
- b) akivaizdu, kad tiesioginio debeto paslauga galėtų naudotis tik tie tėvai, kurie turi banko sąskaitas, palaiko ryšius su banku ir taip pat turi pakankamas pajamas, kurios jiems leistų naudotis šia paslauga. *SEED* tyrimo metu JAV nustatyta, kad mažas pajamas gaunantys asmenys neigiamai įvertino tiesioginio debeto paslaugos galimybę, teigdami, kad ši paslauga jiems nesuprantama, išreikšdami abejones dėl elektroninės bankininkystės saugumo ir baimės dėl gaunamų pajamų nereguliarumo (Wheeler-Brooks, 2008). Vis tik tie tėvai, kurie naudojo tiesioginio debeto indėlius, teigė, jog tokia indėlių forma įpareigoja taupyti ir išsprendžia dilemą tarp trumpalaikių jų vaikų poreikių ir ilgalaikių tikslų (Wheeler-Brooks, 2008).

Taigi siekiant įgyvendinti universalią turtu pagrįstą politiką, sąskaitų atidarymo lygis galėtų būti padidintas taikant mišrią švietimo, finansinių

įgūdžių didinimo ir elgsenos ekonomikos pasiūlymų politiką (Prabhakar, 2010), pvz., finansinių įgūdžių didinimas finansinio lavinimo kursuose ir privalomas sąskaitos atidarymas, paliekant galimybę iš tokios politikos savanoriškai pasitraukti (tačiau žinant elgsenos ekonomikos tyrimus, t.y. žmonių vangumą ir inerciją, tikėtina, kad pasitraukimo lygis nebūtų aukštas).

- 7) **Finansinės paskatos.** Tam tikros finansinės paskatos yra esminis turtu pagrįstos politikos įgyvendinimo bruožas. Pagrindinis tokių paskatų tikslas – padėti asmenims sukaupti tam tikrą finansinį kapitalą, siekiant gerovės *rytoj*, ir šiuo požiūriu tokios finansinės paskatos stipriai skiriasi nuo įprastinės socialinės politikos išmokų, kurios siekia palaikyti (užtikrinti) asmens gerovę ir vartojimą *šiandien*.

Šiuo metu daugelyje šalių egzistuojanti taupymo skatinimo politika naudoja mokestines lengvatas, skirtas tikslinio taupymo sąskaitoms (pvz., JAV tokių sąskaitų pavyzdžiais galėtų būti IRA, 401(k)¹⁵ ar taupymo studijoms sąskaitos). Lengvatos leidžia į tokias taupomasias sąskaitas nukreipti neapmokestintas pajamas, kitu atveju į taupymo sąskaitas nukreipiamos apmokestintos pajamos, tačiau nepamokestinamas tokių sąskaitų uždarbis. Jei tokia politika nėra pakoreguojama kitais veiksmais, jos poveikis dažniausiai būna regresinis, kadangi tik turtingieji gali taupyti ir pasinaudoti tokios politikos siūlomomis mokestinėmis lengvatomis. Pvz., JAV per metus suteikiama mokestinių lengvatų būstui, investicijoms ir pensijų sąskaitoms suma siekia 400 mlrd. JAV dolerių, tačiau 90% šios sumos atitenka pagal pajamų pasiskirstymą viršutiniams 50% namų ūkių (CFED, 2007; Cramer, 2006; Seidman, 2001; Sherraden, 1991; Woo et al., 2004). Tuo tarpu turtu pagrįsta politika siūlo skatinti taupymą, numatant įvairias finansines paskatas, kurios pasiektų visus programos dalyvius, ne tik turtinguosius (Cramer, 2010a). Tokių finansinių skatinimo priemonių pavyzdžiais galėtų būti:

¹⁵ IRA (angl. *Individual Retirement Account*) ir 401(k) (pavadinta pagal atitinkamą Pajamų kodekso skirsnį) yra sąskaitos, suteikiančios mokestines lengvatas jose kaupiamoms santaupoms, skirtoms būsimai pensijai Jungtinėse Valstijose.

- a) taupymo, susieto su sąlyginiais pinigų pervedimais, programos (angl. *Conditional Cash Transfer*). Tokios programos numato valdžios pervedimus į investicines sąskaitas, jei yra atliekami tam tikri veiksmai ar tenkinamos tam tikros sąlygos, pvz., jei vaikas pradeda eiti į mokyklą, yra paskiepijamas ar pasiekia gerus akademinus rezultatus;
- b) atskirų institucijų ar organizacijų taikomos finansinės paskatos: aukštesnis palūkanų lygis (pvz., *Khan Bank* Mongolijoje VTS turėtojams kiekvienais metais pritaiko aukščiausią tais metais viešai šalyje paskelbtą indėlių palūkanų normą) arba papildomos palūkanos už tam tikrus pasiekimus (pvz., *Barclays Bank* Ugandoje VTS turėtojams siūlo dvigubas palūkanas už kiekvieną ketvirtį, kurį iš sąskaitos nebuvo išimta pinigų) (Meyer at al., 2008b);
- c) šalies Vyriausybės universaliai taikomos finansinės paskatos:
- pradinė Vyriausybės išmoka, suteikiama investicinės sąskaitos atidarymo metu (dažniausiai naudojama VTS ir suderinto taupymo sąskaitų politikoje);
 - papildomi Vyriausybės pervedimai, tam tikru santykiu (pvz., 1:1, 1:2 ir pan.) ir iki tam tikros ribos (pvz., ne daugiau kaip 100 JAV dolerių/mėn.) papildantys sąskaitos savininko deponuojamas lėšas (dažniausiai naudojami suderintojo taupymo sąskaitų politikoje);
 - papildomi Vyriausybės pervedimai, kai sąskaitos likutis ar vaiko amžius pasiekia tam tikrą ribą (pvz., CTF programoje D. Britanijoje buvo numatyta, kad vaikų investicinės sąskaitos bus papildytos, kai vaikai sulauks 7 m.).

Pradiniai indėliai, suteikiami sąskaitos atidarymo metu, siekia paskatinti kuo didesnę (kartais - universalų) asmenų dalyvavimą atitinkamoje politikoje. Papildomieji pervedimai siekia suformuoti reguliarius ir disciplinuotus taupymo įgūdžius.

SEED tyrimo metu JAV nustatyta, kad trys skirtingo tipo finansinės paskatos – pradinis indėlis, papildomųjų pervedimų viršutinė riba ir kitų paskatų viršutinė riba – turi skirtingą įtaką taupymui ir turto kaupimui:

pradinis indėlis ir kitų paskatų viršutinė riba užtikrina, kad programos pabaigoje sąskaitoje bus didesnis sukauptų lėšų likutis, tuo tarpu aukštesnė papildomųjų pervedimų viršutinė riba gali padidinti programos dalyvių taupymo normą (ribinį polinkį taupyti) (Mason et al., 2009). Pažymėtina, kad tokie patys rezultatai gauti atliekant *American Dream Demonstration* (toliau - ADD) daugiakriterinį tyrimą JAV apie IDA programos¹⁶ (kurios metu buvo atidarytos investicinės sąskaitos skurstantiesiems) įtaką mažas pajamas gaunančių asmenų taupymo ir turto kaupimo įgūdžiams. Iš ADD tyrimo žinome, kad tyrimo dalyviai papildomųjų pervedimų ribą suvokia kaip Vyriausybės lūkestį, kurį jie paverčia savo tikslu (Sherraden & McBride, 2010).

Pastebėtina, kad finansinės paskatos negali būti per didelės, nes tokios programos nesusilauks visuomenės palaikymo. 2007 m. JAV *Rasmussen Reports* atlikta gyventojų apklausa parodė, kad 5000 JAV dolerių pradinei įmokai į naujų investicines sąskaitas nepritarė net 60% amerikiečių, nors 500 JAV dolerių pradinė įmoka ir susilaukė visuotinio palaikymo (Goldberg et al., 2008).

- 8) **Sąskaitų administravimas.** Turtu pagrįstos politikos sąskaitų administravimą sudaro keletas funkcijų: priežiūra ir politikos formavimas, depozitoriumo paslaugos, institucijų, atidarančių sąskaitas ir valdančių jose esančias lėšas, paslaugos. Tai, kurios iš šių funkcijų yra atiduotos viešajam ir kurios privačiam sektoriui, didele dalimi apibrėžia turtu pagrįstos politikos modelį. Todėl yra sudėtinga tam tikrą turtu pagrįstos politikos sąskaitų valdymą vadinti išimtinai privataus arba išimtinai viešojo sektoriaus darbu.

Turtu pagrįstos politikos sąskaitos gali būti valdomos individualiai, arba tam tikro investicinio fondo rėmuose. Sąskaitų valdymas fondo rėmuose turi nemažai privalumų, jei turtu pagrįsta politika yra universali: tai centralizuota apskaita, finansinės informacijos teikimas, finansinis švietimas, mažesni administraciniai kaštai ir turto valdymo mokesčiai,

¹⁶ IDA programa ir ADD tyrimas yra analizuojami antroje darbo dalyje 2.2. skyriuje

standartinės investavimo kryptys, diversifikacijos dėka mažesnė investicinė rizika ir pan.

Taigi universali turtu pagrįsta politika galėtų būti administruojama tam tikrų fondų rėmuose didelę dalį funkcijų perduodant viešajam sektoriui. Pvz., universalios VTS politikos įgyvendinimo JAV pasiūlymai (LSA ir PLUS sąskaitos¹⁷) numato sukurti naują valstybinę administravimo ir priežiūros instituciją, panašią į tą, kuri prižiūri federalinių darbuotojų pensijų sistemą (pastaroji institucija nustato investavimo politiką, bendradarbiaudama su Vyriausybe nustato taisykles sąskaitų valdymui ir samdo privatų lėšų valdytoją bei valstybinį depozitoriumą įrašų tvarkymui) (Cramer, 2010a).

- 9) **Dalyvavimas politikoje.** Du esminiai klausimai, liečiantys dalyvavimo turtu pagrįstoje politikoje problemą, yra tokie: ar dalyvavimas tokioje politikoje turėtų būti universalus, ar atrankinis? Ar dalyvavimas turėtų būti privalomas ar savanoriškas?

Argumentas už universalią turtu pagrįstą politiką yra tas, kad universalumas leidžia siekti ir kitų šios politikos tikslų – pvz., didinti finansinį išsilavinimą, integravimą į finansų sistemą ir pan. Akivaizdu, kad siekiant universalumo, dalyvavimas tokioje programoje turėtų būti privalomas. Galimas ir toks variantas, kad dalyvavimas būtų privalomas, tačiau numatyta galimybė savanoriškai pasitraukti. Kontrargumentuojant tokiam modeliui, galima teigti, jog savanoriško pasitraukimo galimybės apribojimas modelį padaro saugesnį, nes eliminuojama rizika, jog tėvai ar globėjai nuspręš pasitraukti, nors tam ir neturėtų savo vaiko ar globotinio pritarimo. Privalomo ir universalaus dalyvavimo įgyvendinimas gali būti kiek brangesnis (didesni bendrieji politikos įgyvendinimo kaštai) ir sunkiau priimtinas politikams, tačiau tokia sistema yra teisingesnė ir gali turėti stipresnį poveikį.

Kita vertus, dalyvavimas galėtų būti atrankinis, suteikiant dalyvavimo teisę tik tiems, kurie tenkina nustatytus kriterijus, pvz., gauna mažesnes nei

¹⁷ LSA ir PLUS sąskaitų pasiūlymai JAV yra analizuojami antroje darbo dalyje 2.2. skyriuje

vidutines pajamas ir pan. Vis tik reikia pažymėti, jog atrankines programas paprastai sunkiau administruoti ir jų administravimo kaštai yra didesni (kaštai, tenkantys vienai sąskaitai). Siekiant didesnio progresyvumo laipsnio, taip pat galimas ir toks variantas – dalyvavimas yra universalus, tačiau turtingiesiems programa būtų mažiau dosni nei skurstantiems (Cramer, 2010a).

10) **Politikos progresyvumas.** Tam tikras progresyvumo laipsnis suteikia galimybę skurstantiems asmenims ir vaikams iš mažesnes pajamas gaunančių šeimų gauti daugiau naudos iš turtu pagrįstos politikos. Progresyvumo ypatybė dažniausiai sutinkama Vyriausybės siūlomose politikose, kurios siekia sumažinti skurdą ir/arba užtikrinti didesnę lygybę ir geresnes pažangos galimybes. Pagal progresyvumo lygį turtu pagrįstą politiką galima skirti į tris grupes:

- progresinė. Tai politika, kuri suteikia didesnes pradines išmokas ir didesnius papildomuosius pervedimus skurdesnėms šeimoms;
- minimaliai progresinė arba neutrali. Tai politika, kuri suteikia visiems vienodas pradines išmokas (nors išmokų dydis nesiskiria, tačiau mažesnes pajamas gaunančioms šeimoms tokia išmoka sudaro didesnę santykinę dalį nuo jų pajamų, todėl tokia politika vadintina minimaliai progresine arba neutralia);
- labiau regresinė nei progresinė. Tai politika, kuri yra orientuota ne į pradines išmokas, bet į papildomuosius pervedimus. Kadangi mažesnes pajamas gaunančios šeimos turi žymiai mažesnes galimybes taupyti, paprastai jos nepajėgia „įsisavinti“ papildomųjų Vyriausybės pervedimų.

Kalbant apie poveikį turtinei nelygybei, reikia pažymėti, kad dažnai yra išreiškiamas nuogąstavimas, jog turtu pagrįstos gerovės politika galėtų padidinti, o ne sumažinti turtinę nelygybę (nes turtingieji gali taupyti daugiau). Šis nuogąstavimas nėra be pagrindo: atlikti skaičiavimai rodo, kad D. Britanijoje įgyvendinto modelio atveju, sąskaita, maksimaliai papildoma tėvų ar globėjų lėšomis, po 18 metų galėtų turėti 31 750 svarų,

tuo tarpu ta, į kurią lėšas įneštų tik Vyriausybė, teturėtų 2 270 svarų (Maxwell & Sodha, 2005). Galimi šios problemos sprendimo būdai yra tokie:

- didesnė vienkartinė išmoka ir neleidžiami sąskaitos papildymai asmeninėmis santaupomis (Prabhakar, 2009b);
- leidžiami sąskaitos papildymai asmeninėmis santaupomis, bet tuo pačiu yra numatyti papildomi Vyriausybės pervedimai asmenims iš skurdesnių šeimų (Prabhakar, 2009b);
- mišri VTS ir suderinto taupymo sąskaitų politika, tačiau suderinto taupymo politika taikoma tik asmenims iš skurdesnių šeimų.

11) **Taupymo visą gyvenimą struktūra.** VTS politika gali būti suformuota kaip dalis platesnio instrumento, skirto taupyti visą gyvenimą. Tai gali būti pasiekta suteikiant jaunuoliams galimybę perkelti sukauptas lėšas, kai jie sulaukia pilnametystės, į kitą taupymo planą.

D. Britanijos CTF politika numatė kad sukauptas lėšas jaunuolis, sulaukęs pilnametystės, galės perkelti į Individualią taupymo sąskaitą. Singapūro turtu pagrįstos politikos programos yra geriausias šios ypatybės pavyzdys¹⁸. Nors čia egzistuoja trys skirtingos programos, kurių lėšos gali būti naudojamos atitinkamiems tam tikro gyvenimo etapo tikslams, tačiau jos yra puikiai integruotos, nepanaudoti jų lėšų likučiai gali būti perkeliama į kito gyvenimo etapo programą.

Platesnė diskusija šiuo klausimu, pristatant S. White (2005) turtu pagrįstos politikos visam gyvenimui viziją (t.y. tam tikra apibrėžto panaudojimo Dalyvio išmoka sulaukus pilnametystės bei tam tikro dydžio Bazinės pajamos, kurias galima gauti tam tikrą metų kiekį bet kuriuo pasirinktu gyvenimo periodu) ir W. Elliott (2012d) tripakopę viso gyvenimo taupymo sistemą, yra pateikta šio mokslo darbo 1.5. skyriuje.

Apibendrinant turtu pagrįstos politikos modeliavimo ypatybes, reikia atkreipti dėmesį, kad siekiant suvienodinti požiūrį į turtu pagrįstos politikos taikymą, ypač jei ji įgyvendinama per vaikų taupymo sąskaitų programas, 2008

¹⁸ Singapūro turtu pagrįsta politika yra analizuojama antroje darbo dalyje 2.3. skyriuje

m. buvo patvirtinti pagrindiniai keturi tokios politikos taikymo principai (SEED Policy Council, 2008): universalumas (t.y. taikoma visiems), viso gyvenimo trukmė, progresyvumas (didesnės pradinės išmokos naujagimiams ar asmenims iš skurdesnių šeimų) ir galimybė sukaupti adekvatų turto kiekį. VTS politikos šalininkai taip pat sutarė ir dėl kelių kitų pagrindinių tokios politikos formavimo ypatybių: VTS politika turėtų būti privaloma (t.y. sąskaitos visiems atidaromos privalomai), paprasta (investicijų galimybės bei paskatos turi būti paprastos), pakankamo pasirinkimo (elgsenos ekonomika nustatė, kad per didelis investavimo galimybių pasirinkimas gali lemti neapsisprendimą, bet kita vertus, pasirinkimas turi būti pakankamai platus, kad atitiktų individų poreikius, pomėgius ir galimybes), pasižymėti mažais kaštais dalyviams ir paskatinti finansinį lavinimąsi bei įvairių partnerių dalyvavimą (Goldberg et al., 2008; Cramer & Newville, 2009).

2. UŽSIENIO ŠALYSE ĮGYVENDINTŲ TURTO PAGRĮSTOS POLITIKOS MODELIŲ LYGINAMOJI ANALIZĖ

Nuo XX a. dešimtojo dešimtmečio susidomėjimas turtu pagrįsta gerove išplito visame pasaulyje. Nuo teorinių mokslinių darbų pereita prie praktinio idėjų įgyvendinimo.

Daugiau ar mažiau išplėtoti turtu pagrįstos politikos modeliai pradėti įgyvendinti Š. Amerikoje (JAV: ribotos apimties suderinto taupymo sąskaitų programa; Kanada: VTS), D. Britanijoje (universali, progresinė turto kaupimo programa *Child Trust Fund*; suderinto taupymo sąskaitų iniciatyva *Saving Gateway*), Pietryčių Azijos šalyse (Singapūras: nuosekli viso gyvenimo turto kaupimo programa; P. Korėja: VTS bei taupymo sąskaitos mažas pajamas gaunantiems asmenims; Honkongas: VTS; Taivanas: taupymo sąskaitos mažas pajamas gaunantiems asmenims). Vyksta diskusijos dėl universalios, progresinės turto kaupimo politikos JAV (VTS politikos eksperimentas Oklahomos valstijoje; parengti teisės aktai universaliai progresinei VTS politikai visos šalies mastu).

Šiose šalyse įgyvendintų ar įgyvendinamų turtu pagrįstos politikos modelių apžvalga, jų patirties ir pasiekimų analizė suteikia vertingos patirties siekiant įgyvendinti panašią politiką Lietuvoje. Todėl šioje darbo dalyje yra išsamiai apžvelgti visi reikšmingesni turtu pagrįstos politikos įgyvendinimo atvejai užsienio šalyse, nuošalyje paliekant tik atskirų institucijų ar organizacijų plėtojamus projektus kai kuriose Azijos, Afrikos ir Lotynų Amerikos šalyse. Kaip jau minėta 1.4. skyriuje, pastarieji atvejai tiek savo savybėmis, tiek ir tikslais negali būti vadinami nacionaline politika turtu pagrįstos gerovės įgyvendinimo srityje, todėl nėra šio mokslo darbo tyrimų objektas.

Šioje dalyje pateikta įgyvendintų ar įgyvendinamų turtu pagrįstos politikos modelių apžvalga yra parengta remiantis Cramer (2007, 2010a, 2010b), Cramer ir Newville (2009), Cramer et al. (2010), Goldberg et al. (2008), Grinstein-Weiss et al. (2008), Han (2009), Han, Kim ir Zou (2006),

Harvey et al. (2007), Kempson et al. (2005), Kim et al. (2010, 2011), Loke ir Sherraden (2008), Mills et al. (2006, 2007), Nam et al. (2007), Ng ir Nair (2008), Richards ir Thyer (2011), Schreiner (2006), Schreiner ir Sherraden (2007), Shanmugaratnam (2007), Sherraden (2008), Sherraden ir Zou (2009), Sherraden ir Stevens (2010), Sherraden ir McBride (2010), Zou ir Sherraden (2010) ir kt. darbais.

2.1. Turtu pagrįstos politikos įgyvendinimas D. Britanijoje

Vaikų pasitikėjimo fondas

D. Britanija buvo pirmoji šalis pasaulyje¹⁹, įgyvendinusi universalios, progresinės turtu pagrįstos gerovės idėją praktikoje. Remiantis šia idėja, 2001 m. leiboristų rinkiminėje programoje buvo pasiūlyta Vaikų pasitikėjimo fondo (angl. *Child Trust Fund*, toliau – CTF) programa, pasiūliusi ilgos trukmės taupymo ir investavimo sąskaitas visiems britų naujagimiams. CTF programa buvo įgyvendinta 2005 m. sausį, joje galėjo dalyvauti visi po 2002 m. rugsėjo 1 d. gimę vaikai. CTF programa buvo įdiegta su tikslu, kad kiekvienas 18 m. sulaukęs jaunuolis turėtų tam tikras santaupas, įgytų taupymo įgūdžius ir geriau suprastų asmeninių finansų valdymą, taupymo bei investavimo privalumus ir galėtų priimti kokybiškesnius finansų sprendimus visą gyvenimą.

2001 m. D. Britanijos Iždo ataskaitoje buvo teigiama, kad CTF programa, suteikdama visiems vaikams teisę į tam tikrą finansinį turtą, susietą su finansiniu švietimu bendrojo lavinimo mokyklose, padės vystyti taupymo įgūdžius ateities kartose. Tuo pačiu tai suteiks jaunuoliams galimybę turėti tam tikrą turto kiekį, pradedant produktyviąją gyvenimo dalį (HM Treasury, 2001b). Pastebėtina, kad galimybė turėti tam tikrą turto kiekį šioje ataskaitoje yra pateikiama greta siekio paskatinti atitinkamus asmens elgsenos pokyčius. Būtent siekis paskatinti elgsenos pokyčius parodo, jog CTF turtu pagrįstos gerovės koncepcijoje atstovauja socialinės politikos kryptį (žr. klasifikaciją,

¹⁹ Kai kurių autorių teigimu, pirmoji turtu pagrįsta politika vaikams įgyvendinta Singapūre (žr. 2.3. skyrių), tačiau ji ne visai atitinka klasikinius turtu pagrįstos politikos bruožus, nes, šalia kitų tikslų, yra skirta padidinti gimstamumą

pateiktą 2 pav.). Tą patvirtina ir šios programos viešinimo kampanija: naujovišką politiką nušviečiančių konsultacinių Iždo dokumentų pavadinimai skatino taupymą: „Taupymas ir turtas visiems“, „Suteikiant galimybes taupyti ir kaupti turtą“ (HM Treasury, 2001a, 2001b). Visgi CTF programoje randame ir „pilietybės“ krypties požymių: visų pirma, šios politikos universalumas ir progresyvumas, be to, valstybės vadovų komunikacijoje pasigirdę raginimai suteikti jaunuoliams dalį praeities kartų palikimo. Pvz., tuometinio Iždo kanclerio G. Brown teigimu, CTF programa simbolizuoja „skirtumą tarp tų, kurie siekia modernizuoti gerovės valstybę ir ją panaikinti. Remiantis istorinėmis gražos normomis, po 18 metų šis fondas bus sukaupęs pakankamai daug turto, kad visi jaunuoliai turėtų tokį pasirinkimą, koks iki šiol buvo prieinamas tik kai kuriems iš jų. Tai parodys, ką mes turėjome omenyje, sutelkdami turtą, jėgą ir galimybes rankose daugelio, o ne keleto individų“ (kalba, pasakyta Parlamento debatuose 2003 m. balandžio 9 d.). O 2005 m. sausio 11 d. pranešime, pradedant CTF programos įgyvendinimą, Iždo kancleris G. Brown susiejo fondą su noru visiems D. Britanijos vaikams suteikti geresnes starto galimybes ir duoti jiems dalį tautos palikimo.

CTF programa sulaukė įvairios reakcijos iš kitų pagrindinių šalies politinių partijų. Konservatorių partija nesipriešino CTF programos patvirtinimui Parlamente. Konservatorių partijos lyderiai išreiškė pritarimą sąsajai tarp taupymo ir turto. Vis dėlto Konservatorių partijos tyrimų padalinys buvo paskelbęs savąjį projektą dėl taupymo ir turto kaupimo skatinimo, pavadintą LiSA (angl. *Lifetime Savings Account*). Buvo siūloma atidaryti LiSA sąskaitas visiems asmenims nuo 18 m. Buvo numatyta, kad valstybė papildytų asmenines santaupas, įneštas į šias sąskaitas. Vis dėlto nei papildymo santykis, nei papildymo riba nebuvo įvardinta (Norman & Clark, 2004).

Didžiausi CTF politikos priešinkai nuo pat jos sukūrimo buvo liberaldemokratai, kurie jau 2005 m. rinkiminėje programoje numatė šios politikos panaikinimą. Pagrindinis argumentas prieš CTF – tai, kad ši programa nėra pats tinkamiausias viešųjų lėšų panaudojimo būdas. Buvo išreikštas būgštavimas, kad tokia politika padidins, o ne sumažins turtinę nelygybę: mat

būtent turtingosios šeimos paprastai turi daugiau galimybių taupyti ir papildyti savo investicines sąskaitas. Ataskaitoje, kurią Skurdo ir nelygybės darbo grupė pateikė liberaldemokratų partijos suvažiavimui 2007 m., buvo siūloma panaikinti CTF, o sutaupytas lėšas skirti įdarbinant daugiau mokytojų. Vis dėlto toje pačioje ataskaitoje buvo diskutuojama ir apie kiek kitokią CTF versiją – vienkartinės kapitalo išmokos, kokias siūlė Ackerman ir Alstot (1998). Apibendrinant jų diskusijas, galima padaryti išvadą, kad CTF programa jiems būtų buvusi priimtinesnė, jei išmokos būtų siekusios ne kelis šimtus, bet kelis tūkstančius svarų. Tokios išmokos ne tik galėtų padaryti didesnę poveikį turtinei nelygybei, bet ir leistų sukurti tvirtą pagrindą laisvam ir lygiam pilietiškumui.

2008 m. finansinės ir ekonominės krizės pasekmėje mažinant valstybės biudžeto išlaidas, buvo nuspręsta CTF programos atsisakyti nuo 2010 m. CTF programa galutinai užbaigta 2011 m. sausio mėn.

Toliau pateikiama trumpa CTF programos bei jos pasiekimų kelerių metų laikotarpiu analizė.

CTF programa numatė vienkartinius 250 svarų²⁰ pervedimus visiems programoje dalyvaujantiems britų naujagimiams, ir papildomai 250 svarų naujagimiams iš mažas pajamas gaunančių šeimų (iš tų šeimų, kurių pajamos buvo mažesnės nei 13 230 svarų per metus, ir tai sudarė apie 30% visų D. Britanijos namų ūkių)²¹. Buvo numatyta, kad Vyriausybė svarstys tokio paties dydžio pervedimus, vaikams sulaukus 7 m. ir 11 m. (2006 m. kovo mėn. Vyriausybė patvirtino, kad programoje dalyvaujantys 7 m. sulaukę vaikai gaus papildymus į savo sąskaitas).

Tėvai, kiti šeimos nariai ir draugai kasmet galėjo papildomai pervesti 1200 svarų į CTF sąskaitą, o jos investicinis prieaugis buvo neapmokestinamas.

²⁰ Užsienio valiutų kursai Lietuvos lito atžvilgiu 2012-12-31 datai yra pateikti 1 priede

²¹ Bynner ir Despotidou tyrė asmenis, gimusius 1958 m., ir nustatė, kad net ir nedidelio turto turėjimas būnant 23 m. (apie kelis šimtus svarų) buvo susijęs su teigiamomis pasekmėmis sulaukus 33 m. (Bynner & Paxton, 2001). Šis tyrimas galimai pateikia paaiškinimą, kodėl CTF pasirinktos būtent tokio dydžio išmokos.

Investicinių sąskaitų atidarymas buvo savanoriškas. Jei tėvai per metus laiko savo naujagimiui neatidarydavo investicinės sąskaitos, tai padarydavo Vyriausybės paskirta atsakinga institucija.

CTF sąskaitų teikėjai turėjo pasiūlyti standartizuotus produktus, kurie buvo sudaryti iš diversifikuoto akcijų portfelio ir atitiko gyvenimo ciklo investavimo principus. Sąskaitų teikėjai galėjo imti administracinius mokesčius, kurie neviršijo 1,5%. Dalyvio sąskaitos likutis turėjo kisti priklausomai nuo jį sudarančių aktyvų vertės pasikeitimo. Kitas pasirinkimo variantas buvo taupymo sąskaitos, kurios garantavo investuoto kapitalo apsaugą ir tam tikrą nominalią grąžą (Cramer, 2007).

CTF sąskaitos turėjo būti valdomos tėvų/globėjų iki jaunuoliai sulauks 16 m. Sulaukę 16 m., jaunuoliai turėjo galimybę patys pradėti valdyti CTF sąskaitas, įskaitant savo investicinės sąskaitos teikėjo (t.y. banko ar kitos institucijos) pasirinkimą ir investicinių sprendimų priėmimą. Vis dėlto jiems neturėjo būti leista išsiimti lėšų iš fondo iki jie sulauks 18 m. (išimtis taikoma vaikui nepagydomai sergant). Sulaukus 18 metų, sukauptų lėšų panaudojimui nebuvo numatyti jokie apribojimai.

Vykstant diskusijoms dėl CTF, Vyriausybė analizavo, ar turėtų būti taikomi kokie nors apribojimai sąskaitose sukauptų lėšų panaudojimui. Pradžioje ketinta sukauptas lėšas leisti naudoti tik išsilavinimui ar būstui įgyti bei nuosavam verslui pradėti (HM Treasury, 2001a). Tuo pačiu buvo pripažįstama, kad galėtų būti praktinių sunkumų įgyvendinant tokius apribojimus, be to, tai brangiai kainuotų. Dėl to bet kokių apribojimų nuspręsta atsisakyti (HM Treasury, 2001b).

Reikia pažymėti, kad britų dalyvavimas šioje programoje iš pradžių nebuvo labai aktyvus. 2006 m. sausį, praėjus metams po CTF programos pradžios, net du trečdaliai tėvų nebuvo investavę gautų lėšų (Mulholland, 2007). Statistika taip pat rodo, kad vidutiniškai 25-30% vaikų sąskaitų kasmet buvo atidaromos privalomai, nes to nepadarydavo jų tėvai ar globėjai.

Atkreiptinas dėmesys, kad investicinių sąskaitų atidarymo lygis stipriai koreliavo su gyvenimo standartais atitinkamoje šalies dalyje. Pastebėta, kad

turtingesnėse D. Britanijos vietovėse investicinių sąskaitų atidarymo lygis siekė virš 80%, tuo tarpu skurdesnėse dalyse – vos 55-60% (HM Revenue..., 2008).

Kadangi CTF programa suteikė galimybę šeimoms nariams ir draugams papildyti vaiko investicinę sąskaitą, ji paskatino taupymo proveržį. R. Cramer atlikta vaikų taupymo sąskaitų analizė rodo, kad asmeninėmis santaupomis buvo papildyta 24% visų sąskaitų, vidutiniškai po 289 svarus. Iš jų 31% buvo papildytos iki 100 svarų, 43% - 100-300 svarų, 21% - 300-1200 svarų ir 5% - virš 1200 svarų. Iš mažas pajamas gaunančių šeimų, kurios pradžioje gavo ne 250, bet 500 svarų (priminsime, kad tokių buvo apie 30%), vėliau sąskaitas asmeninėmis santaupomis papildė tik 15%²² ir diduma tokių papildymų buvo iki 300 svarų. Iš tų šeimų, kurioms sąskaitos buvo atidarytos privalomai, sąskaitas asmeninėmis santaupomis papildė vos 2% (Cramer, 2007; Cramer & Neville, 2009).

CTF patvirtino teigiamą trečiųjų šalių (giminaičių, ne pelno siekiančių organizacijų ir verslo įmonių) įtaką santaupų lygiui. Nemaža dalimi tą nulėmė seneliai, kurie buvo labiau linkę papildyti vaiko investicinę sąskaitą, nei šelpti tiesiogiai, nes fonde esantys pinigai negalėjo būti išimti ir iškart sunaudoti einamosioms reikmėms (Cramer, 2007).

Siekiant įvertinti CTF programos kaštus, reikėtų palyginti, kiek kainavo ją išlaikyti ir kokias lėšas ji paskirstė. Kelerius pirmuosius metus ši programa paskirstydavo apie 250 mln. svarų, vėliau, pradėjus mokėti papildomas išmokas septynmečiams – apie 500 mln. svarų. Šios programos išlaikymo kaštai sudarė 37 mln. svarų kasmet (pirmus trejus metus), taigi apie 15% nuo išmokėtų lėšų vertės (Cramer, 2007).

CTF programa suteikia gerą progą palyginti du skirtingus turtu pagrįstos gerovės įgyvendinimo būdus: Dalyvio išmoką ir Bazinės pajamas. Bazinių pajamų koncepcijos kritikai teigė (žr. 1.5. skyrių), jog įgyvendinus šią koncepciją su tokiais kaštais, kokių užtektų Dalyvio išmokos koncepcijai įgyvendinti, Bazinės pajamos būtų tokios mažos, jog ši idėja prarastų savo

²² palyginimui, tarp aukštas pajamas gaunančių šeimų sąskaitas asmeninėmis santaupomis papildė 28%

prasmę. 2010 m. CTF programa paskirstė apie 500 mln. svarų. Tais metais D. Britanijoje buvo 62,26 mln. gyventojų, iš kurių 81% - vyresni nei 16 metų. Taigi galima teigti, kad buvo 50 mln. pilnamečių britų, kurie būtų turėję teisę į Bazines pajamas. Matyti, kad mėnesinis tokių pajamų dydis vienam gyventojui būtų siekęs vos 0,83 svaro²³.

Iniciatyva „Taupymo vartai“

CTF programa D. Britanijoje turtu pagrįstos gerovės politiką pastūmėjo taupymo linkme. Dar viena panaši iniciatyva, pavadinta „Taupymo vartų“ vardu (angl. *Saving Gateway*), buvo numatyta pradėti 2010 m. liepos mėn. 8 mln. mažas pajamas gaunančių asmenų turėjo gauti asmenines taupymo sąskaitas, kur kiekvienas jų sutaupytas svaras būtų papildytas puse svaro iš valstybės išdo. Buvo numatyta, kad programa truks 2 metus, asmenys savo sutaupytas lėšas galės išsiimti bet kuriuo metu, tačiau papildomai valstybės įdėtas lėšas – tik po dvejų metų. Metinė papildymo riba turėjo siekti 300 svarų. Pagal savo charakteristikas ši iniciatyva priskirtina suderinto taupymo sąskaitų grupei (žr. 5 pav.) (HM Treasury, 2008). 2010 m. birželio mėn. dėl viešojo sektoriaus finansų problemų šios iniciatyvos nuspręsta atsisakyti.

Nors ši iniciatyva taip ir nebuvo įgyvendinta, tačiau jos pasirengimo metu atlikti keli tyrimai suteikia vertingos informacijos apie britų taupymo įpročius bei finansinių paskatų įtaką turtu pagrįstos politikos tikslų įgyvendinimui (Kempson et al., 2005; Harvey et al., 2007; Cramer, 2007).

Pirmasis tyrimas buvo pradėtas 2002 m. rugpjūčio mėn. penkiose D. Britanijos vietovėse. Pirmosios taupymo sąskaitos buvo atidarytos 2002 m. rugpjūtį – 2003 m. liepą. Eksperimentas truko 18 mėnesių, jame dalyvavo dirbantys 16-65 m. amžiaus (moterys - iki 60 m.) D. Britanijos piliečiai, turintys teisę į socialinę paramą (angl. *Working Tax Credit*), t.y. tuo metu uždirbę ne daugiau nei 11 000 svarų per metus (ne daugiau nei 15 000 svarų, jei turėjo vaiką ar negalią), arba tuo metu nedirbę ir gavę bedarbio pašalpas. Iš viso eksperimentui buvo atrinkti 1478 dalyviai. Dalyvių santaupos jų

²³ 500 mln. svarų / 50 mln. gyv. / 12 mėn. = 0,83 svarų/gyv./mėn.

asmeninėse sąskaitose buvo papildomos santykiu 1:1, jiems buvo leidžiama sutaupyti iki 25 svarų per mėnesį. Maksimali santaupų suma per visą laikotarpį negalėjo viršyti 375 svarų ir antra tiek buvo galima gauti iš Vyriausybės. Šio tyrimo rezultatai rodo, kad dalyviai vidutiniškai sutaupė po 16,14 svaro per mėnesį, o vidutinis sąskaitos likutis tyrimo pabaigoje siekė 282 svarus. Vis tik medianinis sąskaitos likutis siekė 375 svarus, kas parodo, jog daugiau nei pusė tyrimo dalyvių sugebėjo sutaupyti maksimalią sumą, siekdami gauti maksimalius pervedimus iš Vyriausybės.

Pirmajam tyrimui pavykus ir įrodžius, kad net ir mažiau uždirbantys britai gali taupyti, jei jiems atidaroma investicinė sąskaita ir suteikiamos finansinės paskatos, 2004 m. gruodžio mėn. buvo pradėtas antrasis eksperimentas siekiant atsakyti į sudėtingesnius turtu pagrįstos politikos įgyvendinimo klausimus. Antrasis eksperimentas buvo žymiai platesnės apimties, jame dalyvavo 22 000 asmenų 6 D. Britanijos vietovėse. Šis eksperimentas suteikė galimybę patikrinti skirtingus indėlių papildymo santykius bei papildymo ribas, finansinio švietimo įtaką. Be to, buvo pakeisti dalyvių tinkamumo kriterijai: leista dalyvauti asmenims, uždirbantiems iki 25 000 svarų per metus. Santaupų papildymo lygis skirtingose vietovėse svyravo nuo 0,2:1 iki 1:1, maksimali leistina mėnesinė santaupų suma svyravo 25 - 125 svarų ribose. Kaip jau minėta, dalyviams buvo siūlomos įvairios finansinio švietimo paslaugos.

Šio eksperimento rezultatai rodo, kad tyrimo dalyviams pasisekė sutaupyti, jų įprastinės mėnesinės santaupos praktiškai padvigubėjo. Iš viso visi dalyviai sutaupė 15 mln. svarų ir dar 5 mln. svarų gavo iš Vyriausybės. Nors taupymo lygis skirtingose tyrimo vietovėse buvo įvairus, tačiau matyti, kad šis eksperimentas paskatino net ir mažiausiai uždirbančiuosius taupyti reguliariai bei mažinti kitas išlaidas norint padidinti taupymą.

Duomenų iš skirtingų tyrimo vietovių palyginimas leidžia detaliau įvertinti įvairių finansinių paskatų reikšmę taupymui. Duomenys rodo, kad po pirmojo mėnesio į savo investicines sąskaitas nors kartą investavo beveik visi tyrimo dalyviai (92%), o 70% dalyvių investavo bent 16 iš 18 mėnesių.

Medianinis santaupų lygis siekė nustatytą maksimalią papildymo ribą penkiose iš šešių tyrimo vietovių, kas reiškia, kad dauguma tyrimo dalyvių maksimaliai išnaudojo galimybę iš Vyriausybės pasiimti papildomas lėšas. 65% iš tų, kurie pasiekė maksimalią papildymo ribą, ir toliau didino savo santaupų lygį.

Šio tyrimo metu nustatyta, kad pagerėjo dalyvių požiūris į taupymą ir tai labiausiai pasireiškė tarp tų asmenų, kurie prieš tai turėjo mažai santaupų ir mažai taupymo patirties.

Saving Gateway tyrimo dalyvių elgsena rodo, kad papildomosios lėšos yra geresnė priemonė paskatinti taupymą nei tam tikros palūkanų normos ar mokestinės lengvatos. Tyrimo dalyviai įžvelgė aiškų ir lengvai suprantamą ryšį tarp savo santaupų ir papildomai gaunamų lėšų iš Vyriausybės. Papildomai gaunamų lėšų forma (papildymo santykis ir papildymo riba) taip pat yra svarbi. Nustatyta, kad išlaikant pastovią papildymo ribą, papildymo santykio įtaka yra nereikšminga. Kitaip sakant, aukštesnis papildymo santykis mažai įtakoja taupymo lygį, kas reiškia, kad žemesnis papildymo santykis yra pigesnė strategija skatinti taupymui. Tuo tarpu mėnesinė papildymo riba įrodė esanti aiškų signalą dalyviams, kokio santaupų lygio iš jų tikimasi ir ką jie turi (ir mėgina!) pasiekti. Schreiner ir Sherraden teigimu, asmenys mėgina pasiekti maksimalią papildymo ribą, nes negautus papildymo pinigų suvokia kaip praleistą galimybę ar netgi patirtą nuostolį (Schreiner & Sherraden, 2007). Elgsenos ekonomikos teigimu, suvoktas nuostolis yra stipresnis motyvatorius nei galimas pelnas, taigi vengimas suvokiamo nuostolio dėl Vyriausybės lėšų „neįsisavinimo“ gali būti stipri paskata taupyti (Mullainathan & Thaler, 2000). Beje, ši išvada atitinka JAV atlikto tyrimo su *SEED* ir IDA programos dalyviais rezultatus (žr. 2.2. skyrių).

2.2. Turtu pagrįstos politikos įgyvendinimas Š. Amerikoje

***SEED* tyrimo rezultatai**

2009 m. balandžio mėn. sakydamas kalbą Džordžtauno universitete, JAV Prezidentas Barakas Obama teigė, jog JAV turi „padėti naują pagrindą

augimui ir klestėjimui: tokį pagrindą, kuris leistų pabaigti skolinimosi ir išlaidavimo laikus ir pradėtų laikus, kai bus taupoma ir investuojama“ (Goldberg et al., 2008). Daugelis autorių sutinka, kad tokiu naujų laikų pagrindu galėtų būti universali turtu pagrįsta politika visų Valstijų mastu (Goldberg et al., 2008, Cramer & Newville, 2009, Sherraden & Stevens, 2010).

Prieš įgyvendinant tokią politiką, 2003 m. buvo pradėta bandomoji programa *SEED*. *SEED* (angl. *Saving for Education, Entrepreneurship, and Downpayment Initiative*) yra 10 metų trukmės nacionalinis eksperimentas, apimantis mokslinius tyrimus ir praktiką, skirtas bandyti, vystyti ir skatinti suderintojo taupymo sąskaitas (plačiau apie tokio tipo sąskaitas žr. 1.4. skyriuje) bei finansinį švietimą vaikams ir jaunuoliams, padėti pagrindus universaliai, progresinei turto kaupimo politikai, kuri prasidėtų nuo pat kūdikystės vaikų taupymo sąskaitomis ir tęstųsi visą individo gyvenimą. *SEED* programą finansuoja 12 fondų, tarp kurių yra *Ford Foundation*, *Citi Foundation* ir kt. Pagrindinis šios iniciatyvos tikslas – vystant didesnes asmenų galimybes, „skolos“ visuomenę pakeisti „taupymo“ visuomene ir užtikrinti didesnę finansinį saugumą bei geresnę gyvenimą visiems amerikiečiams.

Kiekybine išraiška šios iniciatyvos apimtis buvo ribota, investicinės sąskaitos buvo atidarytos 1324 vaikams 11-oje JAV valstijų ir Puerto Rike. Finansinės paskatos buvo įvairios: pradiniai indėliai siekė 0 - 1000 JAV dolerių, papildomųjų indėlių viršutinė riba –750 - 3000 JAV dolerių. Taupymo laikotarpis baigėsi 2008 m. pabaigoje.

SEED iniciatyvos tyrimo metodai buvo įvairūs: nuo interviu su vietiniame *SEED* tyrime dalyvaujančiais jaunuoliais ir tėvų apklausų iki visos šalies mastu atlikto eksperimento su kontroline grupe. *SEED* tyrimus atliko mokslininkai iš keliolikos JAV universitetų.

SEED tyrimas įrodė, kad net ir pačias mažiausias pajamas gaunančios šeimos gali taupyti, ypač jeigu joms suteikiama institucinė parama ir atitinkamos finansinės paskatos. Atkreiptinas dėmesys ir į tyrimo metu nustatytą taupymą visose tirtose amžiaus grupėse: ikimokyklinio amžiaus

vaikų, pradinės bei vidurinės mokyklos mokinių bei gimnazistų. Išsamesni tyrimo rezultatai pateikiami žemiau (Sherraden & Stevens, 2010):

- 1) VTS politika turi didelį amerikiečių palaikymą. Nacionalinės telefoninės apklausos (Peter..., 2007) metu paaiškėjo, kad net 69% amerikiečių remia universalią VTS politiką: vaiko investicinę sąskaitą, atidaromą jo gimimo metu, kurioje sukauptos lėšos būtų naudotinos konkrečioms iš anksto numatytiems tikslams, ypač vaiko studijoms universitete. Jie taip pat palaiko idėją, kad šalies Vyriausybė turėtų padaryti pradinę indėlį ir sudaryti palankias sąlygas ir paskatas taupymui.
- 2) Dalyvių pritraukimas yra sudėtingas, kai sąskaitų atidarymas nėra privalomas. Visos *SEED* programos tyrimų vietos surinko pakankamą tyrimo dalyvių skaičių, tačiau daugelis jų užtruko kur kas ilgiau nei planuota, be to, daugeliui jų reikėjo gerokai praplėsti kandidatų paieškų lauką (Marks et al., 2009a). Nedidelis kiekybinis tyrimas, atliktas su tėvais, kurie nesutiko savo vaikams atidaryti *SEED* sąskaitų (Williams Shanks et al., 2008), atskleidė, kad pagrindinės minėto atsisakymo priežastys buvo bendro pobūdžio nepasitikėjimas finansinėmis institucijomis ir Vyriausybe bei varžymasis savo finansinių žinių spragų.

Kito tyrimo metu (Mičigano tyrimo grupėje) buvo nustatyta aiški sąsaja tarp demografinių bei socialinių faktorių ir sutikimo dalyvauti programoje. Statistiškai reikšmingą įtaką *SEED* sąskaitų atidarymui turėjo išsilavinimo lygis, būsto nuosavybė, ryšys su banku ir finansinis raštingumas (Marks et al., 2009b).

Ir priešingai, su tokiais sunkumais nesusidūrė *SEED OK* programa (plačiau aprašyta šio poskyrio pabaigoje), kur sąskaitų atidarymas buvo privalomas: tik vienas iš tyrimo dalyvių, kuriems buvo pasiūlyta investicinė sąskaita (investicinės sąskaitos atsitiktiniu būdu buvo pasiūlytos 50% dalyvių, likę 50% sudarė kontrolinę grupę), jos atsisakė²⁴, o net 1360 asmenų sutiko! Šis tyrimas parodo, kad privalomo sąskaitos atidarymo ypatybė užtikrina didelį

²⁴ Jis atsisakė dėl religinių priežasčių

programoje dalyvaujančių asmenų skaičių (netgi jei jiems paliekama savanoriško pasitraukimo galimybė, kaip tai buvo numatyta *SEED OK* programoje) (Nam et al., 2011).

- 3) Mažas pajamas gaunančios šeimos irgi gali taupyti, jei jos dalyvauja taupymo programose, jei joms teikiama informacija, tam tikros skatinimo priemonės bei prieiga prie tam reikalingų institucinių struktūrų (Schreiner, Clancy & Sherraden, 2002; Sherraden, Schreiner & Beverly, 2003; Cheng, 2007; Nam & Han, 2008; Schreiner & Sherraden, 2007). Nors pusė tyrime dalyvavusių šeimų gyveno žemiau federalinės skurdo ribos ir jų finansinės žinios buvo labai ribotos, žymi tiriamųjų dalis sugebėjo taupyti: net 57% tyrimo dalyvių investicines sąskaitas papildė asmeninėmis santaupomis. Tyrimo metu programos dalyviai vidutiniškai sutaupė 136 JAV dolerius per metus, tačiau skirtingose tyrimo vietose šis dydis buvo labai įvairus: nuo 40 JAV dolerių per metus Amerikos indėnų tarpe Oklahomos valstijoje iki 292 JAV dolerių San Francisko tyrimo dalyvių tarpe. Po trejų metų, įskaitant gautas paskatas, programos dalyviai savo investicinėse sąskaitose vidutiniškai turėjo po 1500 JAV dolerių (nors atskirose tyrimo vietose vidurkiai labai skyrėsi – nuo 885 iki 2626 JAV dolerių) (Mason et al., 2009).
- 4) Šeimos kūrė inovatyvias strategijas, kaip sutaupyti *SEED* sąskaitose. 165 tėvų apklausa parodė, kad ikimokyklinio amžiaus vaikų ir vidurinių mokyklų mokinių tėvai kūrė inovatyvias strategijas, kaip jų vaikai galėtų „užsidirbti“ pinigų savo *SEED* sąskaitoms. Dažniausiai pasitaikantys veiksmai buvo tokie: vaikų skatinimas „užsidirbti“ atliekant įvairius namų ruošos ar kitus apmokamus darbus (60%), skatinimas rečiau valgyti užkandinėse ir restoranuose (57%), skatinimas mažiau išleisti kinoteatrui ir kitoms pramogoms (49%) bei tolimesnių giminaičių skatinimas pervesti pinigus į vaiko investicinę sąskaitą užuot dovanojus tradicines dovanas įvairių švenčių progomis (45%). Taigi tyrimas atskleidė, jog šeimos, susiduriančios su finansiniais sunkumais, gali modifikuoti savo vartojimo

įpročius ir sugalvoti įvairių inovatyvių būdų, siekdamas sutaupyti lėšų vaiko investicinėje sąskaitoje (Adams & Whitman, 2013).

- 5) Taupyti nėra lengva, ypač mažas pajamas gaunančioms šeimoms. Kaip matyti iš 3 išvados, net ir mažas pajamas gaunantys asmenys geba taupyti, vis dėlto jiems tai yra sunki užduotis. Tą įtakoja mažos ir nepastovios pajamos, įtemptas namų ūkio biudžetas, aukštos maisto ir energijos kainos, trumpalaikių poreikių ir ilgalaikių tikslų priešprieša, paimtos paskolos, sudėtingi finansiniai produktai, finansinių žinių ir praktikos trūkumas bei nepasiekiamos finansinės institucijos (Scanlon et al., 2006; Wheeler-Brooks, 2008; Williams Shanks et al., 2008). Taigi matyti, kad be institucinės paramos ir finansinių paskatų didelei daliai žmonių taupyti būtų sunku.
- 6) Tam tikros „institucinės“ programos charakteristikos nulemia taupymo sėkmę. Specifinės „institucinės“ charakteristikos – *SEED* programos, investicinių sąskaitų ir dalyvių ypatybės - nulemia taupymo lygį ir gali palengvinti tyrimo dalyvių, ypač pačių neturtingiausiųjų, taupymą. Tarp tokių ypatybių reikėtų paminėti lėšų išėmimo apribojimus, tiesioginio debeto indėlius, finansinį švietimą, tiesioginį kontaktą su personalu bei finansines paskatas, tokias kaip pradinė Vyriausybės išmoka ar papildomieji pervedimai (Mason et al., 2009).

Tyrimo metu taip pat nustatyta sąsaja tarp demografinių veiksnių ir taupymo lygio: pastebėta, kad daugiau taupė tie, kurie turėjo aukštojo mokslo diplomą ar buvo būsto savininkai (Mason et al., 2009; Marks et al., 2009a). Nustatyta ir galima sąsaja tarp rasės ar etninės grupės ir taupymo lygio: tyrimo metu daugiausiai taupė geltonodžiai, kiek mažiau baltaodžiai, o mažiausiai – Amerikos indėnai, afroamerikiečiai ir ispanų kilmės amerikiečiai. Vis tik reikia pažymėti, kad priežastingumas statistiškai nebuvo patvirtintas, nes rasių pasiskirstymas atskirose tyrimo vietose buvo labai nevienodas, o sąlygos taupyti irgi labai skyrėsi (pvz., programa, kurios daugumą dalyvių sudarė geltonodžiai, savo dalyviams siūlė laikinus darbus, taigi ir tam tikrą, nors ir nereguliarų, pajamų šaltinį, tuo tarpu

atskiroje programoje dalyvavusių Amerikos indėnų teigimu, artimiausias bankas buvo per toli, kad skatintų juos taupyti). Be to, skirtingas taupymo lygis galėjo būti nulemtas ir skirtingų etninių grupių taupymo įpročių, pvz., yra nustatyta, kad Amerikos indėnai yra labiau linkę taupyti kaip bendruomenė, o ne kaip atskiri individai (Li et al. 2001, 2002; Sherraden & McBride, 2010; Van Slambrouck, 2010; Zonta, 2004).

- 7) Be kapitalo kaupimo VTS taip pat pasireiškė teigiamais požiūrio, elgesio ir socialiniais efektais. Atlikti interviu su 27 tėvais dviejose tyrimo vietose nustatė teigiamą *SEED* programos įtaką savęs vertinimui, asmeninei sėkmei, ateities lūkesčiams, orientacijai į ateitį, saugumo jausmui, fiskaliniam apdairumui (gebėjimui skirti norus ir poreikius bei pagalvoti prieš perkant), bendravimui su vaikais apie finansus ir aukštąjį išsilavinimą. Tėvų manymu, teigiami efektai pasireiškė ir jų vaikams fiskalinio apdairumo, orientacijos į ateitį ir savęs vertinimo srityse. Pačių jaunuolių apklausa parodė, kad jie įžvelgė teigiamus efektus savęs vertinimo, orientacijos į ateitį, saugumo jausmo, finansinių žinių ir fiskalinio apdairumo srityse (Scanlon & Adams, 2009).
- 8) Įgyvendinant VTS, yra ypač svarbus vietinių organizacijų vaidmuo. Stiprus ryšys su vietinėmis organizacijomis ir geri santykiai su tų organizacijų darbuotojais buvo ypač svarbūs veiksniai įveikiant abejones dėl dalyvavimo programoje ir kaupiant kapitalą (Marks et al., 2009; Wheeler-Brooks, 2008). Darytina išvada, kad netgi įdiegus centralizuotus investicinių sąskaitų teikėjus bei privalomą tokių sąskaitų atidarymą, švietimas ir bendruomenės pagalba bus pageidautini, siekiant padidinti VTS programos suprantamumą, dalyvavimo lygį ir rezultatus (Marks et al., 2009).
- 9) Dalyvavimo lygis finansinio švietimo kursuose buvo žemas. Netgi taikant paskatas kursų lankomumo padidinimui, nebuvo nei vieno dalyvio, kuris pilnai išklaustų visą finansinio švietimo programą. Darytina išvada, kad norint sukurti universalią VTS sistemą, finansinio lavinimo programos turėtų būti įdiegtos jau vidurinėse mokyklose.

Kaip *SEED* iniciatyvos dalis 2008 m. Oklahomos valstijoje buvo pradėtas bandomasis ribotos apimties tyrimas, pavadintas *SEED OK* (angl. *SEED for Oklahoma Kids*) (Sherraden, 2008). Numatoma šio tyrimo trukmė – 7 m. Pagrindinis jo tikslas – ilgalaikės investicijos ir vaikų socialinis-ekonominis vystymasis, bet ne trumpalaikis mažų pajamų sąlygoto skurdo palengvinimas. *SEED OK* yra tikras socialinis eksperimentas: specialios taupomosios sąskaitos buvo atidarytos 1360 naujagimių iš atsitiktiniu būdu atrinktų šeimų²⁵ iš visos Oklahomos valstijos. Į tas sąskaitas pervesta po 1000 JAV dolerių. Be to, žemas pajamas gaunančios šeimos ketverių metų laikotarpiu šias investicines sąskaitas galės papildyti po 250 JAV dolerių, antra tiek gaudamos iš Vyriausybės. Šios šeimos bus nuolat stebimos, vykdomos jų apklauskos, o rezultatai lyginami su kontroline 1360 šeimų, negavusių šių išmokų, grupe. 2014 m. planuojama tirti, ar dalyvavimas *SEED OK* programoje turi įtakos santaupų, turto ir įsipareigojimų lygiui, finansinėms žinioms, tėvų požiūriui, lūkesčiams ir elgsenai dėl vaikų išsilavinimo, vaikų siekiui mokytis, mokymosi rezultatams, žinioms ir elgsenai.

***ASPIRE* aktas**

Nors *SEED* eksperimentas dar nėra baigtas, tačiau pradinės jo išvados yra palankios universalios progresinės turto kaupimo politikos sukūrimui. Todėl 2007 m. JAV Kongresui (2008 m. – Senatui) buvo pateiktas *ASPIRE* aktas (angl. *The America Saving for Personal Investment, Retirement, and Education Act*), numatantis nacionalinę universalią naujagimių sąskaitų politiką LSA (angl. *Lifetime Saving Accounts*) (JAV Atstovų..., 2007).²⁶

LSA politikoje numatyta, kad JAV Vyriausybė kiekvienam naujagimiui, gimusiam po 2010 m. gruodžio 31 d., turėtų atidaryti investicinę sąskaitą, į ją pervesdama 500 JAV dolerių. Pradinė išmoka naujagimiams iš šeimų su mažesnėmis nei medianinės pajamomis²⁷ siektų 1000 JAV dolerių, be to, kiekvienais metais jie galėtų gauti dar po 500 JAV dolerių papildomųjų indėlių

²⁵ Atranka atsitiktinė, tačiau yra padidintos imtys iš juodaodžių, indėnų ir ispanakalbių populiacijos

²⁶ Šis aktas dar nėra patvirtintas ir LSE sąskaitų sistema dar neveikia

²⁷ Apie 49 800 JAV dolerių 2009 m. (U.S. Census..., 2009)

iš Vyriausybės. Tokios sąskaitos maksimali leistina metinė asmeninių indėlių suma būtų 2000 JAV dolerių, o investicijų prieaugis būtų neapmokestinamas. Visi Vyriausybės pervedimai kas 5 metus būtų indeksuojami pagal infliaciją. Iki vaikai sulauks 18 m., sąskaitas tvarkytų ir investicinius sprendimus priimtų jų tėvai ar globėjai, lėšų išėmimas iš sąskaitos būtų uždraustas. Sulaukę 18 m. jaunuoliai galėtų panaudoti sukauptas lėšas studijoms (turėdami 18-25 m. amžių), būstui (turėdami 25-59,5 m. amžių) ar būsimai pensijai (turėdami daugiau nei 59,5 m.), tačiau LSA sąskaitoje turėtų likti bent 500 JAV dolerių likutis (iki asmuo sulauks pensijos). Naudojant sąskaitoje sukauptas lėšas kitiems nei numatyta tikslams, išmokos iš asmeniškai sukauptų lėšų būtų apmokestinamos standartiniu mokesčiu (papildomai pritaikant 10% baudą), o išmokos iš Vyriausybės pervestų lėšų būtų apmokestinamos 100% mokesčiu, t.y. asmuo jų netektų visai. Vaikams ir jų tėvams būtų teikiamas finansinis išsilavinimas (Cramer et al., 2010; Cramer, 2010b).

Atlikti skaičiavimai rodo (žr. 7 pav.), kad jei šeima per metus į LSE sąskaitą investuotų po 500 JAV dolerių ir gautų tokią pačią papildomųjų indėlių sumą iš JAV Vyriausybės, tai esant 5% metinei investicijų grąžai, po 18 metų sąskaitoje būtų sukaupti per 28 000 JAV dolerių. Sukaupta suma būtų pakankama padengti beveik pusę jaunuolio studijų kainos vietiniame valstijos universitete (Cramer, 2010b) (palyginimui: pirmos pakopos 4 m. trukmės studijų, įskaitant kambario nuomą, valstijos universitete (koledže) vidutinė metinė kaina 2010-2011 mokslo metais buvo 16 140 JAV dolerių, o privačiame universitete - 36 993 JAV doleriai (College Board, 2010)).

trukmė, m.		18	18	18
santaupos per mėn., \$		42	33	25
santaupos per metus, \$		500	400	300
Vyriausybės papildomieji indėliai, \$		500	400	300
grąžos norma, %	3%	23.414	18.732	14.049
grąžos norma, %	5%	28.132	22.506	16.879
grąžos norma, %	7%	33.999	27.199	20.399

7 pav. Tikėtinas LSE sąskaitos likutis po 18 metų

Šaltinis: sudaryta autoriaus

Neseniai išleista *New America Foundation* ataskaita rodo, jog *ASPIRE* akte pasiūlyta VTS programa šalies biudžetui pirmais metais kainuotų 3,25 mlrd. JAV dolerių, per pirmus dešimt metų - 37,5 mlrd. JAV dolerių, per pirmus dvidešimt metų - 86,5 mlrd. JAV dolerių, ir tai vis tiek būtų mažiau nei vienerių metų mokestinės lengvatos atskaitymams į pensijų fondus, kurios siekia 111 mlrd. JAV dolerių (Cramer, 2010b).

Atlikti skaičiavimai rodo, kad papildomųjų indėlių dėka tokia programa būtų stipriai progresyvi: pirmais programos metais 70% išmokų tektų šeimoms, kurių uždarbis yra mažesnis nei šalies medianinės pajamos (tame tarpe net 39% programos lėšų tektų šeimoms, kurių uždarbis yra mažesnis nei 50% medianinių pajamų). Ir tik 11% išmokų tektų šeimoms, kurių uždarbis yra didesnis nei 200% medianinių pajamų (Cramer, 2010b) (žr. 1 lentelę).

1 lentelė. Tikėtinas *ASPIRE* aktu numatytų išmokų pasiskirstymas tarp JAV šeimų pagal jų uždarbį

Namų ūkio pajamos	Išmokų pasiskirstymas per		
	pirmus metus	pirmus 10 metų	pirmus 18 metų
0 - \$24 100 0-50% medianinių pajamų 25% namų ūkių	39%	43%	43%
\$24 100 - \$48 200 50% - 100% medianinių pajamų 25% namų ūkių	31%	40%	43%
\$48 200 - \$72 300 100% - 150% medianinių pajamų 18% namų ūkių	11%	7%	6%
\$72 300 - \$96 400 150% - 200% medianinių pajamų 14% namų ūkių	8%	4%	3%
daugiau nei \$96 400 daugiau nei 200% medianinių pajamų 18% namų ūkių	11%	6%	5%
VISO	100%	100%	100%

Šaltinis: sudaryta autoriaus pagal Cramer (2010b)

Pastebėtina, kad iki pateikiant *ASPIRE* aktą, buvo ir kitų pasiūlymų įgyvendinti VTS politiką Jungtinėse Valstijose, tarp tokių paminėtini *Plus Accounts, Baby Bonds, Young Savers Accounts, 401Kids Accounts* ir pan.

PLUS Accounts (angl. *Portable Lifelong Universal Savings Accounts*) pasiūlymas numatė, kad kiekvienam Amerikos naujagimiui būtų privalomai atidaryta investicinė PLUS sąskaita, į kurią būtų pervesta 1000 JAV dolerių dydžio kapitalo išmoka iš JAV Vyriausybės. Tokia pati sąskaita būtų atidaryta ir kiekvienam dirbančiam, jaunesniam nei 65 m. amžiaus Amerikos piliečiui ir į ją būtų privalomai nukreipiama 1% ikimokestinio darbo užmokesčio (savanoriškai nukreipiama dalis galėtų siekti iki 10%). Be to, tokias pačias įmokas į darbuotojų sąskaitas turėtų atlikti ir jų darbdaviai (1% privalomai, o savanoriškai – iki 10%). Sąskaitoje sukauptos lėšos negalėtų būti naudojamos, iki jų savininkas sulauks 65 m. amžiaus (Cramer, 2010a).

Baby Bonds idėja Jungtinėse Valstijose buvo iškelta 2006 m., rengiantis šalies prezidento rinkimams. Viena iš Demokratų partijos kandidačių, Hillary Clinton, pasiūlė visiems naujagimiams suteikti po 500 JAV dolerių ir dar po tiek pat, kai vaikai sulauks 10 m. Vaikams sulaukus pilnametystės, sukauptos lėšos galėtų būti naudojamos apmokėti universitetines studijas, būstą ar panaudotos būsima pensijai (Cramer, 2010a).

Individualių plėtros sąskaitų programa ir ADD tyrimo rezultatai

Lygiagrečiai vaikų taupymo sąskaitoms JAV yra plėtojamas ir kitas turtu pagrįstos gerovės įgyvendinimo būdas – suderintojo taupymo sąskaitos.

1998 m. buvo priimti įstatymai, įteisinę Individualių plėtros sąskaitų (angl. *Individual Development Account*, toliau - IDA) programą. IDA yra 2-4 m. trukmės suderintojo taupymo sąskaitų programa, skirta mažas pajamas gaunantiems asmenims. Ši programa taikoma bent 40 valstijų, ir yra atidaryta per 50 000 IDA sąskaitų (Grinstein-Weiss et al., 2008). Vis dėl to daugelis IDA programų Jungtinėse Valstijose yra bandomojo pobūdžio ir mažos apimties.

IDA programos dalyvių sutaupytos lėšos dažniausiai yra papildomos santykiu 1:1, 1:2 ar 1:3, nors kartais gali pasiekti ir santykį 1:7 (Richards & Thyer, 2011). Papildomųjų lėšų riba siekia 300 ar 600 JAV dolerių per metus. Programos dalyviams būtina lankyti finansinio išsilavinimo kursus. Federalinė

Vyriausybė yra didžiausia programos finansuotoja, kasmet skirianti 185 mln. JAV dolerių, dar 40 mln. JAV dolerių skiria kitos viešosios įstaigos (Grinstein-Weiss et al., 2008).

Programos dalyviai yra įsipareigoję kas mėnesį sutaupyti tam tikrą pinigų sumą. Sutaupytas IDA programos lėšas leidžiama panaudoti pirmojo būsto įsigijimui, aukštesniojo ir aukštojo mokslo finansavimui, smulkaus verslo pradžiai ar plėtrai ir, tam tikrais atvejais, automobilio ar kompiuterio įsigijimui. Taigi IDA programa siekia ne tiek padidinti taupymo lygį, kiek paskatinti taupymą siekiant atitinkamų ilgalaikių tikslų.

Nemažai autorių analizavo IDA programos įtaką mažas pajamas gaunančių asmenų taupymo ir turto kaupimo įgūdžiams. „Amerikietiškos svajonės link“ (angl. *American Dream Demonstration*, toliau - ADD) buvo pirmasis didelės apimties daugiakriterinis tyrimas apie IDA programos rezultatus ir yra laikomas išsamiausiu iki šiol atliktu tyrimu dėl turtu pagrįstos politikos įgyvendinimo. Šį tyrimą atliko „*Corporation for Enterprise Development*“, didelę dalį jo rezultatų savo darbuose panaudojo Vašingtono universiteto (St. Louis, JAV) Socialinės plėtros centras (angl. *Centre for Social Development*).

ADD tyrimo metu buvo atidarytos 2364 IDA sąskaitos mažas pajamas gaunantiems asmenims visose Jungtinėse Valstijose. 1997-2001 m. laikotarpiu buvo atliekamos išmokos į programos dalyvių IDA sąskaitas (indėlių papildymo santykis dažniausiai buvo 2:1), o 2002 m. jie galėjo panaudoti sukauptas lėšas. Apibendrinti tyrimo rezultatai pateikiami žemiau (Sherraden, 2008):

- 1) Apie pusė tyrimo dalyvių (52%) buvo pripažinti „taupiais“ (kriterijus – bent 100 JAV dolerių grynujų santaupų). „Taupieji“ programos dalyviai vidutiniškai sutaupė po 32 JAV dolerius per mėnesį, o visų dalyvių vidurkis – perpus mažesnis.
- 2) Būsto įsigijimas arba remontas buvo labiausiai paplitęs IDA santaupų panaudojimo būdas.

- 3) Nustatyta, jog pajamų dydis tėra silpnai susijęs su taupymo lygiu. Atsiribojant nuo kitų kintamųjų, skurdžiausi dalyviai neturėjo statistiškai reikšmingai skirtingos taupymo elgsenos nei mažiau skurdūs asmenys, ir būtent skurdžiausieji sutaupė kiek didesnę savo pajamų dalį nei mažiau skurdūs asmenys.
- 4) Santaupų papildymo santykis yra teigiamai susijęs su tapimu „taupiu“, bet tarp „taupijų“ yra neigiamai susijęs su vidutine mėnesine sutaupyta suma. Iš to darytina išvada, kad padidintas papildymo santykis gali individus pritraukti į „taupijų“ grupę, bet čia patekę, individai supranta, kad esant aukštesniam papildymo santykiui, papildomieji indėliai gali pakeisti dalį jų asmeninių santaupų, ir todėl nusprendžia tiek daug nebetaupyti.
- 5) Papildymo riba nėra susijusi su buvimu ar tapimu „taupiu“, bet tarp „taupijų“ turi stiprų teigiamą koreliacinį ryšį su vidutine mėnesine sutaupyta suma. Priminsime, kad tokie patys rezultatai gauti atliekant *SEED* eksperimentą JAV ir *Saving Gateway* tyrimą D. Britanijoje (žr. 2.1. skyrių). Nustatyta, kad padidinus papildymo ribą 1 JAV doleriu, vidutinė mėnesinė sutaupyta suma išauga net 57 centais!
- 6) Nustatyta, kad finansinio išsilavinimo kursai, kurių trukmė nuo 1 iki 10 valandų, yra teigiamai susiję su vidutine mėnesine sutaupyta suma, tuo tarpu papildomas kursų laikas statistinio ryšio su sutaupyta suma nebeturi. Kiekviena iš pirmųjų 10 valandų vidutinę mėnesinę sutaupyta sumą tarp „taupijų“ padidino 1,16 JAV dolerio. Taigi 10 valandų kursai visu programos metu santaupas padidino net 1670 JAV dolerių²⁸.
- 7) Būsto nuosavybės lygis tarp IDA programos dalyvių, lyginant su kontroline grupe, pakilo 6-11 procentinių punktų. Tokį rezultatą būtų galima vertinti teigiamai, jei naujieji būsto savininkai įsigytą būstą būtų linkę išlaikyti ilgą laikotarpį (deja, bet ADD to patikrinti negalėjo). Šios išvados stiprumu abejoti verčia faktas, jog tyrimo metu sumažėjo dalyvių finansinis turtas, o tai gali reikšti, jog IDA programos dalyviai realokavo savo išteklius, dalį

²⁸ t.y. $1,16 \text{ JAV dolerio} * 10 \text{ valandų} * 12 \text{ mėn.} * 4 \text{ m.} * 3 \text{ k.}$ (nes papildymo lygis yra 1:2) $= 1,16 * 10 * 12 * 4 * 3 = 1670$.

finansinių aktyvų pakeisdami nekilnojamuoju turtu (Mills et al., 2006; 2007). Grinstein-Weiss et al. (2008) atlikta studija parodė, kad dalyvavimas IDA programoje padidina būsto nuosavybės lygį po 48 mėnesių, o senų skolų padengimas pagerėja jau po 18 mėnesių.

- 8) ADD tyrimas nenustatė reikšmingos IDA programos įtakos dalyvių grynajam turtui: Mills et al. (2004; 2006; 2007) pažymi, jog grynasis programos dalyvių turtas padidėjo 29-1339 JAV doleriais. Galimas to paaiškinimas – būsto įsigijimas sukuria daug papildomų kaštų (pvz., kraustymasis), todėl trumpu laikotarpiu gryojo turto vertė nepadidėja (ilgu laikotarpiu, tikėtina, padidės būsto vertė). Jeigu IDA lėšos yra investuojamos į išsilavinimą, o ne į būstą, gryojo turto vertė irgi išaugs tik ilgu laikotarpiu, o trumpuoju - gali net sumažėti (Mills et al., 2004; 2006). Taigi per trumpa programos trukmė neleidžia priimti vienareikšmės išvados dėl teigiamo poveikio dalyvių grynajam turtui.
- 9) Nustatyta, kad suteikus galimybes net ir labai mažas pajamas gaunantys asmenys gali taupyti ir to pasekoje pradėti verslą, įsigyti būstą, studijuoti universitete, taupyti pensijai ir būti patys atsakingi už savo ateitį (Cramer, 2010b; Mills et al., 2004; Schreiner & Sherraden, 2007; Sherraden & McBride, 2010).

Apibendrinant ADD tyrimo rezultatus, galima teigti, kad IDA programa, kaip ir *SEED* eksperimentas, patvirtino, kad net ir pačias mažiausias pajamas gaunančios šeimos gali taupyti, ypač jeigu joms suteikiama institucinė parama ir atitinkamos finansinės paskatos (Schreiner, Clancy & Sherraden, 2002; Sherraden, Schreiner & Beverly, 2003).

Reikia pastebėti, kad administraciniai tokios programos kaštai yra aukšti (64 JAV doleriai vienam dalyviui per mėnesį²⁹, neskaitant Vyriausybės asignavimų papildomiesiems pervedimams; palyginimui, vieno dalyvio vidutinės santaupos per mėnesį vidutiniškai siekė 16,6 JAV dolerio (Schreiner (2006)). Vis dėlto vertinant šį išlaidų lygį, reikėtų atsižvelgti į galimai aukštą

²⁹ Palyginimui, 401(k) sąskaitų (žr. 1.7. skyrių) administravimo kaštai siekia 10 JAV dolerių vienam dalyviui per mėnesį.

neefektyvumo lygį pradėdant visiškai naują programą ir į tai, kad įgyvendinant tokią politiką visos šalies mastu, masto ekonomija turėtų sumažinti tokius kaštus. Kita vertus, jeigu tokios programos sukurtas „turto efektas“ ekonomine ir socialine prasme būtų reikšmingas, tuomet net ir šis išlaidų lygis galėtų būti priimtinas. Vis dėlto siekiant šias išlaidas optimizuoti, įgyvendinant universalią turtu pagrįstą politiką, būtų tikslingiau naudoti centralizuotą investicinių sąskaitų teikėją ir valdytoją bei finansinių paslaugų teikėją, o ne bendruomenines organizacijas. Bendruomeninės organizacijos vertės kūrimo procese galėtų prisidėti teikdamos finansinį išsilavinimą ir kitas panašaus pobūdžio paslaugas.

Dar vieną aktualią beveik dvi dešimtis empirinių IDA programos tyrimų apibendrinančią studiją 2011 m. pateikė Kristin Richards ir Bruce Thyer (Richards & Thyer, 2011).³⁰ Jie siekė patikrinti, ar dalyvavimas IDA programoje padeda užtikrintai pasiekti nors vieną iš jos pagrindinių tikslų (įsigyti būstą, mokytis ar pradėti verslą) ir ar galima teigiamai atsakyti į klausimą „ar dalyvavimas IDA programoje padeda mažas pajamas gaunantiems asmenims pasiekti programoje numatytus turto kaupimo tikslus?“ Autoriai teigia, kad nors IDA programa gali tapti galimybe mažas pajamas gaunantiems asmenims sukaupti turto ir pasiekti atitinkamus gyvenimo tikslus, apibendrinti įvairių tyrimų rezultatai pateikė ribotus įrodymus dėl IDA programos efektyvumo, susikuriant tvarų turtą. Tvirtų įrodymų, kad dalyvavimas IDA programoje padidina būsto įsigijimo lygį, skatina pabaigti aukštąjį mokslą ar pradėti verslą, nėra. Autorių apibendrinti tyrimų rezultatai rodo, kad mažas pajamas gaunantys asmenys IDA sąskaitose yra linkę sutaupyti mažas pinigų sumas, o programos administravimo kaštai yra santykinai aukšti. Richards ir Thyer manymu, jei pasitvirtintų, kad programos kaštai, įskaitant Vyriausybės asignavimus papildomiesiems pervedimams, viršija programos dalyvių sutaupytas lėšas, tuomet būtų racionaliau skirti tiesiogines išmokas programos dalyviams, užuot eikvojus lėšas programos administravimui. Autoriai teigia, kad nors IDA nėra paprastos taupymo

³⁰ Analizuoti 26 tyrimai, apibendrinanti autorių studija atlikta iš 18 tyrimų rezultatų

sąskaitos, bet priemonė įsigyti turtą, kuris mažas pajamas gaunantiems asmenims galėtų tapti finansinio stabilumo garantu, yra per anksti daryti išvadą, kad IDA programa yra efektyvi šio tikslo įgyvendinimo priemonė.

Aliaskos nuolatinis fondas

JAV Aliaskos valstijoje veikia vienintelis P. Van Parijs (2005b) Bazinių pajamų koncepciją atitinkantis turtu pagrįstos gerovės įgyvendinimo modelis. Tai Aliaskos nuolatinis fondas (angl. *Alaska Permanent Fund*), kasmet mokantis dividendus Aliaskos valstijos gyventojams. Šis fondas yra įtvirtintas valstijos Konstitucijoje³¹ ir yra finansuojamas dalimi (25%) pajamų, gaunamų iš naftos pardavimo, o dividendai išmokami iš fondo investicinio prieaugio (Hsieh, 2003).

Reikia pažymėti, kad nors savo įgyvendinimo forma ši politika atitinka Bazinių pajamų koncepciją, tačiau nei fondo misijoje, nei Aliaskos valstijos Konstitucijoje nėra numatytas nei vienas iš 1.6. skyriuje išvardintų turtu pagrįstos politikos įgyvendinimo tikslų. Konstitucijoje nurodyta, jog dalis naftos realizavimo pajamų turi būti deponuota fonde, o fondo misijoje nurodoma, jog jis „siekia tinkamai administruoti dividendų programą, užtikrinant, kad visi Aliaskos gyventojai gautų savąją dividendų dalį“.

Aliaskos nuolatinis fondas buvo įkurtas 1976 m. ir nuo tada jo dydis išaugo nuo 0,7 mln. JAV dolerių iki 42 mlrd. JAV dolerių (2012 m. rugpjūčio mėn. 31 d.), ir tai sudaro 60 000 JAV dolerių kiekvienam valstijos gyventojui. Fondo lėšos yra investuotos į vertybinius popierius (60%), nekilnojamąjį turtą (11%) ir kitus aktyvus (29%).

Kiekvienais metais nuo 1982 m. visiems Aliaskos gyventojams, nepaisant jų turinės padėties ar amžiaus, šis fondas moka dividendus, kurie apskaičiuojami kaip 10,5% vidutinio paskutinių 5 metų investicinio prieaugio (tai sudaro apie pusę einamųjų metų investicinio prieaugio). Gyventojams mokami dividendai vidutiniškai sudaro 1150 JAV dolerių per metus, ir istoriškai svyravo nuo 331 JAV dolerio 1984 m. iki 3269 JAV dolerių 2008 m.

³¹ Fondo egzistavimas yra įtvirtintas straipsnyje Nr. 9.15

Per tris dešimtmečius nuo 1982 m. iki 2012 m. šis fondas Aliaskos gyventojams išmokėjo per 20 mlrd. JAV dolerių (Baena, 2012).

Nors valstijos gyventojų gaunami dividendai neprilygsta Bazinių pajamų koncepcijoje numatytiems išmokoms („išmoka, užtikrinanti pragyvenimo lygį virš skurdo ribos“), tačiau atlikti skaičiavimai rodo, jog gautos išmokos beveik tenkina Dalyvio išmokos koncepcijos reikalavimus (Ackerman ir Alstott (1998) numatė 80 000 JAV dolerių kapitalo išmokas visiems pilnamečiams). Nuo 1982 m. iki 2012 m. kiekvienas valstijos gyventojas gavo po 35 tūkst. JAV dolerių (arba 28 tūkst. JAV dolerių 1992-2012 m. laikotarpiu) (žr. 2 lentelę). Iš fondo gautus dividendus reinvestuojant su 5% metine grąžos norma, 2012 m. pilnamečiu tapęs valstijos gyventojas savo investicinėje sąskaitoje galėjo tikėtis turėti 47 tūkst. JAV dolerių (2 lentelėje palyginimui pateikta, kiek būtų sukaupta kapitalo gautus dividendus reinvestuojant su 3%, 5%, 7% grąža arba juos investuojant į JAV akcijų rinką).

2 lentelė. Aliaskos nuolatinio fondo išmokėti dividendai, JAV doleriai/1 gyv.

	1982 - 2012	1992 - 2012
vidutiniškai per metus	1.143	1.356
iš viso (nereinvestuojant)	35.443	28.473
reinvestuojant su 3%	52.905	38.268
reinvestuojant su 5%	70.913	47.089
reinvestuojant su S&P500 grąža	-----	48.256
reinvestuojant su 7%	96.931	58.374

Šaltinis: sudaryta autoriaus, remiantis *Alaska Permanent Fund Corporation* duomenimis (Alaska..., 2012)

Pastebėtina, kad nors gyventojai apskritai yra patenkinti gaudami tokio pobūdžio išmokas, tačiau kai kurių autorių manymu, „nepelnytų“ išmokų gavimas gali kelti sumaištį, kai patys gyventojai nežino, kokia politika tokiomis išmokomis yra įgyvendinama. Vis dėlto Aliaskos nuolatinis fondas, nors ir nekomunikuoja turtu pagrįstos politikos tikslų, tačiau nuolat moka stabilaus dydžio dividendus, o yra žinoma, jog nuolatinės pajamas gyventojai išleidžia atsargiau ir atsakingiau nei atsitiktinai gautas vienkartinės išmokas (Baena, 2012).

Matyti, kad Aliaskos nuolatinis fondas turtu pagrįstos gerovės koncepcijoje atstovauja liberaliajai mokyklai (3 pav.): jis nesiekia skatinti asmenų socialinės-ekonominės pažangos ir nenumato jokių lėšų panaudojimo apribojimų. Čia taip pat gerai pastebimos „pilietybės“ krypties idėjos: išmokos mokamos visiems Aliaskos gyventojams, kaip kompensacija už jų valstijoje eksploatuojamus mineralinius išteklius.

Kanada: Švietimo taupymo planas

Kanadoje veikia atrankinė suderinto taupymo sąskaitų politika „Švietimo taupymo planas“ (angl. *Registered Education Savings Plan*, toliau - *RESP*), skirta sukaupti lėšų vaiko studijoms universitete. Ši politika apima dvi programas (Loke & Sherraden, 2008):

- 1) Kanados švietimo taupymo stipendija (angl. *Canada Education Savings Grant*, toliau - *CESG*). Tai programa, sukurta 1998 m. ir skirta papildyti asmeniniams indėliams, kaupiamiems investicinėje *RESP* sąskaitoje. Šeimų, į vaiko *RESP* sąskaitą kasmet pervedančių iki 2000 Kanados dolerių (toliau - CAD), santaupos yra papildomos 20% nuo pervestos sumos. Mažesnes pajamas gaunančios šeimos už pirmuosius 500 CAD, pervestus į investicines *RESP* sąskaitas, papildomai gauna 50 CAD arba 100 CAD iš Vyriausybės. Papildomųjų pervedimų suma yra apribota iki 500 CAD per metus ir iki 7200 CAD visu programos laikotarpiu (Human..., 2007).
- 2) Kanados mokslo obligacijos (angl. *Canada Learning Bond*, toliau - CLB). Ši programa, pradėta įgyvendinti 2005 m., yra Vyriausybės paskata mažas pajamas gaunantioms šeimoms, kad jos būtų pajėgios sutaupyti vaikų išsilavinimui. Visiems vaikams, gimusiems po 2004 m. sausio 1 d. ir turintiems teisę į socialines išmokas (t.y. jei šeimos metinės pajamos neviršija nustatytos ribos; pvz., 2007 m. ta riba siekė 37 tūkst. CAD), yra suteikiama 500 CAD kapitalo išmoka į jų *RESP* sąskaitas. Be to, kasmet iki vaikui sukaks 15 m., ir tol, kol šeimos metinės pajamos neperžengia nustatytos ribos, į jo sąskaitą mokama dar po 100 CAD. Matyti, kad šių išmokų limitas visu programos laikotarpiu siekia 2000 CAD.

Kanados švietimo taupymo programa siekia paskatinti taupymą vaiko aukštajam ar aukštesniajam išsilavinimui. Jei lėšos iš *RESP* sąskaitos nėra panaudojamos išsilavinimui, tuomet ta jų dalis, kuri buvo gauta iš Vyriausybės, turi būti jai sugrąžinta (Human..., 2006).

2.3. Turtu pagrįstos politikos įgyvendinimas Pietryčių Azijoje

Singapūras: nuosekli viso gyvenimo turto kaupimo programa

Singapūras yra apibūdinamas kaip šalis, kurioje institucijos ir politika kapitalo kaupimui buvo vystomos nuosekliai ir sistemingai, siekiant paskatinti socialinę plėtrą ir ekonominį augimą (Sherraden, 2003b). Kadangi Singapūras yra maža šalis, kurios pagrindinis ir vienintelis turtas yra jos žmonės, socialinė politika yra orientuota į žmogiškojo kapitalo plėtrą. Turtu pagrįsta politika buvo vystoma orientuojantis į vaikus ir yra sukurtos trys jos programos (Loke & Sherraden, 2008):

1) Nuo gimimo iki 6 m. - *Baby Bonus* programa. Ši programa sukurta 2001 m. Vienas iš pagrindinių jos tikslų – paskatinti didesnę gimstamumą. Reikia pažymėti, kad tai yra vienintelis iš apžvelgtų universalios turtu pagrįstos politikos įgyvendinimo atvejų, kai pagrindinis komunikuojamas politikos tikslas yra gimstamumo padidinimas. Ši programa yra sudaryta iš dviejų pakopų:

1.1. Gimus pirmajam ir antrajam vaikui, Vyriausybė jiems atidarytas investicines sąskaitas perveda po 4 000 Singapūro dolerių (toliau - SGD). Išmoka trečiajam ir ketvirtajam vaikui siekia po 6 000 SGD;

1.2. Antroji programos pakopa - *SCDA* investicinės sąskaitos vaikams (angl. *Singaporean Children Development Account*). Kadangi tai yra gimstamumo didinimo programa, iki 2008 m. tokios sąskaitos buvo atidaromos tik antrajam, trečiajam ir ketvirtajam vaikui; pirmajam vaikui tokia sąskaita nebuvo numatyta, nors tai ir susilaukė kritikos dėl nevienodo naujagimių traktavimo. Šiose investicinėse sąskaitose šeimos šešerius metus gali taupyti ir jų santaupos yra papildomos Vyriausybės

pervedimais santykiu 1:1. Viršutinė papildymo riba pirmajam ir antrajam vaikui yra 6 000 SGD (pradinė programos versija nenumatė išmokų pirmam naujagimiui, programa buvo pakeista 2008 m. rugpjūtį), trečiajam ir ketvirtajam – po 12 000 SGD, o penktajam ir kiekvienam sekančiam - po 18 000 SGD (Singapore..., 2006; Han, 2009).

Šiose sąskaitose sukauptos lėšos gali būti naudojamos įvairioms vaiko reikmėms, susijusioms su jo priežiūra, ikimokyklinio ugdymo įstaiga, specialiu lavinimu, taip pat medicininėmis išlaidomis ir sveikatos draudimu. Nepanaudotas lėšų likutis, vaikui pradėjus eiti į pradinę mokyklą, yra perkeliamas į jo investicinę *PSEA* sąskaitą.

- 2) Nuo 6 m. iki 16 m. - *Edusave* sąskaita. Tai pirmoji pasaulyje universali turtu pagrįstos politikos programa vaikams, įgyvendinta 1993 m. (Curley & Sherraden, 2000). Visi mokyklinio amžiaus vaikai per 10 m. į šią sąskaitą gali gauti iki 4 000 SGD. Vyriausybės skiriamos lėšos yra finansuojamos iš 5,8 mlrd. SGD dydžio EEF fondo (angl. *Edusave Endowment Fund*). Lėšos naudojamos išimtinai lavinimo tikslams ir patvirtintiems mokyklos mokesčiams sumokėti. Nepanaudotas lėšų likutis, vaikui sulaukus 16 m. ar palikus vidurinę mokyklą, yra perkeliamas į jo investicinę *PSEA* sąskaitą.
- 3) Nuo 7 m. iki 20 m. – *PSEA* sąskaita (angl. *Post-Secondary Education Account*). Ši programa sukurta 2005 m. Jos tikslas – Singapūro vaikams suteikti patį geriausią aukštąjį išsilavinimą. Priklausomai nuo namų ūkio finansinės padėties vaikai nuo 13 m. iki 20 m. kas metus (2008 m. ir 2009 m.) gauna 200 arba 400 SGD. Vaikai nuo 7 m. iki 12 m. gauna perpus mažiau - 100 arba 200 SGD – nes turi daugiau laiko lėšoms sukaupti. Šeimos taip pat gali investuoti asmenines lėšas į *PSEA* sąskaitas, kol vaikui yra nuo 7 iki 18 m. Šios investicijos yra papildomos Vyriausybės pervedimais santykiu 1:1. Viršutinė papildymo riba pirmajam ir antrajam vaikui yra 6 000 SDG, trečiajam ir ketvirtajam – po 12 000 SGD, o penktajam ir kiekvienam sekančiam - po 18 000 SGD (ši riba yra bendra *SCDA* ir *PSEA* sąskaitoms). Sąskaitoje sukauptos lėšos gali būti naudojamos aukštesniajam ir aukštajam išsilavinimui įgyti. Nepanaudotas

lėšų likutis, jaunuoliui sulaukus 30 m., yra perkeliamas į jo investicinę CPF sąskaitą (angl. *Central Provident Fund*), kurioje saugomos iki jo išėjimo į pensiją (Shanmugaratnam, 2007).

Apibendrinant Singapūro patirtį, galima teigti, kad čia įgyvendinta pavyzdinė turtu pagrįsta politika: ji universali ir trunka visą gyvenimą (nuo gimimo iki pensijos), ji skatina gimstamumą ir siekia suteikti patį kokybiškiausią aukštąjį mokslą visiems Singapūro vaikams. Vienas kritikuotinas šios politikos aspektas – mažas jos progresyvumas: kadangi yra numatyti dideli nediferencijuoti (t.y. visiems vienodi) papildomieji pervedimai, akivaizdu, kad mažas pajamas gaunančios šeimos turi žymiai mažesnes galimybes tokius papildomuosius pervedimus „įsisavinti“, nes jų galimybės taupyti yra menkos. Be to, vienišų tėvų šeimos nėra įtrauktos į šią turto kaupimo politiką (Ng & Nair, 2008).

Empirinių tyrimų apie Singapūro turtu pagrįstos politikos įtaką šalies gimstamumo lygiui nėra daug. Pvz., Chua (2009) tyrimai patvirtina nežymiai teigiamą (bet statistiškai nereikšmingą) *Baby Bonus* programos įtaką gimstamumo lygiui šalyje. Tuo pat metu tyrimo rezultatai rodo, kad be *Baby Bonus* programos ir kitų gimstamumą skatinančių programų gimstamumo lygis šalyje būtų buvęs mažesnis nei yra šiuo metu.

P. Korėja: vaikų taupymo sąskaitos

KCDA (angl. *Korean Child Development Accounts*) programa P. Korėjoje buvo sukurta 2007 m., o 2009 m. pervadinta į *Didim Seed Savings Accounts* (Nam & Han, 2008; Loke & Sherraden, 2008). Programa numato, kad investicinėje vaiko sąskaitoje sukauptas lėšas bus galima panaudoti, vaikui sulaukus 18 m. Lėšos naudotinos studijoms, įmokai už būstą, verslui pradėti, medicininiams išlaidoms ar vestuvėms apmokėti. Šia programa siekiama sumažinti atotrūkį tarp vargšų ir turtingųjų, sumažinti tarpgeneracinį skurdo perdavimą, paskatinti didesnę gimstamumą ir spartesnę šalies ekonomikos augimą (Han, Kim & Zou, 2006).

Programą numatyta įgyvendinti etapais. 2007 m. buvo numatyta atidaryti sąskaitas 41 500 priežiūros įstaigose gyvenančių vaikų. 2008-2009 m. numatyta sąskaitas atidaryti visiems vaikams, gimusiems mažas pajamas gaunančiose šeimose. 2010 m. programa turėjo apimti visus naujagimius iš mažas bei vidutines pajamas gaunančių šeimų, taigi apie pusę visų P. Korėjos naujagimių. Nors nuo numatyto grafiko yra atsiliekama, ankstyvieji rezultatai rodo sėkmingą programos įgyvendinimą. 2010 m. pabaigoje programoje dalyvavo 40 900 vaikų (visi 0-17 m. amžiaus vaikai, kurie gyvena priežiūros įstaigose, neturi tėvų ar yra neįgalūs) (Kim et al., 2011).

Programa numatė, kad santaupos iki 30 000 vonų (toliau - KRW), nukreiptos į *KCDA* sąskaitas, kas mėnesį bus papildomos Vyriausybės pervedimais santykiu 1:1. Vaikų globėjai ir geradariai kas mėnesį į investicines sąskaitas gali sutaupyti dar po 50 000 KRW, bet šios santaupos nebus papildomos Vyriausybės pervedimais. Nuo 2010 m. planuota teikti 200 000 KRW dydžio kapitalo išmokas vaikui gimus ir jam sulaukus septynerių metų (Nam et al., 2007).

Jaunuoliai iki 15 m., kurie programoje dalyvauja daugiau nei 5 m., turi teisę du kartus pasiimti dalį sukauptų lėšų. Iš anksto paimtos lėšos gali būti naudojamos tik išsilavinimo tikslams.

Šios programos biudžetas 2010 m. siekė 6,3 mln. JAV dolerių, o 2011 m. - 7,3 mln. JAV dolerių. Bendras *KCDA* sąskaitose sukauptų lėšų kiekis 2011 m. balandžio mėn. siekė 70 mln. JAV dolerių (Kim et al., 2011).

Apibendrinant *Didim Seed Savings Accounts* programos patirtį, galima teigti, kad tai yra gera pradžia siekiant sukurti progresinę (nors ir ne universalią) turtu pagrįstą politiką P. Korėjos vaikams.

P. Korėja: „Vilties sąskaitos“

„Vilties sąskaitos“ (angl. *Hope Plus Savings Accounts*, toliau - *Hope Accounts*) yra bandomoji suderintojo taupymo sąskaitų programa, skirta skurstančioms Seulo šeimoms. Jos tikslas - paskatinti tokių šeimų ilgalaikę ekonominę pažangą ir padėti sukaupti tam tikrą kapitalo kiekį (Kim et al.,

2010). 2010 m. ši programa laimėjo Jungtinių Tautų Viešųjų paslaugų apdovanojimą.

Ši programa buvo patvirtinta 2007 m. pabaigoje. Bandomajam tyrimui buvo atrinkta 100 asmenų, o iki 2010 m. spalio - dar 13 000 asmenų. Programos dalyvių sutaupytos lėšos yra papildomos santykiu 1:1,5 (pilotinio tyrimo dalyviams) ir 1:1 (visiems kitiems dalyviams). Papildymo riba siekia 200 JAV dolerių per mėnesį. Programos trukmė – 3 metai, taigi per visą laikotarpį galima sukaupti 14 400 JAV dolerių, neskaitant palūkanų. Programos pradžioje kiekvienas dalyvis turi pasitvirtinti savo mėnesinį taupymo planą (papildymo riba bet koku atveju neviršija 200 JAV dolerių per mėnesį) ir numatyti, kam išleis sutaupytas lėšas programos pabaigoje. Leidžiamos išlaidos yra būstas, išsilavinimas arba nuosavo verslo kūrimas. Taupymo tikslą programos eigoje galima keisti. Programos dalyviai taip pat gauna mokymus apie finansų pagrindus, turto valdymą ir vartojimą.

Kokie yra pirmieji šios programos rezultatai? 2010 m. atlikta studija³² (Kim et al., 2010) parodė, kad *Hope Accounts* programa padarė teigiamą poveikį dalyviams ir jų šeimoms. Labiausiai pastebima pasekmė – įtaka programos dalyvių psichologijai ir elgsenai. Dalyviai tapo labiau užtikrinti dėl savo ir savo vaikų ateities, labiau orientuoti į ateitį, pajėgūs išsikelti ilgalaikius tikslus ir jų siekti, pasikeitė jų vartojimo įpročiai, jie tapo pajėgūs taupyti, atsisakydami nereikalingo vartojimo ir atsakingiau planuodami pirkinius.

Taivanas: Taipėjaus šeimų plėtros sąskaitos

XX a. devintojo dešimtmečio pabaigoje Taivane prasidėjusi ekonominė krizė, jos pasekoje ypač išaugusi nelygybė (pajamų nelygybė tarp turtingųjų ir vargšų 1980 m. siekė 4,2 karto, o 2001 m. – 6,4 karto, tuo tarpu turtinė nelygybė per tą patį laikotarpį padvigubėjo ir 2001 m. pasiekė 16,8 karto) paskatino ieškoti naujų socialinės politikos modelių (Han, 2009).

Buvo nuspręsta išbandyti turtu pagrįstą politiką, sukuriant bandomąją *TFDA* (angl. *Taipei Family Development Accounts*) programą. *TFDA* padeda

³² Buvo atlikti išsamūs interviu su 30 pradinių programos dalyvių

mažas pajamas gaunančioms Taipėjaus šeimoms taupyti būstui, verslui ar išsilavinimui (Cheng, 2003, 2007). Programoje numatyti viešojo sektoriaus papildomieji pervedimai (progresiniu santykiu), tam kad paskatinti taupymą. Programos dalyviai per mėnesį gali deponuoti 2000-4000 Taivano dolerių indėlių ir gauna tokią pačią sumą papildomųjų pervedimų iš Vyriausybės. Programa trunka trejus metus. Visi dalyviai turi lankyti finansinio išsilavinimo kursus, mokytis biudžeto sudarymo, planavimo, investicijų į būstą ar verslą pagrindų.

Siekiant paskatinti užimtumą, numatyta, jog darbą praradęs ir per tris mėnesius naujo neradęs asmuo yra nukreipiamas į užimtumo skatinimo tarnybas, bet jo dalyvavimas aptariamoje programoje yra sustabdomas, iki jis vėl įsidarbina (Cheng, 2003).

Pirmieji programos rezultatai buvo džiuginantys: 2003 m. 69% namų ūkių, kurie pabaigė šią programą, savo sąskaitose vidutiniškai turėjo 8 667 JAV dolerius.

Honkongas: Vaikų plėtros fondas

2008 m. lapkričio mėn. Honkonge pradėta įgyvendinti trejų metų trukmės Vaikų plėtros fondo (angl. *Child Development Fund*) programa (Zou & Sherraden, 2010, Han, 2009). Šios programos tikslas, pasak Honkongo Darbo ir gerovės sekretoriaus, yra „padėti nuskriaustiems vaikams, paskatinti geresnes jų asmeninio tobulėjimo galimybes, įskiepyti jiems turto formavimo įgūdžius ir padėti sukaupti finansinio ir nefinansinio turto“ (Sherraden & Zou, 2009). Šioje programoje gali dalyvauti vaikai iš mažas pajamas gaunančių šeimų nuo 10 m. iki 16 m. (70% iš jų turi būti 14-16 m. amžiaus). Planuojama, kad ši programa apims apie 13 600 vaikų. Šiai programai Honkongo Vyriausybė yra numačiusi skirti 300 mln. Honkongo dolerių (toliau - HKD).

Taupymo procesas turi tęstis dvejus metus, numatyta planinė mėnesio santaupų suma - 200 HKD. Įmonės ir privatūs rėmėjai gali šias planines santaupas papildyti 1:1 arba didesniu santykiu. Po dvejų taupymo metų Vyriausybė į investicinę sąskaitą perves 3000 HKD. Pasibaigus programai (t.y.

po trejų metų) sutaupytos lėšos galės būti panaudotos pagal anksčiau sudarytą asmeninį plėtros planą (Government..., 2009).

2.4. Įgyvendintų modelių lyginamoji analizė

Apžvelgus užsienio šalyse įgyvendinamus ar įgyvendintus turtu pagrįstos gerovės atvejus, yra tikslinga atlikti jų palyginamąją analizę. Matyti, kad visi šie atvejai pasižymi tuo, jog yra taikomos finansinės paskatos ir tam tikrą laiką tarpą formuojamas kapitalas, kuris vėliau bus naudojamas laisvu individo pasirinkimu arba pagal tam tikrą iš anksto numatytą paskirtį. Dažniausiai tokia paskirtimi yra išsilavinimas, pirmojo būsto įsigijimas arba nuosavo verslo pradžia. Kita vertus, apžvelgti modeliai skiriasi daugeliu kitų aspektų: savo tikslais, išmokų dydžiu, aprėptimi ir pan. Todėl norint juos tinkamai palyginti, yra reikalinga nustatyti jų vertinimo kriterijus. Tokiais kriterijais būtų galima laikyti M. Sherraden darbuose (2002, 2003a) pasiūlytus turtu pagrįstos politikos vertinimo principus: t.y. universalumas-įtrauktumas, ilga trukmė, adekvatumas, progresyvumas bei pažanga (3 lentelė).

3 lentelė. Pagrindiniai turtu pagrįstos politikos vertinimo kriterijai

Universalumas-įtrauktumas	Ilga trukmė
- lygios galimybės turto kaupimui - atvira prieiga (kliūčių šalinimas)	- nuo gimimo iki mirties - politikos tęstinumas; santaupų perkeliamumas
Adekvatumas	Progresyvumas
- sukaupto kapitalo adekvatumas išskeltiems tikslams - adekvatumas ekonominei ir socialinei plėtrai	- paskatos mažas pajamas gaunantiems namų ūkiams - mažesni mokesčiai arba atleidimas nuo mokesčių
Pažanga	
- individų įgūdžių ir galimybių didinimas - šalies ekonominė ir socialinė plėtra	

Šaltinis: sudaryta autoriaus pagal Sherraden (2002, 2003a)

Universalumas-įtrauktumas. Universalumo principas teigia, kad galimybė dalyvauti taupymo ir investavimo procese turi būti suteikta visiems asmenims, neatsižvelgiant į jų pajamas, amžių, rasę, lytį ir kt. kriterijus. Įtrauktumo kriterijus apibrėžia asmenų ar namų ūkių dalį, kuri dalyvauja

programoje. Įtrauktumo principas siekia mažinti kliūtis taupymui, gerinant prieigą prie taupymo infrastruktūros ir numatant privalomą investicinių sąskaitų atidarymą.

Ilga trukmė. Efektyviausias būdas užtikrinti tvarų ir tolygų ekonomikos augimą bei geresnes galimybes ateinančioms kartoms yra sukurti viso gyvenimo taupymo ir investavimo procesą, prasidedantį nuo pat vaiko gimimo. Kai taupymas prasideda nuo kūdikystės, galimybės individo ekonominei ir socialinei pažangai yra gerokai didesnės. Daugybė empirinių studijų nustatė, kad vaikai iš šeimų su tam tikru kapitalo kiekiu turi kur kas didesnes galimybes sėkmei nei vaikai iš skurdesnių šeimų (žr. 1.3. skyrių). Šių tyrimų rezultatais rėmėsi keliose šalyse pradėtos VTS programos. Šis principas taip pat reikalauja, kad būtų sukurta infrastruktūra ir suteiktos galimybės perkelti santaupas iš vieno gyvenimo etapo į kitą gyvenimo etapą, t.y. turtu pagrįsta politika turėtų integruoti įvairias turto kaupimo struktūras į vieną paprastą suderintą sistemą, kuri lydi asmenį nuo jo gimimo iki mirties. Be to, tokia politika turėtų būti pritaikyta prie esamos taupymo infrastruktūros, esant poreikiui ją praplėsdama.

Adekvatumas. Adekvatumo principas reikalauja, kad programos metu sukauptas kapitalas būtų pakankamas išsikeltam tikslui (pvz., aukštajam išsilavinimui, pirmajai įmokai už būstą, verslo pradžiai ar pan.) realizuoti. Įvertinti kokią nors programą pagal šį principą nėra lengva, nes yra sunku nustatyti, koks taupymo lygis ir koks sukaupto kapitalo dydis yra racionalus atitinkamam namų ūkiui.

Progresyvumas. Progresyvumo principas reikalauja, kad skurstantys asmenys ir vaikai iš mažesnes pajamas gaunančių šeimų gautų daugiau naudos iš turtu pagrįstos politikos. Akivaizdu, kad yra priešprieša tarp universalumo bei progresyvumo iš vienos pusės ir ribotų išteklių sampratos iš kitos: „nors kiek“ išmokų visiems reiškia mažiau paskatų tiems, kuriems to labiausiai reikia.

Turtu pagrįsta politika yra **pažangos** politika, nes ji didina individų įgūdžius ir galimybes, suteikia jiems įrankius kontroliuoti savo gyvenimą ir suteikti didesnę indėlį šalies ekonominei ir socialinei plėtrai.

Išsamus užsienio šalyse įgyvendintų, įgyvendinamų ar ketinamų įgyvendinti turtu pagrįstos gerovės modelių palyginimas pateiktas 4 ir 5 lentelėse. 4 lentelėje matyti modelių palyginimas pagal aukščiau aptartus 5 pagrindinius vertinimo kriterijus, o 5 lentelėje modeliai palyginti dar keliais kitais aspektais: pagal tikslus, išmokas ir jų panaudojimo apribojimus.

Pastebėtina, kad turtu pagrįsta politika yra bandoma ar įgyvendinama anglosaksų šalyse (D. Britanijoje, JAV, Kanadoje) bei angliškai kalbančiose Pietryčių Azijos valstybėse, istoriškai paveldėjusiose arba bandančiose imituoti panašų į anglosaksiškąjį visuomenės ir socialinės apsaugos modelį (Singapūras, Taivanas, Honkongas, P. Korėja). Taip pat pastebėtina, kad tam tikri turtu pagrįstos gerovės produktai siūlomi dalyje Azijos, Afrikos ir Lotynų Amerikos šalių, tačiau jie negalėtų būti prilyginami nacionalinei politikai. Vis dėlto tokios politikos bandymų nėra nei kontinentinės Vakarų Europos šalyse (čia stiprus socialinės gerovės valstybės modelis ir plačiai išplėtotą soc. apsauga), nei Centrinės ir Rytų Europos valstybėse.

Matyti, kad visi apžvelgti atvejai turtu pagrįstą gerovę įgyvendina VTS ir suderinto taupymo sąskaitų būdu. Vienintelė išimtis - Aliaskos nuolatinis fondas, atitinkantis Bazinių pajamų koncepcijoje išdėstytus principus. Nei vienoje šalyje turtu pagrįsta gerovė nėra įgyvendinama Ackermann ir Alstott (1998) pasiūlytu Dalyvio išmokos būdu: manytina, ne todėl, jog niekas netiki šių autorių iškeltais *realios* finansinės laisvės idealais, tačiau todėl, kad „pigesnė“ šios koncepcijos alternatyva – VTS politika – yra lengviau įgyvendinama praktikoje.

4 lentelė. Įgyvendintų modelių palyginimas pagal pagrindinius vertinimo kriterijus

Šalis	Programos pavadinimas	Įgyvendinimo būdas	Statusas	Universalumo-įtrauktumo principas	Progresyvumo principas	Adekvatumo principas	Ilgalaik. princip.	Pažangos princip.
JK	Child Trust Fund	VTS	pa-baigta	universalu: visiems britų naujagimiams	progresinė	nežinoma, nes programa nutraukta	N	T
JK	Saving Gateway	suderinto taupymo sąskaitos	neįgyvendinta	atrankinė: visiems mažas pajamas gaunantiems asmenims	programa skirta tik mažas pajamas gaunantiems	nežinoma, nes neįgyvendinta	N	T
JAV	SEED OK	VTS	vyksta (eksperimentas)	atrankinė: 1360 atsitiktinai atrinktų naujagimių Oklahomos valstijoje, JAV	progresinė	nežinoma, nes tebevyksta	N	T
JAV	Lifetime Saving Accounts	VTS	planuojama	universalu: visiems JAV naujagimiams	progresinė	nežinoma, nes neįgyvendinta	N	T
JAV	Individual Development Account	suderinto taupymo sąskaitos	vyksta	atrankinė: atrinktiems mažas pajamas gaunantiems asmenims	programa skirta tik mažas pajamas gaunantiems	prieštaringi tyrimų rezultatai	N	T
JAV	Alaska Permanent Fund	Bazinės pajamos	vyksta	universalu: visiems Aliaskos gyventojams	neutrali	remiantis skaičiais - TAIP	N	N
Kanada	Registered Education Savings Plan	VTS ir suderinto taupymo sąskaitos	vyksta	universalu: visiems Kanados vaikams	progresinė	nežinoma, nes tebevyksta	N	T
Singapūras	Baby Bonus, Edusave, PSEA	VTS ir suderinto taupymo sąskaitos	vyksta	universalu: visiems Singapūro vaikams	labiau regresinė	TAIP	T	T
P. Korėja	Didim Seed Savings Accounts	VTS	vyksta	atrankinė: 2010 m. pab. ~41 000 priežiūros įstaigose gyvenančių vaikų	programa skirta tik priežiūros įstaigų vaikams	nežinoma, nes tebevyksta	N	T
P. Korėja	Hope Plus Savings Accounts	suderinto taupymo sąskaitos	vyksta	atrankinė: ~13 000 asmenų iš skurdžių dirbančių Seulo šeimų	programa skirta tik mažas pajamas gaunantiems	neaišku	N	T
Taivanas	Taipei Family Development Accounts	suderinto taupymo sąskaitos	vyksta	bandomoji imtis (tiksliai nenurodyta)	programa skirta tik mažas pajamas gaunantiems	TAIP	N	T
Honkongas	Child Development Fund	VTS ir suderinto taupymo sąskaitos	vyksta	atrankinė: numatyta 13600 vaikų iš mažas pajamas gaunančių šeimų	programa skirta tik mažas pajamas gaunantiems	neaišku	N	T

Šaltinis: sudaryta autoriaus, remiantis apžvelgtų turtu pagrįstos politikos modelių duomenimis

Universalumo kriterijų tenkina keli modeliai - *Child Trust Fund*, Aliaskos nuolatinis fondas (vienos valstijos mastu) ir Kanados bei Singapūro

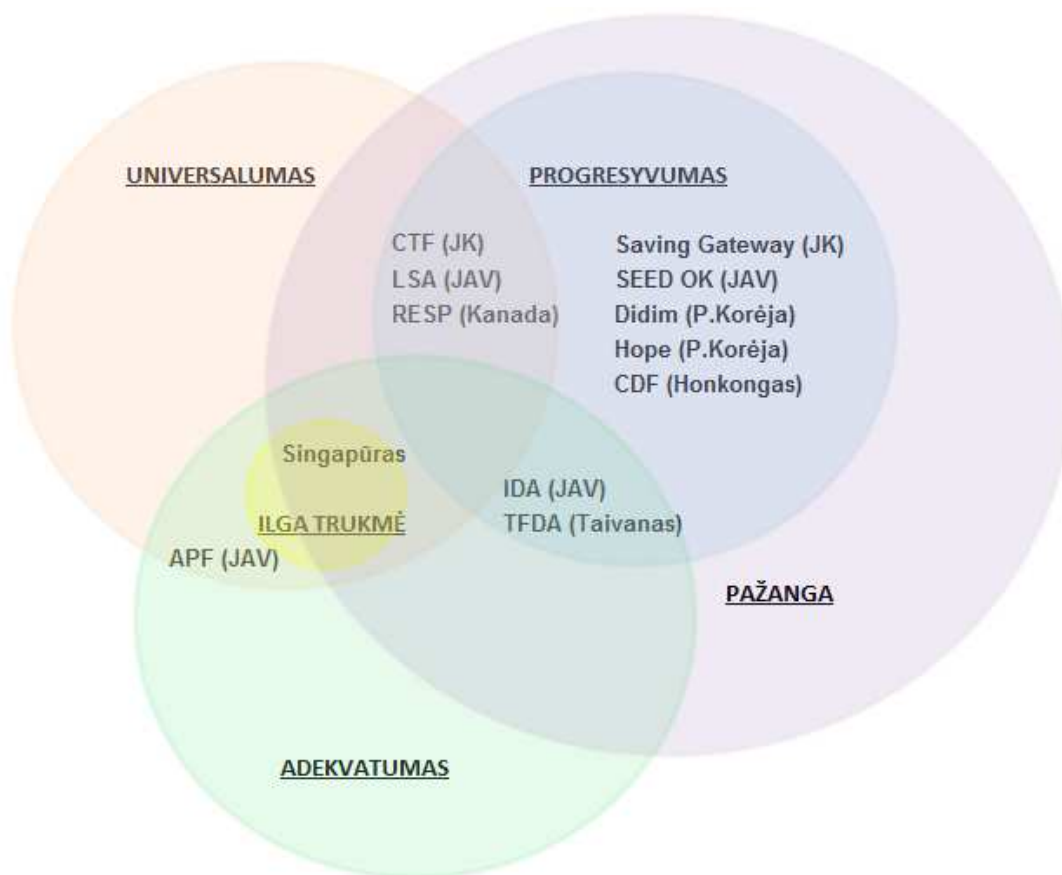
programos, kurios yra įgyvendintos praktikoje, bei planuojama VTS programa JAV, kurios įgyvendinimas priklauso nuo JAV įstatymų leidėjų sprendimo.

Beveik visos apžvelgtos programos tenkina **progresyvumo** kriterijų, išskyrus Singapūro programą (vienas iš pagrindinių šios programos tikslų yra gimstamumo skatinimas, todėl yra skiriamas mažesnis dėmesys socialinių problemų sprendimui) bei Aliaskos nuolatinį fondą. Pastaroji programa nėra skirta socialinių problemų sprendimui, todėl ji netenkina ne tik progresyvumo, bet ir **pažangos** kriterijaus.

Gyvenimo trukmės principą tenkina tik Singapūro turtu pagrįstos gerovės įgyvendinimo politika, užtikrinusi turto kaupimo programų (*Baby Bonus, Edusave, PSEA ir Central Provident Fund*) tęstinumą nuo asmens gimimo iki mirties. Nors šių programų lėšos skirtingu gyvenimo etapu gali būti naudojamos atitinkamiems to etapo tikslams realizuoti, tačiau jos yra puikiai integruotos, nepanaudoti jų lėšų likučiai yra perkeliama į sekantį gyvenimo etapą.

Kaip jau buvo minėta, įvertinti kurią nors programą pagal **adekvatumo** principą yra sunkiausias uždavinys: ne tik todėl, kad yra sunku nustatyti, kokio dydžio kapitalas yra reikalingas tam tikriems namų ūkio tikslams pasiekti, bet ir todėl, kad turtu pagrįstą gerovę įgyvendinančios programos paprastai yra ilgos trukmės (pvz., VTS atveju, trunka 18-21 m.), todėl jų adekvatumas galėtų būti įvertintas tik išanalizavus pirmosios jaunuolių kartos sukaupto kapitalo panaudojimo rezultatus. Kadangi ši politika pradėta įgyvendinti tik XX a. dešimtajame dešimtmetyje, VTS programose numatytas turto kaupimo laikas dažniausiai dar nėra pasibaigęs (išimtimi galėtų būti nebent Singapūras). Kita vertus, šio principo įvertinimui galima kliautis suderinto taupymo sąskaitų programų, kurių trukmė paprastai būna žymiai trumpesnė, rezultatais. Taigi apibendrinant galima teigti, kad adekvatumo principą tenkina Singapūro ir Taivano programos, remiantis atliktų skaičiavimų rezultatais (žr. 2 lentelę) - Aliaskos nuolatinis fondas (nors yra sunku įvertinti šios programos adekvatumą, kai nėra išskelti jos tikslai) ir, didžiosios dalies autorių teigimu, IDA programa.

Įgyvendintų programų atitikimas turtu pagrįstos politikos vertinimo principams apibendrintas 8 pav.

8 pav. Įgyvendintų modelių atitikimas turtu pagrįstos politikos vertinimo principams

Šaltinis: sudaryta autoriaus, remiantis apžvelgtų turtu pagrįstos politikos modelių duomenimis

Lyginant modelius pagal lėšų panaudojimo apribojimus, matyti, kad tik trys iš jų - *Child Trust Fund*, *Saving Gateway* ir Aliaskos nuolatinis fondas – nenumatė jokių suvaržymų, tuo tarpu kitos programos sukauptas lėšas leidžia panaudoti tik pagal iš anksto numatytą paskirtį, dažniausiai – aukštajam išsilavinimui, būstui, nuosavam verslui ir pensijai.

Finansinių skatinimo priemonių įvairovė yra gausi, tačiau visi VTS politikos atvejai turi pradines kapitalo išmokas, o kai kurie iš jų – dar ir papildomuosius pervedimus, tuo tarpu visi suderinto taupymo sąskaitų politikos atvejai numato Vyriausybės pervedimus, tam tikru santykiu ir iki tam tikros ribos papildančius asmenines santaupas.

5 lentelė. Įgyvendintų modelių palyginimas pagal papildomus vertinimo kriterijus

Programos pavadinimas	Programos tikslas	Lėšų panaudojimo apribojimai	Kam skirta	Dalyvių amžius	Išmokos
Child Trust Fund	finansinis švietimas; taupymo ir investavimo skatinimas	po 18 metų; jokių apribojimų	vaikams	0-18 m.	£250 kiekvienam naujagimiui, £500 naujagimiams iš mažas pajamas gaunančių šeimų; tokio paties dydžio pervedimai vaikams sulaukus 7 m.
Saving Gateway	turto kaupimas ir ilgalaikė ekonominė pažanga	po 2 metų; jokių apribojimų	mažas pajamas gaunantiems asmenims		sutaupytos lėšos papildomos santykiu 0,5:1. Papildymo riba - £300 per metus
SEED OK	kapitalo kaupimas ir vaikų socialinis-ekonominis vystymasis	po 7 metų; apribojimai nenurodyti	vaikams	0-7 m.	\$1000 naujagimiams iš tiriama šeimų. 4 m. santaupos iki \$250 per metus yra papildomos 100% (tik mažas pajamas gaunantioms šeimoms)
Lifetime Saving Accounts	finansinis švietimas; taupymo skatinimas	po 18 metų; aukštasis išsilavinimas, būstas ir pensija	vaikams	0-18 m.	\$500 kiekvienam naujagimiui, \$1000 naujagimiams iš mažas pajamas gaunančių šeimų. Santaupos iki \$500 per metus yra papildomos 100% (tik mažas pajamas gaunantioms šeimoms) iki vaikas sulauks 18 m.
Individual Development Account	taupymas siekiant užsibrėžtų ilgalaikių tikslų	po 2-4 metų; pirmojo būsto įsigijimui; studijų finansavimui; verslo pradžiai ar plėtrai	mažas pajamas gaunantiems asmenims		asmeniškai sutaupytos lėšos yra papildomos santykiu 1:1, 1:2 ar 1:3. Papildymo riba - \$300-600 per metus
Alaska Permanent Fund	suteikti Aliaskos gyventojams dalį pajamų iš naftos realizavimo	jokių apribojimų	visiems Aliaskos gyventojams		10,5% vidutinio paskutinių 5 metų fondo investicinio prieaugio (vidutiniškai \$1150/gyv. per metus)
Registered Education Savings Plan (CESG ir CLB)	sukaupti lėšų studijoms	aukštasis išsilavinimas	vaikams	0-18 m. (CESG); 0-21 m. (CLB)	CESG: santaupos iki C\$2000 yra papildomos 20% (riba - C\$500 per metus ir C\$7200 iš viso). CLB: C\$500 pradinė išmoka naujagimiams iš mažas pajamas gaunančių šeimų ir po C\$100 kasmet iki 15 m. (riba - C\$2000)
Baby Bonus, Edusave, PSEA	gimstamumo skatinimas bei žmogiškojo kapitalo plėtra	ikimokyklinio ugdymo įstaiga, med. išlaidos ir sveikatos draudimas; vidurinis, aukštasis išsilavinimas	vaikams	0-6m. (Baby Bonus); 6-16m. (Edusave); 7-20m. (PSEA)	Baby Bonus: pirmam ir antram vaikui po S\$4000, trečiam ir ketvirtam vaikui S\$6000; papildomieji pervedimai santykiu 1:1 (riba pirmam ir antram vaikui po S\$6000, trečiam ir ketvirtam – po S\$12000, penktam ir toliau - po S\$18000). Edusave: kasmetė išmoka min. S\$170. PSEA: kasmetė išmoka S\$100-S\$400
Didim Seed Savings Accounts	nelygybės mažinimas, šalies ekonominio augimo, gimstamumo skatinimas	po 18 metų; studijos, būstas, nuosavas verslas, med. išlaidos, vestuvės	vaikams	0-18 m.	santaupos iki 30 000 KRW per mėnesį yra papildomos 100%. Nuo 2010 m. numatytos 200 000 KRW kapitalo išmokos vaikui gimus ir sulaukus 7 m.
Hope Plus Savings Accounts	turto kaupimas ir ilgalaikė ekonominė pažanga	po 3 metų; būstas, išsilavinimas arba nuosavo verslo kūrimas	mažas pajamas gaunantiems asmenims		3 m. sutaupytos lėšos yra papildomos santykiu 1:1,5 (pilotinio tyrimo dalyviams) ir 1:1 (visiems kitiems dalyviams). Papildymo riba - \$200 per mėnesį
Taipei Family Development Accounts	turto kaupimas ir ilgalaikė ekonominė pažanga	po 3 metų; būstas, išsilavinimas arba nuosavo verslo kūrimas	mažas pajamas gaunantiems asmenims		3 m. santaupos iki T\$2000-T\$4000 per mėnesį yra papildomos progresiniu santykiu

Child Development Fund	turto kaupimas ir ilgalaikė ekonominė pažanga	po 3 metų; pagal iš anksto sudarytą plėtros planą	vaikams	10-16 m.	po 2m. - HK\$3000 įnašas iš Vyriausybės
------------------------	---	---	---------	----------	---

Šaltinis: sudaryta autoriaus, remiantis apžvelgtų turtu pagrįstos politikos modelių duomenimis

Apibendrinant įgyvendintų turtu pagrįstos gerovės programų, ypač CTF, *SEED* ir IDA, rezultatus, galima teigti, kad:

- 1) dalyvių pritraukimas yra sudėtingas, kai sąskaitų atidarymas nėra privalomas. Privalomas sąskaitų atidarymas gali išspręsti šią problemą, tačiau tie, kuriems taupymo sąskaitos atidaromos privalomai, nėra linkę sąskaitų papildyti asmeninėmis santaupomis;
- 2) tokia politika padidina asmenų finansinį raštingumą ir taupymo lygį, patvirtina teigiamą trečiųjų šalių (senelių ir kitų giminaičių, ne pelno siekiančių organizacijų ir pan.) įtaką individų santaupų lygiui;
- 3) pajamų dydis tėra silpnai susijęs su taupymo lygiu: skurdžiausi asmenys neturi statistiškai reikšmingai skirtingos taupymo elgsenos nei mažiau skurstantieji. Mažas pajamas gaunantys asmenys irgi gali taupyti, jei jiems suteikiama institucinė parama (prieiga prie taupymo infrastuktūros, lėšų išėmimo apribojimai, tiesioginio debeto indėliai, finansinis švietimas, tiesioginis kontaktas su personalu ir pan.) ir finansinės paskatos, tokios kaip pradinė Vyriausybės išmoka ar papildomieji pervedimai;
- 4) šeimos, susiduriančios su finansiniais sunkumais, gali modifikuoti savo vartojimo įpročius ir sugalvoti įvairių inovatyvių būdų, kaip sutaupyti;
- 5) skirtingos finansinės paskatos turi skirtingą poveikį:
 - a) pradinis indėlis užtikrina, kad programos pabaigoje sąskaitoje bus didesnis sukauptų lėšų likutis,
 - b) išlaikant pastovią papildymo ribą, papildymo santykio įtaka yra nereikšminga, t.y. šis santykis yra teigiamai susijęs su tapimu „taupiu“, bet tarp „taupijų“ yra neigiamai susijęs su vidutine mėnesine sutaupyta suma,

- c) aukštesnė papildymo riba gali padidinti programos dalyvių taupymo normą (ribinį polinkį taupyti): ši riba suvokiama kaip Vyriausybės lūkestis, kuris yra paverčiamas taupymo programos tikslu;
- 6) įgyvendinant turtu pagrįstą politiką, yra svarbus vietinių organizacijų vaidmuo, tačiau tai labai padidina programos administravimo kaštus, todėl vietinės organizacijos vertės kūrimo procese galėtų prisidėti teikdamos finansinį išsilavinimą ir kitas panašaus pobūdžio paslaugas, bet ne sąskaitų atidarymą ir administravimą;
- 7) trumpos trukmės finansinio išsilavinimo kursai yra teigiamai susiję su vidutine mėnesine sutaupyta suma, tačiau savanoriško dalyvavimo lygis finansinio lavinimo kursuose yra žemas, todėl norint įgyvendinti universalią turtu pagrįstą politiką, finansinio švietimo programos turėtų būti įdiegtos jau vidurinėse mokyklose;
- 8) be taupymo ir kapitalo kaupimo turtu pagrįstos politikos įgyvendinimas pasireiškia teigiamais požiūrio, elgesio ir socialiniais efektais, individams tampant vis labiau užtikrintais dėl savo ir savo vaikų ateities, labiau orientuotais į ateitį, pajėgiais išsikelti ilgalaikius tikslus ir jų siekti.

3. NAUJAS POŽIŪRIS Į SOCIALINIŲ PROBLEMŲ SPRENDIMĄ LIETUVOJE

3.1. Socialinių problemų ištyrimo lygis ir turto politikos įgyvendinimo patirtis Lietuvoje

Socialinės politikos tema yra plačiai nagrinėta ne tik užsienio, bet ir Lietuvos autorių darbuose: šioje srityje ypač aktualūs Lietuvos socialinių tyrimų centro, Darbo ir socialinių tyrimų instituto (autoriai – J. Aidukaitė, B. Gruževskis, A. Šileika, R. Zabarauskaitė, D. Skučienė, R. Lazutka, V. Stankūnienė, I. Blažienė ir kt.) darbai. Aidukaitė (2003, 2006a, 2006b, 2009, 2010, 2011) analizuoja Lietuvos socialinės gerovės sistemą, reformas ir socialinės apsaugos institucijų formavimąsi istorinėje (posovietinėje) perspektyvoje, Guogis (2000, 2002, 2004a, 2004b, 2005a, 2005b, 2006, 2008, 2011, 2012), Guogis ir Gruževskis (2010), Skuodis (2009) fokusuojasi į Lietuvos socialinės politikos ir gerovės modelių, socialinių paslaugų ir socialinės apsaugos nagrinėjimą, Jasilionienė (2005), Stankūnienė et al. (2001, 2003, 2005), Šileika ir Tamašauskienė (2003) tiria šeimos politiką ir išmokas šeimai, Lazutka (2003, 2007, 2008), Žalimienė ir Lazutka (2009), Žalimienė (2011), Skučienė (2008, 2010), Blažienė (2002), Blažienė ir Zabarauskaitė (2011, 2012) koncentruojasi ties socialinio aprūpinimo ir socialinės paramos Lietuvoje klausimais, tiria gyventojų gerovę ir pajamų nelygybę, Pajuodienė ir Šileika (2001), Zabarauskaitė (2004, 2005, 2007), Šileika ir Zabarauskaitė (2006, 2009), Šileika et al. (2009) analizuoja skurdo metodologijos, matavimo, skurdo lygio, jį lemiančių veiksnių, gyventojų socialinių sluoksnių ir gyvenimo lygio klausimus.

Aidukaitė (2010, 2011) analizuodama Centrinės ir Rytų Europos (toliau - CRE) šalių socialinės apsaugos sistemas, pastebi nemažai jų panašumų, kas leidžia išskirti šioms šalims bendrą pokomunistinės socialinės apsaugos modelį. Atskiro socialinio modelio egzistavimą buvusiose Sovietų bloko šalyse taip pat patvirtina Guogio pasiūlyta Europos socialinių modelių klasifikacija (Guogis, 2011) bei Skuodžio sudaryta ES socialinės politikos modelių

tipologija (Skuodis, 2009). Tarp CRE šalių socialinės apsaugos sistemų panašumų paminėtini maži minimalūs atlyginimai, nedidelės išlaidos socialinei apsaugai, didelė šešėlinės ekonomikos dalis, silpna šalių fiskalinė būklė, aukštesnis nei likusioje ES dalyje materialinio nepritekliaus lygis. Apibrėžiant šį socialinės politikos modelį, pažymimi ne tik jo korporatyviniai ir liberalūs elementai, bet ir klientelizmas, kai pavienės privilegijuotos gyventojų grupės įgyja specialias, papildomas teises į išmokas ar paslaugas (Guogis, 2012). Vis dėlto Aidukaitė (2010, 2011) atkreipia dėmesį, kad kai kuriose CRE šalyse (pvz., Čekijoje, Slovėnijoje, Slovakijoje, Vengrijoje) skurdo rizikos lygio ir Gini koeficiento rodikliai panašūs ar net truputį geresni nei ES šalyse senbuvėse. Skuodžio (2009) tyrimas irgi patvirtina, kad Čekija, Slovėnija ir Vengrija turi daugiau panašumų su kontinentinės Europos konservatyviuokorporatyviniu, o ne su Vidurio ir Rytų Europos socialinės politikos modeliu. Iš visų Vidurio ir Rytų Europos gerovės režimo valstybių aiškiai išsiskiria ir trys Baltijos šalys, pasižyminčios sparčiausiai Europoje augančia ekonomika ir mažiausiomis valstybių išlaidomis socialinei apsaugai (Skuodis, 2009). Be to, šių šalių socialiniai rodikliai (ypač Lietuvos ir Latvijos) toli atsilieka nuo ES vidurkio.

Visi analizuoti autoriai pastebi, kad 1996–2011 m. pajamų nelygybė Lietuvoje didėjo ir buvo viena didžiausių Europos Sąjungoje, skurdo rizikos rodiklis taip pat buvo vienas didžiausių ES (Lisauskaitė, 2010). Pajamų nelygybės augimas pastarųjų dešimties metų laikotarpyje Lietuvoje buvo spartesnis nei kitose ES šalyse (Skučienė, 2008). Atskiri tyrimai rodo, jog net ir tuo metu, kai Eurostat nefiksavo nelygybės didėjimo Lietuvoje, ji buvo linkusi augti tarp atskirų visuomenės grupių (grupuojant pagal amžių, išsilavinimą ir pan.), vis labiau diferencijuojantis jų gyvenimo lygiui (Šileika et al., 2009).

Aidukaitė (2010, 2011) pažymi, kad nors daugelyje CRE šalių per pastaruosius 18 metų padidėjo skurdas ir nelygybė, tačiau tai nepaskatino radikalių socialinės apsaugos sistemos pertvarkos regione. Autorė teigia, kad esama socialinės apsaugos sistema, pablogėjus šalių fiskalinėms galimybėms,

nebegali užtikrinti patenkinamos jų piliečių gerovės ištikus tam tikroms socialinėms rizikoms.

Ekonominės politikos neefektyvumą, netolygų išteklių pasiskirstymą, galimai nevienodų sąlygų verslui sudarymą ir kitas diskriminacines aplinkybes akcentuoja ir kiti nagrinėti lietuvių autoriai (Lisauskaitė, 2010). Neseniai atiktas Zabaraukatės ir Blažienės (2012) tyrimas rodo, kad pajamų nelygybės kitimo kryptį lemia ne konkretus ekonomikos ciklas, bet šalyje įgyvendinama ekonominė socialinė politika. Vadinasi, nelygybei augant, galima teigti, jog pasirinkta politika ir taikomos priemonės nėra tinkamos.

Apie taikomos socialinės politikos netinkamumą kalba ir kiti autoriai. Jų teigimu, mūsų valstybės nesugebėjimas identifikuoti skurdo židinių (daugiavaikės šeimos, pensininkai, smulkūs kaimo ūkiai ir pan.) ir tinkamai bei tiksliai juos likviduoti taiklia socialine politika prisideda prie pajamų diferenciacijos augimo. Ne visos išmokos skirstomos socialiai taikliai ir todėl kartais net didinamas skurdas (Misiūnas ir Bratčikovienė, 2007).

Guogio (2011, 2012) tvirtinimu, pažangaus normatyvinio socialinės politikos modelio, kurio reikėtų siekti Europos šalims, tame tarpe ir Lietuvai, svarbūs elementai yra socialinė įterptis, socialinė lygybė ir skurdo mažinimas bei „aktyvi“, o ne „pasyvi“ socialinė politika. Autoriaus teigimu, socialinės įterpties užduotys yra sunkiai sprendžiamos „Rytų Europos valstybėse, pirmiausia Baltijos šalyse“. Autorius netgi kelia klausimą, ar „tas šalis, kurios blogai sprendžia socialinės įterpties ir socialinės sanglaudos uždavinius, galima iš viso laikyti gerovės valstybėmis ar jas bent bandančiomis sukurti?“. Analizuodamas socialinės apsaugos sistemas per socialinio administravimo modelių prizmę, autorius dar kartą patvirtina ypatingą „aktyvios“ socialinės politikos svarbą. Autoriaus teigimu, gerovės modelius galima sieti su trimis svarbiausiais viešojo administravimo modeliais: tradiciniu-hierarchiniu, naujosios viešosios vadybos (angl. *New Public Management*) ir naujojo viešojo

valdymo (angl. *New Governance*)³³. Labai svarbų naujojo viešojo valdymo elementą sudaro „socialinio įgalinimo“ (angl. *empowerment*) komponentas, kuris didina „aktyvios socialinės politikos“ reikšmę (Guogis ir Bitinas, 2009). Guogio teigimu, jau naujoji viešoji vadyba akcentavo „pasyvios socialinės politikos“ pragaištingumą, kai dažnai Vakarų šalyse buvo pasitenkinama didelėmis socialinėmis išmokomis, o jos problemų nespėdė – tik dar labiau stigmatizavo pavienes gyventojų grupes. Todėl jau naujoji viešoji vadyba išskėlė „įgalinimo“ uždavinį, kaip „aktyvią socialinę politiką“, kuri išmokomis turi remtis tik ribotą laiką ir siekti socialinės atskirties grupių įterpties ir reintegracijos. Tačiau tik naujasis viešasis valdymas logiškai užbaigia socialinės reintegracijos uždavinių sprendimą, nes tai jam yra pagrindinis uždavinys (Guogis, 2012).

Taigi teigtina, kad neefektyvi perskirstomoji politika, kuri yra labiau orientuota į įvairias išmokas neturtingiesiems, o ne į jų ilgalaikių galimybių ugdymą, yra viena svarbiausių pajamų nelygybės ir skurdo priežasčių. Todėl galima daryti išvadą, kad vienas iš būdų sumažinti skurdą ir pajamų nelygybę yra reformuoti šiandieninę socialinę politiką – ją perorientuojant nuo pajamų užtikrinimo politikos turtu pagrįstos politikos link: t.y. skatinant žmogiškojo kapitalo ugdymą ir finansinio kapitalo kaupimą. Tik naujoviška socialinė politika, paremta taupymo, investavimo ir turto kaupimo principais, galėtų būti tinkama priemonė pasiekti proveržį kovoje su skurdu ir socialine nelygybe.

Iš empirinių socialinės politikos taikymo tyrimų reikėtų paminėti nuo 2010 m. spalio mėn. vykdomą projektą „Socialinių problemų stebėseną: Tarptautinės socialinio tyrimo programos įgyvendinimas“. Šio tyrimo objektas – Lietuvos gyventojų požiūriai į socialinę politiką; patirtys, elgsena ir nuostatos, susijusios su socialine nelygybe bei aplinkosauga Lietuvoje. 2010 m. gruodžio mėn. – 2011 m. sausio mėn. ir 2011 m. lapkričio – gruodžio mėn. buvo atliktos dvi gyventojų apklausos. 2010 m. klausimyną sudarė 4 klausimų blokai: I – socialinė nelygybė, II – socialinė politika, III – aplinka, IV –

³³ Tradicinis-hierarchinis modelis labiau būdingas kontinentinės Europos konservatyvaus korporatyvinio gerovės modelio šalims, o naujoji viešoji vadyba būdinga anglosaksiškomis šalims, kurios yra arčiausiai idealaus liberalaus marginalinio gerovės modelio (Guogis, 2012).

sociodemografiniai klausimai. 2011 m. buvo 3 klausimų blokai: I – socialinė politika, II – sveikata, III – sociodemografiniai klausimai. Empiriniai apklausų duomenys parodė, kad Lietuvoje egzistuoja stiprūs valstybės socialinės paramos lūkesčiai. Vertindami, kam turėtų tekti didžiausia atsakomybė rūpinantis žmogumi ligos, negalios atveju, netekus darbo, išėjus į pensiją, Lietuvos gyventojai akcentavo valstybę (Butkevičienė, 2012); net 94,8% gyventojų teigė, kad valstybė turi būti atsakinga už turtingųjų ir skurstančiųjų pajamų skirtumo mažinimą. Socialinės apsaugos sistema vertinama prastai: respondentai teigia, kad „daugelis paramos gavėjų ja piktnaudžiauja“ (49%), kad esama sistema „neskatina ieškotis darbo“ (36%), „neskatina pasirūpinti savimi patiems“ (36%), ir tai kad „gaunantys paramą jaučiasi antrarūšiais“ (46%). Valstybės veiksmai šeimos politikos ir socialinės apsaugos srityse vertinami ypač prastai: net 95% respondentų 2010 m. ir 93% respondentų 2011 m. nesutiko, kad Lietuvoje yra „sėkmingai mažinamas skurdas“ bei 93% respondentų 2010 m. ir 91% respondentų 2011 m. nesutiko, kad „sėkmingai mažinami turtingiausių ir vargingiausių gyventojų pajamų skirtumai“.

Kalbant apie praktinę turto politikos įgyvendinimo patirtį Lietuvoje, būtų galima prisiminti 1991 m. vykusią valstybinio turto privatizaciją, panaudojant investicinius čekius. Tuometės privatizacijos koncepcija galėtų pasirodyti artima turtu pagrįstos gerovės principams – sudaryti sąlygas visiems valstybės piliečiams dalyvauti privatizavime, tapti savininkais ir taip užtikrinti socialinį teisingumą. Tačiau tiek ir oficialiai skelbiamais tikslais, tiek ir savo pasiektais rezultatais tuometė privatizacija buvo visai kitoks reiškinytis nei autoriaus siūlomas turtu pagrįstos politikos modelis, paremtas vaikų taupymo sąskaitomis. Vis dėlto iš padarytų klaidų taip pat verta pasimokyti, todėl čia trumpai apžvelgsime 1991 m. pradėtos vykdyti masinės privatizacijos bruožus, pagrindinius jos laimėjimus ir nepasisekimus.

Spartus valstybinio turto privatizavimas už investicinius čekius, prasidėjęs 1991 m., buvo įtvirtintas LR Valstybinio turto pirminiame privatizavimo įstatyme (LRS, 1991c). Šis pirmasis privatizavimo etapas tęsėsi iki 1995 m., kuomet buvo priimtas LR Valstybės ir savivaldybių turto

privatizavimo įstatymas (LRS, 1995). Pagrindinis šio privatizavimo etapo siekis – vieną vyraujančią nuosavybės formą pakeisti kita dominuojančia, t.y. suvalstybintą ūkį paversti privačia nuosavybe (Solnyškinienė, 2000), o svarbiausi tikslai - sparčiai plėtoti privatų sektorių, likviduoti neefektyvaus valstybinio ūkio monopolį ir kartu sudaryti būtinas sąlygas rinkos ekonomikai įsitvirtinti Lietuvos ūkyje (Šimėnas, 1996).

Šiam tikslui įgyvendinti buvo atidaryta per 2,6 mln. investicinių sąskaitų bankuose, kuriose buvo sukaupta investicinių čekių daugiau kaip už 10,2 mlrd. Lt (Mitalauskienė, 2005). Pasibaigus pirmajam privatizavimo etapui, buvo panaudota 93 proc. viso čekių kiekio. Didžiausioji dalis – 63% panaudota valstybiniam turtui įsigyti pagal LR Valstybinio turto pirminio privatizavimo įstatymą, 19% skirta butams išsipirkti, 9% – žemės ūkio įmonėms privatizuoti ir žemės sklypams išsipirkti. Nepanaudota liko 7% investicinių čekių ir kitų tikslinių išmokų (Navickas, 1999). Investiciniai čekiai visiems Lietuvos piliečiams buvo išduoti pagal jų amžių nuo 1 iki 5 tūkst. čekių vienam asmeniui. Tik pradėjus privatizacijos procesą investicinių čekių pardavimas ir perdavimas buvo ribojamas, tačiau vėliau, kuomet Lietuvoje ėmė cirkuliuoti nacionalinė valiuta – litas, investicinių čekių pardavimas buvo įteisintas kaip neišvengiamas dalykas, nes priešingu atveju didelė dalis jų būtų likę apskritai nepanaudoti. Todėl investiciniai čekiai buvo pradėti pardavinėti už litus rinkos kainomis, o juos įsigyti ir privatizuoti valstybinį turtą galėjo privatūs asmenys bei visi privatūs Lietuvos ūkio subjektai (Šimėnas, 1996). Valstybės turto fondo duomenimis, per pirmąjį privatizavimo etapą už investicinius čekius buvo privatizuoti 5964 objektai už 3,67 mlrd. Lt.

Pirmasis privatizavimo etapas, paremtas investiciniais čekiais, Lietuvoje sukėlė tiek teigiamų, tiek neigiamų padarinių (Mitalauskienė, 2005). Naujo privataus sektoriaus suformavimas buvo vienas didžiausių pereinamojo laikotarpio laimėjimų ir pagrindinis ekonomikos augimo veiksnys. Šalyje įsitvirtino privatus ekonomikos sektorius kaip pagrindas laisvosios rinkos santykiams ir įsigalėjo palankus požiūris į nuosavybę, pelną, turtą. Taip pat Lietuva sėkmingai pasitraukė iš socialistinės ekonominės erdvės ir tapo

visaverčiu išsivysčiusių Vakarų valstybių ekonominiu partneriu. Tačiau pavėluotai buvo kuriama teisinė bazė ir už privatizavimo vykdymą atsakingų institucijų sistema. Neatsižvelgta į tokio spartaus valstybės pasitraukimo iš rinkos reguliavimo pasekmes, kas sąlygojo spartų ekonomikos nuosmukį reformų pradžioje ir socialinę visuomenės diferenciaciją, turtinės nelygybės išaugimą ir didžiosios visuomenės dalies nepasitikėjimą valstybe. Taigi matyti, jog pirmasis privatizavimo etapas ne tik kad neįgyvendino klasikinių turtu pagrįstos politikos tikslų (nors tokie tikslai net ir nebuvo keliami!), tačiau sukėlė priešingą efektą – socialinę visuomenės diferenciaciją bei turtinės nelygybės padidėjimą. Kodėl taip įvyko? Pagrindinėmis valstybinio turto privatizacijos klaidomis galima įvardinti tokius reiškinius (Mitalauskienė, 2005):

- 1) Viešame valstybinių įmonių akcijų pasirašyme galėjo dalyvauti visi fiziniai ir juridiniai asmenys, o taip pat ir investicinės bendrovės. Parduodamos savo akcijas, pastarosios kaupė investicinius čekius, kuriuos panaudojo privatizuojamų įmonių akcijoms įsigyti. Už gyventojų investicinius čekius investicinės bendrovės privatizavo žymią turto dalį, vos ne iš visas pramonės šakas. Tačiau netrukus smulkieji akcininkai susidūrė su įvairiomis problemomis – dividendus mokėjo vos 10% visų investicinius čekius paėmusių bendrovių, o didelė jų dalis po trumpo laiko buvo likviduotos, bendrovių vadovai, pasinaudoję įstatymų netobulumu, tapo įsigyto turto savininkais.
- 2) Pradiniame etape 7,4% viso privatizuoto turto lengvatinėmis sąlygomis, netaikant Valstybinio turto pirminio privatizavimo įstatymo, buvo perduota įmonių darbuotojams, jiems išsiperkant savo įmonių akcijas. Akcijos paprastai buvo parduodamos už nominalią kainą, nepaisant tuometinių rinkos kainų. Seimo įvestos papildomos privilegijos darbuotojams deformavo ir susilpnino privatizavimo sistemą, kadangi jomis netrukus pasinaudojo įmonių vadovybė. Buvo atvejų, kuomet laisvai parduodamų akcijų kainos iki šimto kartų viršydavo nominalą, pagal kurį akcijas pirko įmonių darbuotojai, todėl įmonių administracija rasdavo būdų, kaip juos iš

darbuotojų nebrangiai perpirkti ir po to įsigyti įmonių turto. Kadangi nuo 1992 m. nebebuvo reikalaujama indeksuoti gamybos priemonių vertę, daugeliu atvejų jos buvo superkamos pusvelčiui arba net pasisavintos.

- 3) Pirmaisiais Nepriklausomybės metais valstybinio turto privatizavimo procesą ypatingai apsunkino tai, kad kartu su juo prasidėjo ir gili, užsitęsusi ūkio krizė, o visuomenėje buvo paplitusi nuomonė, kad būtent privatizacija ir yra pagrindinė to priežastis.

Taigi apibendrinant šiame mokslo darbe analizuojamos problemos ištyrimo teorinį ir praktinį lygį Lietuvoje, pažymėtina, kad daugumoje Lietuvos autorių mokslo darbų yra analizuojami gyvenimo lygio ir skurdo rodikliai, pajamų nelygybė, jų dinamika, priežastys ir siūlomi tam tikri šių problemų sprendimo būdai. Vis dėlto iki šiol nėra nagrinėta turtu pagrįstos politikos įgyvendinimo galimybė ir galimas tokios politikos poveikis skurdo lygiui ar socialinei nelygybei.

Taip pat pastebėtina, kad Nepriklausomybės pradžioje vykusį masinį valstybės valdomo turto privatizaciją už gyventojams išdalytus investicinius čekius nei savo tikslais, nei pasiektais rezultatais nebuvo artima autoriaus siūlomam turtu pagrįstos politikos modeliui.

3.2. Socialinė-ekonominė, demografinė padėtis Lietuvoje

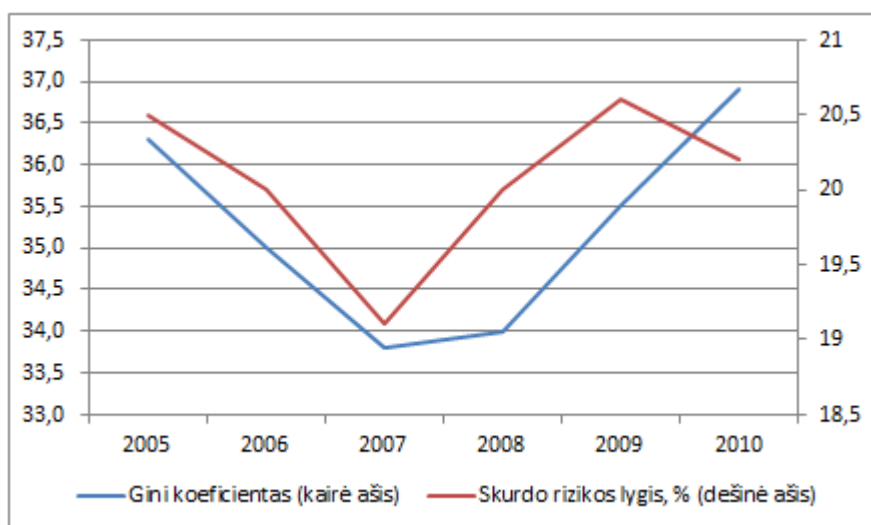
Siekiant įvertinti taikomos socialinės apsaugos politikos efektyvumą ir Lietuvos gyventojų socialinę-ekonominę padėtį, yra tikslinga įvertinti Gini koeficiento³⁴, skurdo rizikos lygio³⁵ ir pajamų pokyčius paskutinių kelerių metų laikotarpiu bei juos palyginti su padėtimi kaimyninėse šalyse.

Pastebėtina, kad 2005-2010 m. laikotarpiu Lietuvos gyventojų socialinė padėtis nepagerėjo: nors ir buvo juntamas pajamų nelygybės ir skurdo rizikos

³⁴ Gini koeficientas parodo, kokią dalį visų pajamų gauna 10 proc. turtingiausių šalies gyventojų (pvz., jei Gini koeficientas yra lygus 20, tai parodo, kad 10 proc. turtingiausių šalies gyventojų gauna 20 proc. visų šalies pajamų).

³⁵ Skurdo rizikos lygis – tai asmenų, kurių disponuojamosios pajamos mažesnės už skurdo rizikos ribą (t.y. tam tikrą sąlyginį pajamų dydį), dalis.

lygio mažėjimas 2005-2007 m., tačiau krizinis ir pokrizinis 2008-2010 m. laikotarpis šiuos pasiekimus panaikino (9 pav.).

9 pav. Gini koeficiento ir skurdo rizikos lygio pokyčiai Lietuvoje 2005-2010 m.

Šaltinis: sudaryta autoriaus, remiantis Lietuvos statistikos departamento duomenimis (Lietuvos statistikos..., 2012)

Latvijos gyventojų socialinė padėtis mažai skiriasi: 2005-2010 m. laikotarpiu pajamų nelygybė nepasikeitė, o skurdo rizikos lygis – stipriai išaugo (6 lentelė). Tik Estijoje 2005-2010 m. laikotarpiu Gini koeficientas sumažėjo nuo 34 iki 31, o skurdo rizikos lygis – nuo 18% iki 16% (Laurinavičius, 2012b, 2012d).

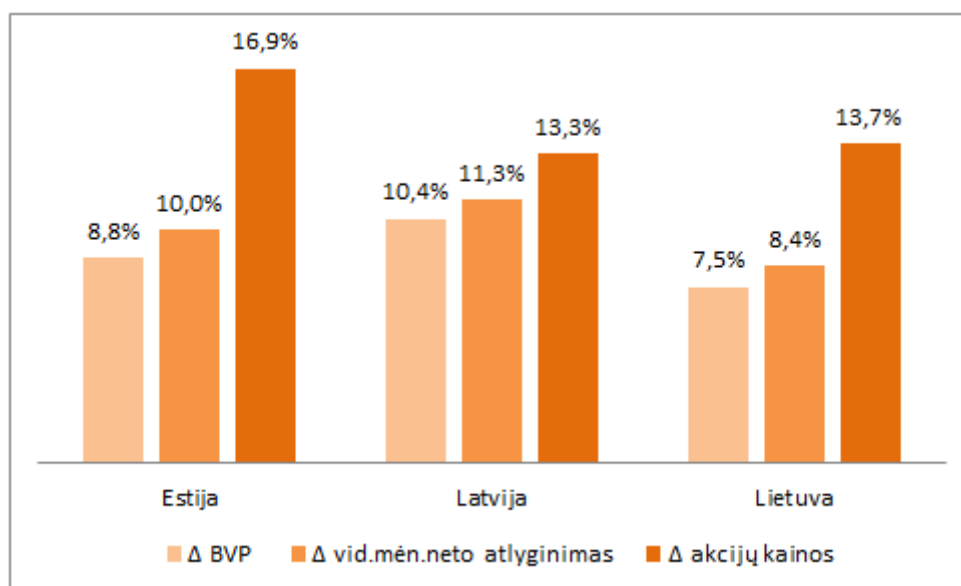
6 lentelė. Gini koeficientas ir skurdo rizikos lygis Baltijos šalyse

Šalis	Gini koef. (pajamoms)			Skurdo rizikos lygis		
	2005, %	2010, %	Δ proc.p.	2005, %	2010, %	Δ proc.p.
Estija	34,1	31,3	-2,8	18,3	15,8	-2,5
Latvija	36,1	36,1	0,0	19,2	21,3	2,1
Lietuva	36,3	36,9	0,6	20,5	20,2	-0,3

Šaltinis: sudaryta autoriaus, remiantis Eurostat duomenimis (Eurostat, 2012)

Pastebėtina, kad 2000-2010 m. laikotarpiu ekonomika ir gyventojų pajamos augo visose trijose Baltijos šalyse. Kaip tai matyti 10 pav., nominalus BVP Estijoje 2000-2010 m. laikotarpiu kasmet vidutiniškai augo 8,8%, Latvijoje – 10,4%, o Lietuvoje – 7,5%. Vidutinis mėnesinis neto atlyginimas

(nepakoreguotas pagal infliaciją) Estijoje 2000-2010 m. laikotarpiu kasmet vidutiniškai augo 10%, Latvijoje – 11,3%, o Lietuvoje – 8,4% (t.y. atlyginimų augimas buvo santykinai artimas ekonomikos augimo tempams). Vis dėlto ne visos pajamų rūšys augo tuo pačiu tempu. Pajamos iš investicijų akcijų rinkoje – net ir įvertinant stiprų nuosmukį 2007-2009 m. – išaugo kur kas daugiau: 2000-2010 m. laikotarpiu jos kasmet augo po 16,9% Estijoje, 13,3% Latvijoje ir 13,7% - Lietuvoje³⁶. Taigi jei žmogiškąjį kapitalą, (t.y. savo patirtį, žinias, talentą ir pan.) įsivaizduotume kaip aktyvą, kuris mums generuoja darbo pajamas, galėtume teigti, kad jo vertė per pastarąjį dešimtmetį Baltijos šalyse pakilo 2-3 kartus, kai tuo tarpu finansinių aktyvų, investuotų Baltijos šalių akcijų rinkoje, vertė per tą patį laikotarpį padidėjo daugiau negu keturiskart (Laurinavičius, 2012b, 2012d).

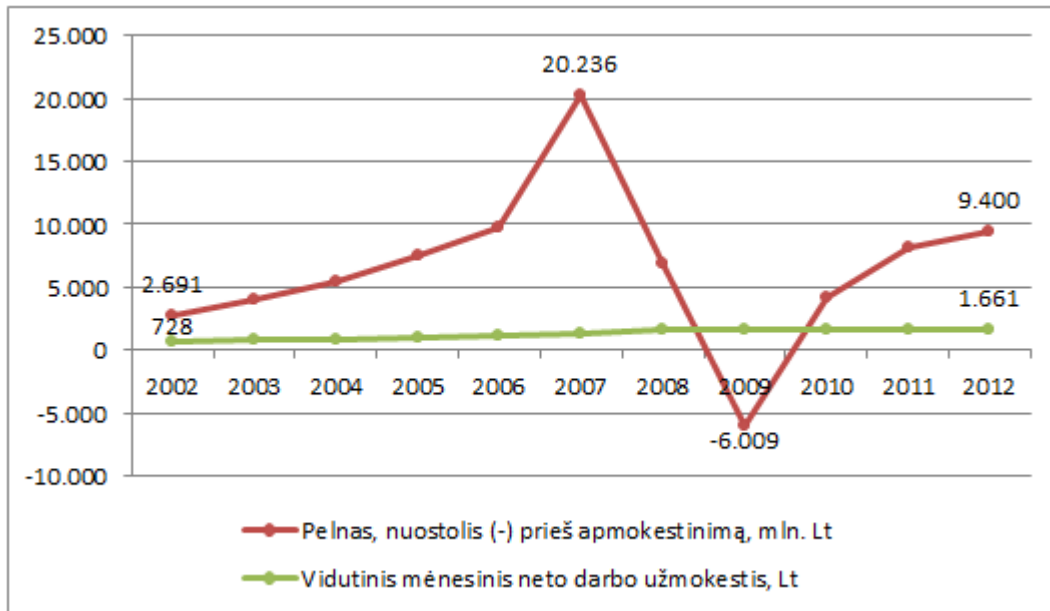

10 pav. Nominalaus BVP, vidutinio mėnesinio neto atlyginimo ir akcijų kainų vidutiniai metiniai pokyčiai Baltijos šalyse 2000-2010 m. (nepakoreguota pagal infliaciją)

Šaltinis: sudaryta autoriaus, remiantis Statistics Estonia, Central Statistical Bureau of Latvia, Lietuvos statistikos departamento duomenimis (Statistics..., 2012; Central Statistical..., 2012; Lietuvos statistikos..., 2012)

³⁶ Indeksų *OMX Vilnius*, *OMX Riga* ir *OMX Tallinn* vidutinis metinis pokytis 2000 01 01-2010 12 31, nevertinant infliacijos ir per tą laikotarpį išmokėtų dividendų

Panašią tendenciją atskleidžia ir įmonių pelno bei darbuotojų darbo užmokesčio dinamikos 2002-2012 m. analizė³⁷. 11 pav. matyti, kad Lietuvos įmonių pelnas 2002-2012 m. laikotarpiu, net ir įvertinant ypač stiprų nuosmukį 2008-2010 m., išaugo 249%, tuo tarpu darbo užmokestis – tik 128%.

11 pav. Įmonių gautas pelnas prieš apmokestinimą (mln. Lt) ir vidutinis neto darbo užmokestis (Lt) Lietuvoje 2002–2012 m.

Šaltinis: sudaryta autoriaus, remiantis Lietuvos statistikos departamento duomenimis (Lietuvos statistikos..., 2012)

Toks neproporcingas įmonių pelno ir apmokėjimo už darbą didėjimas nesprendžia skurdo problemų šalyje, bet dar labiau padidina socialinę įtampą ir ekonominę diferenciaciją, nes sudaro sąlygas sparčiai didėti kapitalo savininkų pajamoms, o žemesnis ir vidutinis gyventojų sluoksniai ir toliau skursta.

Pateiktas vidutinio mėnesinio neto atlyginimo ir akcijų kainų pokyčių palyginimas bei įmonių gauto pelno prieš apmokestinimą ir vidutinio mėnesinio neto darbo užmokesčio palyginimas rodo, kad ekonomikos augimo nauda dažnai pasinaudoja ne skurdžiausiam gyventojų sluoksniui priklausantys asmenys. Be to, neretai vidutinio šalies darbo užmokesčio rodiklio padidėjimą lemia ne pačias mažiausias pajamas gaunančių gyventojų darbo užmokesčio

³⁷ Šiai analizei pasirinktas laikotarpis nuo 2002 m., siekiant turėti objektyvesnę palyginimo bazę. 2000 m. ir 2001 m. įmonių pelnas dėl Rusijos krizės buvo ypač sumenkęs

padidėjimas, t.y. sparčiausiai auga dešimties procentų labiausiai pasiturinčių gyventojų pajamos, o tai tik dar labiau padidina socialinę nelygybę šalyje.

Apžvelgiant padėtį platesniame CRE šalių³⁸ kontekste, matyti, kad nuo 2005 m. (t.y. po to, kai šios šalys, išskyrus Kroatiją, tapo ES narėmis), iki 2010 m. Gini koeficientas sumažėjo penkiose šalyse, bet keturiose padidėjo, o dviejose nepasikeitė. Skurdo rizikos lygis sumažėjo septyniose šalyse, bet keturiose išaugo (7 lentelė). Aritmetinis šių šalių Gini koeficientų ir skurdo rizikos lygio pokyčių vidurkis buvo artimas 0. (Laurinavičius, 2012a).

7 lentelė. Gini koeficientas ir skurdo rizikos lygis CRE šalyse

Šalis	Gini koef. (pajamoms)			Skurdo rizikos lygis, %		
	2005, %	2010, %	Δ proc.p.	2005, %	2010, %	Δ proc.p.
ES	30,6	30,5	-0,1	16,4	16,4	0,0
Naujosios šalys narės (12)	33,2	30,3	-2,9	18,9	16,9	-2,0
Bulgarija	25,0	33,2	8,2	14,0	20,7	6,7
Čekija	26,0	24,9	-1,1	10,4	9,0	-1,4
Estija	34,1	31,3	-2,8	18,3	15,8	-2,5
Latvija	36,1	36,1	0,0	19,2	21,3	2,1
Lietuva	36,3	36,9	0,6	20,5	20,2	-0,3
Vengrija	27,6	24,1	-3,5	13,5	12,3	-1,2
Lenkija	35,6	31,1	-4,5	20,5	17,6	-2,9
Rumunija	31,0	33,3	2,3	24,8	21,1	-3,7
Slovėnija	23,8	23,8	0,0	12,2	12,7	0,5
Slovakija	26,2	25,9	-0,3	13,3	12,0	-1,3
Kroatija	30,0	31,5	1,5	18,0	20,5	2,5
Aritmetinis pokyčių vidurkis CRE šalyse			0,0			-0,1

Šaltinis: sudaryta autoriaus, remiantis Eurostat duomenimis (Eurostat, 2012)

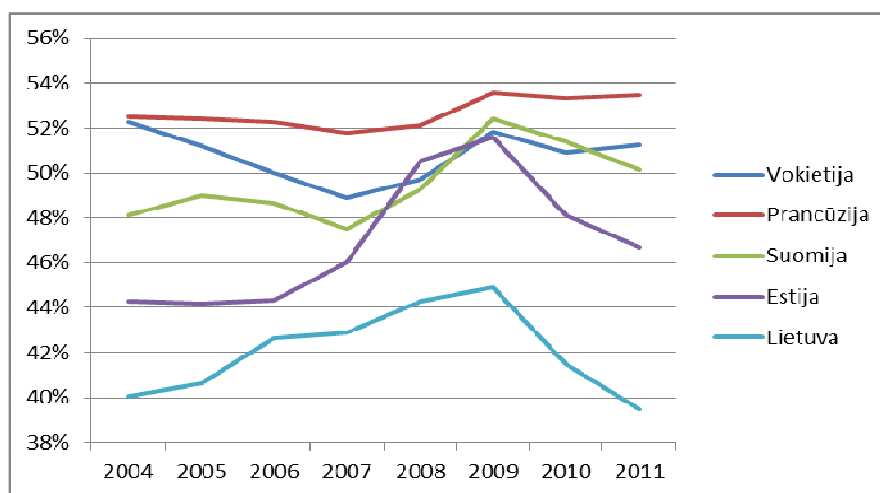
Nors vidutinis visų naujųjų ES šalių narių (atkreiptinas dėmesys, kad tarp 12 naujųjų ES šalių narių yra 10 CRE šalių bei Kipras ir Malta, tačiau pastarosios šalys dėl nedidelio savo gyventojų skaičiaus pateiktų rodiklių pernelyg neįtakoją) Gini koeficientas ir skurdo rizikos lygis konvergavo ES vidurkio link (Laurinavičius, 2012a), Lietuvoje ir Latvijoje šie rodikliai liko toli nuo europinio vidurkio.

Taigi matyti, kad nors per pastaruosius kelerius metus Baltijos regiono (tame tarpe ir Lietuvos) ekonomika bei darbo užmokestis augo pakankamai

³⁸ CRE šalims priklauso Bulgarija, Čekija, Estija, Latvija, Lietuva, Vengrija, Lenkija, Rumunija, Slovėnija, Slovakija ir Kroatija

sparčiais tempais – o tai turėjo užtikrinti geresnį pragyvenimo lygį visiems – tačiau Gini koeficiento ir skurdo rizikos lygio pokyčiai mūsų šalyje nebuvo reikšmingi, taigi atotrūkis tarp turtingųjų ir vargšų nesumažėjo.

Viena iš didelės pajamų nelygybės ir skurdo priežasčių yra ta, kad pagrindinis šalies gyventojų pragyvenimo šaltinis yra su darbo santykiais susijusios pajamos. Kaip jau minėta anksčiau, šių pajamų augimo tempas buvo kur kas lėtesnis nei šalies akcijų rinkos ar įmonių pelno augimas. Be to, darbo pajamų svoris šalies nacionalinėse pajamose yra santykinai nedidelis (mažiau nei 40%), lyginant su kitomis ES narėmis, pvz., su Vokietija ir Prancūzija ar netgi su Suomija ir Estija (žr. 12 pav.). Taigi didžioji šalies ekonominio „pyrago“ dalis atitenka kapitalo savininkams.

12 pav. BVP dalis, kurią sudaro kompensacija darbuotojams 2004-2011 m., %

Šaltinis: sudaryta autoriaus, remiantis Lietuvos statistikos departamento ir OECD duomenimis (Lietuvos statistikos..., 2012; OECD, 2012)

Kai kurių analizuotų autorių teigimu, „esant tokiai situacijai, kai darbo pajamos nepakankamai užtikrina galimybes išvengti skurdo, <...> būtina garantuoti, kad už darbą gaunamas net minimalus atlyginimas užtikrintų gyventojams gyvenimo lygį, viršijantį skurdo ribą“ (Šileika ir Zabaraukaitė, 2006). Vis dėlto pažymėtina, kad vien minimalaus atlygio didinimas skurdo problemos niekuomet neišspręs, nes tik darbo pajamas gaunantys gyventojai neturi galimybių pilnai išnaudoti šalies ekonomikos augimo potencialo.

Turtingiesiems atitenka įmonių uždirbto pelno dalis, jie gali investuoti, įsigydami akcijų, obligacijų, investicinių fondų, tuo būdu labiau įsitraukdami į šalies ekonomikos prieaugio dalybas, o vien tik darbo pajamas gaunantys (o kartais negaunantys net ir jų) gyventojai šito negali.

Todėl vienas iš būdų sumažinti skurdą ir pajamų nelygybę yra reformuoti šiandieninę socialinę politiką – ją perorientuojant nuo pajamų užtikrinimo politikos turtu pagrįstos politikos link: t.y. skatinant žmogiškojo kapitalo ugdymą ir finansinio kapitalo kaupimą bei suteikiant galimybę didesniai gyventojų skaičiui tapti kapitalo savininkais. Tuomet platesnis šalies gyventojų sluoksnis turėtų galimybę pasinaudoti šalies ekonominio augimo vaisiais.

Dar viena aktuali šalies problema - spartus gyventojų skaičiaus mažėjimas. Vien tik oficialiais duomenimis, per pastarąjį dešimtmetį Lietuvos gyventojų skaičius sumažėjo per 290 tūkst.: 108 tūkst. gyventojų netektį lėmė neigiamas gyventojų prieaugis, ir dar 182 tūkst. - neigiamas migracijos saldo (žr. 8 lentelę). Be to, 2011 m. vykusio visuotinio gyventojų ir būstų surašymo metu buvo “pasigesta” dar beveik 200 tūkst. gyventojų (surašymo duomenimis, 2011 m. pab. Lietuvoje buvo tik 3008 tūkst. nuolatinių gyventojų), kurie per pastarąjį dešimtmetį emigravo neoficialiai. Vadinas, per paskutinius dešimt metų yra netekta beveik 0,5 mln. šalies gyventojų.

8 lentelė. Natūralus prieaugis, migracija ir gyventojų skaičius Lietuvoje

	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Gimusiai	31.546	30.014	30.598	30.419	30.541	31.265	32.346	35.065	36.682	35.626	34.385
Mirusieji	40.399	41.072	40.990	41.340	43.799	44.813	45.624	43.832	42.032	42.120	41.037
Natūralus prieaugis	-8.853	-11.058	-10.392	-10.921	-13.258	-13.548	-13.278	-8.767	-5.350	-6.494	-6.652
Emigrantai	7.253	7.086	11.032	15.165	15.571	12.602	13.853	17.015	21.970	83.157	53.863
Imigrantai	694	5.110	4.728	5.553	6.789	7.745	8.609	9.297	6.487	5.213	15.685
Migracijos saldo	-6.559	-1.976	-6.304	-9.612	-8.782	-4.857	-5.244	-7.718	-15.483	-77.944	-38.178
Natūralus prieaugis + migracija	-15.412	-13.034	-16.696	-20.533	-22.040	-18.405	-18.522	-16.485	-20.833	-84.438	-44.830
Gyventojų sk. m. pab., tūkst., prieš perskaičiavimą	3.476	3.463	3.446	3.425	3.403	3.385	3.366	3.350	3.329	3.245	3.200
Gyventojų sk. m. pab., tūkst., po perskaičiavimo*	3.453	3.429	3.395	3.349	3.280	3.240	3.203	3.176	3.137	3.053	3.008

* perskaičiavimas atliktas po 2011 m. visuotinio gyventojų ir būstų surašymo

Šaltinis: sudaryta autoriaus, remiantis Lietuvos statistikos departamento duomenimis (Lietuvos statistikos..., 2012)

Reikia atkreipti dėmesį, kad toks gyventojų skaičiaus mažėjimas turi reikšmingų neigiamų socialinių-ekonominių padarinių. Vienas iš pavyzdžių galėtų būti būsima socialinės apsaugos sistemos būklė: net ir tuomet, kai nebebus juntami 2008-2009 m. krizės padariniai, o nedarbo lygis pasieks psichologiškai priimtina 6% ar 8% lygį, šalies socialinės apsaugos sistema į prieškrizinę pusiausvyros būklę gali ir nebegrįžti. Pvz., vidutinė pensija galėtų padidėti tik tada, jei pasikeistų bent vienas iš ją sąlygojančių veiksnių – gyventojų skaičius, dirbančiųjų skaičius, pensininkų skaičius, „Sodros“ įmokos tarifas arba vidutinis mėnesinis darbo užmokestis. Kadangi gyventojų skaičius nuolat mažėja, net ir mažėjantis nedarbas negali reikšmingai padidinti dirbančiųjų skaičiaus; pensijų gavėjų skaičius palengva auga (pensininkai neemigruoja, be to, vidutinė gyvenimo trukmė po truputį ilgėja), o didinti „Sodros“ tarifo arba jį perskirstyti pensijų socialinio draudimo naudai kol kas neketinama.

Turtu pagrįsta politika dėl savo pronatalistinio pobūdžio (ir kitose šalyse įgyvendintų modelių pavyzdžiai (žr. 1.6. ir 2.3. skyrius), ir Lietuvos gyventojų apklausos rezultatai (žr. 3.4. skyrių) rodo, jog tinkamai pritaikytos turtu pagrįstos politikos išmokos gali padidinti šalies gimstamumo lygį) galėtų teigiamai įtakoti esamą socialinės apsaugos sistemą. Skaičiavimai rodo, kad 4% išaugęs ir bent 10 metų tokia lygyje išlaikytas gimstamumas, kitoms sąlygoms nesikeičiant, gaunamą senatvės pensiją padidintų 1%. Taigi nors valstybinio socialinio draudimo sistemos perspektyvos kelia pagrįstą abejonę šios sistemos tvarumu ir pajėgumu išlaikyti ateinančias kartas, tačiau turtu pagrįsta politika, iš vienos pusės teigiamai veiks gimstamumo lygį, o iš kitos pusės formuodama taupymo įgūdžius ir leisdama sukaupti tam tikrą finansinį kapitalą visiems naujiems šalies piliečiams, galėtų reikšmingai prisidėti prie socialinės apsaugos problemų sprendimo.

Apibendrinant pastebėtina, kad nors 2000-2010 m. Lietuvos ekonomika bei darbo užmokestis augo pakankamai sparčiais tempais – o tai turėjo užtikrinti geresnį pragyvenimo lygį visiems – tačiau atotrūkis tarp turtingųjų ir vargšų nesumažėjo. Viena iš didelės pajamų nelygybės ir skurdo priežasčių yra

ta, kad pagrindinis šalies gyventojų pragyvenimo šaltinis yra su darbo santykiais susijusios pajamos, o jų augimo tempas buvo kur kas lėtesnis nei šalies akcijų rinkos ar įmonių pelno augimas. Be to, darbo pajamų svoris šalies nacionalinėse pajamose yra santykinai nedidelis - taigi didžioji šalies ekonominio „pyrago“ dalis atitenka kapitalo savininkams. Todėl vienas iš būdų sumažinti skurdą ir pajamų nelygybę yra reformuoti šiandieninę socialinę politiką – ją perorientuojant nuo pajamų užtikrinimo politikos turtu pagrįstos politikos link: t.y. skatinant žmogiškojo kapitalo ugdymą ir finansinio kapitalo kaupimą bei suteikiant galimybę didesniai gyventojų skaičiui tapti kapitalo savininkais. Tuomet platesnis šalies gyventojų sluoksnis turėtų galimybę pasinaudoti šalies ekonominio augimo vaisiais. Be to, tinkamai pritaikytos turtu pagrįstos politikos išmokos galėtų padidinti šalies gimstamumo lygį ir teigiamai įtakoti esamą socialinės apsaugos sistemą.

3.3. Investicijų ir inovacijų būklė Lietuvoje

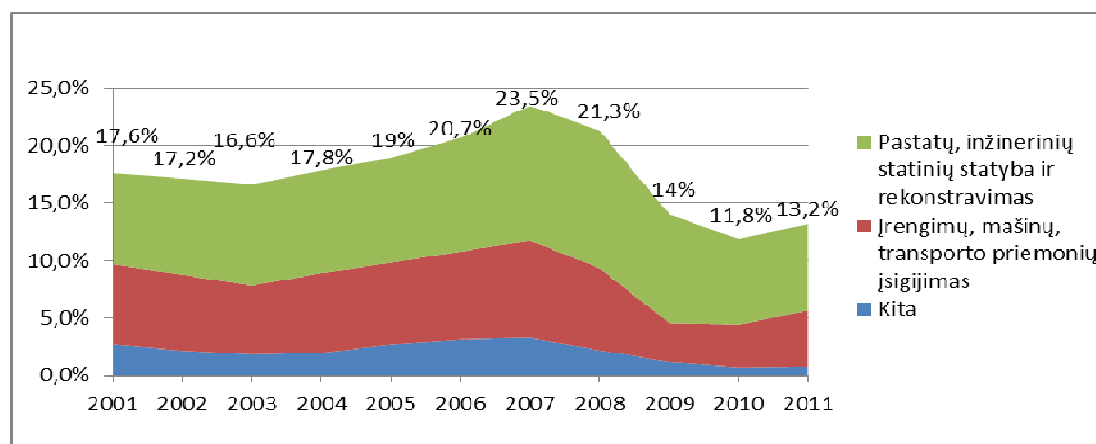
Lietuvos ekonomikos augimui ir pažangai didelę reikšmę turi vidaus ir užsienio investicijos. Jos skatina kurti naujas darbo vietas, didina eksportą ir mokestines pajamas į valstybės biudžetą, padeda įsisavinti naujas technologijas. Vidaus ir užsienio investicijų skatinimas, investicinės aplinkos gerinimas yra vienas iš pagrindinių ekonomikos atsigavimo šaltinių ir konkurencingumo didinimo veiksnių.

Tačiau ne visos investicijos yra vienodai vertingos: vertingiausios yra tos, kurios nukreiptos į aukštųjų technologijų sektorių plėtrą ir didelės pridėtinės vertės produktus kuriančių įmonių steigimą, mažiau naudingos tos, kurios pritraukiamos į statybą, nekilnojamąjį turtą, mažo žinių intensyvumo reikalaujančias aptarnavimo veiklas ar į gamybą, kur vyrauja žemosios technologijos.

Vidaus investicijų lygis Lietuvoje yra žemas: po krizės vis dar nusilpęs ir pakankamai apyvartinių lėšų neturintis privatus sektorius negali skirti daug išteklių materialinėms investicijoms (13 pav.). Materialinių investicijų lygis

2010 m. ir 2011 m. (atitinkamai 11,8% nuo BVP ir 13,2% nuo BVP) buvo du kartus mažesnis nei 2007-2008 m. laikotarpiu (atitinkamai 23,5% nuo BVP ir 21,3% nuo BVP) ir vis dar stipriai atsiliko nuo rodiklių, pasiektų dešimtojo dešimtmečio pradžioje.

Dar didesnė problema yra ta, kad labiausiai ekonominiam augimui, technologiniam atnaujinimui ir darbo našumui pakelti reikalingos investicijos į įrengimus, mašinas ir transporto priemones 2010-2011 m. tesudarė 3,8-4,8% nuo BVP ir tai buvo ženkliai mažiau nei prieš dešimtį metų (pvz., 2001 m. jos siekė 7%).

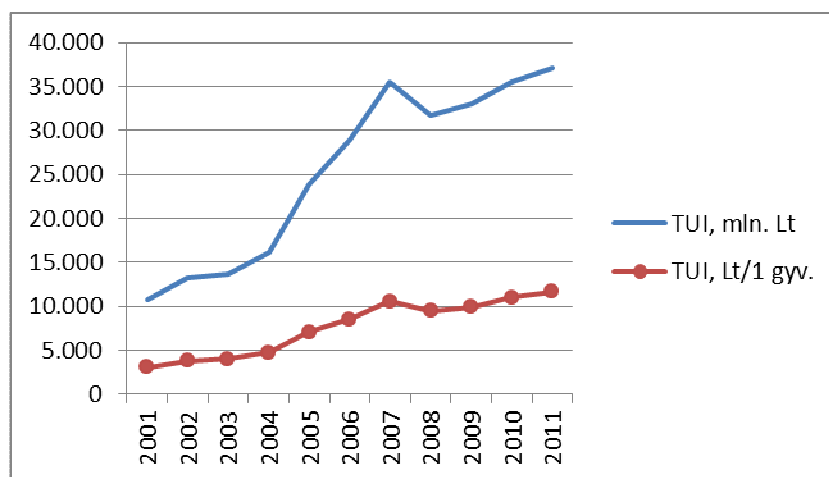
13 pav. Materialinės investicijos Lietuvoje 2001-2011 m., % nuo BVP

Šaltinis: sudaryta autoriaus, remiantis Lietuvos statistikos departamento duomenimis (Lietuvos statistikos..., 2012)

Kaip jau minėta, kitas potencialus šalies ekonominio augimo veiksnys - tiesioginių užsienio investicijų (toliau – TUI) srautas. Reikia pažymėti, kad nors sukauptų užsienio investicijų kiekis po truputį auga, tačiau augimo tempai yra lėti ir pagal daugumą TUI rodiklių (sukauptų užsienio investicijų kiekis, tenkantis vienam šalies gyventojui; TUI ir BVP santykis) Lietuva atsilieka nuo visų kaimyninių šalių. Dar viena problema yra ta, kad ateinantys užsienio investicijų srautai finansuoja mažai konkurencingus šalies ekonomikos sektorius ir tuo būdu menkai prisideda prie šalies ekonomikos plėtros.

2011 m. pabaigoje, TUI Lietuvoje sudarė 37,1 mlrd. Lt, o vienam šalies gyventojui teko 11 615 Lt (3 364 EUR) užsienio investicijų (14 pav.).

Palyginimui, 2010 m. Latvijoje užsienio investicijos 1 gyventojui sudarė – 3 700 EUR, o Estijoje - 9 179 EUR. Lietuvoje sukauptų užsienio investicijų santykis su BVP 2010 m. pabaigoje siekė 37% ir tai buvo žemiausias rodiklis tarp visų naujų ES šalių narių, išskyrus Slovėniją (palyginimui, Latvijoje šis rodiklis siekė 45 %, o Estijoje net 86%). Pastebėtina, kad Lietuvoje sukauptų užsienio investicijų santykis su BVP mažai tepasikeitė nuo 2006 m., kuomet siekė 35%.

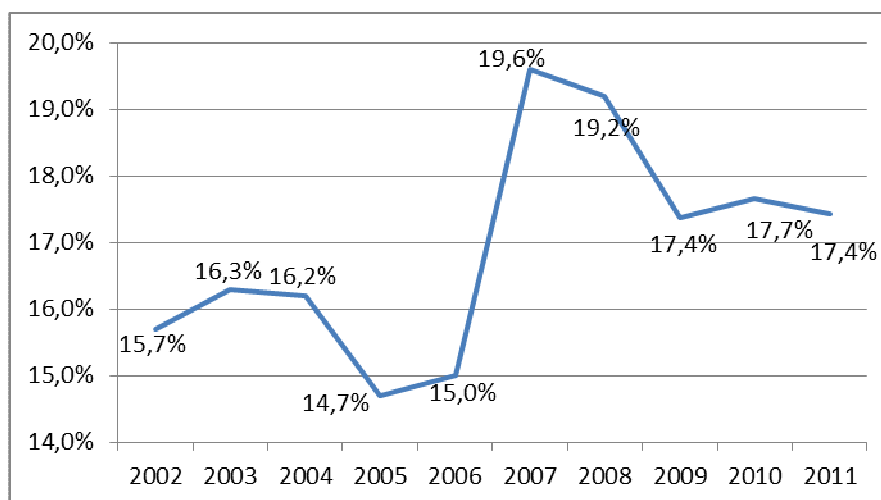
14 pav. TUI Lietuvoje 2001-2011 m.

Šaltinis: sudaryta autoriaus, remiantis Lietuvos statistikos departamento duomenimis (Lietuvos statistikos..., 2012)

Kaip jau minėta, problema yra ne tik mažas sukauptų užsienio investicijų kiekis, bet ir tas faktas, jog didžioji šių investicijų dalis yra sukaupta mažai pažangiuose šalies ekonomikos sektoriuose: t.y. gamyboje, kurioje vyrauja žemosios technologijos, statyboje ir mažo žinių intensyvumo reikalaujančiose aptarnavimo (paslaugų) veiklose. 2011 m. pabaigoje tik 5% iš visų užsienio investicijų buvo sukaupta gamyboje, kuri naudoja aukštąsias ir vidutiniškai aukštas technologijas (neskaitant investicijų į chemikalų ir chemijos produktų gamybą), bei 30% - aukšto žinių intensyvumo reikalaujančiose aptarnavimo veiklose (didžioji dalis – finansinių paslaugų ir telekomunikacijų srityje).

Atitinkamai šalies gamybos efektyvumas yra žemas, o produkcija nėra pažangi. Aukštųjų ir vidutiniškai aukštų technologijų gaminiai Lietuvoje

2011 m. sudarė tik 17,4% visos pramonės produkcijos ir 31,8% viso eksporto, tuo tarpu ES aukštųjų ir vidutiniškai aukštų technologijų produkcijos eksportas 2011 m. sudarė net 48,2% viso eksporto. Atkreiptinas dėmesys, kad aukštųjų ir vidutiniškai aukštų technologijų pramonės produkcijos dalis šalies gamybos struktūroje 2002-2011 m. periodu mažai keitėsi, o nuo 2002 m. išaugo vos 1,7 punkto (15 pav.). Šalies pramonėje vyrauja tradicinė gamyba, orientuota į žaliavų perdirbimą naudojant vidutinio pažangumo ir nepažangias technologijas: 2011 m. naftos produktų gaminiai sudarė daugiau nei trečdalį visos šalies apdirbamosios pramonės produkcijos.

15 pav. Gamyba naudojant aukštasias ir vidutiniškai aukštas technologijas Lietuvoje 2002-2011 m.

Šaltinis: sudaryta autoriaus, remiantis Lietuvos statistikos departamento duomenimis ir NACE klasifikatoriumi (Lietuvos statistikos..., 2012; Europos..., 2009)

Paslaugų sektoriuje rodikliai dar prastesni: 2011 m. žinioms imlių paslaugų eksportas Lietuvoje sudarė tik 17% viso paslaugų eksporto, tuo tarpu ES vidurkis siekė 48% (Innovation Union..., 2011).

Darbo našumas Lietuvoje siekia 62% ES vidurkio ir yra gerokai mažesnis negu daugelyje kitų ES šalių: 2010 m. jis buvo 2,2 karto mažesnis nei Airijoje, 1,8 karto - nei Suomijoje, 1,3 karto - nei Slovėnijoje ir Slovakijoje ir 1,1 karto - nei Estijoje.

Svarbu pabrėžti tai, kad nors 2010-2011 m. laikotarpiu sukauptosios TUI Lietuvoje išaugo 3,5 mlrd. Lt, tačiau investicijų į aukštųjų ir vidutiniškai aukštų technologijų sektorių pritraukti nepavyko. Eliminavus AB „Sanitas“ sandorio įtaką, sukauptosios užsienio investicijos į gamybą, kuri naudoja aukštasias ir vidutiniškai aukštas technologijas (neskaitant investicijų į chemikalų ir chemijos produktų gamybą), bei į aukšto žinių intensyvumo reikalaujančių paslaugų sektorių 2010-2011 m. nepadidėjo, netgi patyrė nedidelį nuosmukį (Laurinavičius, 2012c).

Taigi galima daryti išvadą, kad 2010-2011 m. laikotarpiu investicinio proveržio šalyje nebuvo. Nors šalies Vyriausybė įdėjo daug pastangų ir įgyvendino nemažai Investicijų skatinimo 2008-2013 m. programoje (Investicijų skatinimo..., 2007) numatytų priemonių, tačiau nei kiekybiniu, nei tuo labiau kokybiniu požiūriu reikšmingos pažangos nebuvo pasiekta: sukauptų užsienio investicijų ir BVP santykis nepadidėjo, reikšmingų investicijų į aukštųjų technologijų sektorių pritraukti nepavyko. Todėl vidaus ir užsienio investicijų lygis Lietuvoje išlieka žemas ir orientuotas į šakas, kuriose vyrauja žemosios technologijos. Tai lemia nedidelį darbo našumą ir mažai pažangią pramonės produkciją (Laurinavičius, 2012c).

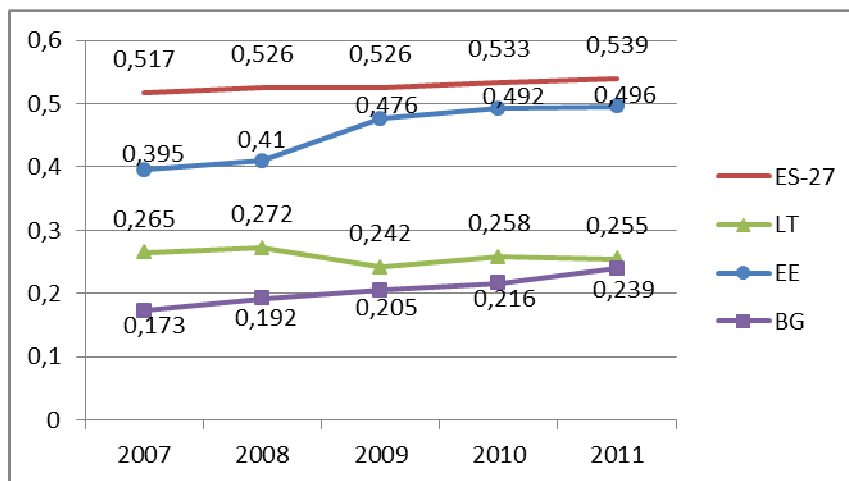
Šiandieninės ekonomikos sąlygomis šalis, siekianti laimėti konkurencinėje kovoje dėl investicijų, turi būti lyderė inovacijų srityje. Tačiau šiandieninės prielaidos Lietuvoje nėra tinkamos inovaciniam proveržiui: šalies švietimo, inovacijų sistemos bei mokslinių tyrimų infrastruktūra yra fragmentuotos, studijų kokybė bei dalis mokslo tyrimų infrastruktūros neatitinka šiandienos reikalavimų, verslo sektoriaus investicijos į mokslinius tyrimus ir eksperimentinę plėtrą (toliau – MTEP) yra nepakankamos (penkiskart mažesnės nei ES vidurkis), todėl nėra kuriamos pažangios technologijos ir inovacijos, o tai savo ruožtu prisideda prie mažo gamybos efektyvumo ir nedidelio darbo našumo (Laurinavičius, 2012c).

Prie svarbiausių kliūčių inovaciniam proveržiui taip pat priskirtinas per mažas inovacijas plėtojančių įmonių skaičius (Lietuvoje - 19%, ES - 30%), per mažas registruojamų patentų ir Bendrijos ženklų kiekis, per mažas žinioms

imlių paslaugų sričių darbuotojų skaičius, maža aukštųjų technologijų pramonės produkcijos ir eksporto dalis.

Tuo pačiu atkreiptinas dėmesys, kad Lietuvoje yra pakankamas mokslinis potencialas šalies inovacinei plėtrai - 2009 m. 1 000 darbuotojų Lietuvoje teko 7,4, o ES – 10,7 MTEP srities darbuotojo - tačiau problema tame, kad dauguma Lietuvos MTEP srities darbuotojų dirba aukštojo mokslo ir valdžios institucijose. Verslo sektoriuje 2009 m. Lietuvoje dirbo tik 13% MTEP srities darbuotojų, tuo tarpu ES vidurkis siekė net 44%. Dirbdami viešajame sektoriuje MTEP srities darbuotojai dažniausiai nekomercializuoja savo tyrimų rezultatų.

Kritinę Lietuvos inovacijų būklę atspindi ir Europos Komisijos skaičiuojamas šalies inovatyvumo indeksas (toliau – SII (*Summary Innovation Index*)): Lietuvos indekso reikšmė yra žema (žr. 16 pav.) ir visu 2007-2011 m. laikotarpiu išliko tame pačiame lygyje. Atitinkamai Europos inovacijų pažangos ataskaitoje (Innovation Union..., 2011) Lietuva ne tik priskiriama mažiausią indeksą turinčių šalių grupei, bet taip pat ir grupei šalių, kurios turi lėčiausią indekso augimo tempą (Laurinavičius, 2012c).

16 pav. Suminis inovatyvumo indeksas Lietuvoje, Estijoje, Bulgarijoje ir ES 2007-2011 m.

Šaltinis: sudaryta autoriaus, remiantis European Innovation Scoreboard 2007, 2008, 2009, Innovation Union Scoreboard 2010, 2011 duomenimis (European Innovation..., 2007, 2008, 2009; Innovation Union..., 2010, 2011)

Reikia pažymėti, kad maža indekso reikšmė nėra problema, jei išlaikomi pakankamai aukšti augimo tempai. Šį teiginį patvirtina Estijos ir Bulgarijos pavyzdžiai. Estija ir Bulgarija per pastaruosius 5 m. turėjo aukščiausius inovatyvumo augimo tempus visoje ES (8-9% kasmet), todėl Estija jau pavijo Bendrijos vidurkį, o Bulgarija – Lietuvą (žr. 16 pav.). Tačiau maža indekso reikšmė ir nuliniai augimo tempai yra didelė problema, kuri parodo, kad šalies pasirinktas raidos kelias nėra tinkamas (Laurinavičius & Avulis, 2012).

Apibendrinant pastebėtina, kad vidaus ir užsienio investicijų lygis Lietuvoje yra žemas ir orientuotas į šakas, kuriose vyrauja žemosios technologijos. Tai lemia nedidelį darbo našumą ir mažai pažangią pramonės produkciją. Inovacijų kūrimo būklė Lietuvoje vertintina kaip kritinė. Siekiant laimėti konkurencinėje kovoje dėl investicijų, reikia būti lyderiu inovacijų srityje, o realiam proveržiui investicijų ir inovacijų srityje yra reikalinga tinkama finansavimo infrastruktūra, kurią gali užtikrinti atitinkami investiciniai fondai (Laurinavičius & Laurinavičius, 2011). Kaip tai išdėstyta 3.5.4. poskyryje, turtu pagrįsta politika suteikia galimybę sukurti tokį fondą, kuris viena vertus, turėtų pakankamai išteklių inovatyvioms idėjoms komercializuoti, tuo būdu užtikrinant investicijas inovatyvioms įmonėms ir skatinant šalies inovacinę plėtrą, ir kita vertus, sukurtų tvarias prielaidas socialinei nelygybei mažinti ugdant universalią investuotojų klasę. Teigtina, kad toks „suvisuomenintas“ investavimo procesas į savo šalies inovacinę plėtrą, makro-lygiu būtų naudingas valstybei, o mikro-lygiu – kiekvienam jos piliečiui.

3.4. Lietuvos gyventojų požiūris į turtu pagrįstą politiką

Siekiant išsiaiškinti Lietuvos gyventojų požiūrį į naują socialinės politikos formą (turtu pagrįstą politiką) buvo atlikta reprezentatyvi Lietuvos gyventojų apklausa³⁹. Apklausoje dalyvavo 500 įvairiuose šalies regionuose

³⁹ Gyventojų apklausa A. Laurinavičiaus užsakymu 2013 m. sausio 21-29 dienomis atliko rinkos tyrimų kompanija „Eurotela“

gyvenančių respondentų, kurių amžius svyravo nuo 16 iki 50 metų. Apklausos metu buvo siekiama gauti atsakymus į šiuos klausimus:

- 1) Ar apklausos dalyviai pritartų tokios turtu pagrįstos politikos, kad visiems Lietuvos vaikams būtų atidaromos investicinės sąskaitos, į kurias pradinį indėlį padėtų šalies Vyriausybė, įgyvendinimui?
- 2) Kokio dydžio pradinį indėlį į vaikų taupymo sąskaitas turėtų įdėti šalies Vyriausybė, kad tokia politika būtų patraukli?
- 3) Kokio dydžio suma turėtų būti sukaupta vaiko sąskaitoje, jam sulaukus 18 m., kad tai jam suteiktų didesnes galimybes?
- 4) Ar lėšos, sukauptos vaiko sąskaitoje, turėtų būti naudojamos tik keliems iš anksto nustatytiems tikslams, ar jų panaudojimas turėtų būti be jokių apribojimų?
- 5) Ar vaikams būtų reikalingi finansinio raštingumo didinimo kursai arba finansų planavimo ir valdymo pamokos mokyklose?
- 6) Ar apklausos dalyviai būtų linkę reguliariai papildyti savo vaikų investicines sąskaitas tam tikra pinigų suma?
- 7) Ar apklausos dalyvių manymu, tokia politika galėtų paskatinti didesnę gimstamumą?
- 8) Kaip apklausos dalyviai vertintų įvairius tokios politikos finansavimo šaltinius?

Pasirinktas apklausos tipas - anoniminė telefoninė apklausa, *CATI* (angl. *Computer Assisted Telephone Interviewing*)⁴⁰. Tikslinė tyrimo populiacija – Lietuvos gyventojai nuo 16 iki 50 m. Tikslinės populiacijos amžių nuspręsta apriboti iki 50 m., nes analizuojamos politikos privalumai (lėšų kaupimas vaikų taupymo sąskaitose) yra aktualesni asmenims, kurie ketina ir/arba dar gali susilaukti vaikų. Akivaizdu, kad vyresnio amžiaus asmenims tektų tik tokios politikos išlaikymo kaštai, o jos teikiamais privalumais galėtų pasinaudoti nebent jų anūkai.

⁴⁰ Per tokią apklausą gaunami atsakymai iš karto suvedami į kompiuterį, o pati apklausa administruojama naudojant specialiai tam skirtą programinę įrangą, kuri tikrina įvedamus atsakymus. Netinkami atsakymai negali būti fiksuojami, taip išvengiama klausimyno logikos ir struktūros vientisumo pažeidimų.

Imties dydžiui nustatyti buvo panaudota Paniotto formulė (Paniotto & Maksimenko, 1982):

$$n = 1 / (\Delta^2 + 1/N), \quad (1)$$

kur:

n - imties dydis;

Δ - leistina paklaida (šiuo tyrime lygi 5%);

N - populiacijos dydis (šiuo tyrime lygus 1,432 mln.⁴¹).

Kad tyrimo rezultatai užtikrintų apklausos patikimumą, reikėjo apklausti ne mažiau kaip 400 respondentų. Respondentai buvo atrinkti atsitiktinai generuojant telefonų numerius. Apklausa buvo vykdoma tol, kol apklausėjai surinko 500 anketų, kurių respondentai buvo 16-50 m. amžiaus. Taigi respondentų atranka buvo reprezentatyvi, tikimybinė, atsitiktinė, nestratifikuota. Tyrimo rezultatų patikimumas yra ne mažesnis kaip 95%.

Apklausos metu buvo naudotas standartizuoto interviu metodas. Apklausėjas, vadovaudamasis tyrėjo sudaryta anketa, pateikdavo standartizuotus uždaro tipo klausimus ir žymėdavo vieną iš galimų atsakymų variantų⁴². Tokiu būdu buvo užtikrinta galimybė atlikti kiekybinę duomenų analizę. Apklausos informacija buvo renkama nuo 2013 m. sausio 21 d. iki 29 d.

Apklausos atsakymų statistinės paklaidos dydį galima įvertinti 9 lentelėje. Kadangi imtį sudarė 500 elementų, tai atsakymų paklaida (priklausomai nuo atsakymų į klausimą vidurkio) gali siekti 1,9%-4,4%. Pvz., jei teigiamo atsakymo į tam tikrą klausimą vidurkis – 40%, tai reiškia, kad su 95% tikimybe galima teigti, jog tikroji (visos populiacijos) atsakymo į klausimą reikšmė yra intervale 40% ± 4,3%.

9 lentelė. Atliktos apklausos atsakymų statistinė paklaida

Atsakymų pasiskirstymas	50/50	45/55	40/60	35/65	30/70	25/75	20/80	15/85	10/90	5/95	
Atrankos dydis	400	4,9%	4,9%	4,8%	4,7%	4,5%	4,2%	3,9%	3,5%	2,9%	2,1%
	500	4,4%	4,4%	4,3%	4,2%	4,0%	3,8%	3,5%	3,1%	2,8%	1,9%
	600	4,0%	4,0%	3,9%	3,8%	3,7%	3,5%	3,2%	2,9%	2,4%	1,7%

Šaltinis: sudaryta autoriaus, remiantis UAB „Eurotela“ duomenimis

⁴¹ Tai Lietuvos gyventojų nuo 16 iki 50 m. skaičius 2012 m. (Lietuvos statistikos..., 2012)

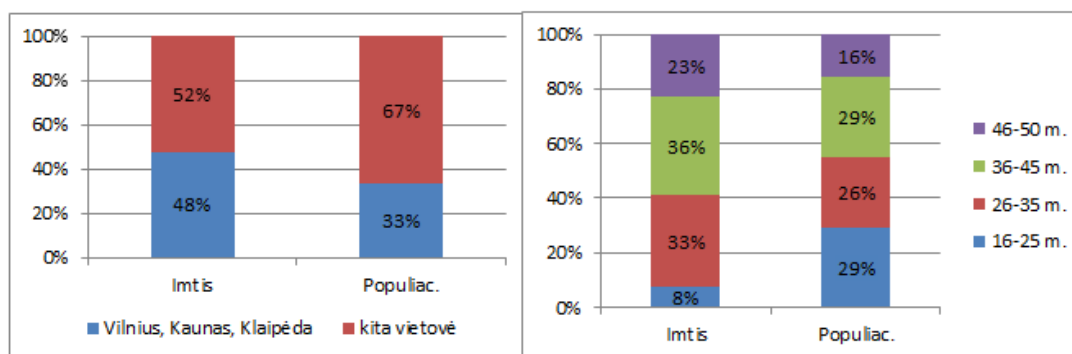
⁴² Apklausos anketos, kuria vadovavosi apklausėjas, pavyzdys pateiktas 4 priede

Duomenų analizei buvo naudojama *Microsoft Excel* programa.

Žemiau pateikiamos respondentų charakteristikos, kurios išsamiai apibūdina imtį ir buvo naudojamos tikslesnei ir visapusiškesnei respondentų požiūrių analizei.

Imtis gerai atspindi generalinę Lietuvos gyventojų aibę (visą populiaciją): vyrai sudarė 48,8% apklaustųjų, o moterys – 51,2%. Trijų didžiųjų šalies miestų gyventojai sudarė 48% respondentų (žr. 17 pav.), ir tai viršijo šių miestų gyventojų proporciją generalinėje aibėje (t.y. tarp visų Lietuvos gyventojų), kuri siekia 33%. Vis dėlto reikia atsižvelgti į faktą, jog respondentai buvo 16-50 m. amžiaus; to amžiaus vilniečių, kauniečių ir klaipėdiečių proporcija tarp visų to amžiaus gyventojų siekia 35%.

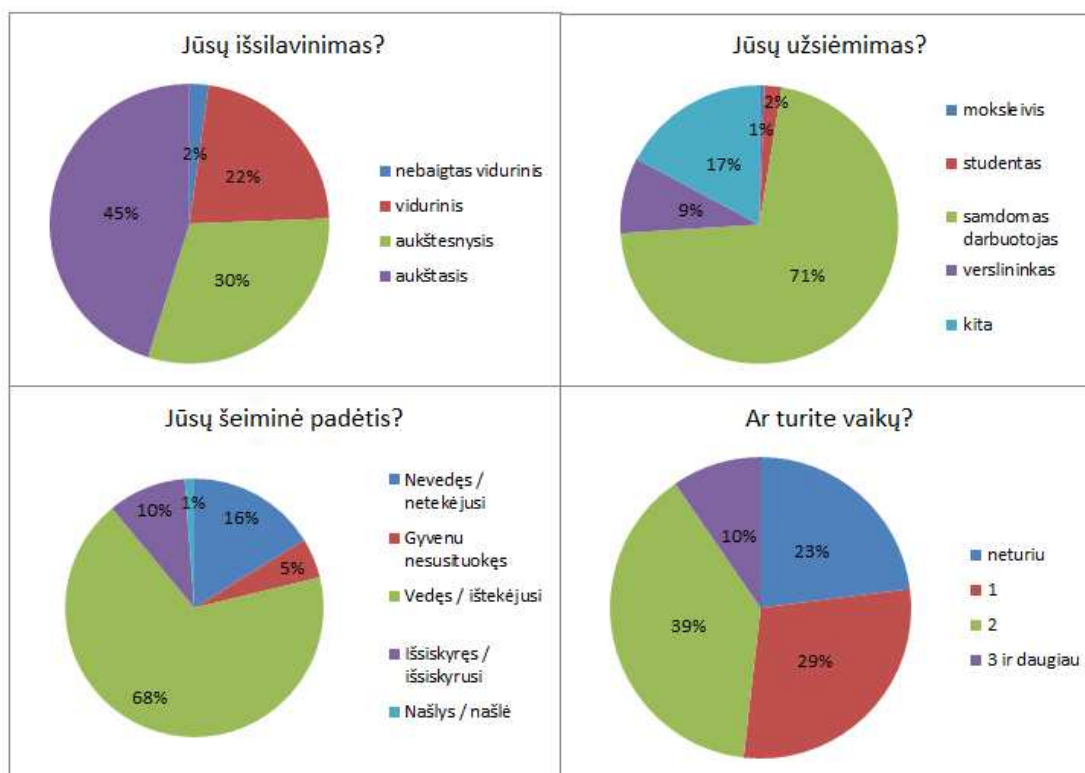
Analizuojant apklaustųjų ir visų šalies gyventojų pasiskirstymą pagal amžių, matyti, kad imtyje yra mažiau jauniausios amžiaus grupės (16-25 m.) dalyvių, nei jų yra generalinėje aibėje, todėl atitinkamai yra didesnis kitų amžiaus grupių svoris.

17 pav. Respondentų (imtis) ir visų šalies gyventojų (populiacija) pasiskirstymas pagal gyvenamąją vietą ir amžių

Šaltinis: sudaryta autoriaus, remiantis apklausos ir Lietuvos statistikos departamento duomenimis (Lietuvos statistikos..., 2012)

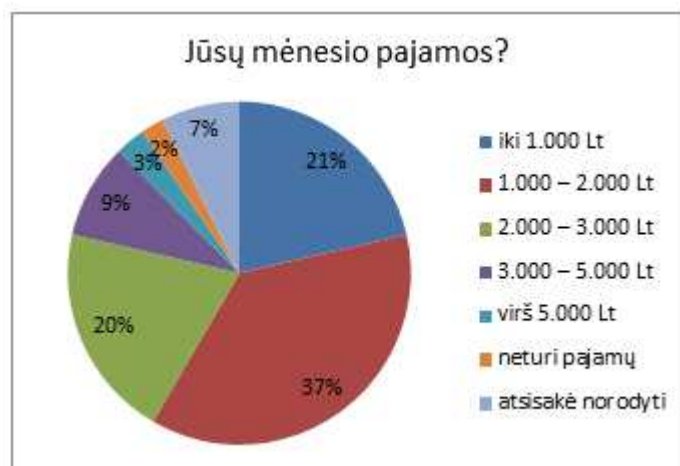
Kiti respondentus charakterizuojantys demografiniai ir socio-ekonominiai rodikliai pateikti 18 pav.

18 pav. Respondentų demografiniai ir socio-ekonominiai rodikliai
 Šaltinis: sudaryta autoriaus, remiantis apklausos duomenimis

Matyti, kad beveik pusė visų respondentų turėjo aukštąjį išsilavinimą (palyginimui, aukštojo mokslo aprėptis šalyje 2011 m. siekė 59%), o trečdalis – aukštesnįjį. 71% apklaustųjų buvo samdomi darbuotojai, 9% - turėjo nuosavą verslą. 73% respondentų buvo sukūrę šeimą, 16% - dar buvo nevedę. 68% apklaustųjų turėjo 1 arba 2 vaikus, 10% - 3 ir daugiau vaikų, o 23% - vaikų dar neturėjo.

Respondentų pasiskirstymas pagal pajamas (žr. 19 pav.) buvo artimas šalies vidurkiui: iki 1000 Lt (po mokesčių) gavo 21% apklaustųjų, 1000-2000 Lt - 37% apklaustųjų, 2000-3000 Lt - 20% apklaustųjų, o daugiau nei 3000 Lt - 21% apklaustųjų.

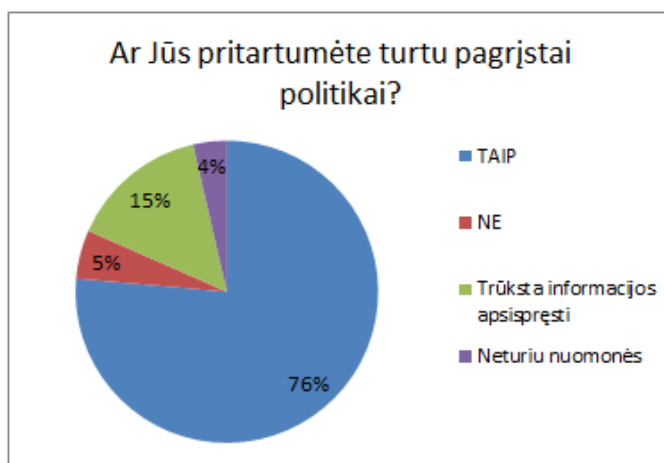

19 pav. Respondentų pasiskirstymas pagal pajamas (po mokesčių)
 Šaltinis: sudaryta autoriaus, remiantis apklausos duomenimis

Toliau šiame skyriuje yra išanalizuoti ir pristatyti respondentų atsakymai į anketos klausimus.

Remiantis apklausos duomenimis, galima teigti, kad net 76% Lietuvos gyventojų pritartų turtu pagrįstos politikos, besiremiančios vaikų taupymo sąskaitomis, įgyvendinimui⁴³ (20 pav.). Pažymėtina, jog anketoje šis klausimas buvo pateiktas pačioje pabaigoje, pirmiau esančiais klausimais siekiant išaiškinti šios politikos esminius bruožus ir tuo būdu sumažinti neapsisprendusių piliečių dalį. Matyti, kad tai pavyko: nors anketoje pristatyta politika yra nauja ir specifiška (todėl galėtų būti sunkiau suprantama ekonominio išsilavinimo neturintiems asmenims), tačiau tik 15% apklaustųjų nurodė, jog jiems trūksta informacijos apsispręsti.

⁴³ Anketoje klausimas buvo suformuluotas taip: „Ar Jūs pritartumėte aptartai naujoviškai socialinei politikai, kuri visiems Lietuvos vaikams sukurtų investicines sąskaitas, į kurias pradinį indėlį padėtų šalies Vyriausybė?“

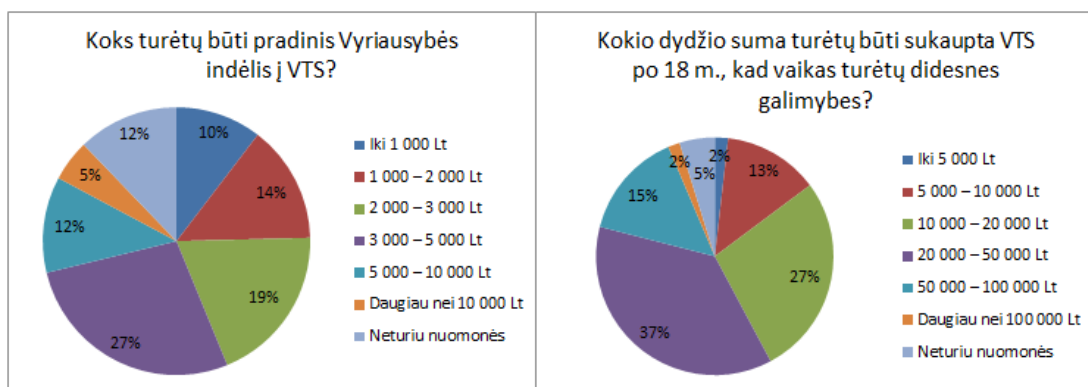

20 pav. Respondentų požiūris į turtu pagrįstą politiką

Šaltinis: sudaryta autoriaus, remiantis apklausos duomenimis

Apklausos metu buvo siekiama išsiaiškinti Lietuvos gyventojų nuomonę dėl pagrindinių turtu pagrįstos politikos parametrų, t.y. kokio dydžio turėtų būti pradinis Vyriausybės indėlis, kad tokia politika būtų patraukli, ir kokia lėšų suma turėtų būti sukaupta vaiko taupymo sąskaitoje po 18 m., kad tai jam suteiktų didesnes galimybes. Remiantis gyventojų atsakymais, galima padaryti išvadą, kad turtu pagrįstos politikos įgyvendinimui nėra būtinos ypač didelės pradinės išmokos: 27% gyventojų manymu, tokia išmoka turėtų siekti 3000-5000 Lt, 19% gyventojų nuomone - 2000-3000 Lt, o 14% gyventojų pasisakė už 1000-2000 Lt siekiančias išmokas. Taigi net 70% gyventojų nuomone, vaikų taupymo sąskaitų idėja būtų patraukli, jei pradinis indėlis siektų iki 5000 Lt (21 pav.).

Respondentų manymu, vaiko taupymo sąskaitoje, vaikui sulaukus 18 m., turėtų būti sukaupta 10 000–20 000 Lt (27%) arba 20 000-50 000 Lt (37%), kad tai jam suteiktų geresnes starto galimybes (studijuoti, pradėti savo verslą, sumokėti pradinę įmoką už būstą, jaustis nepriklausomam ir pan.).

21 pav. Respondentų nuomonė dėl pradinio Vyriausybės indėlio dydžio ir sąskaitoje sukauptų lėšų sumos po 18 m.

Šaltinis: sudaryta autoriaus, remiantis apklausos duomenimis

Turimi duomenys leidžia patikrinti hipotezę, ar gyventojų pajamų lygis lemia jų požiūrį į pradinę Vyriausybės išmoką bei sumą, kuri turėtų būti sukaupta VTS po 18 m., kad tokia politika jiems būtų patraukli. Su 99% tikimybe galima atmesti nulinę hipotezę apie sąsajos tarp pajamų lygio ir požiūrio į pradinės išmokos dydį bei tarp pajamų lygio ir požiūrio į sukaupią sumą nebuvimą⁴⁴. Nors sąsajos ir egzistuoja, jos nėra ypač stiprios: pirmu atveju *Spearman* ranginio koreliacijos koeficiento reikšmė siekia 0,18, o antruoju – 0,20⁴⁵. Įdomu pastebėti, kad nors koreliacijos koeficientų reikšmės yra žemos, tačiau abiem atvejais jos yra teigiamos, vadinasi, mažesnes pajamas gaunantys gyventojai pritarė mažesnėms pradinėms Vyriausybės išmokoms ir vaikų taupymo sąskaitas ir mažesnėms tose sąskaitose sukauptoms sumoms po 18 m.

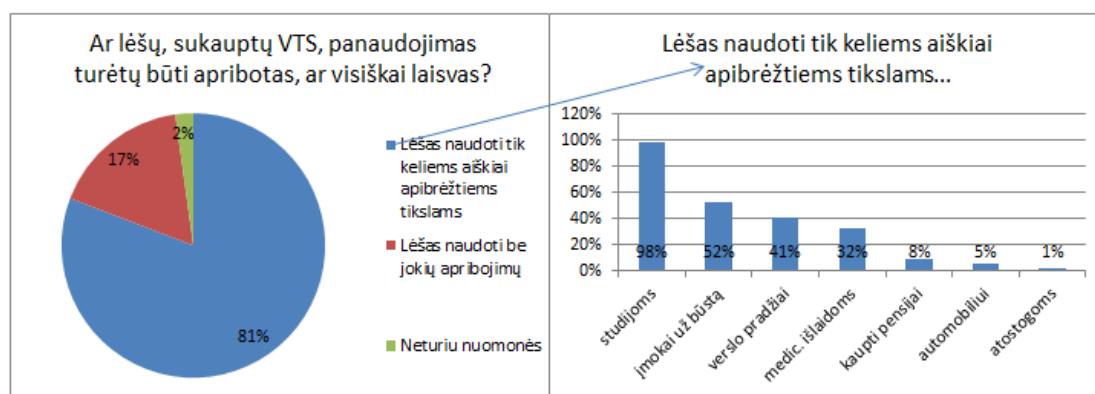
Dar vienas svarbus analizės aspektas – patikrinti, ar egzistuoja sąsaja tarp gyventojų požiūrio į pradinės Vyriausybės išmokos dydį bei sumą, kuri turėtų būti sukaupta VTS po 18 m., t.y. ar didėjantis reikalavimas pradinei išmokai taip pat didina ir būsimo kapitalo lūkesčius po 18 m. Skaičiavimai rodo, kad su 99% tikimybe galima atmesti nulinę hipotezę apie sąsajos

⁴⁴ Tikrinant sąsają tarp pajamų lygio ir požiūrio į pradinę Vyriausybės išmoką, t statistikos kritinė reikšmė prie 99% pasitikėjimo lygio yra 2,63, o apskaičiuota t statistika yra 3,70. Tikrinant sąsają tarp pajamų lygio ir požiūrio į sumą, kuri turėtų būti sukaupta VTS po 18 m., t statistikos kritinė reikšmė yra 2,63, o apskaičiuota t statistika yra 4,20.

⁴⁵ Čia ir toliau, skaičiuojant ryšio stiprumą, buvo skaičiuoti *Spearman* ranginiai (o ne *Pearson* tiesiniai) koreliacijos koeficientai, nes apklausos atsakymų duomenys yra sukaupti ranginėje, o ne intervalinėje ar santykinėje skalėje.

nebuvimą⁴⁶, o *Spearman* ranginio koreliacijos koeficiento reikšmė yra 0,40. Vadinasi, sąsaja tarp požiūrio į pradinės Vyriausybės išmokos dydį bei VTS likutį po 18 m. tikrai egzistuoja ir yra pakankamai stipri.

Absoluti dauguma apklaustųjų (81%) sutinka, kad vaiko taupymo sąskaitoje sukauptos lėšos turėtų būti naudojamos tik keliems aiškiai apibrėžtiems iš anksto nustatytiems tikslams (22 pav.). Paprašyti išvardinti (neprioritetizuojant) pagrindinius tikslus⁴⁷, 98% apklaustųjų nurodė, kad sukauptos lėšos turėtų būti panaudotos apmokėti studijoms, didelio respondentų palaikymo taip pat susilaukė įmokos už būstą, nuosavo verslo pradžia ir sveikatos priežiūros išlaidos (atitinkamai 52%, 41% ir 32%)⁴⁸.

22 pav. Respondentų nuomonė dėl lėšų, sukauptų VTS, panaudojimo
Šaltinis: sudaryta autoriaus, remiantis apklausos duomenimis

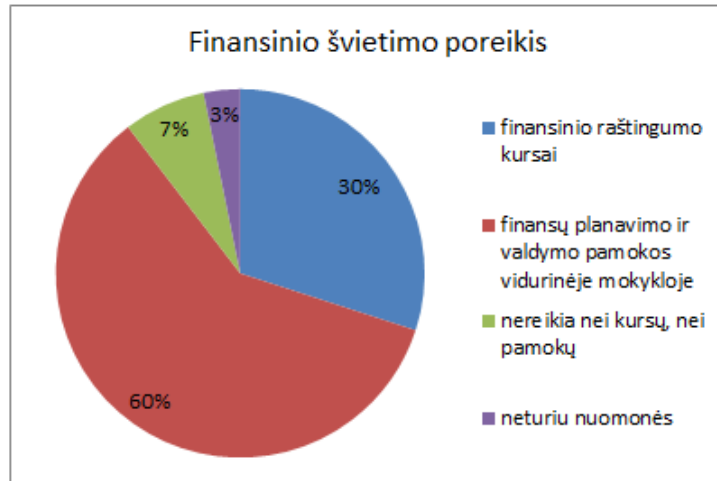
Respondentai buvo vieningi ir dėl finansinio švietimo poreikio. Į klausimą, ar įgyvendinus turtu pagrįstą politiką, vaikams būtų reikalingi finansinio raštingumo didinimo kursai arba finansų planavimo ir valdymo pamokos mokyklose, kad jie žinotų, kaip elgtis, kai sulauks 18 metų ir gaus VTS sukauptas lėšas, teigiamai atsakė 90% gyventojų (23 pav.). Didžioji jų dalis (60%) mano, kad finansinis švietimas turėtų būti organizuotas jau vidurinėse mokyklose privalomo finansų planavimo ir valdymo pamokų forma.

⁴⁶ t statistikos kritinė reikšmė prie 99% pasitikėjimo lygio yra 2,63, o apskaičiuota t statistika yra 8,98.

⁴⁷ Tikslus įvardyti galėjo tik tie respondentai, kurie į ankstesnį klausimą atsakė, jog „lėšas galima naudoti tik keliems aiškiai apibrėžtiems tikslams“

⁴⁸ Respondentai galėjo įvardyti po kelis tikslus

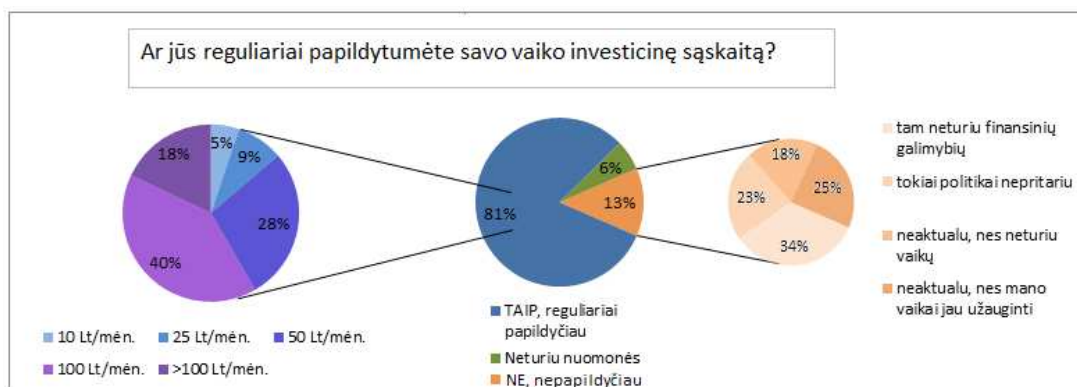
30% apklaustųjų manymu, užtektų ir ribotos apimties (pvz., 10 val. ar 20 val.) finansinio raštingumo kursų.

23 pav. Respondentų nuomonė dėl finansinio švietimo poreikio
Šaltinis: sudaryta autoriaus, remiantis apklausos duomenimis

Svarbus VTS politikos aspektas – tėvų (globėjų) dalyvavimas, papildant vaiko taupomąją sąskaitą savomis lėšomis. Reikia pastebėti, kad absoliuti dauguma Lietuvos gyventojų (81%) būtų linkę papildyti savo vaikų investicines sąskaitas, jei turtu pagrįsta politika būtų įgyvendinta (24 pav.). Tik 13% gyventojų pasisakė „prieš“. Pasisakiusieji „prieš“ nurodė tokias prieštaravimo priežastis: 34% iš prieštaraujančiųjų vaiko sąskaitai papildyti neturėtų atliekamų lėšų, 23% iš prieštaraujančiųjų tokiai politikai nepritaria⁴⁹, 18% iš prieštaraujančiųjų tokia politika neaktuali, nes jie neturi vaikų, 25% iš prieštaraujančiųjų tokia politika neaktuali, nes jų vaikai jau užauginti. Respondentų, kurie būtų linkę savo vaikų investicines sąskaitas papildyti asmeninėmis lėšomis, analizė parodė, kad daugiau kaip pusė jų (58%) kas mėnesį galėtų investuoti 100 Lt arba daugiau, 28% apklaustųjų būtų linkę investuoti 50 Lt, o likę 14% apklaustųjų vaiko sąskaitas galėtų papildyti 10-25 Lt/mėn.

⁴⁹ Pastebėtina, kad ne visų respondentų, kurie į šį klausimą atsakė „vaiko investicinės sąskaitos nepapildyčiau, nes tokia politikai nepritariu“, pozicija yra nuosekli. Net 33% iš šių respondentų į klausimą anketos pabaigoje „Ar Jūs pritartumėte aptartai naujoviškai turtu pagrįstai politikai“, atsakė teigiamai.

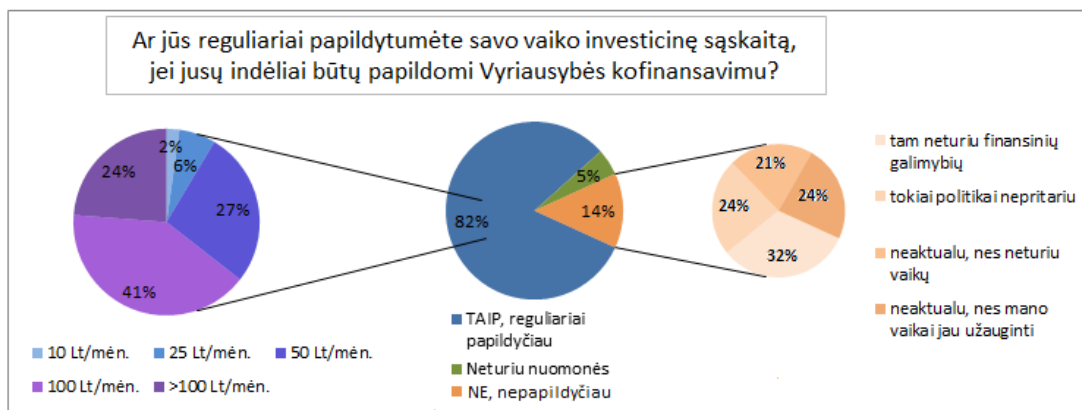

24 pav. Respondentų požiūris į VTS papildymą asmeninėmis lėšomis
 Šaltinis: sudaryta autoriaus, remiantis apklausos duomenimis

Yra svarbu žinoti, ar didesnės gyventojų pajamos yra susijusios su jų pasiryžimu į vaiko taupomąją sąskaitą investuoti daugiau lėšų. Su 99% tikimybe galima atmesti nulinę hipotezę apie sąsajos tarp pajamų lygio ir pasiryžimo į VTS investuoti daugiau lėšų nebuvimą⁵⁰. Spearman ranginio koreliacijos koeficiento reikšmė siekia 0,38, todėl galima teigti, kad didėjant gyventojų pajamoms kartu auga ir pasiryžimas į vaiko taupomąją sąskaitą investuoti vis daugiau lėšų.

Apklausa taip pat buvo siekiama nustatyti, ar pasikeistų (ir kaip pasikeistų) Lietuvos gyventojų požiūris į VTS papildymą asmeninėmis lėšomis, jei turtu pagrįsta politika numatytų asmeninių santaupų papildymą Vyriausybės lėšomis santykiu 1:1 (toliau – kofinansavimas, koinvesticijos). Žemiau pateiktame paveiksle matyti, kad esant Vyriausybės kofinansavimui, stipriai sumažėtų dalis tų gyventojų, kurie buvo linkę į VTS investuoti mažiausias sumas, t.y. 10 Lt/mėn. ir 25 Lt/mėn. (sumažėja atitinkamai 3 p.p. ir 2,2 p.p.) bei padidėtų dalis tų gyventojų, kurie buvo linkę į VTS investuoti didžiausias sumas, t.y. daugiau nei 100 Lt/mėn. (padidėja 5,8 p.p.). Taigi tikėtina, kad kitose šalyse empiriniais tyrimais patvirtintas faktas, jog valstybės kofinansavimo ribą asmenys priima kaip aiškų signalą, kokio santaupų lygio iš jų tikimasi ir ką jie turi pasiekti, patvirtintų ir Lietuvoje.

⁵⁰ t statistikos kritinė reikšmė prie 99% pasitikėjimo lygio yra 2,63, o apskaičiuota t statistika yra 7,99.

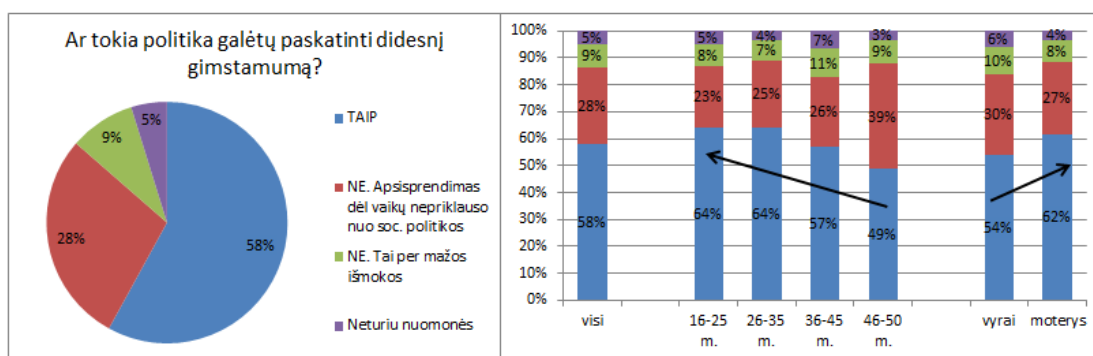
25 pav. Respondentų požiūris į VTS papildymą asmeninėmis lėšomis, esant Vyriausybės kofinansavimui

Šaltinis: sudaryta autoriaus, remiantis apklausos duomenimis

Dar vienas aktualus klausimas – ar valstybės koinvesticijos turėtų reikšmingos įtakos mažiausias pajamas gaunančiųjų – kaip atskiros visuomenės grupės - sprendimui investuoti į VTS didesnę lėšų sumą, nei tai būtų buvę be Vyriausybės koinvesticijų. Chi kvadrato testas rodo, kad mažiausias pajamas gaunančių gyventojų investicijų dydžio į VTS pasirinkimas esant valstybės koinvesticijoms ir joms nesant yra du nepriklausomi kintamieji⁵¹ (toks pat atsakymas gautas ir tiriant gyventojų, gaunančių iki 1000 Lt, ir gyventojų, gaunančių iki 2000 Lt, pasirinkimus). Vadinasi, išskirti reikšmingos Vyriausybės koinvesticijų įtakos vien tik mažiausias pajamas gaunantiems nėra galima.

Apklausos metu buvo siekiama patikrinti galimą pronatalistinį turtu pagrįstos politikos poveikį. 26 paveiksle matyti, kad didžioji dalis Lietuvos gyventojų (58%) mano, kad tokia politika paskatintų didesnę gimstamumą šalyje. 28% respondentų mano, kad apsisprendimas, kiek turėti vaikų, nepriklauso nuo jokios socialinės politikos. Įdomu pastebėti, kad pronatalistinį politikos poveikį labiau linkę vertinti jaunesnio amžiaus gyventojai ir moterys, tuo tarpu vyresnio amžiaus gyventojų ir vyrų tarpe šis polinkis mažesnis. Vis dėlto įvertinant faktą, jog būtent jaunesnių gyventojų ir moterų stratos užtikrina šalies gyventojų prieaugį, pronatalistinis turtu pagrįstos politikos poveikis galėtų būti ypač reikšmingas.

⁵¹ χ^2 kritinė reikšmė prie 95% pasitikėjimo lygio yra 341, o apskaičiuota χ^2 statistika yra 67.

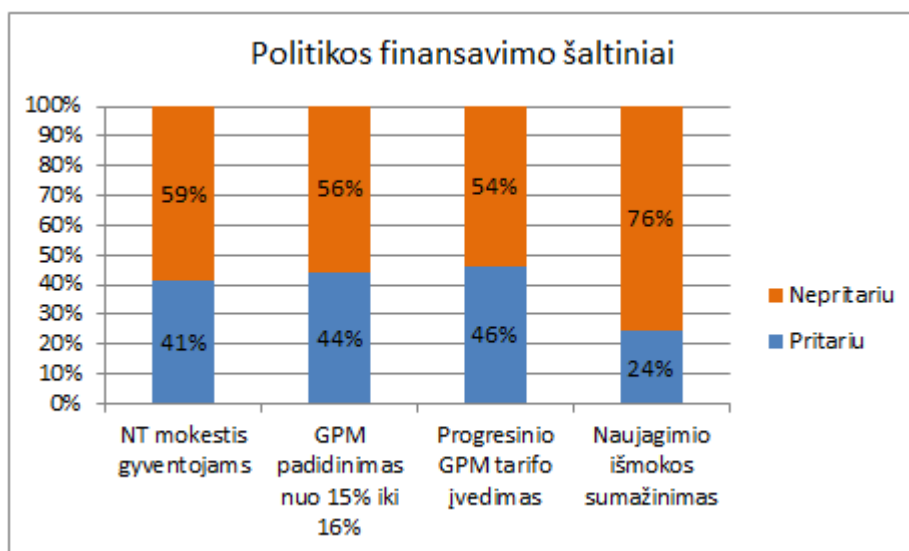
26 pav. Respondentų požiūris į VTS poveikį gimstamumo lygiui
 Šaltinis: sudaryta autoriaus, remiantis apklausos duomenimis

Apklausos pabaigoje buvo tikrinamas gyventojų požiūris į naujos politikos finansavimo šaltinius: buvo siekiama sužinoti, ar jie pritartų turto pagrįstą politiką finansuoti:

- įvedus nekilnojamojo turto mokestį, kurį mokėtų visi Lietuvos gyventojai;
- gyventojų pajamų mokestį padidinus 1 proc. punktu, t.y. nuo 15 proc. iki 16 proc.;
- papildomomis mokestinėmis pajamomis, įvedus progresinį gyventojų pajamų mokesčio tarifą;
- sumažinus dabar mokamą vienkartinę išmoką naujagimiui nuo 1 430 Lt iki 1 000 Lt.

27 paveiksle matyti, kad gyventojai nepritarė nei vienam finansavimo šaltiniui, nors nepritarimas pirmiems trimis šaltiniams nebuvo toks stiprus, kaip paskutiniajam. Iš to darytina išvada, kad pasipriešinimas naujiems mokesčiams nebūtų toks stiprus, kaip tam tikrų gaunamų išmokų sumažinimui.

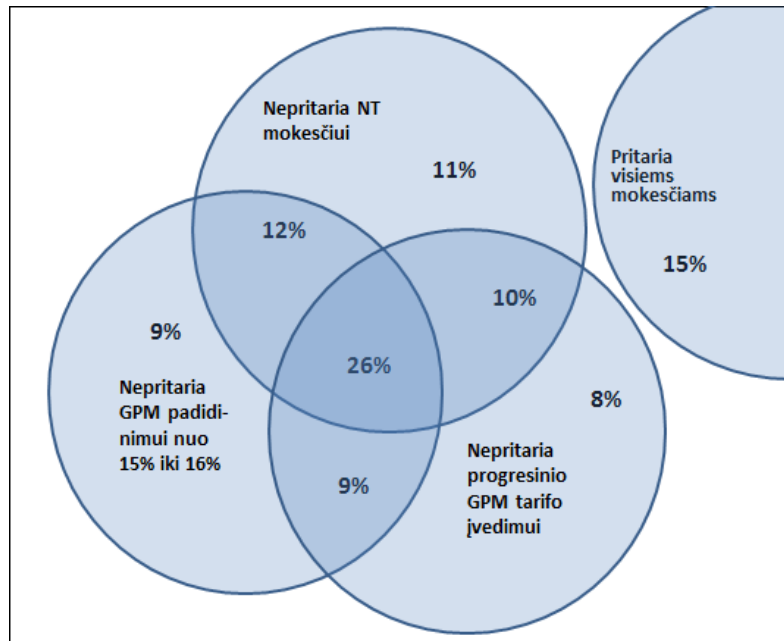
Pažymėtina, kad klausimas dėl naujagimio išmokos sumažinimo į apklausą buvo įtrauktas būtent šiuo tikslu – patikrinti gyventojų reakciją į tam tikros naudos atsisakymą šiandien, siekiant gauti daugiau rytoj. Iš tiesų šis finansavimo šaltinis netenkintų fiskalinio našumo kriterijaus, jo pajamos, kaip matyti 3.5.3. poskyryje, siektų tik apie 14 mln. Lt per metus ir patenkintų vos 10% politikos finansavimo poreikio.

27 pav. Respondentų požiūris į turtu pagrįstos politikos finansavimo šaltinius

Šaltinis: sudaryta autoriaus, remiantis apklausos duomenimis

Detaliau analizuojant nepritariamą pirmiems trims pasiūlytiems politikos finansavimo šaltiniams, matyti, kad respondentų aibė yra nevienalytė (žr. 28 pav.). Tik 26% apklaustųjų nepritarė nei vienam iš trijų pasiūlytų mokesčių, o 74% respondentų pritarė bent vienai iš pasiūlytų alternatyvų (pastebėtina, kad visoms trims alternatyvoms pritarė irgi nedaug apklaustųjų – vos 15%). Iš to darytina išvada, kad nors nei vienas pasiūlytas mokestis, atskirai paėmus, nesusilaukė didžiosios šalies gyventojų dalies palaikymo, tačiau prieštaraujančiųjų nevienalytiškumas leidžia manyti, kad kompromisas tam tikro mokesčio atžvilgiu galėtų būti pasiektas.

28 pav. Respondentų išskirstymas į aibes pagal pritarimą / nepritaringumą turtu pagrįstos politikos finansavimo šaltiniams

Šaltinis: sudaryta autoriaus, remiantis apklausos duomenimis

Apibendrinus gyventojų apklausos rezultatus, galima padaryti tokias išvadas (Laurinavičius & Galinienė, 2013):

- 1) 76% Lietuvos gyventojų pritarė turtu pagrįstos politikos, besiremiančios vaikų taupymo sąskaitomis, įgyvendinimui.
- 2) 70% gyventojų nuomone, VTS idėja būtų patraukli, jei pradinis Vyriausybės indėlis siektų ne mažiau kaip 5000 Lt.
- 3) 64% gyventojų nuomone, vaiko taupymo sąskaitoje, vaikui sulaukus 18 m., turėtų būti sukaupta 10 000-50 000 Lt, kad tai jam suteiktų geresnes starto galimybes.
- 4) Egzistuoja nestiprios sąsajos tarp pajamų lygio ir požiūrio į pradinės Vyriausybės išmokos dydį bei tarp pajamų lygio ir požiūrio į sukauptą sumą: mažesnes pajamas gaunantys gyventojai yra linkę pritariti mažesnėms pradinėms Vyriausybės išmokoms ir vaikų taupymo sąskaitas ir mažesnėms tose sąskaitose sukauptoms sumoms po 18 m. Egzistuoja vidutinio stiprumo sąsaja tarp požiūrio į pradinės Vyriausybės išmokos dydį bei VTS likutį po 18 m.

- 5) Absoliuti dauguma apklaustųjų (81%) sutinka, kad vaiko taupymo sąskaitoje sukauptos lėšos turėtų būti naudojamos tik keliems iš anksto nustatytiems tikslams: studijoms (98%), mokoms už būstą (52%), nuosavo verslo pradžiai (41%) ir sveikatos priežiūrai (32%).
- 6) Respondentai pabrėžė finansinio švietimo poreikį. Didžioji jų dalis (60%) mano, kad finansinis švietimas turėtų būti organizuotas jau vidurinėse mokyklose privalomo finansų planavimo ir valdymo pamokų forma.
- 7) Absoliuti dauguma Lietuvos gyventojų (81%) būtų linkę papildyti savo vaikų investicines sąskaitas, jei turtu pagrįsta politika būtų įgyvendinta. Daugiau kaip pusė jų (58%) kas mėnesį galėtų įnešti 100 Lt arba daugiau. Be to, nustatyta, kad didėjant gyventojų pajamoms, kartu auga ir pasiryžimas į VTS investuoti vis daugiau lėšų.
- 8) Apklausos rezultatai patvirtino, kad jei turtu pagrįsta politika numatytų asmeninių santaupų papildymą Vyriausybės lėšomis santykiu 1:1, stipriai sumažėtų dalis tų gyventojų, kurie buvo linkę į VTS investuoti mažiausias sumas, t.y. 10 Lt/mėn. ir 25 Lt/mėn., bei padidėtų dalis tų gyventojų, kurie buvo linkę į VTS investuoti didžiausias sumas, t.y. daugiau nei 100 Lt/mėn.
- 9) Didžioji dalis Lietuvos gyventojų (58%) mano, kad tokia politika paskatintų didesnę gimstamumą šalyje. Pronatalistinę politikos poveikį labiau linkę vertinti jaunesnio amžiaus gyventojai ir moterys, todėl šis poveikis galėtų būti ypač reikšmingas.
- 10) Nors nei vienas pasiūlytas turtu pagrįstos politikos finansavimo šaltinis (NT mokestis gyventojams, GPM padidėjimas nuo 15% iki 16% arba progresinio GPM tarifo įvedimas), atskirai paėmus, nesusilaukė didžiosios šalies gyventojų dalies palaikymo, tačiau prieštaraujančiųjų nevienalytiškumas (tik 26% apklaustųjų nepritarė nei vienai iš trijų pasiūlytų finansavimo alternatyvų) leidžia manyti, kad kompromisas tam tikro mokesčio atžvilgiu galėtų būti pasiektas.

3.5. Turtu pagrįstos politikos įgyvendinimo hipotetinis modelis

Atsižvelgiant į antroje darbo dalyje apžvelgtą užsienio šalių patirtį ir 3.4. skyriuje aptartus Lietuvos gyventojų apklausos rezultatus, šiame skyriuje yra formuluojamas turtu pagrįstos politikos įgyvendinimo modelis, aprašant pagrindinius jo parametrus, veiklos principus ir tikėtinus rezultatus.

3.5.1. Hipotetinio modelio parametrai

Apžvelgti užsienio autorių darbai ir praktinė šių šalių patirtis rodo, kad nemažą dalį šio darbo 3.2. ir 3.3. skyriuose aptartų mūsų šalies problemų galėtų padėti išspręsti turtu pagrįstos politikos įgyvendinimas. Remiantis mokslinėje literatūroje minimais ir praktikoje taikomais turtu pagrįstos politikos įgyvendinimo tikslais, Lietuvoje siūlomam įgyvendinti šios politikos modeliui turėtų būti keliami tokie tikslai:

A) Pagrindinis tikslas:

- pajamų ir turtinės nelygybės bei skurdo rizikos lygio sumažinimas, visiems naujiems šalies piliečiams tampant investuotojais ir kapitalo savininkais.

B) Gretutiniai tikslai:

- gyventojų finansinio išsilavinimo didinimas, tampant patiems atsakingiems už savo finansinę ateitį;
- taupymo įgūdžių formavimas ir taupymo lygio padidinimas, finansinio kapitalo kaupimas;
- gimstamumo lygio padidinimas;
- aukštojo mokslo prieinamumo padidinimas
- šalies investicijų lygio padidinimas ir prielaidos inovaciniam proveržiui.

Žemiau esančioje lentelėje kartu su minėtais tikslais yra pateikti ir jų vertinimo rodikliai:

10 lentelė. Lietuvoje siūlomam įgyvendinti turtu pagrįstos politikos modeliui keltini tikslai ir jų vertinimo rodikliai

	Tikslai	Vertinimo rodikliai
Pagrindinis	Pajamų ir turinės nelygybės bei skurdo rizikos lygio sumažinimas	Gini koeficiento, skurdo rizikos lygio pokyčiai
Gretutiniai	Gyventojų finansinio išsilavinimo didinimas	Finansų planavimo ir valdymo pamokų vidurinėje mokykloje įvertinimo vidurkis
	Taupymo įgūdžių formavimas ir taupymo lygio padidinimas, finansinio kapitalo kaupimas	VTS sukaupto kapitalo kiekis po 18 m.; tėvų santaupų dalis sukauptame kapitale
	Gimstamumo lygio padidinimas	Gimstamumo lygio pokytis
	Aukštojo mokslo prieinamumo padidinimas	Aukštojo mokslo aprėptis; Lietuvos studentų, baigusių užsienio universitetus, skaičius
	Šalies investicijų ir inovacijų lygio padidinimas	Vidaus materialinių investicijų, TUI lygio pokyčiai, suminio inovatyvumo indekso pokytis

Šaltinis: sudaryta autoriaus

Atsižvelgiant į 1.4. darbo skyriuje apžvelgtus turtu pagrįstos gerovės įgyvendinimo būdus, jų privalumus ir trūkumus, Lietuvoje siūloma pasirinkti vaikų taupymo sąskaitų variantą: šis turtu pagrįstos gerovės įgyvendinimo būdas yra artimas koncepciniam Ackermann ir Alstott Dalyvio išmokos modeliui, tačiau jį lengviau įgyvendinti praktikoje: mokėti nedideles išmokas naujagimiams (net ir su tam tikrais papildymais jiems sulaukus tam tikro amžiaus) reikalauja daug mažiau viešųjų išlaidų, nei mokėti dideles išmokas pilnamečiams. „Pigesnė“ politika visuomet lengviau įgyvendinama praktikoje. Be to, kuo ilgesnis turto kaupimo procesas, tuo didesnes sumas galima sukaupti.

Pažymėtina, kad siekiant palengvinti turtu pagrįstos politikos įgyvendinimą, pradžioje turėtų būti komunikuojama didesnio taupymo ir finansinio raštingumo žinia. Ir kitų autorių atliktos studijos, ir kitose šalyse atliktos apklausos patvirtina, kad turtu pagrįsta politika, o konkrečiau – vaikų taupymo sąskaitos – yra lengviausiai pristatomos kaip atsakas mažo namų ūkių taupymo bei menko vaikų ir suaugusiųjų finansinio raštingumo problemoms. Tokia politika turėtų būti pradėta įgyvendinti, numatant nedidelius pradinius

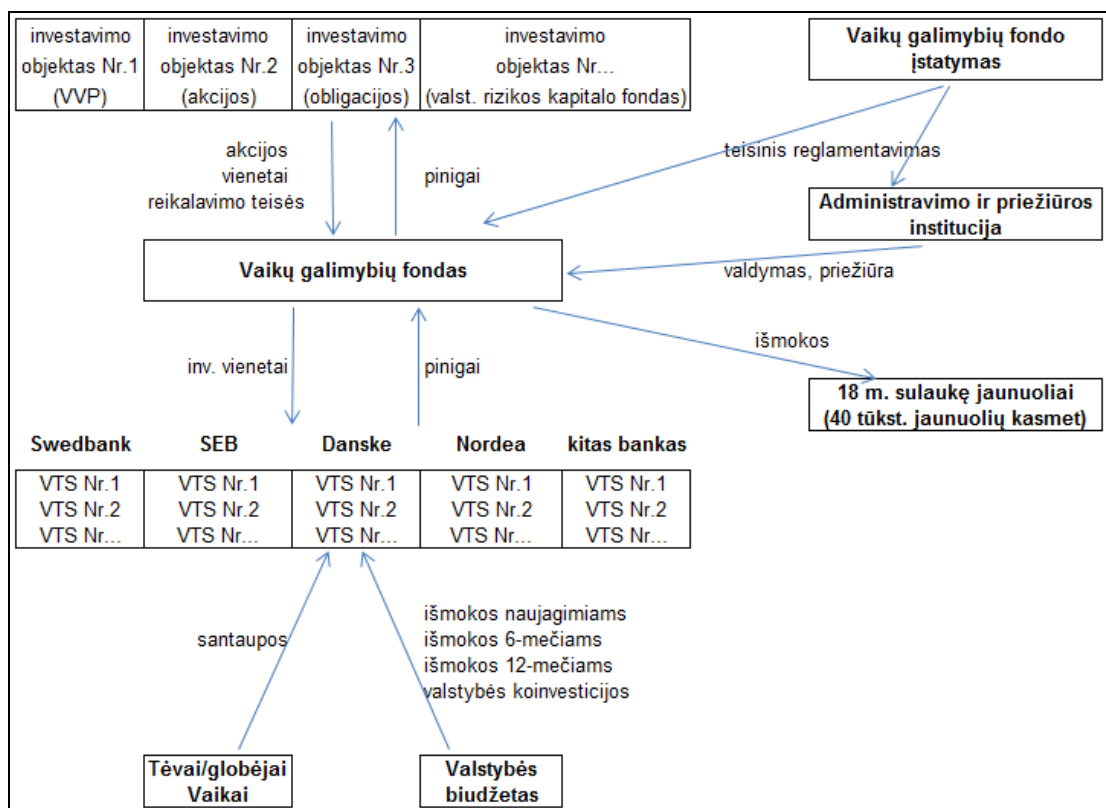
inašus į atidarytas naujagimių sąskaitas ir galimybę tėvams bei globėjams papildyti tokią sąskaitą savo santaupomis. Ilgesnėje distancijoje šios politikos šalininkai galėtų siekti padidinti pradinius depozitus, progresyvumo laipsnį ir pan. Svarbiausias iššūkis yra tokią politiką sukurti, vėlesnis politikos koregavimas ir tobulinimas – daug lengvesnis uždavinys.

Žemiau glaustai aprašyti pagrindiniai siūlomi tokios politikos įgyvendinimo parametrai.

Dalyvavimas tokioje politikoje būtų universalus, taikomas visiems šalies naujagimiams, gimusiems nuo tam tikros datos (esant galimybei, tam tikro amžiaus vaikų grupes į tokią politiką galima įtraukti retrospektyviai). Siekiant užtikrinti universalų dalyvavimą tokioje politikoje, sąskaitos visiems naujagimiams būtų atidaromos privalomai, per mėnesį laiko po gimimo.

Naujagimiams skirtos sąskaitos galėtų būti atidaromos bet kurioje kredito įstaigoje, kuri sutiktų dalyvauti šioje politikoje ir sukurti specialias šios politikos sąlygas tenkinančias investicines sąskaitas (t.y. užblokuotas lėšų išėmimas ir pan.). Šios politikos įgyvendinimui turėtų būti sukurtas specialus investicinis fondas, kurio investicinius vienetus turėtų įsigyti šios politikos dalyviai. Atsižvelgiant į pagrindinius politikos tikslus, siūlomas tokio fondo pavadinimas – Vaikų galimybių fondas (toliau - Fondas). Šio Fondo priežiūrai turėtų būti sukurta nauja valstybinė administravimo ir priežiūros institucija (savo funkcijomis panaši į Valstybinio socialinio draudimo fondo valdybą, kuri administruoja socialinio draudimo fondą).

Teisinis tokios politikos, administruojančios institucijos, steigiamo Fondo pagrindas turėtų būti įtvirtintas atskiru įstatymu (panašiu principu, kaip šiuo metu LR Valstybinio socialinio draudimo įstatymas (LRS, 1991b) įtvirtina Valstybinio socialinio draudimo fondą ir šio fondo valdybą arba LR Sveikatos draudimo įstatymas (LRS, 1996) įtvirtina Privalomojo sveikatos draudimo fondą, kurio administravimas pavestas Valstybinei ligonių kasai). Principinė turtu pagrįstos politikos įgyvendinimo ir funkcionavimo schema pateikta 29 pav.

29 pav. Principinė turtu pagrįstos politikos įgyvendinimo ir funkcionavimo schema

Šaltinis: sudaryta autoriaus

Vaikų galimybių fondas visas įplaukas gautų iš specialių vaiko taupymo sąskaitų, mainais į savo išleistus investicinius vienetus. Fonde sukauptos lėšos būtų nukreipiamos į atitinkamų investavimo objektų - akcijų, vienetų ar reikalavimo teisių - įsigijimą. Galimos Fondo lėšų investavimo kryptys plačiau aptariamoms 3.5.4. poskyryje.

Vaiko taupymo sąskaitos savo ruožtu turėtų du finansavimo šaltinius:

- išmokos iš valstybės biudžeto: pradinės išmokos naujagimiams, papildomos išmokos vaikams sulaukusiems 6 m. ir 12 m. bei *valstybės koinvesticijos* (sąvokos apibrėžimas pateiktas žemiau) vaikams, kurių tėvai ar globėjai priklauso skurdo rizikos lygiui;
- asmeninės santaupos (vaiko tėvų, globėjų ir pačių vaikų investicijos į vaikų taupymo sąskaitas).

Išmokų iš valstybės biudžeto dydį riboja valstybės galimybės finansuoti naują politiką iš vienos pusės (plačiau valstybės galimybės finansuoti tokią

politiką aptariamą 3.5.3. poskyryje) ir tokių išmokų atitikimas adekvatumo kriterijui (t.y. kad suėjus terminui, sukauptas kapitalas leistų įgyvendinti politikai iškeltus tikslus) iš kitos pusės. Atsižvelgiant į šiuos kriterijus, o taip pat į Lietuvos gyventojų apklausos rezultatus, pradinės turtu pagrįstos politikos išmokos turėtų siekti 5000 Lt (tokio dydžio išmokoms pritarė 70% atliktos gyventojų apklausos dalyvių, be to, kaip matyti 12 lentelėje, tokios išmokos patenkintų ir adekvatumo kriterijų). Vis dėlto atsižvelgiant į aukščiau paminėtą lengvesnio „pigesnės“ politikos įgyvendinimo taisyklę, siūlytina taikyti mažesnes išmokas naujagimiams bei papildomas išmokas vaikams sulaukus tam tikro amžiaus. Kaip tai matyti 30 pav., dalies išmokų atidėjimas vėlesniam laikui tokios politikos įgyvendinimą pradžioje atpigina beveik perpus. Todėl išmokos į vaikams atidarytas taupymo sąskaitas turėtų būti tokios:

- išmokos naujagimiams - 3 000 Lt. Kadangi kasmet Lietuvoje gimsta apie 35 000 vaikų, pradiniai tokios politikos įgyvendinimo kaštai siektų apie 100 mln. Lt per metus; palyginimui, ši suma atitinka apie 0,8% Valstybinio socialinio draudimo fondo valdybos biudžeto išlaidų arba 0,4% valstybės biudžeto išlaidų;
- papildoma išmoka vaikui sulaukus 6 m. – 1 000 Lt;
- papildoma išmoka vaikui sulaukus 12 m. – 1 000 Lt.

Akivaizdu, jog tokios išmokos atskiram individui yra labai artimos vienkartinei 5000 Lt dydžio išmokai, tačiau biudžeto išlaidų prasme jos būtų ekvivalenčios 5000 Lt dydžio vienkartinėms naujagimių išmokoms tik nuo 13-ųjų programos įgyvendinimo metų.

Siekiant, jog turtu pagrįsta politika atitiktų progresyvumo kriterijų, išmokos vaikams, gimusiems šeimose⁵², priklausančiose skurdo rizikos lygiui, turėtų būti du kartus didesnės, t.y. 6 000 Lt gimimo metu, 2 000 Lt sulaukus 6 m. ir 2 000 Lt sulaukus 12 m.

⁵² Pastaba: šiame mokslo darbe naudojama „šeimos“ sąvoka nebūtinai atitinka Valstybinėje šeimos politikos koncepcijoje įtvirtintą šeimos apibrėžimą, bet naudojama platesne reikšme.

Vaiko taupymo sąskaitą kas mėnesį tam tikra pinigų suma taip pat galėtų papildyti vaiko tėvai, globėjai ir patys vaikai. Siekiant paskatinti didesnę taupymo aktyvumą, siūlytina imtis tokių priemonių:

- tėvų arba globėjų lėšoms, nukreiptoms į vaiko taupymo sąskaitą, būtų galima pritaikyti gyventojų pajamų mokesčio lengvatą (reikėtų papildyti GPMĮ 21 str. (LRS, 2002a)), kuri šiai dienai yra taikoma gyvybės draudimo įmokoms. Metinė tėvų arba globėjų santaupų riba, kuriai būtų taikoma lengvata, siektų 1 200 Lt vienam vaikui (100 Lt/mėn./vaikui). Net ir su prielaida, jog visų naujagimių tėvai visuomet pasinaudotų maksimalia lengvatos suma, tokia lengvata valstybės biudžetui kainuotų apie 6 mln. Lt per metus⁵³ (realusis scenarijus – 2-3 mln. Lt/m.).
- vaiko taupymo sąskaitos investicinis uždarbis nebūtų apmokestinamas gyventojų pajamų mokesčiu (reikėtų papildyti GPMĮ 17 str. (LRS, 2002a))

Įvertinant riziką, kad turtingesni asmenys gali daugiau sutaupyti ir todėl ateityje, vaikams sulaukus pilnametystės, tokia politika galimai padidintų, o ne sumažintų socialinę nelygybę, yra tikslinga numatyti skurdo rizikos lygiui priklausančių tėvų arba globėjų lėšų, nukreiptų į vaiko taupymo sąskaitą, papildymą atitinkama išmoka iš valstybės biudžeto (toliau šiame darbe – valstybės koinvesticijos). Valstybės koinvesticijos turėtų tokius apribojimus:

- papildymo santykis būtų 1:1, t. y. vaiko tėvams ar globėjams į vaiko sąskaitą įdėjus 100 Lt, lygiai tokia pati išmoka į vaiko sąskaitą būtų pervesta iš valstybės biudžeto;
- santaupų papildymo riba siektų 300 Lt per metus (t.y. 25 Lt/mėn.) vienam vaikui. Empiriniai tyrimai yra patvirtinę, jog valstybės koinvesticijų ribą asmenys priima kaip aiškų signalą, kokio santaupų lygio iš jų tikimasi ir ką jie turi (ir mėgina!) pasiekti. Todėl tikėtina, kad 300 Lt metinė valstybės koinvesticijų riba paskatintų tokio paties dydžio asmeninių lėšų deponavimą vaiko taupymo sąskaitoje. Valstybės koinvesticijų dydis yra apribotas iki 300 Lt per metus, nes tai yra „brangus“ turtu pagrįstos politikos įgyvendinimo instrumentas: su prielaida, jog visų skurdo rizikos lygiui

⁵³ GPM netektis = 35 000 naujagimių * 1200 Lt/m. * 15% = 6,3 mln. Lt

priklausančių naujagimių tėvai visuomet pasinaudotų maksimalia valstybės koinvesticijų suma, toks instrumentas valstybės biudžetui kainuotų nuo 2 mln. Lt pirmaisiais politikos įgyvendinimo metais iki 32 mln. Lt 18-aisiais ir vėlesniais metais.

Lėšų, esančių vaiko taupymo sąskaitoje, nebūtų galima panaudoti iki vaikas sulauks 18 m. Sulaukę 18 m., vaikai (būtent vaikai, o ne jų tėvai ar globėjai!) gautų visą sukauptą sumą, kuri būtų naudotina keturiems pagrindiniams tikslams:

- 1) Studijoms Lietuvos ir užsienio aukštosiose mokyklose (pritaria 98% Lietuvos gyventojų). Kadangi nemažai daliai studentų įmokas už studijas apmoka valstybė, sukauptos lėšos taip pat galėtų būti panaudotos būsto, maitinimo kaštams dengti. Siekiant supaprastinti sukauptų lėšų panaudojimo tinkamumo kontrolę, būtų galima paskatinti šalies aukštąsias mokyklas rinkai pasiūlyti naują paslaugą – už tam tikrą kainą parduodamą švietimo paslaugų krepšelį, kurį sudarytų įmokos už studijas (tiems, kurie turi jas mokėti), bendrabučio nuoma, maitinimo talonai ir pan. VTS sukaupta kapitalo suma ne tik palengvintų studijas šalies aukštosios mokyklose, bet galėtų padrasinti daugiau jaunuolių išvykti į geriausius pasaulio universitetus. Tikėtina, jog tokia sukauptų lėšų panaudojimo kryptis ne tik prisidėtų įgyvendinant pagrindinį turtu pagrįstai politikai keliamą tikslą – sumažinti pajamų ir turtinę nelygybę bei skurdo rizikos lygį, bet ir padėtų įgyvendinti vieną iš gretutinių tikslų – aukštojo mokslo prieinamumo padidinimą (jį matuojant aukštojo mokslo aprėptimi, o taip pat Lietuvos studentų, baigusiu užsienio universitetus, skaičiumi).
- 2) Pradinei įmokai už būstą (pritaria 52% Lietuvos gyventojų). 12 lentelėje matyti, kad sukaupta kapitalo suma būtų pakankama pradiniam įnašui už vidutinį naujos statybos būstą sostinėje (vertinant tai, kad vidutinis būstas Vilniuje kainuoja apie 200 000 Lt, o Lietuvos banko 2011 m. patvirtintos “Atsakingo skolinimosi nuostatos” numato, kad klientas turi savo lėšomis padengti ne mažiau 15% būsto vertės, pradinis įnašas už būstą vidutiniškai siekia apie 30 000 Lt). Vadinasi, VTS sukaupta kapitalo suma patenkintų

adekvatumo kriterijų, t.y. leistų įgyvendinti politikai keliamus tikslus: sumažinti pajamų ir turtinę nelygybę bei skurdo rizikos lygį, formuojant savininkų visuomenę. Be to, yra nustatyta, jog gyvenamasis būstas yra būtina komponentė optimizuojant gyventojų investicinį portfelį (Laurinavičius & Bikas, 2009):

- investicijos į gyvenamąjį būstą suteikia labiau apdraustą grąžą (t.y. mažiau rizikos vienam grąžos vienetui) nei finansinės investicijos;
- nekilnojamojo turto rinkos grąžos koreliacija su grąža akcijų ir obligacijų rinkose yra silpna ir netgi neigiama, todėl nekilnojamasis turtas yra tinkamas aktyvas sėkmingai investicijų portfelio diversifikacijai;
- teigiama nekilnojamojo turto grąžos koreliacija su VKI pokyčiais leidžia tvirtinti, kad nekilnojamasis turtas suteikia neblogą infliacinį draudimą;
- nekilnojamasis turtas reikšmingai sumažina investicijų portfelio riziką, esant atitinkamam grąžos lygiui, arba padidina jo grąžą esant atitinkamam rizikos lygiui. Todėl tokia investicija bei paimta būsto paskola leidžia optimizuoti turimą investicijų rinkinį.

Siekiant išvengti galimų piktnaudžiavimo atvejų iš vienos pusės (kai būsto pardavėjui pervestas avansas yra sugražinamas pirkėjui ir išleidžiamas kitoms reikmėms tuo būdu apeinant sukaupto kapitalo panaudojimo apribojimus) bei nesėkmės atvejų iš kitos pusės (kai maža ir nepatyrusi statybų bendrovė nesugeba įvykdyti savo įsipareigojimų tuo būdu atimdama iš jaunuolio jo sukauptą kapitalą), priežiūros institucija galėtų susieti pradinės įmokos už būstą išmokėjimą su komercinių šalies bankų išduodamais būsto kreditais. Pažymėtina, kad pastarasis turtu pagrįstos politikos įgyvendinimo tikslas leistų formuotis tolygesnei būsto rinkai, gyvenamojo fondo plėtrą patikint profesionalioms nekilnojamojo turto vystymo kompanijoms, o ne įmonėms, kurios užsiima spekuliatyviniais nekilnojamojo turto projektais (Laurinavičius & Galinienė, 2011).

3) Nuosavo verslo pradžia (pritaria 41% Lietuvos gyventojų).

4) Sveikatos priežiūros paslaugoms (pritaria 32% Lietuvos gyventojų), jei jaunuolis nepagydomai serga arba turi nustatytą negalią.

Sukauptų lėšų panaudojimo tinkamumo kontrolė turėtų būti pavesta administravimo ir priežiūros institucijai.

Atsižvelgiant į tai, jog asmens poelgius su gauta išmoka, sulaukus pilnametystės, neabejotinai nulems jo socialinė klasė ir turimi turto valdymo gebėjimai (kurie yra skirtingi, nes žmonių įgūdžiai ir pomėgiai yra nulemti nelygių praeities galimybių), yra būtina numatyti finansinio švietimo programą. Tokie mokymai galėtų priartinti žemesnių socialinių klasių turto valdymo gebėjimus iki tokių, kokius turi vidurinės klasės atstovai, ir leistų suprasti, kad atidedant dalį šiandieninio vartojimo galima užsitikrinti didesnę saugumą rytoj. Įvertinant tai, kad savanoriško dalyvavimo lygis finansinio lavinimo kursuose yra žemas (žr. 2.2. skyrių), ir atsižvelgiant į apklausos metu Lietuvos gyventojų išreikštą pritarimą, privalomos finansinio švietimo programos turėtų būti įdiegtos visose šalies vidurinėse mokyklose.

Siekiant nustatyti turtu pagrįstos politikos finansavimo poreikį, poveikį valstybės biudžetui ir galimus rezultatus atskiram individui, yra atliktas hipotetinis šios politikos modeliavimas. Modeliavimui naudoti aukščiau aptarti išmokų dydžiai, o taip pat šios prielaidos:

- pradinis gimstamumo lygis: 35 000 vaikų per metus (tai paskutinių penkerių metų gimstamumo vidurkis);
- gimstamumo pokytis: +1% per metus (įvertinamas taikomos politikos teigiamas poveikis gimstamumo lygiui);
- skurdo rizikos lygis: 20% (2011 m. duomenys);
- skurdo rizikos lygio pokytis: -0,25% per metus;
- investicijų į Vaikų galimybių fondą vidutinė metinė grąža: +5% (ilgesnės nei 1000 dienų trukmės LRV obligacijų nuo 2001-01-01 iki 2012-11-30 palūkanų normų svertinis vidurkis yra 5,1%⁵⁴);
- tėvų, kurie nepriklauso skurdo rizikos lygiui, investicijos į VTS: 50 Lt/mėn. (pastebėtina, kad tokią sumą įnešti į VTS nurodė galį 86% apklausos dalyvių);

⁵⁴ Remiantis 195 emisijų duomenimis

- tėvų, kurie priklauso skurdo rizikos lygiui, investicijos į VTS: 25 Lt/mėn. (tėvai siektų visa apimtimi „įsisavinti“ valstybės koinvesticijas, kurios sudarytų 25 Lt/mėn., ir tuo būdu jų vaikų sąskaitų papildymai būtų ekvivalentūs vaikų, kurie nepriklauso skurdo rizikos lygiui, sąskaitų papildymams, t.y. 50 Lt/mėn.);
- valstybės koinvesticijos į vaikų, kurie priklauso skurdo rizikos lygiui, taupymo sąskaitą: 300 Lt per metus (25 Lt/mėn.);
- politika pradėdama įgyvendinti 2014 m. ir pirmasis jos ciklas tęsiasi iki 2032 m., kai sukauptas lėšas galėtų atsiimti pirmoji programoje dalyvaujančių jaunuolių karta.

Aptartos prielaidos yra parodytos 11 lentelėje.

11 lentelė. Turtu pagrįstos politikos įgyvendinimo modelio prielaidos⁵⁵

Gimimų skaičius per metus, vnt.	35.000	
Gimimų pokytis per metus, %	1,00%	
Skurdo rizikos lygis, %	20,00%	
Skurdo rizikos lygio pokytis per metus, %	-0,25%	
Investicijų metinė grąža, %	5,00%	
Išmokų dydžiai	Neskurstantiems	Skurstantiems
Valstybės išmoka naujagimiui	3.000	6.000
Valstybės išmoka sulaukus 6 m.	1.000	2.000
Valstybės išmoka sulaukus 12 m.	1.000	2.000
Tėvų investicijos, Lt/mėn.	50	25
Valstybės koinvesticijos, Lt/mėn.		25

Šaltinis: sudaryta autoriaus

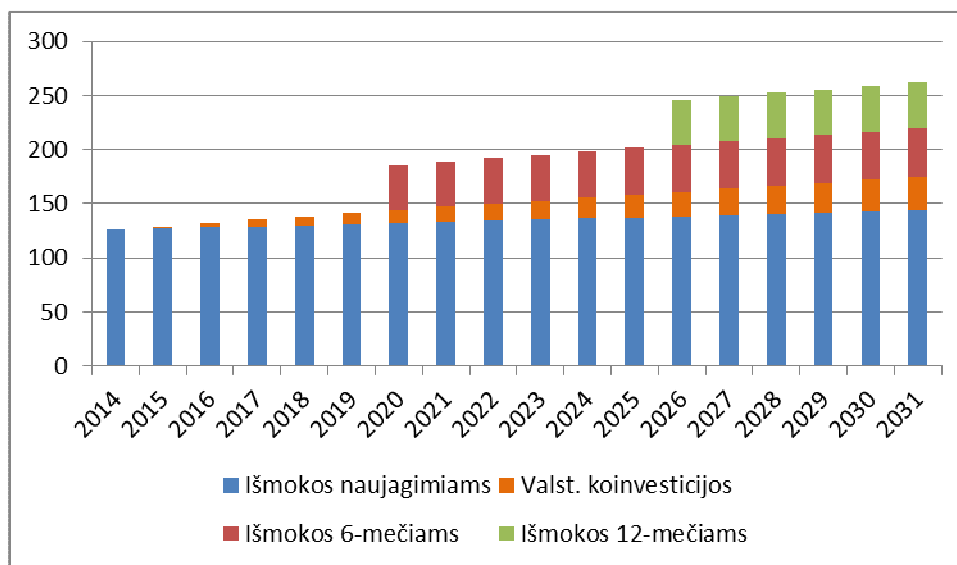
3.5.2. Hipotetinio modelio rezultatai

Fondo dalyvių skaičius nuo 35 tūkst. dalyvių pirmaisiais politikos įgyvendinimo metais išaugtų iki 686 tūkst. dalyvių paskutiniaisiais atitinkamo ciklo įgyvendinimo metais, ir tuomet nustotų sparčiai didėti, nes naujų Fondo dalyvių (naujagimių) skaičių atsvertų Fondą paliekančių jaunuolių (18-mečių)

⁵⁵ Čia ir toliau paveiksluose naudojamos sąvokos „skurstantis“ ir „neskurstantis“ atitinka tekste naudojamas sąvokas „priklausantis skurdo rizikos lygiui“ ir „nepriklausantis skurdo rizikos lygiui“

kiekis. Nežymus dalyvių skaičiaus didėjimas galėtų vykti tik dėl teigiamo gimimų skaičiaus pokyčio.

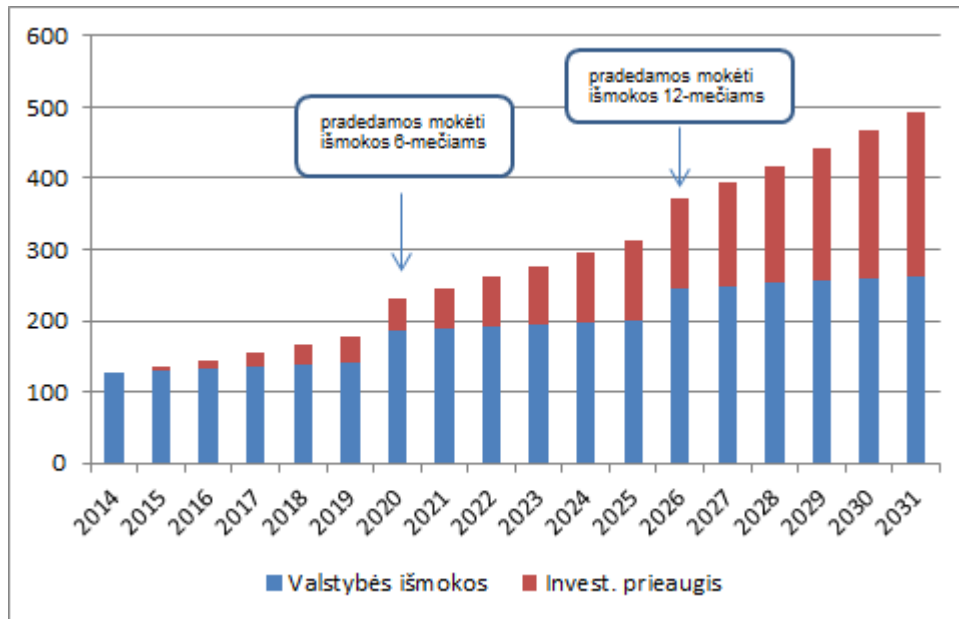
Atsižvelgiant į aukščiau aptartas prielaidas, atlikti skaičiavimai rodo, kad pradinis tokios politikos finansavimo poreikis siektų 126 mln. Lt (žr. 30 pav.) ir išaugtų iki 262 mln. Lt 2031 m. Poreikio augimą įtakotų didėjantis gimstamumas, pradedamos mokėti išmokos 6-mečiams, kiek vėliau – ir 12-mečiams, o taip pat valstybės koinvesticijos į vaikų, priklausančių skurdo rizikos lygiui, taupymo sąskaitas.

30 pav. Turtu pagrįstos politikos finansavimo poreikis 2014-2031 m., mln. Lt

Šaltinis: sudaryta autoriaus

Visos šios valstybės išmokos per atskirų individų taupymo sąskaitas patektų į Vaikų galimybių fondą. Fondo turtas kasmet augtų ir dėl investicinės grąžos (žr. 31 pav.). Nors pirmaisiais politikos įgyvendinimo metais investicinės grąžos įtaka nebūtų reikšminga, tačiau 18-aisiais (ir visais vėlesniais) Fondo funkcionavimo metais investicinė grąža sudarytų beveik 50% Fondo pajamų!

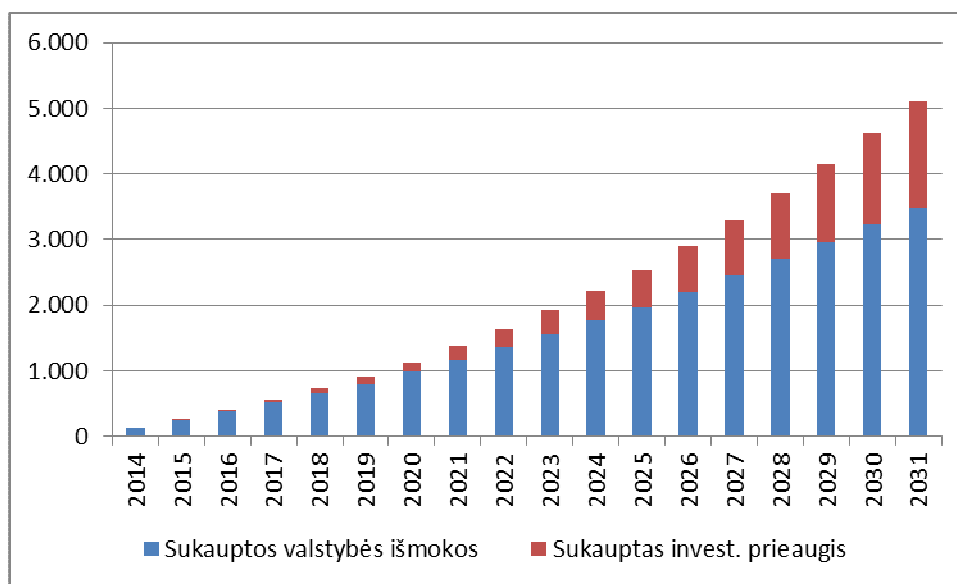

31 pav. Hipotetinio Vaikų galimybių fondo turto metiniai pokyčiai 2014-2031 m., mln. Lt

Šaltinis: sudaryta autoriaus

Tuo būdu Fondo turto vertė nuo 126 mln. Lt 2014 m. išaugtų iki 5,1 mlrd. Lt 2031 m. (žr. 32 pav.) ir tuomet nustotų didėjusi, nes į Fondą įplaukiančių valstybės išmokų ir investicinio prieaugio teikiamas turto padidėjimas būtų atsveriamas sukaupto kapitalo išmokomis Fondą paliekantiems jaunuoliams (pirmoji jaunuolių karta Fondą paliktų 2032 m.)⁵⁶. Čia sumodeliuoto scenarijaus atveju, iš Fondo išeinanti jaunuolių karta pasiimtų 461 mln. Lt.

⁵⁶ Pastaba: Fondo įplaukų-išmokų balansas būtų lygus 0, jei nebesikeistų gimstamumo ir skurdo rizikos lygiai; šiems lygiams keičiantis įplaukų-išmokų balansas nebūtų lygus 0 ir Fondo turto dydis šiek tiek svyruotų.

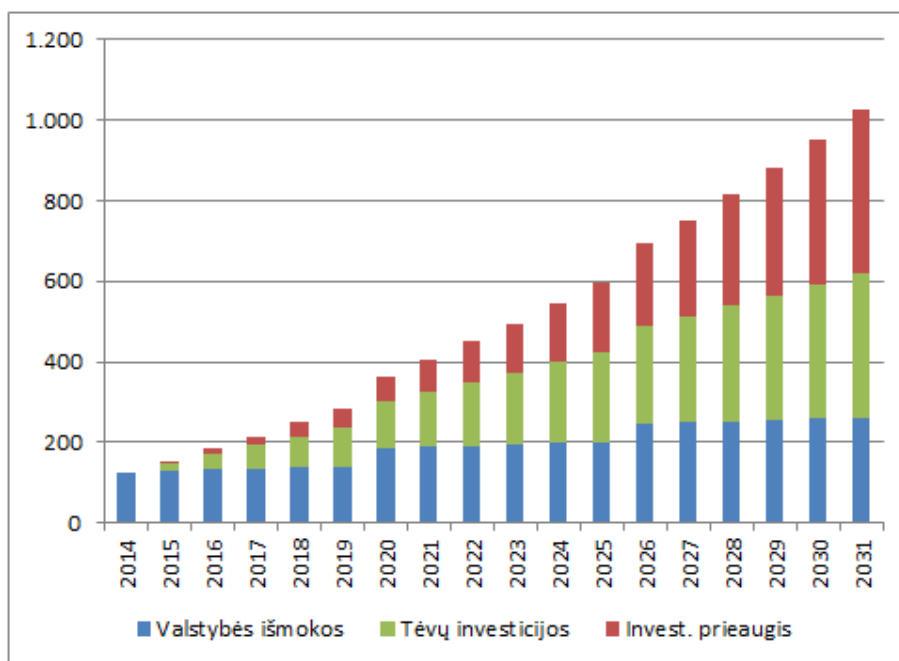
32 pav. Hipotetinio Vaikų galimybių fondo dydžio dinamika 2014-2031 m., mln. Lt

Šaltinis: sudaryta autoriaus

Matyti, jog didesniąją Fondo turto dalį - 3,5 mlrd. Lt – sudarytų iš valstybės gautos išmokos, vis dėlto net 1,6 mlrd. Lt būtų paties Fondo uždirbtos lėšos (t.y. beveik trečdalis visų Fondo išteklių).

Atkreiptinas dėmesys, kad 31 pav. ir 32 pav. yra pateikti Fondo turto pokyčiai ir jo dydis, vertinant tik valstybės biudžeto išmokas (tame tarpe ir valstybės koinvesticijas skurdo rizikos lygiui priklausantiems vaikams) bei jų investicinį prieaugį, bet nevertinant tėvų ir globėjų įdėtų lėšų ir jų investicinio prieaugio (o juk valstybės koinvesticijos nebūtų galimos be tėvų investicijų!). Vis dėlto pagrindinė šių paveikslų paskirtis – parodytų ribinį viešųjų lėšų poreikį turtu pagrįstos politikos įgyvendinimui, todėl privačių investicijų neatvaizdavimas nėra esminis trūkumas.

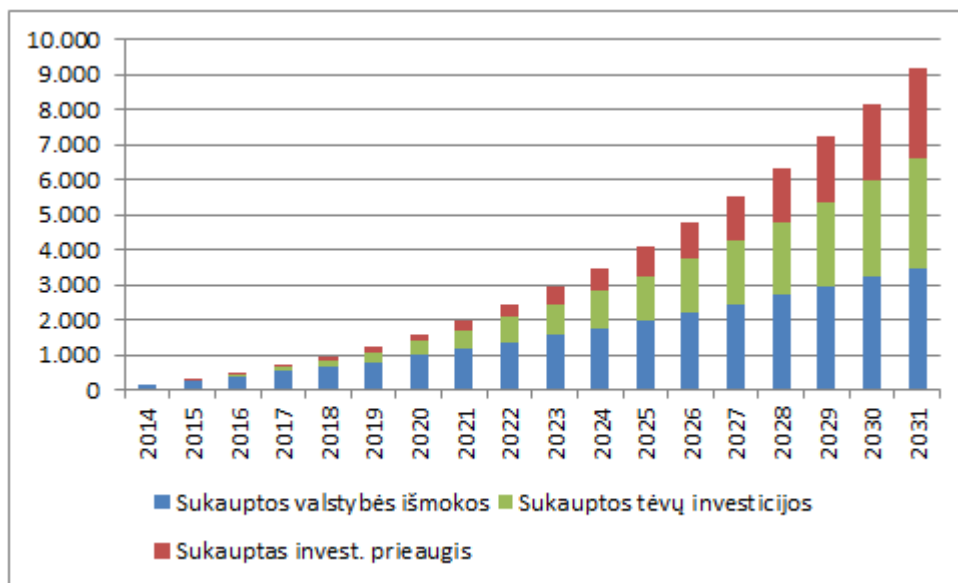
Jei tėvai atliktų prielaidose numatyto dydžio investicijas į VTS (atitinkamai 50 Lt/mėn. vienam vaikui neskurstantys tėvai ir 25 Lt/mėn. vienam vaikui skurstantys tėvai), metinės Fondo pajamos siektų 126 mln. Lt pirmaisiais metais ir išaugtų iki 1 mlrd. Lt 18-aisiais politikos įgyvendinimo metais (tame tarpe valstybės investicijos sudarytų tik 25% srauto, tėvų investicijos – 35% srauto, o investicinis prieaugis – net 40% srauto) (33 pav.).

33 pav. Hipotetinio Vaikų galimybių fondo turto metiniai pokyčiai 2014-2031 m., mln. Lt, esant tėvų investicijoms

Šaltinis: sudaryta autoriaus

Tuo būdu Fondo turto vertė nuo 126 mln. Lt 2014 m. išaugtų iki 9,2 mlrd. Lt 2031 m. (žr. 34 pav.). ir tuomet nebesikeistų (nesikeičiant kitoms prielaidoms). Matyti, kad savo apimtimi Vaikų galimybių fondas galėtų būti artimas šiandien veikiančiam Valstybinio socialinio draudimo fondui, kurio dydis siekia apie 11 mlrd. Lt (LR socialinės..., 2012). Čia sumodeliuoto scenarijaus atveju, iš Fondo išeinanti jaunuolių karta pasiimtų 955 mln. Lt. Fondo turta sudarytų trys apylygės dalys: sukauptos valstybės investicijos - 3,5 mlrd. Lt, sukauptos tėvų investicijos - 3,1 mlrd. Lt ir sukauptas investicinis prieaugis - 2,6 mlrd. Lt. Detalesni skaičiavimai pateikti 2 priede.

34 pav. Hipotetinio Vaikų galimybių fondo dydžio dinamika 2014-2031 m., mln. Lt, esant tėvų investicijoms

Šaltinis: sudaryta autoriaus

Apžvelgus Vaikų galimybių fondo hipotetinę būklę ir jo finansavimo poreikį, yra svarbu išanalizuoti, koks yra tikėtinas tokios politikos rezultatas atskiro individo lygmenyje. 12 lentelėje yra pateikti tikėtini per 18 metų sukaupto kapitalo dydžiai:

- vaiko, kuris gimė ir augo skurdo rizikos lygiui nepriklausančioje šeimoje ir kurio tėvai nepapildė sąskaitos asmeninėmis lėšomis, sąskaitoje po 18 m. būtų sukaupta per 10 tūkst. Lt, iš kurių pusę sumos sudarytų iš valstybės gautos išmokos, o kitą pusę – investicinis prieaugis;
- vaiko, kuris gimė ir augo skurdo rizikos lygiui priklausančioje šeimoje ir kurio tėvai nepapildė sąskaitos asmeninėmis lėšomis, sąskaitoje po 18 m. būtų sukaupta per 20 tūkst. Lt, t.y. du kartus daugiau, nes toks vaikas būtų gavęs du kartus didesnes išmokas iš valstybės;
- vaiko, kuris gimė ir augo skurdo rizikos lygiui nepriklausančioje šeimoje ir kurio tėvai papildė sąskaitą asmeninėmis lėšomis (50 Lt/mėn. arba 600 Lt/m., žr. prielaidas), sąskaitoje po 18 m. būtų sukaupta per 27 tūkst. Lt, o valstybės išmokos tame tarpe tesudarytų mažiau nei 20%;
- vaiko, kuris gimė ir augo skurdo rizikos lygiui priklausančioje šeimoje ir kurio tėvai papildė sąskaitą asmeninėmis lėšomis (25 Lt/mėn. arba

300 Lt/m., žr. prielaidas), sąskaitoje po 18 m. būtų sukaupta per 37 tūkst. Lt, o valstybės išmokos tame tarpe sudarytų apie 40%.

12 lentelė. Hipotetinio Vaikų galimybių fondo dalyvio sukaupto kapitalo dydžiai po 18 m., Lt

	Neskurstantis		Skurstantis	
	Nepapildant asmen. lėšomis	Papildant asmen. lėšomis	Nepapildant asmen. lėšomis	Papildant asmen. lėšomis
Valstybės išmoka	5.000	5.000	10.000	10.000
Valstybės koinvesticijos	0	0	0	5.400
Tėvų investicijos	0	10.800	0	5.400
Invest. prieaugis	5.356	11.435	10.712	16.791
Sąskaitos likutis po 18 m.	10.356	27.235	20.712	37.591

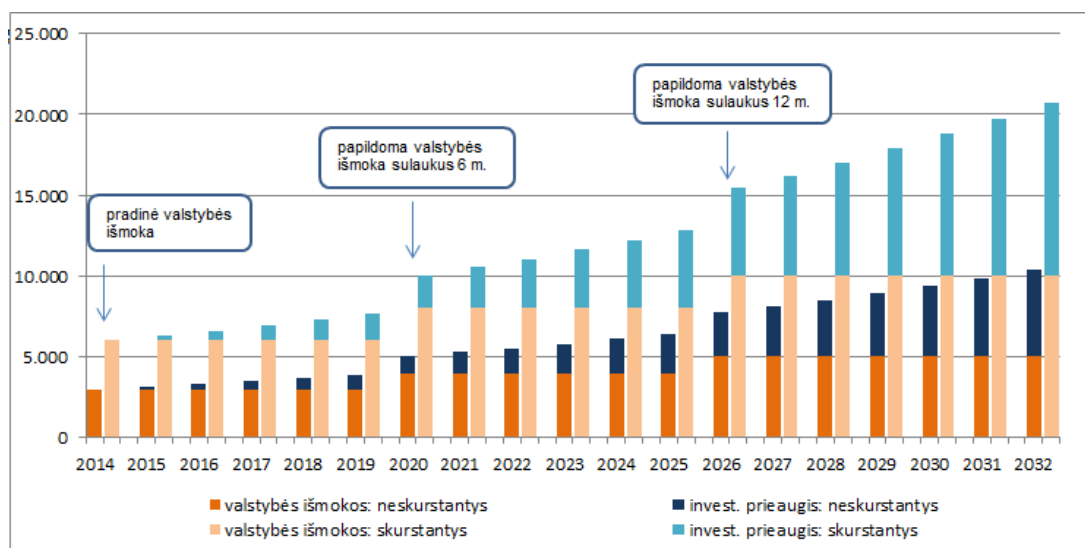
Šaltinis: sudaryta autoriaus

Matyti, kad dėl ilgos tokios politikos trukmės bet kurio scenarijaus atveju investicinis prieaugis sudarytų 42%-52% viso sukaupto kapitalo!

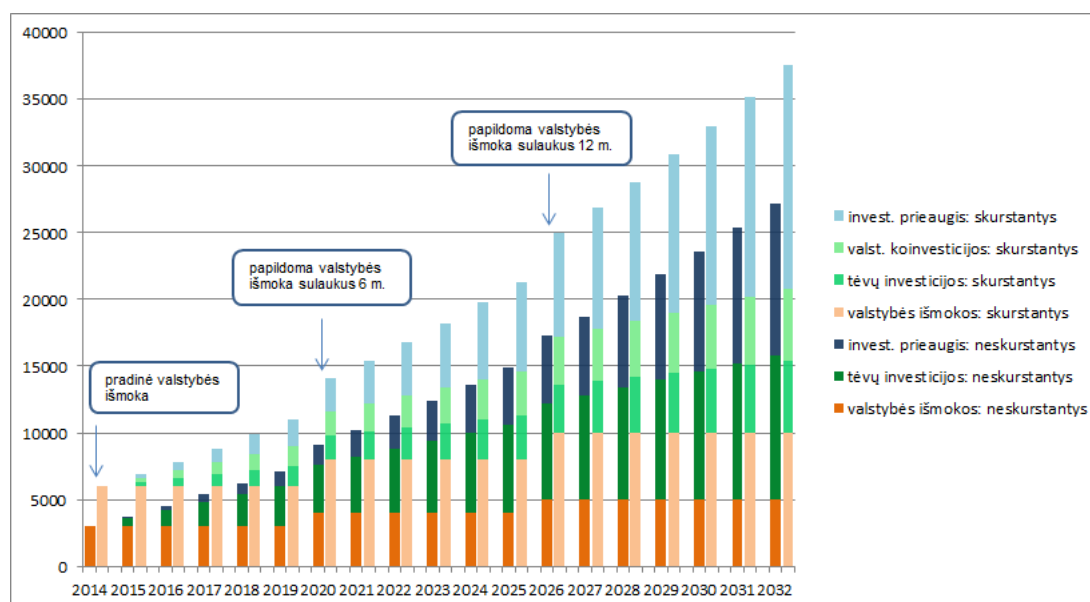
Pastebėtina, kad pateikti tikėtini per 18 metų sukaupto kapitalo dydžiai atitiktų adekvatumo kriterijų, t.y. Lietuvos gyventojų nuomone, toks kapitalas leistų įgyvendinti turtu pagrįstai politikai iškeltus tikslus (64% atliktos apklausos dalyvių teigė, jog VTS turėtų būti sukaupta 10 000-50 000 Lt, kad tai jaunuoliams suteiktų geresnes starto galimybes - studijuoti, pradėti savo verslą, sumokėti pradinę įmoką už būstą, jaustis nepriklausomam ir pan.).

Be to, tikėtina, jog įgyvendinus turtu pagrįstą politiką, realizuotąsi antrasis ir ketvirtasis iš 12 lentelėje pavaizduotų scenarijų. Visų pirma, tą patvirtina gyventojų apklausos duomenys. 81% apklaustų gyventojų būtų linkę papildyti savo vaikų investicines sąskaitas, jei turtu pagrįsta politika būtų įgyvendinta. Be to, kaip jau buvo minėta, sąskaitų papildymą būtų galima paskatinti atitinkamomis GPM įstatymo pataisomis. Ir galiausiai, vargingiausiai gyvenančių asmenų taupymą galėtų paskatinti valstybės koinvesticijos (apklausos rezultatai parodė, jog jei asmeninėms santaupoms būtų taikoma valstybės koinvesticijų paskata, tai stipriai sumažėtų dalis tų gyventojų, kurie buvo linkę į VTS investuoti mažiausias sumas, bei padidėtų dalis tų gyventojų, kurie buvo linkę į VTS investuoti didžiausias sumas).

Žemiau pateiktuose paveiksluose yra parodytas kapitalo kaupimo procesas nuo pirmųjų iki paskutiniųjų turtu pagrįstos politikos atitinkamo ciklo įgyvendinimo metų, kai į vaiko sąskaitą nėra investuojamos (35 pav.) arba yra investuojamos (36 pav.) asmeninės lėšos. Detalesni skaičiavimai pateikti 3 priede.

35 pav. Vaikų galimybių fondo dalyvio investicinės sąskaitos likučio dinamika (kai nėra investuojamos asmeninės lėšos) 2014-2032 m., Lt
Šaltinis: sudaryta autoriaus

36 pav. Vaikų galimybių fondo dalyvio investicinės sąskaitos likučio dinamika (kai yra investuojamos asmeninės lėšos) 2014-2032 m., Lt
Šaltinis: sudaryta autoriaus

Norint įvertinti aukščiau pateiktų prielaidų poveikio stiprumą turtu pagrįstos politikos rezultatams, buvo atlikta jautrumo analizė. Pirmiausia įvertintas prielaidų pasikeitimo poveikis politikos finansavimo poreikiui. Žemiau pateiktame paveiksle matyti, kaip keistųsi politikos finansavimo poreikis pirmaisiais ir paskutiniais politikos įgyvendinimo metais bei visu 18 metų laikotarpiu, šalyje keičiantis skurdo ir gimstamumo lygiui. Bazinis scenarijus pažymėtas žalia spalva (37 pav.). Matyti, jog augantis gimstamumas ir didėjantis skurdo lygis didina finansavimo poreikį (dėl pronatalistinio ir progresyvinio politikos pobūdžio). Vis dėlto net ir “kraštinio” scenarijaus realizavimasis finansavimo poreikį visu 18 metų laikotarpiu padidintų tik 24%.

Finansavimo poreikis iš valstybės biudžeto 1-ais ir 18-ais metais, mln. Lt					
		Skurdo rizikos lygio pokytis per metus, %			
		-0,50%	-0,25%	0,00%	0,25%
Gimimų pokytis per metus, %	0%	126-216	126-231	126-246	126-261
	1%	126-245	126-262	126-279	126-296
	2%	126-280	126-298	126-317	126-336
	3%	126-319	126-340	126-361	126-382

Finansavimo poreikis iš valstybės biudžeto per 18 metų, mln. Lt					
		Skurdo rizikos lygio pokytis per metus, %			
		-0,50%	-0,25%	0,00%	0,25%
Gimimų pokytis per metus, %	0%	3.132	3.239	3.345	3.452
	1%	3.370	3.486	3.602	3.717
	2%	3.633	3.759	3.884	4.010
	3%	3.924	4.060	4.197	4.334

37 pav. Politikos finansavimo poreikis pirmaisiais ir paskutiniais politikos įgyvendinimo metais bei visu 18 metų laikotarpiu, keičiantis skurdo ir gimstamumo lygiui, mln. Lt

Šaltinis: sudaryta autoriaus

Atkreiptinas dėmesys, kad aukščiau aptartos prielaidos yra sunkiai reguliuojamos, todėl šiame modelyje jas būtų galima vadinti „išoriniais veiksniais“. Tokiu atveju, „vidiniais veiksniais“ būtų galima pavadinti daug lengviau reguliuojamus valstybės išmokų dydžius ir tvarką. Pažymėtina, kad šių veiksnių įtaka finansavimo poreikiui yra esminė. 38 pav. yra parodyta, kaip

keistūsi politikos finansavimo poreikis pirmaisiais ir paskutiniais politikos įgyvendinimo metais bei visu 18 metų laikotarpiu, didinant arba mažinant pradinę naujagimio išmoką⁵⁷ bei keičiant išmokų dydžių skurdo rizikos lygiui priklausantiems ir nepriklausantiems naujagimiams santykį. Bazinis scenarijus pažymėtas žalia spalva. Matyti, jog siekiant pasinaudoti lengvesnio „pigesnės“ politikos įgyvendinimo praktikoje taisykle, būtų paprasčiausia pareguliuoti pradinės bei papildomų išmokų dydį iki politikams ir visuomenei priimtino lygio.

Finansavimo poreikis iš valstybės biudžeto 1-ais ir 18-ais metais, mln. Lt				
		Išmokų dydžių skurstantiesiems ir neskurstantiems santykis		
		1,25	1,50	2,00
Išmokų dydžiai, tūkst. Lt	1t + 1t + 1t	37-152	39-157	42-166
	2t + 1t + 1t	74-195	77-202	84-214
	3t + 1t + 1t	110-239	116-246	126-262
	4t + 1t + 1t	147-282	154-291	168-310

Finansavimo poreikis iš valstybės biudžeto per 18 metų, mln. Lt				
		Išmokų dydžių skurstantiesiems ir neskurstantiems santykis		
		1,25	1,50	2,00
Išmokų dydžiai, tūkst. Lt	1t + 1t + 1t	1.693	1.752	1.868
	2t + 1t + 1t	2.410	2.499	2.677
	3t + 1t + 1t	3.128	3.247	3.486
	4t + 1t + 1t	3.845	3.995	4.295

38 pav. Politikos finansavimo poreikis pirmaisiais ir paskutiniais politikos įgyvendinimo metais bei visu 18 metų laikotarpiu, keičiantis valstybės išmokų dydžiui ir tvarkai, mln. Lt

Šaltinis: sudaryta autoriaus

Kita svarbi jautrumo analizės dalis - prielaidų pasikeitimo poveikis Fondo dalyvio sąskaitos likučiui po 18 m. (t.y. jo sukauptam kapitalui). Žemiau esantis paveikslas parodo, koks būtų Fondo dalyvio sukauptas

⁵⁷ Paveiksle pavaizduota santrumpa „3t + 1t + 1t“ reiškia, jog pradinė naujagimio išmoka yra 3000 Lt, papildoma išmoka vaikui sulaukus 6 m. – 1000 Lt, ir papildoma išmoka vaikui sulaukus 12 m. – 1000 Lt.

kapitalas, keičiantis valstybės išmokų dydžiui, metinei investicijų grąžai, tėvų investicijų ir valstybės koinvesticijų lygiui (39 pav.). Bazinis scenarijus pažymėtas žalia spalva. Matyti, jog dėl ilgos politikos trukmės investicijų grąžos norma stipriai įtakoja galutinį vaiko taupymo sąskaitos likutį. Vis dėlto pažymėtina, jog baziniam scenarijui pasirinkta 5% investicijų grąžos lygio prielaida yra pakankamai tvirta, nes ilgesnių nei 1000 dienų trukmės Lietuvos Respublikos Vyriausybės obligacijų nuo 2001 m. pradžios iki 2012 m. lapkričio 30 d. palūkanų normų svartinis vidurkis buvo 5,1%. Taigi net ir pasirinkęs pasyvią investicijų politiką – investuoti į savo šalies skolos vertybinius popierius – Vaikų galimybių fondas galėtų uždirbti 5%. Vis dėlto, pasirinkus kitokią investavimo politiką (kuri siūloma šio darbo 3.5.4. poskyryje), uždarbis galėtų būti gerokai didesnis (pvz., jei metinė investicijų grąža siektų 8% – o tiek vidutiniškai uždirbdavo JAV akcijų rinka 1990 - 2010 m. laikotarpiu – vaiko sąskaitoje, papildomoje numatyto dydžio tėvų investicijomis, būtų sukaupta ne 27 / 38 tūkst. Lt, bet 39 / 55 tūkst. Lt).

Pirmosios dvi paveikslo lentelės parodo, kiek kapitalo sukaupę vaikai iš neskurstančių ir skurstančių šeimų, keičiantis valstybės išmokų dydžiui ir metinei investicijų grąžai. Lentelė kairėje parodo sukaupą kapitalą tų vaikų, kurių tėvai papildomai neinvestuotų, o lentelė dešinėje – tų vaikų, kurių tėvai investuotų tiek, kiek yra numatyta pagrindinėse prielaidose.

Atkreiptinas dėmesys, kad aukščiau aptartos prielaidos, žvelgiant iš atskiro individo pozicijų, yra sunkiai reguliuojamos, todėl šiame modelyje jas būtų galima vadinti „išoriniais veiksniais“. Tokiu atveju, „vidiniais veiksniais“ būtų galima pavadinti daug lengviau reguliuojamą asmeninių santaupų lygį. Dvi žemiau esančios lentelės parodo, kiek kapitalo sukaupę vaikai iš neskurstančių ir skurstančių šeimų, keičiantis tėvų investicijų lygiui ir metinei investicijų grąžai. Matyti, jog dėl ilgos politikos trukmės ir sudėtinių palūkanų taisyklės net ir nežymus tėvų taupymo lygio padidėjimas ženkliai padidintų vaiko sąskaitos likutį: pvz., jeigu tam tikro vaiko tėvai kas mėnesį į jo sąskaitą atidėtų 100 Lt, sulaukęs pilnametystės jų vaikas savo sąskaitoje turėtų ne 27 tūkst. Lt, bet 44 tūkst. Lt (kitoms prielaidoms nesikeičiant).

Sąskaitos likutis neskurstantiems / skurstantiems po 18 metų (papildomai neinvestuojant), tūkst. Lt					
		Investicijų metinė graža, %			
		4,00%	5,00%	6,00%	7,00%
Išmokų dydžiai, tūkst. Lt	1t + 1t + 1t	5t / 10t	6t / 11t	6t / 13t	7t / 14t
	2t + 1t + 1t	7t / 14t	8t / 16t	9t / 18t	11t / 21t
	3t + 1t + 1t	9t / 18t	10t / 21t	12t / 24t	14t / 28t
	4t + 1t + 1t	11t / 22t	13t / 25t	15t / 30t	17t / 35t

Sąskaitos likutis neskurstantiems / skurstantiems po 18 metų (papildomai investuojant), tūkst. Lt					
		Investicijų metinė graža, %			
		4,00%	5,00%	6,00%	7,00%
Išmokų dydžiai, tūkst. Lt	1t + 1t + 1t	20t / 25t	22t / 28t	25t / 31t	28t / 35t
	2t + 1t + 1t	22t / 29t	25t / 33t	28t / 37t	31t / 41t
	3t + 1t + 1t	24t / 33t	27t / 38t	31t / 43t	34t / 48t
	4t + 1t + 1t	26t / 37t	30t / 42t	33t / 48t	38t / 55t

Sąskaitos likutis neskurstantiems / skurstantiems po 18 metų (valstybės koinvesticijų riba 300 Lt/m.), tūkst. Lt					
		Investicijų metinė graža, %			
		4,00%	5,00%	6,00%	7,00%
Tėvų investicijos, Lt/mėn.*	0	9t / 33t	10t / 38t	12t / 43t	14t / 48t
	25	17t / 33t	19t / 38t	21t / 43t	24t / 48t
	50	24t / 33t	27t / 38t	31t / 43t	34t / 48t
	75	32t / 33t	36t / 38t	40t / 43t	44t / 48t
	100	40t / 33t	44t / 38t	49t / 43t	55t / 48t

Sąskaitos likutis neskurstantiems / skurstantiems po 18 metų (valstybės koinvesticijų riba 600 Lt/m.), tūkst. Lt					
		Investicijų metinė graža, %			
		4,00%	5,00%	6,00%	7,00%
Tėvų investicijos, Lt/mėn.*	0	9t / 49t	10t / 54t	12t / 61t	14t / 69t
	25	17t / 49t	19t / 54t	21t / 61t	24t / 69t
	50	24t / 49t	27t / 54t	31t / 61t	34t / 69t
	75	32t / 49t	36t / 54t	40t / 61t	44t / 69t
	100	40t / 49t	44t / 54t	49t / 61t	55t / 69t

* modeliuojamos skurdo rizikos lygti nepriklausančių tėvų investicijos.
Daroma prielaida, kad skurdo rizikos lygti priklausančių tėvų investicijos visuomet yra lygios valstybės koinvesticijų ribai

39 pav. Fondo dalyvio sukauptas kapitalas, keičiantis valstybės išmokų dydžiui, metinei investicijų gražai, tėvų investicijų ir valstybės koinvesticijų lygiui, tūkst. Lt

Šaltinis: sudaryta autoriaus

Apibendrinant šiame skyriuje pristatytus hipotetinio modelio rezultatus, galima teigti, kad:

- pradinis politikos finansavimo poreikis siektų 126 mln. Lt ir išaugtų iki 262 mln. Lt po 18 metų;
- jei tėvai atliktų prielaidose numatyto dydžio investicijas į VTS (o tą patvirtina atlikta gyventojų apklausa), metinės Fondo pajamos išaugtų nuo 126 mln. Lt pirmaisiais metais iki 1 mlrd. Lt 18-aisiais politikos įgyvendinimo metais (tame tarpe valstybės investicijos sudarytų tik 25% Fondo pajamų srauto, tėvų investicijos – 35% srauto, o investicinis prieaugis – net 40% srauto);
- Fondo aktyvų vertė (be tėvų investicijų) nuo 126 mln. Lt 2014 m. išaugtų iki 5,1 mlrd. Lt 2031 m., iš kurių 1,6 mlrd. Lt būtų paties Fondo uždirbtos lėšos (t.y. beveik trečdalis visų Fondo išteklių). Fondo turto vertė (su tėvų investicijomis) nuo 126 mln. Lt 2014 m. išaugtų iki 9,2 mlrd. Lt 2031 m., iš kurių sukauptos valstybės investicijos sudarytų 3,5 mlrd. Lt, sukauptos tėvų investicijos - 3,1 mlrd. Lt, o sukauptas investicinis prieaugis - 2,6 mlrd. Lt;

- jautrumo analizė rodo, kad augantis gimstamumas ir didėjantis skurdo lygis didina valstybinio finansavimo poreikį (dėl pronatalistinio ir progresyvinio politikos pobūdžio). Pradinių išmokų dydžio ir tvarkos įtaka valstybės finansavimo poreikiui yra esminė, todėl siekiant pasinaudoti lengvesnio „pigesnės“ politikos įgyvendinimo taisykle, galima pareguliuoti pradinės bei papildomų išmokų dydį iki politikams ir visuomenei priimtino lygio;
- Vaikų galimybių fondo dalyvio sukauptas kapitalas priklausytų nuo investicijų gražos ir nuo to, ar ir kiek jo tėvai investavo ir galėtų siekti 10-37 tūkst. Lt (dėl ilgos politikos trukmės investicinis prieaugis sudarytų 42%-52% viso sukaupto kapitalo). Toks sukaupto kapitalo kiekis atitiktų adekvatumo kriterijų, t.y. Lietuvos gyventojų nuomone, jis leistų įgyvendinti turtu pagrįstai politikai išskeltus tikslus;
- pažymėtina, kad minėti sukaupto kapitalo dydžiai būtų užtikrinti pasirinkus pasyvią investavimo politiką – investicijas į Vyriausybės vertybinius popierius. Pasirinkus kitokią investavimo politiką (kuri siūloma šio darbo 3.5.4. skyriuje), graža (o atitinkamai ir VTS sukauptas kapitalo kiekis) galėtų būti gerokai didesnė.

3.5.3. Politikos finansavimo šaltinių paieška

Kaip jau buvo minėta, tam tikrų naujų išmokų iš valstybės biudžeto dydį veikia valstybės galimybės finansuoti naują politiką iš vienos pusės ir tokių išmokų atitikimas adekvatumo kriterijui iš kitos pusės. Akivaizdu, kad šie du faktoriai veikia priešingomis kryptimis – valstybės galimybės yra ribotos, tačiau siekiant patenkinti adekvatumo kriterijų ir padidinti Fondo išmokas jaunuoliams ateityje, reikia padidinti asignavimus šiai politikai šiandien.

Galima pagrįstai teigti, jog suformuotas hipotetinis politikos modelis tenkintų adekvatumo kriterijų (tai įrodo atlikta gyventojų apklausa), tačiau kokios yra valstybės galimybės finansuoti tokią politiką? Teigtina, kad čia valstybė turi tris alternatyvas:

- dalies dabartinių biudžeto išlaidų sumažinimas, siekiant priiimti naujus įsipareigojimus (siektina sumažinti ar visai atsisakyti panašaus tikslo siekiančių asignavimų šiandieniniame biudžete),
- naujų mokesčių įvedimas (siektina įvesti naujus vien tik šią politiką finansuosiančius mokesčius),
- esamų mokesčių padidinimas (siektina padidinti jau egzistuojančių mokesčių tarifus, padidėjusias mokestines įplaukas nukreipiant naujos politikos finansavimui).

Toliau šiame skyriuje bus įvertintas paminėtų alternatyvų įgyvendinimo realistiškumas, jų privalumai ir trūkumai.

Siekiant įvertinti dalies dabartinių biudžeto išlaidų sumažinimo galimybę, tikslu surasti išteklių naujos politikos finansavimui, yra tikslinga glaustai apžvelgti šiandieninę Lietuvos socialinės apsaugos sistemą ir jos teikiamas išmokas šalies gyventojams.

Šalies socialinės apsaugos sistemą sudaro dvi pagrindinės dalys: socialinis draudimas ir socialinė parama. Taip pat veikia specialiųjų socialinių išmokų struktūra (13 lentelė).

Svarbiausią socialinės apsaugos sistemos dalį sudaro socialinis draudimas. Juo privalomai draudžiami beveik visi ekonomiškai aktyvūs gyventojai. Socialinio draudimo teisės atsiranda dėl mokamų įmokų, todėl ši sistema dar vadinama įmokų ir išmokų sistema. Socialinės paramos teisės pripažįstamos visiems šalies gyventojams, tačiau priešingai negu socialinio draudimo teisės, jos suteikiamos nepriklausomai nuo įmokų mokėjimo toms gyventojų grupėms, kurios yra reikalingos tokios paramos. Paramos schemas yra finansuojamos valstybės lėšomis, todėl prieš teikiant socialinę paramą potencialiam jos gavėjui, pirmiausia yra patikrinamos jo gaunamos pajamos.

13 lentelė. Socialinės apsaugos sistema Lietuvoje

Socialinis draudimas	Socialinė parama		Specialiosios išmokos
	Piniginė socialinė parama	Socialinės paslaugos	
1. Pensijų draudimas	1. Šalpos išmokos	1. Bendrosios	1. Prezidento valstybinė renta
1.1. senatvės	1.1. šalpos pensijos	1.1. informavimo, konsultavimo	2. I ir II laipsnio valstybinės pensijos
1.2. netekto darbingumo	1.2. slaugos ir pagalbos (priežiūros) išlaidų tikslinės kompensacijos	1.2. tarpininkavimo ir atstovavimo	3. Nukentėjusių asmenų pensijos
1.3. našlių ir našlaičių	1.3. šalpos našlaičių pensijos	1.3. sociokultūrinės paslaugos	4. Pareigūnų ir karių pensijos
2. Ligos ir motinystės draudimas	1.4. šalpos kompensacijos	1.4. transporto organizavimo	5. Teisėjų pensijos
2.1. ligos	2. Išmokos šeimoms, auginančioms vaikus	1.5. maitinimo organizavimo	6. Mokslininkų pensijos
2.2. motinystės	2.1. vienkartinė išmoka vaikui	1.6. aprūpinimo būtiniaisiais drabužiais ir avalyne ir kt.	7. Artistų renta
2.3. tėvystės	2.2. vienkartinė išmoka nėščiai moteriai	1.7. pagalbos pinigai	
2.4. motinystės (tėvystės)	2.3. išmoka vaikui	2. Specialiosios	
3. Sveikatos draudimas	2.4. globos (rūpybos) išmoka	2.1. socialinė priežiūra	
4. Nedarbo draudimas	2.5. vienkartinė išmoka įsikurti	2.1.1. pagalba į namus	
5. Nelaimingų atsitikimų ir profesinių ligų draudimas	3. Piniginė socialinė parama nepasiturintiems gyventojams	2.1.2. socialinių įgūdžių ugdymas ir palaikymas	
	3.1. socialinė pašalpa	2.1.3. laikinas apnakvindinimas	
	3.2. šildymo išlaidų ir išlaidų vandeniui kompensacijos	2.2. socialinė globa	
	4. Parama nepriklausomybės gynėjams bei jų šeimoms	2.2.1. dienos	
	5. Socialinė parama mokiniams	2.2.2. trumpalaikė	
	6. Laidojimo pašalpa	2.2.3. ilgalaikė	

Šaltinis: sudaryta autoriaus, remiantis LR teisės aktais (LRS, 1991a, 1991b, 1993, 1994a, 1994b, 1994c, 2003, 2004, 2006a, 2006b, 2006c)

Atsižvelgiant į užsienio šalių patirtį, galima teigti, jog turtu pagrįsta politika nesiekia pakeisti šiandieninės pajamų užtikrinimo politikos, kuri yra pagrindinis gerovės valstybės ramstis. Turtu pagrįsta politika pripažįsta, jog pajamos palaiko vartojimą, o turtas gali paskatinti finansinę laisvę bei pakilimą iš skurdo. Todėl dalies socialinio draudimo išmokų atsisakymas ar sumažinimas nėra pagrindinis siūlomos turtu pagrįstos politikos tikslas. Taigi siekiant surasti išteklių naujos politikos finansavimui, yra tikslinga peržvelgti piniginės socialinės paramos išmokas – būtent ši sritis turtu pagrįstos gerovės koncepcijos šalininkų dažnai yra įvardijama kaip „tradicinė“ pajamų užtikrinimo (ar rėmimo) politika, kurią reikėtų reformuoti.

Svarbiausios piniginės socialinės paramos išlaidų grupės Lietuvos socialinės apsaugos sistemoje yra tokios:

- 1) **Vienkartinė išmoka vaikui:** kiekvienam gimusiam vaikui skiriama 11 bazinių socialinių išmokų dydžio (1430 Lt) vienkartinė išmoka;

- 2) **Išmoka vaikui:** vaikui, kuriam globa nustatyta šeimoje, nuo gimimo dienos iki 2 metų yra skiriama ir mokama 0,75 bazinės socialinės išmokos dydžio (97,5 Lt) išmoka per mėnesį, ir nuo 2 iki 7 metų yra skiriama ir mokama 0,4 bazinės socialinės išmokos dydžio (52 Lt) išmoka per mėnesį, jeigu vidutinės bendrai gyvenančių asmenų pajamos vienam asmeniui per mėnesį yra mažesnės negu 1,5 valstybės remiamų pajamų dydžio (525 Lt). Tokia pati išmoka (52 Lt) yra mokama ir vaikams nuo 7 iki 18 metų, jeigu asmenys augina tris ar daugiau vaikų;
- 3) **Globos (rūpybos) išmoka:** kiekvienam vaikui, globojamam šeimoje, šeimynoje ar vaikų globos institucijoje, jo globos (rūpybos) laikotarpiu kas mėnesį mokama 4 bazinių socialinių išmokų dydžio (520 Lt) globos (rūpybos) išmoka;
- 4) **Socialinė pašalpa:** socialinės pašalpos dydis sudaro 100% skirtumo tarp valstybės remiamų pajamų vienam gyvenančiam asmeniui (350 Lt) ir vidutinių vieno gyvenančio asmens pajamų per mėnesį;
- 5) **Šildymo išlaidų ir išlaidų vandeniui kompensacijos:** tai būsto šildymo išlaidų kompensacijos socialiai remtiniems asmenims (šilumą tiekiant centralizuotai ir kt. energijos ir kuro rūšimis), taip pat geriamojo vandens bei karšto vandens išlaidų kompensacijos;
- 6) **Socialinė parama mokiniams:** socialiai remtinių mokinių nemokamas maitinimas bei aprūpinimas mokinio reikmenimis.

14 lentelėje matyti piniginės socialinės paramos išmokos 2005-2011 m. laikotarpiu pagal pagrindines išlaidų grupes⁵⁸. Galima pastebėti, kad piniginės socialinės paramos išmokos nuo 0,5 mlrd. Lt 2005 m. išaugo iki 1 mlrd. Lt 2011 m. Iš esmės pasikeitė ir jų struktūra: jei 2008-2009 m. pusę šių išlaidų sudarė išmokos vaikui, tai 2010-2011 m. didesnę jų dalį sudarė socialinės pašalpos.

⁵⁸ Išlaidų grupių numeracija atitinka numeraciją 13 lentelėje.

14 lentelė. Piniginės socialinės paramos išmokos 2005-2011 m., mln. Lt

	2005 m.	2006 m.	2007 m.	2008 m.	2009 m.	2010 m.	2011 m.
2.1. vienkartinė išmoka vaikui	29	30	31	36	47	49	47
2.3. išmoka vaikui	261	255	286	482	469	127	93
2.4. globos (rūpybos) išmoka	62	63	70	68	68	69	69
3.1. socialinė pašalpa	53	44	52	79	191	511	612
3.2. šildymo išlaidų ir išlaidų vandeniui kompensacijos	31	30	34	46	79	117	139
5. Socialinė parama mokiniams	63	69	64	108	118	114	114
IŠ VISO	498	491	537	819	973	986	1.074

Šaltinis: sudaryta autoriaus, remiantis LR Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos duomenimis (LR socialinės..., 2012)

Matyti, jog 2008-2009 m. išmokos vaikui sudarė arti 0,5 mlrd. Lt (t.y. 5 kartus daugiau nei 2011 m.), nes pagal tuo metu galiojusią LR Išmokų vaikams įstatymo redakciją tokias išmokas gaudavo visi Lietuvos vaikai, nepriklausomai nuo jų tėvų (globėjų) pajamų lygio. T.y. šios išmokos buvo universalios ir siekė 97,5 Lt per mėnesį vaikams iki 3 m. ir 52 Lt – vaikams nuo 3 m. iki 18 m.⁵⁹ (šeimoje, auginančioje tris ar daugiau vaikų, šios išmokos buvo didesnės, žr. 40 pav.). Matyti, kad savo forma tuometės išmokos vaikui buvo gan artimos šiame darbe analizuojamai turtu pagrįstai politikai, tačiau šių priemonių turinys yra visiškai skirtingas: tuometės išmokos vaikui yra klasikinis vartotojiškos pajamų rėmimo politikos pavyzdys, tuo tarpu turtu pagrįsta politika skatina atsisakyti dalies vartojimo šiandien su tikslu įgyti finansinę laisvę rytoj.

Išmokos LTL/mėn., kai šeimoje 1-2 vaikai					
Amžius	2008-08-01 / 2009-02-28	2009-03-01 / 2010-12-31	2011-01-01 / 2011-12-31	Amžius	nuo 2012-01-01
0-3	97,5	97,5	97,5	0-2	97,5; su sąlyga**
4-18	52	52; su sąlyga*	neskiriama	3-7	52; su sąlyga**

Išmokos LTL/mėn., kai šeimoje 3 ir > vaikų					
Amžius	2008-08-01 / 2009-02-28	2009-03-01 / 2010-12-31	2011-01-01 / 2011-12-31	Amžius	nuo 2012-01-01
0-3	143	143	143	0-2	97,5; su sąlyga**
4-18	97,5	97,5	97,5	3-18	52; su sąlyga**

* jei vidutinės pajamos vienam šeimos nariui per mėnesį yra mažesnės nei 1050 Lt
 ** jei vidutinės pajamos vienam šeimos nariui per mėnesį yra mažesnės nei 525 Lt

40 pav. Išmokos vaikui, numatytos LR Išmokų vaikams įstatyme 2008-2012 m.

Šaltinis: sudaryta autoriaus, remiantis LR Išmokų vaikams įstatymo duomenimis (LRS, 1994a)

⁵⁹ Tačiau nuo 2009-03-01 įsigaliojęs įstatymo pakeitimas numatė, jog išmokos vaikams nuo 3 m. iki 18 m. bus mokamos, jei vidutinės pajamos vienam šeimos nariui per mėnesį yra mažesnės nei 1050 Lt.

Stiprus išlaidų socialinėms pašalpoms padidėjimas 2010-2011 m. sietinas su gilia šalies ūkio krize 2009 m.

Pažymėtina tai, jog tik vienkartinės išmokos vaikui šiuo metu tenkina universalumo kriterijų, tuo tarpu visos kitos išmokos yra atrankinės (skirtos skurdžiau gyvenantiems asmenims ar jų vaikams). Todėl siekiant surasti išteklių turtu pagrįstos politikos finansavimui, būtų galima svarstyti tik vienkartinių išmokų vaikui sumažinimą. Pronatalistinis turtu pagrįstos politikos pobūdis turėtų atsverti galimą neigiamą šių išmokų sumažinimo poveikį gimstamumo lygiui.

Vis dėlto net ir stipriai sumažintos vienkartinės išmokos vaikams menkai prisidėtų prie naujos politikos finansavimo: pvz., nuo 1430 Lt iki 1000 Lt sumažintos išmokos leistų sutaupyti vos 14 mln. Lt, tuo tarpu vien pirmaisiais metais turtu pagrįstos politikos finansavimo poreikis siektų apie 126 mln. Lt (žr. 30 pav.). Be to, atlikta apklausa parodė, kad iš visų pasiūlytų turtu pagrįstos politikos finansavimo šaltinių būtent vienkartinės naujagimio išmokos sumažinimas susilauktų didžiausio gyventojų nepritarimo (remiantis apklausos rezultatais, galima teigti, kad pasipriešinimas naujiems mokesčiams nebūtų toks stiprus, kaip tam tikrų gaunamų išmokų sumažinimui).

Aptariant kitas dvi galimybes finansuoti turtu pagrįstą politiką, t.y. naujų mokesčių įvedimą arba esamų mokesčių padidinimą, siūlytina analizuoti tokias alternatyvas:

- GPM tarifo padidinimas 1 proc. punktu (nuo 15 proc. iki 16 proc.);
- progresinio gyventojų pajamų mokesčio tarifo įvedimas;
- nekilnojamojo turto mokesčio, kurį mokėtų visi Lietuvos gyventojai, įvedimas.

Pirmoji alternatyva būtų naši fiskaline prasme: tarifo padidinimas 1 proc. punktu, kitoms aplinkybėms nesikeičiant (t.y. neatsižvelgiant į „Laffero kreivės“ dėsnį dėl mokesčių vengimo didėjant mokesčių tarifams), į biudžetą papildomai pritrauktų apie 280 mln. Lt pajamų (priminsime, kad pradinis turtu pagrįstos politikos finansavimo poreikis siektų 126 mln. Lt ir išaugtų iki 262

mln. Lt 2031 m). Teisiškai tai galėtų būti įforminta pakeičiant LR savivaldybių biudžeto pajamų nustatymo metodikos įstatymą (LRS, 1997), jame numatant, jog naujai įvestas gyventojų pajamų mokesčio procentinis punktas yra skiriamas valstybės biudžetui, o jo paskirtis – turtu pagrįstos politikos finansavimas. Taigi akivaizdūs šios alternatyvos privalumai – fiskalinis našumas, paprastas administravimas, maža vengimo tikimybė. Pagrindinis trūkumas – politinės valios stoka padidinti mokestį, kuris ne kartą buvo sumažintas.

Antrosios alternatyvos našumą fiskaline prasme įvertinti sunkiau, nes tai priklausytų nuo konkrečių mokesčio tarifų bei pajamų lygių, kuriems jie būtų taikomi. Šios alternatyvos trūkumas tas, kad būtų sunku nustatyti, kiek konkrečiai pajamų pritraukė progresinio tarifo įvedimas ir kokia lėšų dalis tuomet galėtų būti skirta naujos politikos finansavimui. Pagrindinis privalumas tas, jog progresiniai mokesčiai žymi didesnio socialinio teisingumo idėją, taigi savo tikslais yra kiek artimi turtu pagrįstos politikos siekiams.

Trečioji alternatyva - nekilnojamojo turto (toliau - NT) mokesčio, kurį mokėtų visi Lietuvos gyventojai, įvedimas – yra dažniausiai turtu pagrįstos gerovės koncepcijos šalininkų minimas šios politikos finansavimo šaltinis. Reikia pažymėti, kad šiuo metu Lietuvoje vis dar nėra universalus fiziniams asmenims nuosavybės teise priklausančio nekilnojamojo turto mokesčio. Nors 2012-01-01 įsigaliojo nekilnojamojo turto mokesčio įstatymo pakeitimo įstatymas (LRS, 2005), kuris numatė fiziniams asmenims nuosavybės teise priklausančio turto vertės, viršijančios 1 mln. Lt, apmokestinimą 1% tarifu, vis dėlto tai yra ribotos apimties mokestis, kuris apmokestino apie 1600 asmenų (šeimų), o tikėtinos jo pajamos – vos 17 mln. Lt.

Universalus nekilnojamojo turto mokesčio fiziniams asmenims įvedimas turėtų tenkinti tokias sąlygas:

- išplėsti nekilnojamojo turto mokesčio bazę gyventojams, numatant, jog mokesčio objektu yra visas, t.y. ne tik komercinės paskirties ar komercinėje veikloje naudojamas, gyventojų nekilnojamasis turtas;

- mokesčių mokėtų tik labiau pasiturintys (t.y. daugiau ar santykinai brangesnį nekilnojamojį turtą turintys) gyventojai (t.y. mokesčio progresyvumas);
- skirtingose savivaldybėse esančių NT kainų skirtumų įvertinimas;
- maksimalus paskatų ir galimybių dirbtinai “persidalinti” turtą apribojimas;
- institucijų galimybės užtikrinti efektyvų administravimą ir kontrolę.

Siekiant užtikrinti, kad mokesčių mokėtų tik labiau pasiturintys gyventojai, paprastai yra suteikiamos tam tikros mokesčio lengvatos pagrindiniam gyventojui ar šeimos būstui. Galima išskirti tokius lengvatų tipus:

- visiškas pagrindinio gyvenamojo būsto atleidimas nuo mokesčio;
- tam tikro gyvenamojo būsto ploto neapmokestinimas;
- tam tikros gyvenamojo būsto vertės neapmokestinimas;
- mokesčio tarifo ar mokėtinos sumos mažinimas gyvenamajam būstui.

2010 m. LR finansų ministerija parengė NT mokesčio bazės praplėtimo gaires, kuriose numatė apmokestinti visą gyventojams priklausantį turtą 0,3 - 1% tarifu: pirmajam gyvenamajam būstui, kurio mokesstinė vertė viršytų neapmokestinamąjį dydį ar plotas viršytų neapmokestinamąjį plotą, buvo pasiūlyta nustatyti minimalų 0,3% mokesčio tarifą, o visam kitam turtui – 1,0% tarifą. Taip pat buvo įvertintos kelios alternatyvos dėl mokesčio lengvatų (LR Finansų..., 2010). Glausta šių alternatyvų santrauka ir tikėtinos tokio mokesčio pajamos pateiktos 15 lentelėje.

15 lentelė. LR finansų ministerijos pasiūlytos universalus nekilnojamojo turto mokesčio lengvatos

Nr.	Pasiūlymo turinys	Tikėtinos pajamos
1	Vienam gyvenamajam būstui taikyti neapmokestinamąją vertę, artimą brangiausioje atitinkamos savivaldybės zonoje esančio buto vidutinei vertei	~ 73 mln. Lt
2	Vienam gyvenamajam būstui taikyti neapmokestinamąją vertę, artimą brangiausioje atitinkamos savivaldybės zonoje esančio gyvenamojo namo vidutinei vertei, numatant galimybę savivaldybių taryboms šią sumą tam tikra dalimi sumažinti	~ 55 mln. Lt
3	Vienam gyvenamajam būstui taikyti neapmokestinamąją vertę, priklausančią nuo būstui taikomo neapmokestinamojo ploto, apskaičiuojamo pagal gyvenamąją vietą jame deklaravusiųjų asmenų skaičių	~ 50,5 mln. Lt
4	Vienam gyvenamajam būstui taikyti neapmokestinamąjį plotą, priklausančią nuo deklaravusiųjų gyvenamąją vietą skaičiaus	~ 50,5 mln. Lt
5	Visiškai neapmokestinti vieno asmens (šeimos) gyvenamojo būsto	~ 40 mln. Lt

Šaltinis: sudaryta autoriaus pagal LR Finansų..., 2010

Matyti, jog pirmi du pasiūlymai numato tam tikros gyvenamojo būsto vertės neapmokestinimą, trečiasis ir ketvirtasis pasiūlymai numato tam tikros vertės / ploto neapmokestinimą, atsižvelgiant į būsto gyventojų skaičių, o penktasis pasiūlymas numato visišką pagrindinio gyvenamojo būsto atleidimą nuo mokesčio. Pastebėtina, jog pajamų iš NT mokesčio prognozės paremtos 2010 m. nekilnojamojo turto masinio vertinimo rezultatais. Galima išskirti tokius aptartų NT mokesčio lengvatų privalumus ir trūkumus (16 lentelė):

16 lentelė. NT mokesčio lengvatų privalumai ir trūkumai

		Pasiūlymo Nr.				
		1	2	3	4	5
Privalumai	Skirtingoms savivaldybėms būtų taikomas skirtingas dydis, įvertinant būsto verčių lygių skirtumus	TAIP	TAIP	TAIP		
	Lengvai administruojamas	TAIP	TAIP			TAIP
	Ribotos paskatos piktnaudžiauti "persidalinant" turta	TAIP	TAIP			
	Maksimalus savarankiškumas savivaldai formuoti mokesčio politiką		TAIP			
	Neapmokestinamasis dydis būtų individualus kiekvieno būsto atžvilgiu, atsižvelgiant į ten gyvenančiųjų skaičių			TAIP	TAIP	
	Didžiai visuomenės daliai lengvai suvokiamas lengvatos taikymo mechanizmas					TAIP
	Mokesčio bazės išplėtimas palieštų minimalų asmenų ratą					TAIP
Trūkumai	Galima socialinė įtampa dėl to, jog, nustatant neapmokestinamą sumą, nebūtų įvertintas būstu besinaudojančių asmenų skaičius	TAIP	TAIP			
	Galimas savivaldybių suinteresuotumas maksimaliomis biudžetų pajamomis		TAIP			
	Neįvertinama tai, jog skiriasi bute ir name gyvenančiam tenkantis bendrasis plotas (pastogės, rūšiai)			TAIP	TAIP	
	Galimas piktnaudžiavimas fiktyviai deklaruojant gyvenamąją vietą			TAIP	TAIP	
	Sudėtingas administravimo ir kontrolės mechanizmas			TAIP	TAIP	
	Lengvata neatsižvelgtų į būsto vertę, todėl mokesčių (nors ir minimalų) turėtų mokėti net labai mažaverčiuose, bet dideliuose būstuose gyvenantys asmenys / asmenys, turintys du ir daugiau mažaverčius butus				TAIP	TAIP
	Didžiausios apimties lengvatą gautų brangiausią turta turintys gyventojai					TAIP

Šaltinis: sudaryta autoriaus pagal LR Finansų..., 2010

Galima konstatuoti, kad trečiasis ir ketvirtasis pasiūlymai yra atmestini dėl per daug sudėtingo administravimo ir kontrolės mechanizmo (siekiant nustatyti būste gyvenančių asmenų skaičių). Pirmasis, antrasis ir penktasis pasiūlymai yra lengvai administruojami. Pirmi du pasiūlymai numato individualizuotą neapmokestinamos vertės dydį skirtingoms savivaldybėms,

įvertinant būsto verčių lygių skirtumus, tuo tarpu penktasis pasiūlymas yra lengvai suvokiamas didžiajai visuomenės daliai. Vis dėlto penktoji lengvata neatsižvelgia į būsto vertę, todėl mokesčių (nors ir minimalų) turėtų mokėti net asmenys, turintys du ir daugiau mažaverčius bendrabučio tipo butus, o didžiausios apimties lengvatą gautų brangiausią turtą turintys gyventojai. Konstatuotina, kad šiuo atveju mokesčio bazės išplėtimas paliestų minimalų asmenų ratą.

Atkreiptinas dėmesys, kad nei vienas iš paminėtų NT mokesčio variantų nėra pakankamai fiskaliai našus, kad galėtų finansuoti siūlomą turtu pagrįstą politiką. Vis dėlto atitinkamai padidinus NT mokesčio tarifus, pvz. iki 2% (arba įvedus progresinį tarifą), šis mokeskis galėtų ženkliai prisidėti prie naujos socialinės politikos finansavimo.

Beje, atliktos gyventojų apklausos rezultatai parodė, kad gyventojai nebūtų linkę pritarti nei vienam iš aptartų finansavimo šaltinių (GPM tarifo padidinimui, progresinio gyventojų pajamų mokesčio tarifo įvedimui ar fizinių asmenų NT mokesčiui). Vis dėlto detalesnė analizė atskleidė, kad respondentų aibė buvo nevienalytė (žr. 28 pav.) (t.y. tik 26% apklaustųjų nepritarė nei vienam iš trijų pasiūlytų mokesčių). Taigi nors nei vienas pasiūlytas mokeskis, atskirai paėmus, nesusilaukė didžiosios šalies gyventojų dalies palaikymo, tačiau prieštaraujančiųjų nevienalytiškumas leidžia manyti, kad kompromisas tam tikro mokesčio atžvilgiu galėtų būti pasiektas.

17 lentelėje pateikiami šiame skyriuje apžvelgtų turtu pagrįstos politikos finansavimo šaltinių privalumai ir trūkumai.

17 lentelė. Turtu pagrįstos politikos finansavimo šaltinių privalumai ir trūkumai

Tipas	Finansavimo šaltinis	Privalumai	Trūkumai
dalis dabartinių biudžeto išlaidų sumažinimas	vienkartinės išmokos vaikui sumažinimas	savo forma (bet ne turiniu!) ši išmoka yra artima turtu pagrįstos politikos išmokoms, todėl jos sumažinimas būtų prasmingas	fiskaliai nenašus šaltinis (14 mln. Lt/m.)
esamų mokesčių padidinimas	GPM tarifo padidinimas 1 proc. punktu (nuo 15 proc. iki 16 proc.)	fiskaliai našus šaltinis (280 mln. Lt/m., patenkintų visą finansavimo poreikį) labai paprastas administravimas maža vengimo tikimybė šaltinis atitinka turtu pagrįstos politikos siekius: dalis einamojo laikotarpio pajamų atidedama ateinančiai jaunuolių kartai	didelis gyventojų nepritrimas (76%) politinės valios stoka padidinti mokestį, kuris ne kartą buvo sumažintas
esamų mokesčių padidinimas	progresinio GPM tarifo įvedimas	savo turiniu (nors ir ne forma!) šis finansavimo šaltinis yra artimas turtu pagrįstos politikos siekiams (didesnis socialinis teisingumas)	būtų sunku nustatyti, kiek pajamų į biudžetą pritraukė progresinio tarifo įvedimas ir kiek lėšų galėtų būti skirta naujos politikos finansavimui
naujų mokesčių įvedimas	gyventojų nekilnojamojo turto mokesčio įvedimas	dažniausiai turtu pagrįstos gerovės koncepcijos šalininkų minimas politikos finansavimo šaltinis palanki situacija: Lietuvoje vis dar nėra universalaus gyventojų NT mokesčio pritaikius atitinkamas lengvatas, daugiau sumokėtų labiau pasiturintys gyventojai šaltinis atitinka turtu pagrįstos politikos siekius: praeties kartų sukauptas kapitalas finansuoja ateinančią jaunuolių kartą	2010 m. suformuluoti pasiūlymai nėra fiskaliai našūs (40-73 mln. Lt/m.)

Šaltinis: sudaryta autoriaus

Apibendrinant galima teigti, kad GPM tarifo padidinimas ir gyventojų NT mokesčio įvedimas yra tinkamiausios turtu pagrįstos politikos finansavimo alternatyvos: jos abi atitinka turtu pagrįstos politikos siekius - šiandienos pajamomis / praeties kartų sukauptu kapitalu finansuoti ateinančią jaunuolių kartą. Jos abi galėtų būti pakankamai našios fiskaline prasme (GPM tarifa padidinus 1 proc. punktu arba įvedus 2% siekiantį gyventojų NT mokestį) ir jas abi yra pakankamai lengva administruoti (NT mokesčio atveju, administravimas galėtų tapti sunkesnis, jei nustatant lengvatas, būtų nuspręsta atsižvelgti į būste gyvenančių asmenų skaičių). Papildomi argumentai už gyventojų NT mokestį – kaip turtu pagrįstos politikos finansavimo šaltinį – galėtų būti tai, kad šį mokestį kelerius pastaruosius metus vis svarstoma įvesti, todėl jo įvedimas nebūtų ypač netikėtas. Be to, pritaikius atitinkamas lengvatas (ir progresinius tarifus), šį mokestį mokėtų tik labiau pasiturintys (t.y. daugiau ar santykinai brangesnį nekilnojamąjį turtą turintys) gyventojai.

3.5.4. Fonde sukauptų lėšų investavimo kryptys

Turtu pagrįstos politikos įgyvendinimo ir funkcionavimo schemoje (29 pav.) matyti, kad Vaikų galimybių fondas visas įplaukas gautų iš specialių vaiko taupymo sąskaitų, mainais į savo išleistus investicinius vienetus. Tuo tarpu Fonde sukauptos lėšos būtų nukreipiamos į atitinkamus investavimo objektus, įsigyjant jų akcijas, dalis, vienetus ar kitas reikalavimo teises.

Reikia pažymėti, kad panašiu principu funkcionuoja visi analizuoti turtu pagrįstos politikos modeliai užsienio šalyse. Pvz., D. Britanijoje CTF programoje dalyvaujantys VTS teikėjai turėjo pasiūlyti standartizuotus produktus, kurie buvo sudaryti iš diversifikuoto akcijų portfelio ir atitiko gyvenimo ciklo investavimo principus. Kitas pasirinkimo variantas buvo taupymo sąskaitos, kurios garantavo investuoto kapitalo apsaugą ir tam tikrą nominalią grąžą.

VTS politikos atveju Lietuvoje Vaikų galimybių fondo aktyvų investavimui svarstytinios kelios alternatyvos:

- investicijos į Vyriausybės vertybinius popierius;
- investicijos į komercinius skolos ir nuosavybės vertybinius popierius, investicinius fondus;
- investicijos į pažangias idėjas ir pažangius verslus (t.y. Valstybinio rizikos ar privataus kapitalo fondo idėja).

Pirmoji alternatyva, trumpai pristatyta 3.5.2. poskyryje, yra Fonde sukauptas lėšas investuoti tik į valstybių vyriausybių ir centrinių bankų vertybinius popierius. Tikėtina, kad tokių investicijų metinė grąža siektų apie 4-5%. Pvz., jei investicijos būtų atliekamos tik į Lietuvos VVP, kurių trukmė yra 3 m. ir ilgesnė, tokių investicijų grąža būtų apie 5% (ilgesnių nei 1000 dienų trukmės Lietuvos Respublikos Vyriausybės obligacijų nuo 2001-01-01 iki 2012-11-30 palūkanų normų svertinis vidurkis yra 5,1% (remiantis 195 emisijų duomenimis)).

Reikia pažymėti, kad panašiu principu funkcionuoja Indėlių draudimo fondas, kurį administruoja VĮ „Indėlių ir investicijų draudimas“. LR Indėlių ir

įsipareigojimų investuotojams draudimo įstatymo (LRS, 2002b) 18 str. numato, jog Indėlių draudimo fondo lėšos gali būti investuojamos „į draudimo įmonės tarybos nustatytų valstybių vyriausybių ir centrinių bankų vertybinius popierius ir indėlius Lietuvos banke“. Pastebėtina, kad šio fondo lėšos yra investuojamos tik į ES šalių vyriausybių vertybinius popierius⁶⁰, o vidutinė metinė šių investicijų grąža 2004-2011 m. laikotarpiu siekė 4%.

Taigi net ir pasirinkęs pasyvią investicijų politiką – investuoti į Lietuvos ar kitų ES šalių skolos vertybinius popierius – Vaikų galimybių fondas galėtų uždirbti 4-5% grąžą, o patiriama investicinė rizika būtų minimali.

Antroji alternatyva yra Fonde sukauptas lėšas investuoti į skolos ir nuosavybės vertybinius popierius, investicinius fondus, t.y. rinktis klasikinę investicinio fondo investavimo strategiją. Šio scenarijaus tikėtina grąža būtų didesnė, tačiau padidėtų ir investicinė rizika.

Vis dėlto siekiant sukurti daugiau pridėtinės vertės ne tik atskiro individo, bet ir visos šalies lygmenyje, siūlytina ir trečioji Fondo lėšų investavimo alternatyva – Fondo lėšas, ar bent jų dalį, investuoti į pažangias idėjas ir pažangius verslus, t.y. skirti pradedančio ar inovatyvaus verslo skatinimui, netgi didesnių inovatyvių šalies įmonių (farmacijos, lazerių technologijų, biotechnologijų, medžiagų technologijų ir pan.) įsigijimui. Tai leistų pasiekti ne tik pagrindinį turtu pagrįstai politikai keliamą tikslą - pajamų ir turčinės nelygybės bei skurdo rizikos lygio sumažinimą, visiems jaunuoliams tampant investuotojais ir kapitalo savininkais, bet ir papildomą uždavinį – šalies investicijų lygio padidinimą, spartesnę pažangių, rizikingesnių, inovatyvesnių verslų plėtrą, ekonominio proveržio galimybę visai šaliai.

Kaip buvo konstatuota 3.3. skyriuje, Lietuvai yra būdingas mažas sukauptų užsienio investicijų kiekis, be to, didžioji šių investicijų dalis yra sukaupta mažai pažangiuose šalies ekonomikos sektoriuose: t.y. gamyboje, kurioje vyrauja žemosios technologijos, statyboje ir mažo žinių intensyvumo reikalaujančiose aptarnavimo (paslaugų) veiklose. Atitinkamai šalies gamybos efektyvumas yra žemas, o produkcija nėra pažangi: pramonėje vyrauja

⁶⁰ Nedidelė lėšų dalis investuota į JAV vertybinius popierius

tradicinė gamyba, orientuota į žaliavų perdirbimą naudojant vidutinio pažangumo ir nepažangias technologijas. Darbo našumas Lietuvoje yra gerokai mažesnis negu daugelyje kitų ES šalių. Nors XV-oji šalies Vyriausybė įdėjo daug pastangų ir įgyvendino nemažai Investicijų skatinimo 2008-2013 m. programoje (Investicijų skatinimo..., 2007) numatytų priemonių, tačiau nei kiekybiniu, nei tuo labiau kokybiniu požiūriu reikšmingos pažangos nebuvo pasiekta.

Buvo konstatuotas ir tas faktas, kad šiandieninės ekonomikos sąlygomis šalis, siekianti laimėti konkurencinėje kovoje dėl investicijų, turi būti lyderė inovacijų srityje. Tačiau šiandieninės prielaidos Lietuvoje nėra tinkamos inovaciniam proveržiui, o inovacijų padėtis yra kritinė: Lietuva ne tik priskiriama mažiausią inovatyvumo indeksą ES turinčių šalių grupei, bet taip pat ir grupei šalių, kurios turi lėčiausią indekso augimo tempą.

Realiam proveržiui investicijų ir inovacijų srityje yra reikalinga tinkama finansavimo infrastruktūra, kurią gali užtikrinti investiciniai fondai, teikiantys rizikos kapitalo investicijas (Laurinavičius & Laurinavičius, 2011). Vis dėlto Lietuvoje nėra išvystyta privačių rizikos kapitalo fondų infrastruktūra. Lietuvai būdingas rizikos vengimas (pagal bankroto baimę pradedant verslą lietuviai pirmąja visoje ES (Innovation Union..., 2010)) ir kolektyvizmas (kaip ir kitoms Rytų Europos šalims), todėl rizikos kapitalo plėtra pati savaime čia vyksta (ir vyks) vangiai. Be to, kadangi rizikos vengiančioje visuomenėje rizikos premija, reikalaujama iš rizikos kapitalo investicijų, yra aukštesnė nei rizikos nevengiančiose visuomenėse, manytina, kad rizikos kapitalistai vangiau reaguos ir į netiesiogines Vyriausybės pastangas paskatinti rizikos kapitalo plėtrą. Vienas iš būdų tai išspręsti – valstybinio rizikos kapitalo plėtra. Moksliniai tyrimai rodo, kad tose šalyse, kuriose tradiciškai nėra antreprenerystės dvasios, kuriose vengiama netikrumo ir yra stiprus kolektyvizmo jausmas, valstybinis rizikos kapitalo fondas būtų pravartus. Dėl rizikos kapitalo investicijų specifikos (linkstama investuoti ribotu geografiniu atstumu) šalyje įsteigtas valstybinis rizikos kapitalo fondas galėtų veikti kaip katalizatorius ir, pritraukdamas užsienio rizikos kapitalą, sindikuotai investuoti

į šalyje kuriamas aukštųjų technologijų įmones (Laurinavičius An., 2012a, 2012b).

Tačiau pagrindinė tokio valstybinio rizikos kapitalo fondo steigimo problema – valstybinio finansavimo trūkumas, nes savo ribotus išteklius valstybė yra linkusi nukreipti „gaisrų gesinimui“, t.y. šiandien aktualiai socialinei, sveikatos apsaugos, švietimo politikai ir pan., bet ne rytdienos galimybių plėtrai.

Pažymėtina, kad sukūrus turtu pagrįstą politiką Lietuvoje ir įsteigus Vaikų galimybių fondą, atsirastų pagrįstos prielaidos valstybinio rizikos kapitalo fondo steigimui:

- Vaikų galimybių fondo dydis, įskaitant tėvų investicijas, galėtų siekti apie 9 mlrd. Lt, todėl net ir nedidelės jo aktyvų dalies (10-20%) investavimas į valstybinį rizikos kapitalo fondą pastarajam suteiktų išteklių, 2-3 kartus viršijančių visų šiandien Lietuvoje veikiančių privataus rizikos kapitalo fondų išteklius (Laurinavičius & Laurinavičius, 2011);
- valstybiniam rizikos kapitalo fondui būtų patikėtos ilgalaikės lėšos, nes, kaip jau minėta, jaunuoliai jomis galėtų disponuoti tik sulaukę 18 m. amžiaus – o būtent tokių lėšų ir reikia rizikos kapitalo fondams;
- rizikos kapitalas, kaip investicijų forma, Vaikų galimybių fondui taip pat tiktų dėl jau minėtų priežasčių: ilgos investicijų trukmės, o todėl ir galimybės prisiimti aukštesnę nei vidutinė riziką. Rezultatas, neskaitant papildomo finansavimo pradedančioms aukštos rizikos inovatyvioms įmonėms, būtų ir galimybė investicijų grąžą – pagal apibrėžimą pakankamai aukštą, nes ir investicijos didesnio nei vidutinio rizikos lygio – padalyti tarp visų į fondą investavusių piliečių, t.y. naujai ateinančios gyventojų kartos.

Rizikos kapitalo fondai, būdami pradedančių įmonių finansavimo ekosistemos dalimi, ne tik suteikia toms įmonėms trūkstamą finansavimą, bet ir skatina visos šalies inovatyvumo ir technologijų lygio augimą. Taigi neginčijama jų nauda ne tik privatiems investuotojams, sumaniusiems įgyvendinti pažangias, bet finansiškai rizikingas idėjas, tačiau ir visai šaliai:

kuriama aukštesnės pridėtinės vertės produkcija ilgainiui padidina kiekvieno piliečio pragyvenimo lygį (Laurinavičius & Laurinavičius, 2011).

Užsienio šalių patirtis rodo, kad tinkamai valdomi rizikos kapitalo fondai, be ankščiau paminėtos naudos finansavimo ieškančioms įmonėms ir visam šalies ūkiui, taip pat suteikia nemenką naudą jų steigėjams ir dalyviams. Pvz., Izraelio rizikos kapitalo fondų pradininkas *BIRD* fondas (*the Binational Industrial Research and Development Foundation*), 2009 m. duomenimis, į 780 projektų buvo investavęs per 250 mln. JAV dolerių, o jo investicijų rezultatas buvo 8 mlrd. JAV dolerių iš tiesioginio ir netiesioginio investicijų pardavimo. Tuo tarpu kiti Izraelio rizikos kapitalo fondai *Yozma*, įsteigti 1992-1997 m. ir savo investicijoms surinkę apie 200 mln. JAV dolerių, 2009 m. duomenimis, valdė beveik 3 mlrd. JAV dolerių kapitalą (Senor & Singer, 2009).

Taigi šalia išvardintų privalumų atskiroms įmonėms ir visam šalies ūkiui valstybinis rizikos kapitalo fondas, finansuojamas Vaikų galimybių fondo lėšomis, galėtų pasižymėti dar ir socialinės naudos aspektu, o būtent, tapti instrumentu, mažinančiu socialinę nelygybę. Taigi matyti, kad toks „suvisuomenintas“ investavimo procesas į savo šalies inovacinę plėtrą makrolygiu būtų naudingas valstybei, o mikro-lygiu – kiekvienam jos piliečiui.

Apibendrinant šiame skyriuje apžvelgtas Vaikų galimybių fondo lėšų investavimo kryptis, galima teigti, kad mažiausios rizikos investicijos į Lietuvos (ir / arba kitų ES šalių) VVP turėtų užtikrinti 4-5% vidutinę metinę grąžą (būtent tokia grąža yra naudojama turtu pagrįstos politikos rezultatų modeliavimui šio darbo 3.5.2. poskyryje). Didesnę grąžą galėtų užtikrinti klasikinė investicinio fondo investavimo strategija, t.y. rizikingesnės investicijos į komercinius skolos ir nuosavybės vertybinius popierius, investicinius fondus. Šiame skyriuje buvo pasiūlyta ir trečia Fondo lėšų investavimo alternatyva – Fondo lėšas, ar bent jų dalį, investuoti į pažangias idėjas ir pažangius verslus, skirti pradedančio ar inovatyvaus verslo skatinimui, t.y. valstybinio rizikos kapitalo fondo steigimui. Pažymėtina, kad tokia Vaikų galimybių fondo lėšų investavimo kryptis – iki šiol nepritaikyta nei vienoje

apžvelgtoje užsienio šalyje – leistų sukurti daugiau pridėtinės vertės ne tik atskiro individo, bet ir visos šalies lygmenyje. Tokia investavimo strategija turėtų trejopą poveikį:

- 1) **Šalies mastu.** Įsteigtas ir Vaikų galimybių fondo lėšomis finansuojamas valstybinis rizikos kapitalo fondas turėtų pakankamai išteklių inovatyvioms idėjoms komercializuoti, tuo būdu skatinant šalies inovacinę plėtrą, technologijų lygio augimą, o kuriama aukštesnės pridėtinės vertės produkcija ilgainiui padidintų kiekvieno piliečio pragyvenimo lygį.
- 2) **Verslo subjekto mastu.** Atskiri verslo subjektai gautų trūkstamus finansinius išteklius: neginčijama nauda privatiems investuotojams, sumaniusiems įgyvendinti pažangias, inovatyvias, bet finansiškai rizikingas idėjas.
- 3) **Atskiro individo mastu.** Tinkamai valdomi rizikos kapitalo fondai suteikia aukštą grąžą jų steigėjams ir dalyviams, šiuo atveju – visiems į fondą investavusiems šalies jaunuoliams. Taigi būtų sukurtos tvarios prielaidos socialinės nelygybės sumažinimui, ugdant universalią investuotojų klasę ir visiems šalies jaunuoliams tampant kapitalo savininkais.

IŠVADOS IR PASIŪLYMAI

Apžvelgus teorinius turtu pagrįstos gerovės aspektus, išanalizavus užsienio šalyse įgyvendintus turtu pagrįstos politikos modelius, įvertinus socialinės politikos temos išnagrinėjimo lygį Lietuvos autorių mokslo darbuose, išanalizavus gyventojų socialinę-ekonominę, demografinę padėtį bei šalies investicijų ir inovacijų būklę, atlikus empirinį tyrimą apie Lietuvos gyventojų požiūrį į turtu pagrįstą politiką bei suformavus hipotetinį turtu pagrįstos politikos įgyvendinimo modelį, darytinos tokios **išvados**:

- 1) XX a. pabaigoje pradėta plėtoti skurdo ir socialinės nelygybės mažinimo vizija, besiremianti taupymu, investicijomis ir turto kaupimu. Naujoviška socialinė politika, akcentuojanti ilgalaikes individų galimybes, kurias suteikia tam tikras sukaupto turto kiekis, yra pavadinta *turtu pagrįsta politika*. Įvairūs turtu pagrįstos politikos modeliai pradėti taikyti anglosaksų šalyse (D. Britanijoje, JAV, Kanadoje) bei angliškai kalbančiose Pietryčių Azijos valstybėse (Singapūras, Taivanas, Honkongas, P. Korėja). Tokios politikos bandymų nėra nei kontinentinės Vakarų Europos šalyse (čia stiprus socialinės gerovės valstybės modelis ir plačiai išplėtotą soc. apsauga), nei Centrinės ir Rytų Europos valstybėse.
- 2) Apžvelgti užsienio šalyse įgyvendinami ar įgyvendinti turtu pagrįstos politikos modeliai pasižymi tuo, jog yra taikomos finansinės paskatos ir tam tikrą laiko tarpą formuojamas kapitalas, vėliau naudotinas laisvu individo pasirinkimu arba pagal tam tikrą iš anksto numatytą paskirtį. Dažniausiai tokia paskirtimi yra išsilavinimas, pirmojo būsto įsigijimas arba nuosavo verslo pradžia. Vis dėlto apžvelgti modeliai skiriasi daugeliu kitų aspektų: savo tikslais, išmokų dydžiu, aprėptimi ir pan.
- 3) Apibendrinant įgyvendintų turtu pagrįstos politikos modelių, ypač CTF, *SEED* ir *IDA*, empirinių tyrimų rezultatus, galima teigti, kad:
 - a) dalyvių pritraukimas yra sudėtingas, kai investicinių sąskaitų atidarymas nėra privalomas. Privalomas tokių sąskaitų atidarymas gali išspręsti šią

- problema, tačiau tie, kuriems jos atidaromos privalomai, nėra linkę jų papildyti asmeninėmis santaupomis;
- b) turtu pagrįsta politika padidina asmenų finansinį raštingumą ir taupymo lygį;
 - c) pajamų dydis tēra silpnai susijęs su taupymo lygiu: skurdžiausi asmenys neturi statistiškai reikšmingai skirtingos taupymo elgsenos nei mažiau skurstantieji. Mažas pajamas gaunantys asmenys irgi gali taupyti, jei jiems suteikiama institucinė parama (prieiga prie taupymo infrastuktūros, lēšų išēmimo apribojimai, tiesioginio debeto indēliai, finansinis švietimas, tiesioginis kontaktas su personalu ir pan.) ir finansinės paskatos, tokios kaip pradinē Vyriausybės išmoka ar papildomieji pervedimai;
 - d) šeimos, susiduriančios su finansiniais sunkumais, gali modifikuoti savo vartojimo įpročius ir sugalvoti įvairių inovatyvių būdų, kaip sutaupyti;
 - e) skirtingos finansinės paskatos turi skirtingą poveikį: **pradinis indēlis** užtikrina, kad programos pabaigoje sąskaitoje bus didesnis sukauptų lēšų likutis; išlaikant pastovią papildymo ribą, **papildymo santykio** įtaka yra nereikšminga, t.y. šis santykis yra teigiamai susijęs su tapimu „taupiu“, bet tarp „taupijų“ yra neigiamai susijęs su vidutine mėnesine sutaupyta suma; aukštesnē **papildymo riba** gali padidinti programos dalyvių taupymo normą (ribinį polinkį taupyti): ši riba suvokiama kaip Vyriausybės lūkestis, kuris yra paverčiamas taupymo programos tikslu;
 - f) įgyvendinant turtu pagrįstą politiką, yra svarbus vietinių organizacijų vaidmuo, tačiau tai labai padidina programos administravimo kaštus, todėl vietinės organizacijos vertēs kūrimo procese galētų prisidēti teikdamos finansinį išsilavinimą ir kitas panašaus pobūdžio paslaugas, bet ne sąskaitų atidarymą ir administravimą;
 - g) trumpos trukmės finansinio išsilavinimo kursai yra teigiamai susiję su vidutine mėnesine sutaupyta suma, tačiau savanoriško dalyvavimo lygis tokiuose kursuose yra žemas, todėl norint įgyvendinti universalią turtu

pagrįstą politiką, finansinio švietimo programos turėtų būti įdiegtos jau vidurinėse mokyklose.

- 4) Daugumoje Lietuvos autorių mokslo darbų yra analizuojami gyvenimo lygio ir skurdo rodikliai, pajamų nelygybė, dinamika, priežastys ir siūlomi tam tikri šių problemų sprendimo būdai. Vis dėlto iki šiol nėra nagrinėta turtu pagrįstos politikos įgyvendinimo galimybė ir galimas tokios politikos poveikis skurdo lygiui ar socialinei nelygybei.
- 5) Viena iš didelės pajamų nelygybės ir skurdo priežasčių Lietuvoje yra ta, kad pagrindinis šalies gyventojų pragyvenimo šaltinis yra su darbo santykiais susijusios pajamos, o jų augimo tempas buvo kur kas lėtesnis nei šalies akcijų rinkos ar įmonių pelno augimas. Be to, darbo pajamų svoris šalies nacionalinėse pajamose yra santykinai nedidelis – taigi didžioji šalies ekonominio „pyrago“ dalis atitenka kapitalo savininkams. Todėl vienas iš būdų sumažinti skurdą ir pajamų nelygybę yra reformuoti šiandieninę socialinę politiką – ją perorientuojant nuo pajamų užtikrinimo politikos turtu pagrįstos politikos link: t.y. skatinant žmogiškojo kapitalo ugdymą ir finansinio kapitalo kaupimą bei suteikiant galimybę didesniam gyventojų skaičiui tapti kapitalo savininkais.
- 6) Vidaus ir užsienio investicijų lygis Lietuvoje yra žemas ir orientuotas į šakas, kuriose vyrauja žemosios technologijos. Inovacijų kūrimo būklė yra kritinė. Tai lemia nedidelį darbo našumą ir mažai pažangią pramonės produkciją. Proveržiui investicijų ir inovacijų srityje yra reikalinga tinkama finansavimo infrastruktūra, kurią gali užtikrinti atitinkami investiciniai fondai. Turtu pagrįsta politika siūlo finansavimo šaltinius tokiam fondui, kuris viena vertus, turėtų pakankamai išteklių inovatyvioms idėjoms komercializuoti, ir kita vertus, sukurtų tvarias prielaidas socialinei nelygybei mažinti ugdant universalią investuotojų klasę.
- 7) Apibendrinus gyventojų apklausos rezultatus, galima padaryti tokias išvadas:
 - a) Absoliuti dauguma Lietuvos gyventojų pritarė turtu pagrįstos politikos, besiremiančios vaikų taupymo sąskaitomis, įgyvendinimui. VTS idėja

- jiems būtų patraukli, jei pradinis Vyriausybės indėlis siektų ne mažiau kaip 5000 Lt, o vaiko taupymo sąskaitoje, vaikui sulaukus 18 m., būtų sukaupta 10 000-50 000 Lt.
- b) Absoliuti dauguma apklaustųjų sutinka, kad vaiko taupymo sąskaitoje sukauptos lėšos turėtų būti naudojamos tik keliems iš anksto nustatytiems tikslams: studijoms, įmokoms už būstą, nuosavo verslo pradžiai ir sveikatos priežiūrai.
 - c) Respondentai pabrėžė finansinio švietimo poreikį. Didžioji jų dalis mano, kad finansinis švietimas turėtų būti organizuotas jau vidurinėse mokyklose finansų planavimo ir valdymo pamokų forma.
 - d) Absoliuti dauguma Lietuvos gyventojų būtų linkę papildyti savo vaikų investicines sąskaitas, jei turtu pagrįsta politika būtų įgyvendinta. Be to, nustatyta, kad didėjant gyventojų pajamoms, augtų ir pasiryžimas į VTS investuoti vis daugiau lėšų.
 - e) Apklauso rezultatai patvirtino, kad jei turtu pagrįsta politika numatytų asmeninių santaupų papildymą Vyriausybės lėšomis santykiu 1:1, stipriai sumažėtų dalis tų gyventojų, kurie buvo linkę į VTS investuoti mažiausias sumas, bei padidėtų dalis tų gyventojų, kurie buvo linkę į VTS investuoti didžiausias sumas.
 - f) Didžioji dalis Lietuvos gyventojų mano, kad tokia politika paskatintų didesnę gimstamumą šalyje. Pronatalistinę politikos poveikį labiau linkę vertinti jaunesnio amžiaus gyventojai ir moterys, todėl šis poveikis galėtų būti ypač reikšmingas.
 - g) Nors nei vienas pasiūlytas turtu pagrįstos politikos finansavimo šaltinis (NT mokestis gyventojams, GPM padidinimas nuo 15% iki 16% arba progresinio GPM tarifo įvedimas), atskirai paėmus, nesusilaukė didžiosios šalies gyventojų dalies palaikymo, tačiau prieštaraujančiųjų nevienalytiškumas leidžia manyti, kad kompromisas tam tikro mokesčio atžvilgiu galėtų būti pasiektas.
- 8) Apibendrinant turtu pagrįstos politikos, taikytinos Lietuvoje, hipotetinio modeliavimo rezultatus, teigtina:

- a) įgyvendinant turtu pagrįstą politiką, visiems šalies naujagimiams turėtų būti atidaromos ilgalaikio taupymo sąskaitos, jose kaupiamas lėšas nukreipiant į steigiamą specialų investicinį Vaikų galimybių fondą. Šio fondo priežiūrai turėtų būti sukurta nauja valstybinė administravimo ir priežiūros institucija. Teisinis tokios politikos, administruojančios institucijos, steigiamo fondo pagrindas turėtų būti įtvirtintas atskiru įstatymu;
 - b) pradinis tokios politikos finansavimo poreikis siektų 126 mln. Lt ir išaugtų iki 262 mln. Lt po 18 metų;
 - c) Vaikų galimybių fondo aktyvų vertė (su tėvų investicijomis) nuo 126 mln. Lt 2014 m. išaugtų iki 9,2 mlrd. Lt 2031 m., iš kurių sukauptos valstybės investicijos sudarytų 3,5 mlrd. Lt, sukauptos tėvų investicijos - 3,1 mlrd. Lt, o sukauptas investicinis prieaugis - 2,6 mlrd. Lt;
 - d) fondo dalyvio sukauptas kapitalas priklausytų ne tik nuo pradinių Vyriausybės išmokų ir investicijų grąžos normos, bet ir nuo to, kiek jo tėvai papildomai investavo, ir galėtų siekti 10-37 tūkst. Lt (dėl ilgos politikos trukmės investicinis prieaugis sudarytų 42%-52% viso sukaupto kapitalo). Toks sukaupto kapitalo kiekis tenkintų adekvatumo kriterijų, t.y. Lietuvos gyventojų nuomone, jis leistų įgyvendinti turtu pagrįstai politikai iškeltus tikslus.
- 9) Apibendrinant atliktą potencialių turtu pagrįstos politikos finansavimo šaltinių analizę, teigtina, kad GPM tarifo padidinimas ir gyventojų NT mokesčio įvedimas yra tinkamiausios tokios politikos finansavimo alternatyvos: jos abi galėtų būti pakankamai našios fiskaline prasme (GPM tarifą padidinus 1 proc. punktu arba įvedus 2% siekiantį gyventojų NT mokestį) ir jas abi yra pakankamai lengva administruoti.
- 10) Apibendrinant potencialių Vaikų galimybių fondo lėšų investavimo kryptių analizę, teigtina, kad mažiausios rizikos investicijos į Lietuvos (ir / arba kitų ES šalių) VVP turėtų užtikrinti 4-5% vidutinę metinę grąžą. Didesnę grąžą galėtų užtikrinti klasikinė investicinio fondo investavimo strategija, t.y. rizikingesnės investicijos į komercinius skolos ir nuosavybės

vertybinius popierius, investicinius fondus. Trečioji Fondo lėšų investavimo alternatyva – Fondo lėšas, ar bent jų dalį, investuoti į valstybinį rizikos kapitalo fondą. Pažymėtina, kad tokia Vaikų galimybių fondo lėšų investavimo kryptis – iki šiol nepritaikyta nei vienoje apžvelgtoje užsienio šalyje – leistų sukurti daugiau pridėtinės vertės ne tik atskiro individo, bet ir visos šalies lygmenyje. Tokia investavimo strategija turėtų trejopą poveikį:

- d) Šalies mastu. Įsteigtas ir Vaikų galimybių fondo lėšomis finansuojamas valstybinis rizikos kapitalo fondas turėtų pakankamai išteklių inovatyvioms idėjoms komercializuoti, tuo būdu skatinant šalies inovacinę plėtrą, technologijų lygio augimą, o kuriama aukštesnės pridėtinės vertės produkcija ilgainiui padidintų kiekvieno piliečio pragyvenimo lygį.
- e) Verslo subjekto mastu. Atskiri verslo subjektai gautų trūkstamus finansinius išteklius: neginčijama nauda privatiems investuotojams, sumaniusiems įgyvendinti pažangias, inovatyvias, bet finansiškai rizikingas idėjas.
- f) Atskiro individo mastu. Tinkamai valdomi rizikos kapitalo fondai suteikia aukštą grąžą jų steigėjams ir dalyviams, šiuo atveju - visiems į fondą investavusiems šalies jaunuoliams. Taigi būtų sukurtos tvarios prielaidos socialinės nelygybės sumažinimui, ugdant universalią investuotojų klasę ir visiems šalies jaunuoliams tampant kapitalo savininkais.

Pasiūlymai

- 1) Atlikta Lietuvos gyventojų apklausa ir sukurtas hipotetinis turtu pagrįstos politikos modelis galėtų būti panaudoti siekiant įgyvendinti nacionalinį pilotinį eksperimentą, kurio pagrindu Lietuvoje galėtų būti įgyvendinta universali progresinė turtu pagrįsta politika.
- 2) Siekiant spręsti šalies socialines-ekonomines, demografines problemas ir pagerinti padėtį investicijų ir inovacijų srityje, Lietuvoje siūloma

įgyvendinti universalią progresinę turtu pagrįstą politiką, visiems šalies naujagimiams atidarant ilgalaikio taupymo sąskaitas ir jose kaupiamas lėšas nukreipiant į steigiamą Vaikų galimybių fondą. Fondo funkcionavimo principai turėtų būti tokie:

- a) išmokos į vaikams atidarytas taupymo sąskaitas turėtų siekti 3000 Lt jų atidarymo metu ir dar po 1000 Lt - vaikui sulaukus 6 m. ir 12 m., o vaikams, gimusiems šeimose, priklausančiose skurdo rizikos lygiui, išmokos turėtų būti du kartus didesnės;
 - b) vaiko taupymo sąskaitą kas mėnesį tam tikra pinigų suma galėtų papildyti vaiko tėvai, globėjai ir patys vaikai. Siekiant paskatinti didesnę taupymo aktyvumą, siūlytina tėvų arba globėjų lėšoms, nukreiptoms į vaiko taupymo sąskaitą, pritaikyti gyventojų pajamų mokesčio lengvatą (koreguotinas GPMĮ 21 str.), o sąskaitos investicinio uždarbio neapmokestinti pajamų mokesčiu (koreguotinas GPMĮ 17 str.);
 - c) skurdo rizikos lygiui priklausančių tėvų arba globėjų lėšos, nukreiptos į vaiko taupymo sąskaitą, turėtų būti papildomos atitinkama išmoka iš valstybės biudžeto;
 - d) lėšų, esančių vaiko taupymo sąskaitoje, nebūtų galima panaudoti iki vaikas sulauks 18 m., o sulaukę 18 m., sukauptas lėšas jaunuoliai galėtų panaudoti keturiems pagrindiniams tikslams: studijoms Lietuvos ir užsienio aukštosiose mokyklose, pradinei įmokai už būstą, nuosavo verslo pradžiai ir sveikatos priežiūros paslaugoms;
 - e) siekiant priartinti žemesnių socialinių klasių turto valdymo gebėjimus iki tokių, kokius turi vidurinės klasės atstovai, privalomos finansinio švietimo programos turėtų būti įdiegtos visose šalies vidurinėse mokyklose.
- 3) Bent dalį Vaikų galimybių fonde sukauptų lėšų siūloma nukreipti į valstybinį rizikos kapitalo fondą, tuo būdu užtikrinant finansavimą inovatyvioms įmonėms, skatinant šalies inovacinę plėtrą, o tuo pačiu - sukuriant tvarias prielaidas socialinei nelygybei mažinti ugdant universalią investuotojų klasę.

APRIBOJIMAI IR TOLESNIŲ TYRIMŲ KRYPTYS

Šiame mokslo darbe aprašytas turtu pagrįstos politikos modelis turi nemažai **apribojimų** ir kritikuotinų aspektų – ribota darbo apimtis neleidžia į visuos juos išsamiai atsakyti ir nuodugnai atremti. Šiam tikslui pasiekti reikalingos papildomos – neretai ir brangiai kainuojančios – studijos.

Toliau šiame skyriuje bus išvardintos pagrindinės pasiūlyto modelio tyrimo ir taikymo ribos, o taip pat ir tolesnės rekomenduotinos tyrimų kryptys.

Kritikos aspektai, paminėti 1.5. skyriuje, čia nėra pakartoti – į daugumą pastarųjų yra atsakyta šiame mokslo darbe. Vis dėlto šalia 1.5. skyriuje paminėtųjų aspektų, taip pat reikėtų išskirti ir šiuos:

- 1) Pristatytame hipotetiniame turtu pagrįstos politikos įgyvendinimo modelyje nėra atsižvelgta į tokios politikos įgyvendinimo ir administravimo kaštus (o tai galėtų pabloginti 3.5.2. poskyryje apskaičiuotus rezultatus). Atkreiptinas dėmesys, kad daugelis kitose šalyse atliktų empirinių tyrimų nustatė, kad administraciniai tokių programų kaštai yra dideli. Tačiau vertinant aprašytus kaštus, reikėtų atsižvelgti į galimai aukštą neefektyvumo lygį pradedant visiškai naują programą ir į tai, kad įgyvendinant tokią politiką visos šalies mastu, masto ekonomija turėtų reikšmingai sumažinti tokius kaštus. Pažymėtina, kad neatlikus empirinio tyrimo, yra sunku nustatyti, kiek tokios politikos įgyvendinimas ir administravimas kainuotų Lietuvoje, todėl šis aspektas hipotetiniame modelyje nebuvo įvertintas.
- 2) Šiame mokslo darbe pateikta užsienio šalyse įgyvendintų turtu pagrįstos politikos modelių apžvalga analizuoja konkrečius atvejus Europos, Š. Amerikos ir Pietryčių Azijos šalyse. Siekiant visiško išbaigtumo būtų tikslinga apžvelgti tokios politikos pavyzdžius Arabijos šalyse. Šios minties atsisakyta dėl ribotos šio mokslo darbo apimties, o taip pat dėl menko Arabijos šalių ir Lietuvos palyginamumo: minėtosios šalys yra ypač turtingos energetinių resursų iškasenomis – kas joms leidžia be didelių suvaržymų finansuoti įvairias naujoviškas, o kartais netgi egzotiškas programas – o ne žmogiškaisiais ištekliais, kas labiau būdinga apžvelgtoms

šalis, tame tarpe ir Lietuvai (pvz., net ir tokia tolima ir egzotiška šalis kaip Singapūras yra šiuo aspektu tinkama palyginimui, nes jos pagrindinis ir vienintelis turtas yra žmonės, todėl ir socialinė politika yra orientuota į žmogiškojo kapitalo plėtrą).

- 3) Pastebėtina, kad 3.2. skyriuje pateikta argumentacija, jog „darbo pajamų augimo tempas analizuotu laikotarpiu buvo kur kas lėtesnis nei šalies akcijų rinkos ar įmonių pelno augimas“, galėtų būti kritikuotina tuo aspektu, jog taip ir turėtų būti: t.y. akcijų vertės ar įmonių pelno augimo tempas turėtų būti spartesnis nei darbo pajamų augimas, nes tai yra atlygis už prisiimtą riziką. Jei būtų priešingai – ar vertėtų pradėti ir plėtoti verslą? Vis dėlto pažymėtina, jog šio darbo tikslas nebuvo analizuoti, kurio kapitalo – žmogiškojo ar finansinio – grąža turėtų būti aukštesnė, šio darbo tikslas yra pasiūlyti būdą, kaip didesnė piliečių dalis įgytų prieigą prie tų kapitalo formų, kurios uždirba aukštesnę grąžą.
- 4) Turėtų būti papildomai analizuojama gyventojų finansinė elgsena – vien šiame mokslo darbe pristatyta gyventojų apklausa yra nepakankama, siekiant įsitikinti, ar vaikams atidarytos taupymo sąskaitos būtų jų tėvų ar globėjų nuolat papildomos ir kaip tokie papildymai reaguotų į atitinkamas Vyriausybės paskatas. Gyventojų finansinė elgsena būtų reikšminga ir vieno iš pasiūlytų finansavimo šaltinių – GPM tarifo padidimui 1 proc. punktu – sugebėjimui aprūpinti naują politiką jai reikalingomis lėšomis (šiam darbe nėra atsižvelgta į šešėlinės ekonomikos padidėjimo galimybę). Vis dėlto galimas šešėlinės ekonomikos padidėjimas neturėtų būti reikšmingas, įvertinant tai, jog tarifas būtų pakeltas tik 1 punktu, ir tokį mokesčio padidėjimą turėtų prisiimti dirbantieji, o ne darbdaviai⁶¹.
- 5) Atkreiptinas dėmesys, kad tam tikrą laiko tarpą valstybės išmokos į vaikų taupymo sąskaitas dubliuotų tam tikras kitas viešąsias išlaidas, kurias „išstumti“ ateityje jos yra skirtos, pvz., jei tokioje politikoje dalyvaujančių vaikų sukauptas kapitalas ateityje bus skirtas jų aukštojo mokslo išlaidoms

⁶¹ Esant reikšmingam GPM tarifo padidimui, tikėtina, jog mokesčių padidėjimo našta būtų pasidalinta tarp darbuotojo ir darbdavio, „perrašant“ darbo sutartis, o išaugę verslo kaštai taptų paskata nelegalaus darbo užmokesčio padidėjimui.

padengti (todėl ateityje sumažėtų viešųjų išlaidų poreikis švietimui), tai esamuoju laikotarpiu valstybė turėtų vykdyti ir einamąjį, ir kaupiamąjį šios srities finansavimą. Jei tokios politikos dalyvių sukauptas kapitalas ateityje bus skirtas jų pensijų sąskaitoms papildyti (todėl ateityje sumažėtų viešųjų išlaidų poreikis pensijų draudimui), tai esamuoju laikotarpiu valstybė turėtų vykdyti ir einamąjį, ir kaupiamąjį šios srities finansavimą. Tokie kaštai vadinami „pėrėjimo“ arba „tranzitiniais“ kaštais. Iš to galima išvada, jog aptartos politikos įgyvendinimas turėtų būti priimtinesnis šalyse, kurios neturi didžiąja dalimi viešosiomis išlaidomis finansuojamos aukštojo mokslo sistemos, perskirstomosios pensijų sistemos (pvz., anglosaksų šalys) ir pan. (t.y. tose šalyse, kuriose nebūtų „pėrėjimo“ kaštų). Vis dėlto pažymėtina, jog turtu pagrįsta politika nesiekia pakeisti perskirstomosios einamosiomis išmokomis grįstos politikos, kuri yra pagrindinis gerovės valstybės ramstis. Kaip jau minėta, abi šios politikos gali viena kitą papildyti, siekdamos savo tikslų: gaunamos išmokos palaiko vartojimą, tuo tarpu sukauptas turtas gali padėti ištrūkti iš skurdo, pasiekti finansinę laisvę ir sumažinti socialinę nelygybę. Todėl ir „tranzitinių“ kaštų koncepcija čia taikytina ribotai: viena vertus, todėl, jog turtu pagrįsta politika neturėtų būti laikinas reiškinys, skirtas pėrėjimui iš perskirstomosios sistemos į kaupiamąją (nesvarbu kurioje srityje), kita vertus, todėl, jog tam tikri turtu pagrįstai politikai keliami tikslai (pvz., pirmojo būsto įsigijimas arba nuosavo verslo pradžia) perskirstomosios politikos išvis nėra finansuojami.

- 6) Atskirai tyrinėtini mažas pajamas gaunančių asmenų dalyvavimo atitinkamoje turtu pagrįstos politikos programoje aspektai. Ar Lietuvoje būtų reikalinga atskira programa mažas pajamas gaunantiems asmenims, ar užtektų apsiriboti universalia progresine turtu pagrįsta politika, paremta vaikų taupymo sąskaitomis? Kokia būtų turtu pagrįstos politikos įtaka mažas pajamas gaunančių asmenų taupymo ir turto kaupimo įgūdžiams? Ar Lietuvoje pasitvirtintų kitose šalyse nustatytas faktas, jog gyventojų pajamų dydis tėra silpnai susijęs su taupymo lygiu: t.y. kad skurdžiausi asmenys

neturi statistiškai reikšmingai skirtingos taupymo elgsenos nei mažiau skurstantieji?

- 7) Tyrinėtinas slenksčio efektas: t.y. ar *bet koks* sukauptas turto kiekis investicinėje sąskaitoje gali būti naudingas, ar tam tikros *konkrečios* sumos sukauptas turi didesnį efektą?
- 8) Siekiant, jog sukurtą turtu pagrįsta politika atitiktų *taupymo visą gyvenimą* kriterijų, būtų tikslinga išanalizuoti galimybes sukurti vientisą nuoseklią institucinę sąrangą, leidžiančią užtikrinti, jog didžioji dauguma šalies gyventojų turėtų galimybės perkelti santaupas iš vieno gyvenimo etapo į kitą gyvenimo etapą. T.y. kokia infrastruktūra būtų reikalinga, kad įvairios turto kaupimo struktūros Lietuvoje būtų integruotos į vieną paprastą suderintą sistemą, kuri lydi asmenį nuo jo gimimo iki mirties?
- 9) Plačiau tyrinėtini kiti šiame darbe neanalizuoti turtu pagrįstos politikos finansavimo šaltiniai, pvz., turtu pagrįstos gerovės koncepcijos pradininkų pasiūlyti paveldėjimo mokesčiai, kurie labiausiai pabrėžtų ne asmeninio, bet pilietinio paveldėjimo idėją.
- 10) Akcentuojant Lietuvoje ypač aktualią mažėjančio gyventojų skaičiaus problemą, atskirai tyrinėtini pronatalistiniai turtu pagrįstos politikos aspektai. Jei turtu pagrįstos politikos įgyvendinimas galėtų turėti teigiamą įtaką gimstamumo lygiui, ar progresinės naujagimio išmokos (t.y. vis didesnė išmoka papildomam vaikui) gimstamumo lygį padidintų dar labiau? Ar taikoma turtu pagrįsta politika galėtų paskatinti reemigraciją ir šiuo būdu taip pat prisidėti padidinant šalies gyventojų skaičių?
- 11) Apibendrinant pastebėtina, jog prieš įgyvendinant universalią progresinę turtu pagrįstą politiką būtų tikslinga atlikti nacionalinį pilotinį eksperimentą: t.y. kelerių metų trukmės empirinius tyrimus turtu pagrįstos politikos srityje, siekiant patikrinti, ar dalyvavimas atitinkamoje turtu pagrįstos politikos programoje padeda pasiekti nors vieną iš jos pagrindinių tikslų (pvz., įsigyti būstą, mokytis ar pradėti verslą). Pažymėtina, kad tokie tyrimai brangiai kainuoja (vienai tiriamųjų grupei turėtų būti atidaromos investicinės sąskaitos, į kurias pervedamos pradinės ir/ar periodinės

išmokos ir pan.) ir yra ilgos trukmės, todėl tokį eksperimentą turėtų atlikti nacionalinės mokslo institucijos bendromis pastangomis su šalies Vyriausybe.

LITERATŪRA IR ŠALTINIAI

1. Ackerman B., Alstott A. (1998). *The Stakeholder Society*. New Haven, CT : Yale University Press.
2. Ackerman B., Alstott A. (2005a). Macro-Freedom. In Ackerman B., Alstott A., Van Parijs P. (Eds.), *Redesigning Distribution: Basic Income and Stakeholder Grants as Cornerstones for an Egalitarian Capitalism*. London: Verso.
3. Ackerman B., Alstott A. (2005b). Why Stakeholding? In Ackerman B., Alstott A., Van Parijs P. (Eds.), *Redesigning Distribution: Basic Income and Stakeholder Grants as Cornerstones for an Egalitarian Capitalism*. London: Verso.
4. Ackerman B., Alstott A., Van Parijs P. (2005). *Redesigning Distribution: Basic Income and Stakeholder Grants as Cornerstones for an Egalitarian Capitalism*. London: Verso.
5. Adams D., Wittman L. (2013). *SEED parent survey*. SEED Research Report. Lawrence, KS: University of Kansas.
6. Aidukaite J. (2003). From Universal System of Social Policy to Particularistic? The case of the Baltic States. - *Communist and Post-Communist Studies* 36(4), 405-426.
7. Aidukaite J. (2006a). The Formation of Social Insurance Institutions of the Baltic States in the Post-socialist era. - *Journal of European Social Policy* 16(3), 259-270.
8. Aidukaite J. (2006b). Reforming Family Policy in the Baltic States – the Views of the Elites. - *Communist and Post-Communist Studies* 39(1), 1-23.
9. Aidukaite J. (2009). Old welfare State Theories and New welfare regimes in Eastern Europe: Challenges or Implications. - *Journal of Communist and Post-communist studies* 42(1), 23-39.
10. Aidukaite J. (2010). Welfare reforms in Central and Eastern Europe: a new type of welfare regime? - *Ekonomika* 89(4), 7-24.
11. Aidukaite J. (2011). Welfare reforms and socio-economic trends in the 10 new EU member states of Central and Eastern Europe. - *Communist and post-communist studies* 44(3), 211-219.
12. Alaska Permanent Fund Corporation. (2012). Annual Reports. Prieiga per internetą: <http://www.apfc.org/home/Content/publications/reportArchive.cfm>
13. Atkinson A. B. (1972). *Unequal Shares: Wealth in Britain*. London: Allen Lane, pp. 233-236.
14. Axinn W., Duncan G. J., Thornton A. (1997). The effects of parents' income, wealth, and attitudes on children's completed schooling and self-esteem. In G. J. Duncan, J. Brooks-Gunn (Eds.), *Consequences of growing up poor* (pp. 518–540). New York: Russell Sage Foundation.
15. Baena C., Sevi B., Warrack A. (2012). Funds from non-renewable energy resources: Policy lessons from Alaska and Alberta. - *Energy Policy* 2012.

16. Becker G. S. (1960). An Economic Analysis of Fertility, in *Demographic and Economic Change in Developed Countries*, National Bureau of Economic Research Series, Number 11, Princeton, NJ: Princeton University Press, pp. 209–231.
17. Bergmann B. (2005). A Swedish-Style Welfare State or Basic Income? In Ackerman B., Alstott A., Van Parijs P. (Eds.), *Redesigning Distribution: Basic Income and Stakeholder Grants as Cornerstones for an Egalitarian Capitalism*. London: Verso.
18. Beverly S., Sherraden M., Cramer R., Zhan M., Nam Y., Williams-Shanks T. (2008). *Determinants of asset building*. Washington, D.C.: Urban Institute.
19. Blažienė I. (2002). *Gyventojų pajamos ir jų normalizavimas Lietuvoje: daktaro disertacija*. Vilniaus Gedimino technikos universitetas. Vilnius: Technika.
20. Blažienė I., Zabarauskaitė R. (2011). Gyventojų pajamos ir jų nelygybė Lietuvoje, iš *Aktualūs socialinės politikos klausimai. Socialinė raida ir politika*, 92-123.
21. Boshara R., Cramer R., Parrish L. (2005). *Policy Options for Achieving an Ownership Society for All Americans*. Issue brief #8. Washington, D.C.: New America Foundation.
22. Boshara R., Sherraden M. (2003). For Every Child, a Stake in America. - *New York Times*, July 23, 2003.
23. Bowles S., Gintis H. (1998). Efficient redistribution: new rules for markets, states and communities. In E. O. Wright (ed.), *Recasting Egalitarianism: New Rules for Communities, States and Markets*, New York: Verso, pp. 3–71.
24. Boyle M. H. (2002). Home ownership and the emotional and behavioral problems of children and youth. - *Child Development* 73(3), 883–892.
25. Bresson Y. (1999). Il faut libérer le travail du carcan de l'emploi. - *Le Monde* 16.3.1999.
26. Bucks B., Kennickell A. B., Mach T. L., Moore K. B., Fries G., Grodzicki D., Windle R. A. (2009). Changes in U.S. Family Finances from 2004 to 2007: Evidence from the Survey of Consumer Finances. - *Federal Reserve Bulletin* February 2009: A1–56.
27. Butkevičienė E. (2012). Premises for the Welfare of Society. Public Attitudes towards Social Policy: the Role of State, Individual and Family in Social Provision and Welfare in Lithuania. - *Socialiniai mokslai* 3(77), 7-16.
28. Bynner J. B., Paxton W. (2001). *The asset effect*. London: Institute for Public Policy Research.
29. Cairney J. (2005). Housing tenure and psychological well-being during adolescence. - *Environment and Behavior* 37(4), 552–564.
30. Central Statistical Bureau of Latvia. (2012). Prieiga per internetą: <http://www.csb.gov.lv/>
31. CFED. (2007). *Return on investment?: Getting more from federal asset-building policies* (CFED Report). Washington, DC: CFED.

32. Charlier J. (1848). *Solution du problème social ou constitution humanitaire. Basée sur la loi naturelle, et précédée de l'exposé de motifs*. Bruxelles: Chez tous les libraires du Royaume.
33. Cheng L. (2003). Developing Family Development Accounts in Taipei: Policy innovation from income to assets. - *CSD working paper* 03-09. St. Louis, MO: Washington University, Center for Social Development.
34. Cheng L. (2007). Asset-based policy in Taiwan: Demonstrations and policy progress. - *CSD Policy Brief* 07-33. St. Louis, MO: Washington University, Center for Social Development.
35. Chowa G., Ansong D., Masa R. (2010). Assets and child well-being in developing countries: A research review. - *Children and youth services review* 32(11), 1508-1519.
36. Chua A. X. (2009). The Baby Bonus in Singapore: A Brief Empirical Study. Northwestern University. Prieiga per internetą: <http://mmss.wcas.northwestern.edu/thesis/articles/get/663/%EE%80%80Chua%EE%80%812009.pdf>.
37. Cohen A., Dehejia R., Romanov D. (2007). Do Financial Incentives Affect Fertility? - *National Bureau of Economic Research* 12/2007, working paper 13700.
38. College Board. (2010). *Trends in college pricing 2010. Trends in higher education series*. Washington, DC: College Board.
39. Conley D. (2001). Capital for college: Parental assets and postsecondary schooling. - *Sociology of Education* 74(1), 59-72.
40. Conley D. (2009). *Savings, Responsibility, and Opportunity in America*. Washington, D.C.: New America Foundation
41. Cramer R. (2004). *Accounts at Birth: Creating a National System of Savings and Asset Building with Children's Development Accounts*. Washington: New America Foundation.
42. Cramer R. (2006). *Net worth at birth: Creating a national system for savings and asset building with Children's Savings Accounts*. Washington, DC: New America Foundation.
43. Cramer R. (2007). *Asset-based welfare policy in the UK: findings from the Child Trust Fund and Saving Gateway initiatives*. New America Foundation.
44. Cramer R. (2010a). The big lift: Federal policy efforts to create Child Development Accounts. - *Children and youth services review* 32(11), 1538-1548.
45. Cramer R. (2010b). The America Saving for Personal Investment, Retirement, and Education Act: Questions and Answers. New America foundation. Prieiga per internetą: http://assets.newamerica.net/sites/newamerica.net/files/program_pages/attachments/ASPIREActFAQs2-10.pdf
46. Cramer R., O'Brien R., Boshara R. (2007). *The Assets Report 2007: A Review, Assessment and Forecast of Federal Assets Policy*. Washington: The New America Foundation.

47. Cramer R., Lopez-Fernandini A., Guge L., King J., Zimmerman J. (2010). *The Assets Agenda 2011. Policy Options to Promote Savings and Asset Development*. New America Foundation.
48. Cramer R., Newville D. (2009). *Children's Savings Accounts. The Case for Creating a Lifelong Savings Platform at Birth as a Foundation for a "Save-and-Invest" Economy*. New America foundation.
49. Crotty R. (1986). *Ireland in Crisis. A study in capitalist colonial development*. Dingle: Brandon.
50. Curley J., Sherraden M. (2000). Policy lessons from Children's Allowances for Children's Savings Accounts. - *Child Welfare* 79(6): 661-687.
51. Danziger S., Plotnick R. D. (1986). Poverty and policy: Lessons of the last two decades. - *Social Service Review* 1986.
52. Davidson M. (1995). Liberale grondrechten en milieu. Het recht op milieugebruiksruimte als grondslag van een basisinkomen. - *Milieu* 5, 246-249.
53. De Meza D., Irlenbusch B., Reyniers D. (2008). Financial capability: A behavioural economics perspective. Prieiga per internetą: <http://www.fsa.gov.uk/pubs/consumer-research/crpr69.pdf>.
54. De Navas-Walt C., Proctor B. D., Smith J. C. (2010). *Income, poverty and health insurance coverage in the United States: 2009*. Washington, DC: U.S. Census Bureau, pp 60-238.
55. Duchatelet R. (1994). *An economic model for Europe based on consumption financing on the tax side and the basic income principle on the redistribution side*, paper presented at the 5th BIEN Congress, London, September 8–10, 1994.
56. Dworkin G. (1971). Paternalism, in R. Wasserstrom (ed.), *Morality and the Law*. Belmont: CA, Wadsworth, pp.107-126.
57. Elliott W. (2012a). *Why Policymakers Should Care about Children's Savings*. New America foundation.
58. Elliott W. (2012b). *Does Structural Inequality Begin with a Bank Account?* New America foundation.
59. Elliott W. (2012c). *We Save, We Go to College*. New America foundation.
60. Elliott W. (2012d). *Ideas for Refining Children's Savings Accounts Proposals*. New America foundation.
61. Elliott W., Beverly S. (2010). The role of savings and wealth in reducing “wilt” between expectations and college attendance. - *CSD Working Paper* 10-01. St. Louis, MO: Washington University, Center for Social Development.
62. Elliott W., Beverly S. (2011). Staying on course: The effects of assets and savings on the college progress of young adults. - *American Journal of Education* 117(3), 343-374.
63. Elliott W., Choi E. H., Destin M., Kim K. (2011). The age old question, which comes first? A simultaneous test of children's savings and

- children's college-bound identity. - *Children & Youth Services Review* 33(7), 1101-1111.
64. Elliott W., Wagner K. (2007). Increasing Parent Expectations Via College Savings: Closing the Achievement Gap. - *Working Paper* 07-08. St. Louis, MO: Washington University, Center for Social Development.
 65. Emmerson C., Wakefield M. (2001). *The Savings Gateway and the Child Trust Fund: is asset-based welfare "well fair"?* London: The Institute for Fiscal Studies.
 66. European Innovation Scoreboard 2007. (2007). Prieiga per internetą: <http://www.proinno-europe.eu/page/european-innovation-scoreboard-2007>
 67. European Innovation Scoreboard 2008. (2008). Prieiga per internetą: <http://www.proinno-europe.eu/page/european-innovation-scoreboard-2008>
 68. European Innovation Scoreboard 2009. (2009). Prieiga per internetą: <http://www.proinno-europe.eu/page/european-innovation-scoreboard-2009>
 69. Europos Komisija. (2009). „High-technology“ and „knowledge based services“ aggregations based on NACE Rev. 2. Prieiga per internetą: epp.eurostat.ec.europa.eu/cache/ITY_SDDS/Annexes/htec_esms_an3.pdf
 70. Eurostat. (2012). Prieiga per internetą: <http://epp.eurostat.ec.europa.eu>
 71. Ferguson N. (2011). *Pinigų triumfas*. Vilnius: Baltų lankų leidyba
 72. Finlayson A. (2008). Characterizing new labour: The case of the child trust fund. - *Public Administration* 86(1), 95-110.
 73. Finlayson A. (2009). Financialisation, Financial Literacy and Asset-Based Welfare. - *British Journal of Politics & International Relations* 11(3), 400-421.
 74. Friedman M. (1966). The case for the negative income tax: a view from the right. In J. H. Bunzel (ed.), *Issues of American Public Policy*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall, pp 111-120.
 75. Garfinkel I., Huang C., Naidich W. (2005). The Effects of a Basic Income Guarantee on Poverty and Income Distribution. In Ackerman B., Alstott A., Van Parijs P. (Eds.), *Redesigning Distribution: Basic Income and Stakeholder Grants as Cornerstones for an Egalitarian Capitalism*. London: Verso.
 76. Goldberg F. (2005). The Universal Piggy Bank: Designing and Implementing a System of Universal Accounts for Children. In M. Sherraden (ed.), *Inclusion in the American Dream: Assets, Poverty, and Public Policy*. New York: Oxford University Press.
 77. Goldberg F. T. Jr., Friedman B., Boshara R. (2008). CDA legislative challenges and opportunities. - *Children and youth services review* 32(11), 1609-1616.
 78. Government of the Hong Kong Special Administrative Region. (2009). Child Development Fund. Prieiga per internetą: http://www.cdf.gov.hk/english/aboutcdf/aboutcdf_int.html.

79. Grinstein-Weiss M., Lee J. S., Greeson J. K. P., Han C. K., Yeo Y. H., Irish K. (2008). Fostering low-income homeownership through Individual Development Accounts: A longitudinal, randomized experiment. - *Housing Policy Debate* 19, 711-739.
80. Guogis A. (2000). *Socialinės politikos modeliai*: monografija. Vilnius: Eugrimas.
81. Guogis A. (2002). Dėl Lietuvos socialinės politikos modelio. - *Politologija* 28(4), 76-95.
82. Guogis A. (2004a). Globalizacijos poveikis socialinei apsaugai ir socialinei atskirčiai. - *Politologija* 36(4), 78-109.
83. Guogis A. (2004b). Apie kai kurias socialinės nelygybės formavimosi sąlygas Baltijos šalyse. - *Filosofija. Sociologija* 15(2), 17-21.
84. Guogis A. (2005a). Socialinė apsauga ir Naujosios viešosios vadybos alternatyva. - *Socialinis darbas* 4(2), 13-19.
85. Guogis A. (2005b). Socialinių paslaugų ekonominiai svertai Lietuvos Savivaldybėse. - *Socialinis darbas* 4(1), 66-73.
86. Guogis A. (2006). Socialinės politikos modeliavimas Europos integracijos procese. - *Viešojo politika ir administravimas* 17, 29-41.
87. Guogis A. (2008). Dėl Lietuvos socialinės apsaugos sampratos. - *Socialinis darbas* 7(2), 10-20.
88. Guogis A. (2011). Pažangaus Gerovės normatyvinio modelio paieškos Europos ir Lietuvos kontekste. - *Filosofija. Sociologija* 22(4), 365-372.
89. Guogis A. (2012). Palyginamoji gerovės modelių ir socialinio administravimo analizė. - *Tiltai* 58(1), 31-44.
90. Guogis A., Bitinas A. (2009). The Lithuanian Social Policy model – On the Direction of Development and Guarantees of the Model. - *Central European Political Science Review* 10, 36–37.
91. Guogis A., Gruževskis B. (2010). Ar reikia kitokio Lietuvos visuomenės socialinės raidos modelio? - *Socialinių mokslų studijos* 7(3), 19-35.
92. Halstead T., Lind M. (2001). *The Radical Center: The Future of American Politics*. New York: Doubleday.
93. Han C-K. (2009). Inclusive Asset-building Policy in Korea, Singapore, and Taiwan: Trends and Policy Implications. An International Conference „Asian Social Protection in Comparative Perspective“ Singapore, 2009.
94. Han C-H., Kim Y-M., Zou L. (2006). Global assets announcement: Child Development Accounts proposed in South Korea. Prieiga per internetą: http://gwbweb.wustl.edu/csd/Publications/2006/Korea_CDA_8-29-06.pdf
95. Harvey P., Pettigrew N., Madden R., Emmerson C., Tetlow G. Wakefield M. (2007). *Final Evaluation of the Saving Gateway 2 Pilot: Main Report*. London: HM Treasury and Department for Education and Skills.
96. Haveman R. (1988). *Starting Even: An Equal Opportunity Program to Combat the Nation's New Poverty*. New York: Simon and Schuster, pp. 168-171.

97. Helderman A., Mulder C. (2007). Intergenerational transmission of homeownership: The roles of gifts and continuities in housing market characteristics. - *Urban Studies* 44(2), 231–247.
98. Hill M. S., Duncan G. J. (1987). Parental family income and the socioeconomic attainment of children. - *Social Science Research* 16, 39-73.
99. HM Revenue and Customs. (2008). Child Trust Fund: Number of accounts opened by Westminster parliamentary constituency, November 2008. Prieiga per internetą: <http://www.hmrc.gov.uk/ctf/cons-stats-oct08.pdf>.
100. HM Treasury. (2001a). Saving and Assets for All. - *The Modernisation of Britain's Tax and Benefit System* Number 8. London: HMT.
101. HM Treasury. (2001b). Delivering Savings and Assets. - *Modernisation of Britain's Tax and Benefit System* Number 9. London: HMT.
102. HM Treasury. (2003). Strengthening the Saving Habit of Future Generations. London: HMT.
103. HM Treasury. (2008). The Saving Gateway: operating a national scheme. London: HMT.
104. Hsieh C.T. (2003). Do consumers react to anticipated income changes? Evidence from the Alaska Permanent Fund. - *American Economic Review* 93(1), 397-405.
105. Human Resources and Skills Development Canada. (2006). Registered Education Savings Plan - frequently asked questions. Prieiga per internetą: http://www.hrsdc.gc.ca/asp/gateway.asp?hr=en/hip/lld/cesg/publicsection/CESP/RESP_FAQs.shtml&hs=cgs
106. Human Resources and Skills Development Canada. (2007). The Canada Education Savings Grant. Prieiga per internetą: http://www.hrsdc.gc.ca/en/hip/lld/cesg/publicsection/CESP/Canada_Education_Savings_Grant_General.shtml
107. Innovation Union Scoreboard 2010. (2010). Prieiga per internetą: <http://www.proinno-europe.eu/inno-metrics/page/innovation-union-scoreboard-2010>
108. Innovation Union Scoreboard 2011. (2011). Prieiga per internetą: <http://www.proinno-europe.eu/inno-metrics/page/ius-2011>.
109. Investicijų skatinimo 2008-2013 m. programa. (2007). Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2007-12-19 nutarimas Nr. 1447.
110. Jasilionienė A. (2005). *Šeimos politikos modernizavimas Lietuvoje: prioritetų problema*: daktaro disertacija. Vilnius: Vilniaus universitetas.
111. JAV Atstovų rūmai (2007). America Saving for Personal Investment, Retirement, and Education Act of 2007. Prieiga per internetą: <http://www.govtrack.us/congress/bills/111/hr4682/text>
112. Kelly G., Lissauer R. (2000). *Ownership for All*. London: IPPR.
113. Kempson E., McKay S., Collard S. (2005). *Incentives to Save: Encouraging Saving Among Low-Income Households. Final Report on the Saving Gateway Pilot*. Bristol: Personal Finance Research Centre, University of Bristol.

114. Kim M., Nam Y., Kwon J., Kim Y., Chung S., Lee E., Hong H. (2010). Seoul Hope Plus Savings Accounts. - *CSD Working Papers*. St Louis, MO: Washington University, Center for Social Development.
115. Kim Y., Zou L., Joo Y.S., Sherraden M. (2011). Asset-Based Policy in South Korea. - *CSD Publication* 11-22.
116. Kochhar R., Fry R., Taylor P. (2011). *Twenty-to-one: Wealth gaps rise to record highs between whites, blacks, and Hispanics*. Washington, DC: Pew Research Center.
117. Laroque G., Salanié B. (2008). Does Fertility Respond to Financial Incentives? - *Discussion Paper* Number 0708-15. Columbia University.
118. Laurinavičius A. (2012a). Asset-Based Policy: a new direction for social policy in CEE countries? - *BICHNIK* 141, 7-10.
119. Laurinavičius A. (2012b). Asset-based policy: a new measure to reduce poverty and inequality in Baltic States. - *QUAERE 2012* 2, 448-455.
120. Laurinavičius A. (2012c). Investicijų skatinimas Lietuvoje: perspektyvūs strateginiai sprendimai. - *Viešasis administravimas* 2(34), 36-47.
121. Laurinavičius A. (2012d). Asset-based policy: a new measure to reduce poverty and inequality in Baltic States. - *Ad Alta: Journal of Interdisciplinary Research* 02/02, 57-60.
122. Laurinavičius A., Avulis A. (2012). Strateginio valdymo (ne)galia Lietuvoje. - *Mokslas ir technika*. 10(637), 15-16.
123. Laurinavičius A., Bikas E. (2009). Finansinių ir nekilnojamojo turto investicijų portfelio formavimo aspektai ir galimybės. - *Veršlas: teorija ir praktika* 10(2), 118-129.
124. Laurinavičius A., Galinienė B. (2011). Nekilnojamojo turto vystytojas kaip ekonominės veiklos dalyvis. - *Turto vertinimo teorijos ir praktikos apybraižos* 2010 / 2011, 36-47.
125. Laurinavičius A., Galinienė B. (2013). Asset-based approach to poverty reduction in Lithuania. - *Technological and Economic Development of Economy* 19(2): 203–223.
126. Laurinavičius A., Laurinavičius An. (2011). Using venture capital for business development in Lithuania. - *Contemporary Issues in Business, Management and Education '2011. Conference proceedings*, pp. 165-180.
127. Laurinavičius An. (2012a). Venture capital as a catalyst of business development in Lithuania. - *BICHNIK* 141, 5-7.
128. Laurinavičius An. (2012b). Public venture capital fund in Lithuania: mission impossible? - *QUAERE 2012* 2, 394-403.
129. Lazutka R. (2003). Gyventojų pajamų nelygybė. - *Filosofija. Sociologija* 14(2), 22-29.
130. Lazutka R. (2007). Gerovės kapitalizmo raidos problemos Lietuvoje, iš *Lietuvos ekonominės padėties Europoje ir globalioje erdvėje analizė*. Vilnius: Ekonomikos tyrimų centras, 61-82.
131. Lazutka R., Žalimienė L., Skučienė D., Ivaškaitė-Tamošiūnė V., Šumskaitė L. (2008). *Socialinė parama Lietuvoje: remiamųjų padėtis ir*

- paramos rezultatai*. Vilnius: Socialinių tyrimų institutas, Socialinės apsaugos ir darbo ministerija.
132. Le Grand J. (1989). Markets, welfare, and equality. In: Le Grand J. and Estrin S. (eds.), *Market socialism*. Oxford: Clarendon, pp. 193-212.
 133. Le Grand J. (2005). Implementing Stakeholder Grants: the British Case. In Ackerman B., Alstott A., Van Parijs P. (Eds.), *Redesigning Distribution: Basic Income and Stakeholder Grants as Cornerstones for an Egalitarian Capitalism*. London: Verso.
 134. Lerman R. I., McKernan S.-M. (2008). Benefits and Consequences of Holding Assets. In S. M. McKernan ir M. Sherraden (eds.), *Asset Building and Low-Income Families*. Washington, D.C.: The Urban Institute Press, pp. 175-206.
 135. Li W., Zhou Y., Dymiski G., Chee M. (2001). Banking on social capital in the era of globalization: Chinese ethnobanks in Los Angeles. - *Environment and Planning A*, 33, 1923-1948.
 136. Li W., Dymiski G., Zhou Y., Chee M., Aldana C. (2002). Chinese American banking and community development in Los Angeles County. - *Annals of the Association of American Geographers* 92(4), 777-796.
 137. Lietuvos Respublikos Finansų ministerija. (2010). Nekilnojamojo turto mokesčio bazės išplėtimo gyventojams galimybės ir alternatyvos. Prieiga per internetą: http://www.finmin.lt/web/finmin/naujienos?erp_item=naujiena_001366
 138. Lietuvos Respublikos Seimas (LRS). (1991a). LR Kompensacijų Nepriklausomybės gynėjams, nukentėjusiems nuo 1991 m. sausio 11-13 d. ir po to vykdytos SSRS agresijos, bei jų šeimoms įstatymas (2006-01-12 Nr. X-488). – *Valstybės žinios* 3-78; 85-3139.
 139. Lietuvos Respublikos Seimas (LRS). (1991b). LR Valstybinio socialinio draudimo įstatymas (1991-05-21 Nr. I-1336). – *Valstybės žinios* 17-447.
 140. Lietuvos Respublikos Seimas (LRS). (1991c). LR valstybinio turto pirminio privatizavimo įstatymas (1991-04-10 Nr. I-1115). – *Valstybės žinios* 10-261.
 141. Lietuvos Respublikos Seimas (LRS). (1993). LR Paramos mirties atveju įstatymas (1993-02-23 Nr. I-348). – *Valstybės žinios* 73-1371.
 142. Lietuvos Respublikos Seimas (LRS). (1994a). LR Išmokų vaikams įstatymas (1994-11-03 Nr. I-621). – *Valstybės žinios* 89-1706.
 143. Lietuvos Respublikos Seimas (LRS). (1994b). LR Valstybinių pensijų įstatymas (1994-12-22 Nr. I-730). – *Valstybės žinios* 101-2018.
 144. Lietuvos Respublikos Seimas (LRS). (1994c). LR Valstybinių šalpos išmokų įstatymas (1994-11-29 Nr. I-675). – *Valstybės žinios* 96-1873.
 145. Lietuvos Respublikos Seimas (LRS). (1995). LR valstybės ir savivaldybių turto privatizavimo įstatymas (1995-07-26 Nr. I-1001). – *Valstybės žinios* 61-1530.
 146. Lietuvos Respublikos Seimas (LRS). (1996). LR Sveikatos draudimo įstatymas (1996-05-21 Nr. I-1343). – *Valstybės žinios* 55-1287.

147. Lietuvos Respublikos Seimas (LRS). (1997). LR Savivaldybių biudžeto pajamų nustatymo metodikos įstatymas (1997-07-02 Nr. VIII-385). – *Valstybės žinios* 69-1743.
148. Lietuvos Respublikos Seimas (LRS). (2002a). LR Gyventojų pajamų mokesčio įstatymas (2002-07-02 Nr. IX-1007). – *Valstybės žinios* 73-3085.
149. Lietuvos Respublikos Seimas (LRS). (2002b). LR Indėlių ir įsipareigojimų investuotojams draudimo įstatymas (2002-06-20 Nr. IX-975). – *Valstybės žinios* 65-2635.
150. Lietuvos Respublikos Seimas (LRS). (2003). LR Piniginės socialinės paramos nepasiturintiems gyventojams įstatymas (2003-07-01 Nr. IX-1675). – *Valstybės žinios* 73-3352.
151. Lietuvos Respublikos Seimas (LRS). (2004). LR Teatrų ir koncertinių įstaigų įstatymas (2004-06-01 Nr. IX-2257). – *Valstybės žinios* 96-3523.
152. Lietuvos Respublikos Seimas (LRS). (2005). LR Nekilnojamojo turto mokesčio įstatymas (2005-06-07 Nr. X-233). – *Valstybės žinios* 76-2741.
153. Lietuvos Respublikos Seimas (LRS). (2006a). LR Prezidento valstybinės rentos įstatymas (2006-12-12 Nr. X-980). – *Valstybės žinios* 141-5405.
154. Lietuvos Respublikos Seimas (LRS). (2006b). LR Socialinės paramos mokiniams įstatymas (2006-06-13 Nr. X-686). – *Valstybės žinios* 73-2755.
155. Lietuvos Respublikos Seimas (LRS). (2006c). LR Socialinių paslaugų įstatymas (2006-01-19 Nr. X-493). – *Valstybės žinios* 17-589.
156. Lietuvos Respublikos Socialinės apsaugos ir darbo ministerija. (2012). Socialinė statistika. Prieiga per internetą: <http://www.socmin.lt/index.php?807201349>
157. Lietuvos statistikos departamentas. (2012). Prieiga per internetą: <http://www.stat.gov.lt/lt/>
158. Lisauskaitė V. (2010). Lietuvos gyventojų pajamų ir vartojimo diferenciacija. - *Verklas: teorija ir praktika* 11(3), 266-278.
159. Lister R. (2006). Poverty, material insecurity, and income vulnerability: the role of savings. In S. Sodha, R. Lister (eds.), *The Saving Gateway: From Principles to Practice*. London: Institute for Public Policy Research, pp. 8–33.
160. Loke V., Sherraden M. (2008). Building assets from birth: A global comparison of Child Development Account policies. - *CSD working paper* 08-03. St Louis, MO: Washington University, Center for Social Development.
161. Lopez-Fernandini A., Murrell K. (2008). The effectiveness of youth financial education. Prieiga per internetą: http://www.newamerica.net/publications/policy/effectiveness_youth_financial_education_1
162. Lucey T., Giannangelo D. (2006). Short changed: The importance of facilitating equitable financial education in urban society. - *Education and Urban Society* 38(3), 268-287.

163. Marks E. L., Rhodes B. B., Wheeler-Brooks J., Adams D. (2009a). *A process study of the SEED Community Partners Initiative*. Research Triangle Park, NC: RTI International.
164. Marks E. L., Rhodes B. B., Engelhardt G. V., Scheffler S., Wallace I. N. (2009b). *Building assets: An impact evaluation of the MI SEED Children's Savings Program*. Research Triangle Park, NC: RTI International.
165. Maslow A. H. (1954). *Motivation and personality*. New York, NY: Harper and Brothers.
166. Mason L. R., Nam Y., Clancy M., Loke V., Kim Y. (2009). SEED account monitoring research: Participants, savings, and accumulation. - *CSD Research Report 09-05*. St Louis, MO: Washington University, Center for Social Development.
167. Maxwell D., Sodha S. (2005). *Top tips for Top ups: Next steps for the Childs Trust Fund*. London: IPPR.
168. Mayer S. E. (1997). *What money can't buy: Family income and children's life chances*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
169. McKay S., Kempson E. (2003). Savings and Life Events, *research report number 194*, London: Department for Work and Pensions, pp. 1-88.
170. Meyer J., Masa R., Zimmerman J. (2008). Overview of Child Development Accounts in developing countries. - *Children and youth services review* 32(11), 1561-1569.
171. Meyer J., Zimmerman J. M., Boshara R. (2008). Child saving accounts: global trends in design and practice. *Global assets project of assets building program*.
172. Mill J. S. (1985). *On Liberty*. Harmondsworth: Penguin.
173. Milligan K. (2005). Subsidizing the Stork: New Evidence on Tax Incentives and Fertility. - *Review of Economics and Statistics* 87(3), 539–555.
174. Mills G., Gale W. G., Patterson R., Apostolov E. (2006). *What Do Individual Development Accounts Do? Evidence from a Controlled Experiment*. Washington, DC: Brookings Institute
175. Mills G., Gale W. G., Patterson R., Engelhardt G. V., Eriksen M. D., Apostolov E. (2007). Effects of Individual Development Accounts on Asset Purchases and Saving Behavior: Evidence from a Controlled Experiment. - *Journal of Public Economics* 92(5-6), 1509-1530
176. Mills G., Patterson R., Orr L., DeMarco D. (2004). Evaluation of the American Dream Demonstration. Final Evaluation Report. Prieiga per internetą: http://csd.wustl.edu/Publications/Documents/Abt_ADD_Final_Report.pdf
177. Misiūnas A., Bratčikovienė N. (2007). Pajamų nelygybė ir jų normalizavimas. - *Lietuvos statistikos darbai* 46, 112–121.
178. Mitalauskienė E. (2005). *Privatizavimo eiga Lietuvoje po 1990 m. ir rezultatų įvertinimas: magistro baigiamasis darbas*. Vilnius: MRU.

179. Mulholland H. (2007). Baby bonds branded flop over low take-up. - *The Guardian*, 18-06-2007. Prieiga per internetą: <http://www.guardian.co.uk/politics/2007/jun/18/economy.uk>
180. Mullainathan S., Thaler R. H. (2000). Behavioral Economics. *Working Paper* No. 00-27. Cambridge, MA.
181. Nam Y., Kim Y., Clancy M., Zager R., Sherraden M. (2011). Do Child Development Accounts promote account holding, saving, and asset accumulation for children's future? Evidence from a statewide randomized experiment. - *CSD Working Paper* 11-33. St. Louis, MO: Washington University, Center for Social Development.
182. Nam Y., Han C-K. (2008). Child Development Accounts in Korea. Paper presented at the Symposium of Child Development Accounts. St. Louis, USA. November 12-14.
183. Nam Y., Han C-K. (2009). A new approach to promote economic independence among at-risk children: Child development accounts (CDAs) in Korea. - *CSD Working Paper* 09-02. St. Louis, MO: Washington University, Center for Social Development.
184. Nam Y., Sherraden M., Zou L., Han C-H., Kim Y-M., Han W-J. (2007). Asset-based policy in South Korea. - *CSD Project Update*. Prieiga per internetą: http://gwbweb.wustl.edu/csd/Publications/2007/Korea_Update_2007_06_14.pdf
185. Navickas V. (1999). *Lietuvos ekonomika: dabartis ir perspektyvos*. Vilnius: Valga.
186. New America Foundation. (2006). *Savings Accounts for Kids: Current Federal Proposals*. Washington: New America Foundation.
187. Ng K. H., Nair S. (2008). Child Development Accounts in Singapore. Paper presented at the Symposium of Child Development Accounts. St. Louis, USA. November 12-14.
188. Nissan D., Le Grand J. (2000). *A Capital Idea: Start-up Grants for Young People*. London: Fabian Society.
189. Norman J., Clark G. (2004). *Towards a Lifetime of Saving*. London: Policy Unit, Conservative Research Department.
190. OECD. (2012). *National Accounts of OECD Countries*, Volume 2012 Issue 2, OECD Publishing.
191. Oliver M., Shapiro T. (1995). *Black wealth / White wealth: A new perspective on racial inequality*. New York: Routledge.
192. Orr A. (2003). Black-White Differences in Achievement: The Importance of Wealth. - *Sociology of Education* 76(4), 281-304.
193. Paine T. (1796). Agrarian justice. In P.F. Foner (ed.), *The Life and Major Writings of Thomas Paine*. Secaucus, NJ: Citadel Press, 1974, pp. 605-623.
194. Pajuodienė G., Šileika A. (2001). Lietuvos gyventojų socialiniai sluoksniai (Vidurinioji klasė beieškanti). - *Pinigų studijos* 5(3), 59-81.
195. Paniotto V. I., Maksimenko V.S. (1982). *Kolichestvennye metody v sotsiologicheskikh issledovaniyah*. Kiev: Nauk. Dumka.

196. Pateman C. (2005). Democratizing Citizenship: some advantages to Basic Income. In Ackerman B., Alstott A., Van Parijs P. (Eds.), *Redesigning Distribution: Basic Income and Stakeholder Grants as Cornerstones for an Egalitarian Capitalism*. London: Verso.
197. Paxton W. (2003). *Equal Shares? Building a Progressive and Coherent Asset-based Welfare Policy*. London: IPPR.
198. Peter D. Hart Research Associates. (2007). Public opinion poll on Children's Savings Accounts survey cross tabs. Prieiga per internetą: http://cfed.org/knowledge_center/publications/savings_financial_security/public_opinion_poll_on_childrens_savings_accounts_survey_cross_tabs
199. Prabhakar R. (2009a). The Assets Agenda and Social Policy. - *Social policy administration* 43(1), 54-69.
200. Prabhakar R. (2009b). The development of asset-based welfare: the case of the Child Trust Fund in the UK. - *Policy and Politics* 37(1), 129-143.
201. Prabhakar R. (2010). The Child Trust Fund in the UK: How might opening rates by parents be increased? - *Children and Youth services review* 32(11), 1544-1547.
202. Richards K. V., Thyer B. (2011). Does Individual Development Account Participation Help the Poor? A Review. - *Research on Social work practice* 21(3), 348-362.
203. Robertson J. (1999). *The New Economics of Sustainable Development. A Briefing for Policy Makers*. Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities; London: Kogan.
204. Roemer J. (1988). *Free to Lose*. London, Radius/Century Hutchinson.
205. Sandford C. (1971). *Taxing Personal Wealth*. London: Allen and Unwin, pp. 250-254
206. Scanlon E., Adams D. (2005). In-depth interviews with SEED youth: Profiles of participants in a pilot study. - *CSD Working Paper* 05-25. St. Louis, MO: Washington University, Center for Social Development.
207. Scanlon E., Adams D. (2009). Do assets affect well-being? Perceptions of youth in a matched savings program. - *Journal of Social Service Research* 35, 33-46.
208. Scanlon E., Page-Adams D. (2006). *Do assets affect well-being? Perceptions of youth in a matched savings program* (SEED research report). Lawrence, KS: University of Kansas.
209. Scanlon E., Wheeler-Brooks J., Adams D. (2006). *How young people save money: Findings from interviews with SEED participants* (SEED Research Report). Lawrence, KS: University of Kansas.
210. Schreiner M., Clancy M., Sherraden M. (2002). *Saving Performance in the American Dream Demonstration: A National Demonstration of Individual Development Accounts*. St. Louis, MO: Center for Social Development.
211. Schreiner M. (2006). Program Costs for Individual Development Accounts: Final Figures from CAPTC in Tulsa. - *Savings and Development* 30(3), 247-274.

212. Schreiner M., Sherraden M. (2007). *Can the poor save? Saving and asset building in Individual Development Accounts*. New Brunswick, NJ: Transaction.
213. SEED Policy Council. (2008). *Child Development Account Policies: Core Values and Key Design Features. - Discussion Paper*.
214. Seidman L. S. (2001). Assets and the tax code. In T. M. Shapiro, E. N. Wolff (Eds.), *Assets and the poor: The benefits of spreading asset ownership*. New York: Russell Sage, pp. 324-365.
215. Senor D.; Singer S. (2011). *Idėjų šalis: Izraelio ekonomikos stebuklas* [Start-up Nation: The Story of Israel's Economic Miracle]. Vilnius: Tyto alba.
216. Shanmugaratnam T. (2007). Budget 2007 speech. Prieiga per internetą: <http://www.singaporebudget.gov.sg>
217. Sherraden M. (1991). *Assets and the poor: A new American welfare policy*. Armonk, NY: M.E. Sharpe.
218. Sherraden M. (2002). From a social welfare state to a social investment state. In C. Kober, W. Paxton (Eds.), *Asset-based welfare and poverty: Exploring the case for and against asset-based welfare policies*. London: IPPR, pp. 5-8.
219. Sherraden M. (2003a). Assets and the social investment state. In: Paxton W. (ed). *Equal shares? Building a progressive and coherent asset-based welfare policy*. London, IPPR.
220. Sherraden M. (2003b). Individual accounts in social security: Can they be progressive? - *International Journal of Social Welfare* 12, 97-107.
221. Sherraden M. (2008). IDAs and Asset-Building Policy. - *CSD Working Papers*. St Louis, MO: Washington University, Center for Social Development.
222. Sherraden M., Schreiner M., Beverly S. (2003). Income, institutions, and saving performance in individual development accounts. - *Economic Development Quarterly* 17(1), 95-112.
223. Sherraden M., Stevens J. (2010). Lessons from SEED, a National Demonstration of Child Development Accounts. Prieiga per internetą: http://csd.wustl.edu/Publications/.../SEEDSynthesis_Final.pdf
224. Sherraden M., Zou L. (2005). Individual development accounts: Lessons from the American dream demonstration. - *Jiangsu Social Sciences* 219(2), 201-205.
225. Sherraden M., Zou L. (2009). Asset-based policy in Hong Kong: Child development fund. - *CSD Policy Brief* 09-06. St. Louis, MO: Washington University, Center for Social Development.
226. Sherraden M. S. (2010). Financial capability: What is it, and how can it be created? - *CSD Working Paper* No. 10-17. St. Louis, MO: Washington University, Center for Social Development.
227. Sherraden M. S., McBride A. M., Beverly S. (2010). *Striving to save: Creating policies for financial security of low-income families*. Ann Arbor, MI: University of Michigan Press.

228. Shobe M., Page-Adams D. (2001). Assets, future orientation and well-being: exploring and extending Sherraden's framework. - *Journal of Sociology and Social Welfare* 28(3), 109-127.
229. Singapore Ministry of Community Development Youth and Sports. (2006). Children Development Co-Savings (Baby Bonus) Scheme. Prieiga per internetą: <http://www.babybonus.gov.sg/>
230. Skidelsky R. (2001). Asset-Based Welfare. *Hansard* November 10, 2001. Prieiga per internetą: www.skidelskyr.com
231. Skinner E. A., Wellborn J. G., Connell J. P. (1990). What it takes to do well in school and whether I've got it: A process model of perceived control and children's engagement and achievement in school. - *Journal of Educational Psychology* 82(1), 22-32.
232. Skučienė D. (2008). Pajamų nelygė Lietuvoje. - *Filosofija. Sociologija* 19(4), 22–33.
233. Skučienė D. (2010). Population Welfare in Lithuania for the Period 1996–2007. – *Tiltai* 51(2), 49-63.
234. Skuodis M. (2009). Naujų Europos sąjungos valstybių gerovės režimų vieta tradicinių Europos socialinių modelių tipologijoje. - *Filosofija. Sociologija* 20(2), 130-143.
235. Solnyškinienė J. (2000). *Valstybinio turto privatizavimo politika ir jos įgyvendinimas*: soc. m. dr. disertacija. Kaunas: KTU.
236. Smits A., Mulder C. (2007). Family dynamics and first-time homeownership. Paper presented at the 2007 Population Association of America Annual Meeting. Prieiga per internetą: <http://paa2007.princeton.edu/download.aspx?submissionId=71061>
237. Solow R. M. (1956). A Contribution to the Theory of Economic Growth. - *Quarterly Journal of Economics* 70(1), 65–94.
238. Solow R. M. (1957). Technical Change and the Aggregate Production Function. - *Review of Economics and Statistics* 39(3), 312–320.
239. Ssewamala F. M. (2008). A Novel Economic Intervention to Reduce HIV Risks Among School-Going AIDS Orphans in Rural Uganda. - *Journal of Adolescent Health*, 42.
240. Standing G. (2005). CI, COAG and COG: a comment on a debate. In Ackerman B., Alstott A., Van Parijs P. (Eds.), *Redesigning Distribution: Basic Income and Stakeholder Grants as Cornerstones for an Egalitarian Capitalism*. London: Verso.
241. Stankūnienė V., Eidukienė V., Gruževskis B., Jančaitytė R., Mikalauskaitė A., Paluckienė J. (2001). *Paramos šeimai politika. Samprata ir patyrimas*. Kolektyvinė monografija. Vilnius: Lietuvos filosofijos ir sociologijos institutas.
242. Stankūnienė V., Jasilionienė A., Jančaitytė R. (2005). *Šeima, vaikai, šeimos politika: modernėjimo prieštaros*. Kolektyvinė monografija. Vilnius: Socialinių tyrimų institutas.
243. Stankūnienė V., Jonkarytė A., Mikulionienė S., Mitrikas A.A., Maslauskaitė A. (2003). *Šeimos revoliucija: iššūkiai šeimos politikai*. Kolektyvinė monografija. Vilnius: Socialinių tyrimų institutas.

244. Statistics Estonia. (2012). Prieiga per internetą: <http://www.stat.ee/>
245. Šileika A., Tamašauskienė Z. (2003). Piniginė parama šeimoms, jos efektyvumas ir tobulinimo kryptys. – *Tiltai* 23(2), 45-54.
246. Šileika A., Tamašauskienė Z., Zaleskis E. (2009). Gyvenimo lygis ir jo lyginamoji analizė Lietuvoje ir kitose Europos Sąjungos šalyse. - *Socialiniai tyrimai* 17(3), 84-95.
247. Šileika A., Zabarauskaitė R. (2006). Skurdas, jo matavimas ir tendencijos Lietuvoje. – *Ekonomika* 74, 64-78.
248. Šileika A., Zabarauskaitė R. (2009). Skurdas: metodologijos klausimai ir lygis Lietuvoje. - *Socialinis darbas* 8(1), 17-27.
249. Šimėnas A. (1996). *Ekonomikos reforma Lietuvoje*. Vilnius: Pradai.
250. Thaler R., Benartzi S. (2004). Save More Tomorrow: Using behavioral economics to increase employee saving. - *Journal of Political Economy* 112(1), 164–187.
251. Thaler R., Sunstein C. (2008). *Nudge. Improving decisions about health, wealth and happiness*. New Haven: Yale University Press.
252. Tobin J., Pechman J. A., Mieszkowski P. M. (1967). Is a Negative Income Tax Practical? - *The Yale Law Journal* 77(1), 1-27.
253. Tobin J. (1968). Raising the Incomes of the Poor. In K. Gordon (ed.), *Agenda for the Nation*. Washington, DC: The Brookings Institution, pp. 77-116.
254. U.S. Census Bureau. (2009). Money Income of Households. Prieiga per internetą: <http://www.census.gov/compendia/statab/2012/tables/12s0691.pdf>
255. Van Parijs P. (2005a). Basic Income versus Stakeholder Grants: Some afterthoughts on how best to reinvent distribution. In Ackerman B., Alstott A., Van Parijs P. (Eds.), *Redesigning Distribution: Basic Income and Stakeholder Grants as Cornerstones for an Egalitarian Capitalism*. London: Verso.
256. Van Parijs P. (2005b). Basic Income: A simple and powerful idea for the 21st century. In Ackerman B., Alstott A., Van Parijs P. (Eds.), *Redesigning Distribution: Basic Income and Stakeholder Grants as Cornerstones for an Egalitarian Capitalism*. London: Verso.
257. Van Slambrouck P. (2010). My lender, my friend: Lending circles with a Latino twist. - *Christian Science Monitor* 2010
258. Varian H. R. (2004). *Mikroekonomika. Šiuolaikinis požiūris*. Vlnius: Margi raštai.
259. Wheeler-Brooks J. (2008). *Focus groups with SEED parents: How parents decide to participate, open accounts, and save*. SEED Research Report. Lawrence, KS: University of Kansas.
260. White S. (2003). *The Civic Minimum: On the Rights and Obligations of Economic Citizenship*. Oxford: Oxford University Press.
261. White S. The Citizen's Stake and Paternalism. (2005). In Ackerman B., Alstott A., Van Parijs P. (Eds.), *Redesigning Distribution: Basic Income and Stakeholder Grants as Cornerstones for an Egalitarian Capitalism*. London: Verso.

262. White S. (2006). Assets. Prieiga per internetą: <http://compassonline.org.uk/publications/thinkpieces>
263. Williams R. T. (2003). *The Impact of Household Wealth and Poverty on Child Outcomes: Examining Asset Effects*. Daktaro disertacija. Washington University in St. Louis.
264. Williams Shanks R. T. (2007). The Impacts of Household Wealth on Child Development. - *Journal of Poverty* 11(2), 93-116.
265. Williams Shanks T. R., Johnson T., Nicoll K. (2008). *Helping people act on their hopes rather than their fears: Lessons from non-enrollees in the SEED initiative*. SEED Research Report. Lawrence, KS: University of Kansas.
266. Williams Shanks T. R., Kim, Y., Loke V. (2010). Assets and child well-being in developed countries. - *Children and youth services review* 32(11), 1488-1496.
267. Willis L. (2008). Evidence and ideology in Assessing the Effectiveness of Financial Literacy Education. - *University of Pennsylvania Law School paper* 206. Prieiga per internetą: <http://lsr.nellco.org/cgi/viewcontent.cgi?article=1211&context=upenn/wps>.
268. Widerquist K., Lewis M. A. (1997). An Efficiency Argument for the Guaranteed Income. - *Working Paper* No. 212.
269. Woo L. G., Schweke F. W., Bucholz D. (2004). *Hidden in plain sight*. CFED Report. Washington, DC: CFED.
270. Yeung W., Conley D. (2008). Black–White achievement gap and family wealth. - *Child Development* 79(2), 303–324.
271. Zabarauskaitė R. (2004). Socialinių – ekonominių rodiklių panaudojimas skurdo bei jo priežasčių tyrimui Lietuvos regionuose. - *Veršlas, vadyba ir studijos* 2004, 253 – 264.
272. Zabarauskaitė R. (2005). Socialiniai – ekonominiai veiksniai, lemiantys skurdo atsiradimą Lietuvoje: regioninis aspektas. - *Lietuvos statistikos darbai* 42, 22 – 28.
273. Zabarauskaitė R. (2007). Šalies ekonominio augimo bei gyventojų užimtumo įtaka skurdo mažinimui Lietuvoje. - *Veršlas, vadyba ir studijos* 2006, 105–116.
274. Zabarauskaitė R., Blažienė I. (2012). Income Inequality in the Context of Economic Cycles. - *Veršlas: teorija ir praktika* 13(2), 107-115.
275. Zhan M., Sherraden M. (2003). Assets, expectations, and children's educational achievement in female-headed households. - *Social Service Review* 2003, 191-211.
276. Zhan M. (2006). Assets, parental expectations and involvement, and children's educational performance. - *Children and Youth Services Review* 28(8), 961-975.
277. Zhan M., Sherraden M. (2009). Assets and liabilities, educational expectations, and children's college degree attainment. - *CSD Working Paper* 09-60. St. Louis, MO: Washington University, Center for Social Development.

278. Zhan M., Sherraden M. (2010). Assets and liabilities, race/ ethnicity, and children's college education. - *CSD Working Paper 10-08*. St. Louis, MO: Washington University, Center for Social Development.
279. Zonta M. (2004). *The role of ethnic banks in the residential patterns of Asian Americans: The case of Los Angeles*. Daktaro disertacija. Los Angeles, CA: University of California.
280. Zou L., Sherraden M. (2009). From "dead" savings to assets for life: Perspectives on the Retirement Social Insurance Pilot Project in Hutubi, China. - *Asia Pacific Journal of Social Work and Development* 19(1), 96-115.
281. Zou L., Sherraden M. (2010). Assets for children: Experiences in Asia and implications for China. - *US-China Education Review* 7(8).
282. Žalimienė L. (2011). „Socialiai remtini“, „socialinės rizikos“, „globotiniai“... Kokią visuomenę konstruoja Lietuvos socialinės paramos politika? - *Kultūra ir visuomenė* 2(1), 49-60.
283. Žalimienė L., Lazutka R. (2009). Socialinės globos paslaugos Lietuvoje: nuo hierarchinio prie mišrios globos ekonomikos modelio. - *Pinigų studijos* 13(2), 22–36.

PRIEDAI

1 priedas. Lito ir užsienio valiutų santykiai 2012-12-31

valiuta	kodas	kursas	
D. Britanijos svaras sterlingų	GBP	4,2015	LTL
JAV doleris	USD	2,606	LTL
Kanados doleris	CAD	2,6204	LTL
Singapūro doleris	SGD	2,1431	LTL
100 P. Korėjos vonų	KRW	0,2455	LTL
100 Taivano dolerių	TWD	9,0139	LTL
Honkongo doleris	HKD	0,3376	LTL

2 priedas. Vaikų galimybių fondo dydžio dinamika

kai nėra investuojamos asmeninės lėšos, mln. Lt

Metai	Išmokos naujagimiams	Išmokos 6-mečiams	Išmokos 12-mečiams	Valst. koinvesticijos	Valstybės išmokos VISO	Invest. prieaugis	Fondo turto pokytis	Sukauptos valstybės išmokos	Sukauptas invest. prieaugis	Fondo dydis VISO
2014	126	0	0	0	126	0	126	126	0	126
2015	127	0	0	2	129	6	135	255	6	261
2016	128	0	0	4	132	13	145	387	19	407
2017	129	0	0	6	135	20	155	522	40	562
2018	130	0	0	8	138	28	166	660	68	728
2019	131	0	0	10	141	36	178	802	104	906
2020	132	41	0	12	186	45	231	987	149	1.137
2021	133	42	0	14	189	57	246	1.176	206	1.382
2022	134	42	0	16	192	69	261	1.368	275	1.643
2023	135	42	0	17	195	82	277	1.563	358	1.920
2024	136	43	0	19	198	96	294	1.761	454	2.215
2025	137	43	0	21	201	111	312	1.963	564	2.527
2026	138	43	41	23	245	126	372	2.208	691	2.899
2027	140	44	41	24	249	145	394	2.457	836	3.293
2028	141	44	42	26	252	165	417	2.709	1.000	3.709
2029	142	44	42	27	256	185	441	2.965	1.186	4.151
2030	143	45	42	29	259	208	466	3.224	1.393	4.617
2031	144	45	43	30	262	231	493	3.486	1.624	5.110

kai yra investuojamos asmeninės lėšos, mln. Lt

Metai	Išmokos naujagimiams	Išmokos 6-mečiams	Išmokos 12-mečiams	Valst. koinvesticijos	Valstybės išmokos VISO	Tėvų investicijos	Invest. prieaugis	Plaukų VISO	Sukauptos valstybės išmokos	Sukauptos tėvų investicijos	Sukauptas invest. prieaugis	Fondo dydis VISO
2014	126	0	0	0	126	0	0	126	126	0	0	126
2015	127	0	0	2	129	19	6	154	255	19	6	280
2016	128	0	0	4	132	38	14	184	387	57	20	465
2017	129	0	0	6	135	58	23	216	522	115	44	680
2018	130	0	0	8	138	77	34	249	660	192	78	930
2019	131	0	0	10	141	97	46	285	802	289	124	1.214
2020	132	41	0	12	186	117	61	363	987	406	185	1.578
2021	133	42	0	14	189	138	79	405	1.176	544	264	1.983
2022	134	42	0	16	192	158	99	449	1.368	702	363	2.433
2023	135	42	0	17	195	179	122	496	1.563	881	484	2.929
2024	136	43	0	19	198	200	146	545	1.761	1.082	631	3.474
2025	137	43	0	21	201	222	174	597	1.963	1.304	805	4.071
2026	138	43	41	23	245	244	204	693	2.208	1.547	1.008	4.764
2027	140	44	41	24	249	266	238	753	2.457	1.813	1.246	5.516
2028	141	44	42	26	252	288	276	816	2.709	2.101	1.522	6.332
2029	142	44	42	27	256	311	317	883	2.965	2.412	1.839	7.215
2030	143	45	42	29	259	333	361	953	3.224	2.745	2.199	8.168
2031	144	45	43	30	262	357	408	1.027	3.486	3.102	2.608	9.196

**3 priedas. Vaikų galimybių fondo dalyvio sąskaitos likutis
kai nėra investuojamos asmeninės lėšos, Lt**

Metai	Neskurstantis: neinvestuoja						Skurstantis: neinvestuoja					
	Valstybės išmokos	Invest. prieaugis	Fondo turto pokytis	Sukauptos valstybės išmokos	Sukauptas invest. prieaugis	Sąskaitos likutis VISO	Valstybės išmokos	Invest. prieaugis	Fondo turto pokytis	Sukauptos valstybės išmokos	Sukauptas invest. prieaugis	Sąskaitos likutis VISO
2014	3.000	0	3.000	3.000	0	3.000	6.000	0	6.000	6.000	0	6.000
2015		150	150	3.000	150	3.150		300	300	6.000	300	6.300
2016		158	158	3.000	308	3.308		315	315	6.000	615	6.615
2017		165	165	3.000	473	3.473		331	331	6.000	946	6.946
2018		174	174	3.000	647	3.647		347	347	6.000	1.293	7.293
2019		182	182	3.000	829	3.829		365	365	6.000	1.658	7.658
2020	1.000	191	1.191	4.000	1.020	5.020	2.000	383	2.383	8.000	2.041	10.041
2021		251	251	4.000	1.271	5.271		502	502	8.000	2.543	10.543
2022		264	264	4.000	1.535	5.535		527	527	8.000	3.070	11.070
2023		277	277	4.000	1.812	5.812		553	553	8.000	3.623	11.623
2024		291	291	4.000	2.102	6.102		581	581	8.000	4.204	12.204
2025		305	305	4.000	2.407	6.407		610	610	8.000	4.815	12.815
2026	1.000	320	1.320	5.000	2.728	7.728	2.000	641	2.641	10.000	5.455	15.455
2027		386	386	5.000	3.114	8.114		773	773	10.000	6.228	16.228
2028		406	406	5.000	3.520	8.520		811	811	10.000	7.040	17.040
2029		426	426	5.000	3.946	8.946		852	852	10.000	7.891	17.891
2030		447	447	5.000	4.393	9.393		895	895	10.000	8.786	18.786
2031		470	470	5.000	4.863	9.863		939	939	10.000	9.725	19.725
2032		493	493	5.000	5.356	10.356		986	986	10.000	10.712	20.712

kai yra investuojamos asmeninės lėšos, Lt

Neskurstantis: investuoja									
Metai	Valstybės išmokos	Tėvų investicijos	Invest. prieaugis	Fondo turto pokytis	Sukauptos valstybės išmokos	Sukauptos investicijos	Sukauptas invest. prieaugis	Sąskaitos likutis VISO	
2014	3.000		0	3.000	3.000	0	0	3.000	
2015		600	150	750	3.000	600	150	3.750	
2016		600	188	788	3.000	1.200	338	4.538	
2017		600	227	827	3.000	1.800	564	5.364	
2018		600	268	868	3.000	2.400	833	6.233	
2019		600	312	912	3.000	3.000	1.144	7.144	
2020	1.000	600	357	1.957	4.000	3.600	1.501	9.101	
2021		600	455	1.055	4.000	4.200	1.957	10.157	
2022		600	508	1.108	4.000	4.800	2.464	11.264	
2023		600	563	1.163	4.000	5.400	3.028	12.428	
2024		600	621	1.221	4.000	6.000	3.649	13.649	
2025		600	682	1.282	4.000	6.600	4.331	14.931	
2026	1.000	600	747	2.347	5.000	7.200	5.078	17.278	
2027		600	864	1.464	5.000	7.800	5.942	18.742	
2028		600	937	1.537	5.000	8.400	6.879	20.279	
2029		600	1.014	1.614	5.000	9.000	7.893	21.893	
2030		600	1.095	1.695	5.000	9.600	8.988	23.588	
2031		600	1.179	1.779	5.000	10.200	10.167	25.367	
2032		600	1.268	1.868	5.000	10.800	11.435	27.235	
Skurstantis: investuoja									
Valstybės išmokos	Tėvų investicijos	Valstybės koinvesticijos	Invest. prieaugis	Fondo turto pokytis	Sukauptos valstybės išmokos	Sukauptos tėvų investicijos	Sukauptos valst. koinvesticijos	Sukauptas invest. prieaugis	Sąskaitos likutis VISO
6.000			0	6.000	6.000	0	0	0	6.000
	300	300	300	900	6.000	300	300	300	6.900
	300	300	345	945	6.000	600	600	645	7.845
	300	300	392	992	6.000	900	900	1.037	8.837
	300	300	442	1.042	6.000	1.200	1.200	1.479	9.879
	300	300	494	1.094	6.000	1.500	1.500	1.973	10.973
2.000	300	300	549	3.149	8.000	1.800	1.800	2.522	14.122
	300	300	706	1.306	8.000	2.100	2.100	3.228	15.428
	300	300	771	1.371	8.000	2.400	2.400	3.999	16.799
	300	300	840	1.440	8.000	2.700	2.700	4.839	18.239
	300	300	912	1.512	8.000	3.000	3.000	5.751	19.751
	300	300	988	1.588	8.000	3.300	3.300	6.739	21.339
2.000	300	300	1.067	3.667	10.000	3.600	3.600	7.806	25.006
	300	300	1.250	1.850	10.000	3.900	3.900	9.056	26.856
	300	300	1.343	1.943	10.000	4.200	4.200	10.399	28.799
	300	300	1.440	2.040	10.000	4.500	4.500	11.839	30.839
	300	300	1.542	2.142	10.000	4.800	4.800	13.381	32.981
	300	300	1.649	2.249	10.000	5.100	5.100	15.030	35.230
	300	300	1.761	2.361	10.000	5.400	5.400	16.791	37.591

4 priedas. Apklausos anketa

Šiuo metu yra atliekama reprezentatyvi Lietuvos gyventojų apklausa, kurios tikslas – išsiaiškinti Lietuvos gyventojų požiūrį į naują socialinės politikos formą.

Šiandieninė socialinė politika remia asmenis, ištikčius sunkumų, bet nėra skirta ugdyti jų galimybėms.

Siūlomas naujos socialinės politikos įgyvendinimo būdas - vaikų taupymo sąskaitos, į kurias šalies Vyriausybė pervestų tam tikrą sumą pinigų vaikui gimus (pvz., 3 000 Lt), sulaukus 6 m. (dar 1 000 Lt) ir sulaukus 12 m. (dar 1 000 Lt). Vaiko taupymo sąskaitą taip pat galėtų papildyti jo tėvai arba globėjai. Lėšų, esančių vaiko taupymo sąskaitoje, nebūtų galima panaudoti iki vaikas sulauks 18 m.

Ši nauja vaikų taupymo sąskaitų politika nepanaikintų jokių šiandien galiojančių socialinės politikos išmokų, tai būtų papildoma socialinė politika.

Maloniai Jus kviečiame sudalyvauti apklausoje ir atsakyti į pateiktus klausimus.

Iš anksto dėkojame už Jūsų nuomonę ir skirtą laiką.

Ši apklausa yra mokslo daktaro disertacijos „Turtu pagrįstos gerovės įgyvendinimo galimybės Lietuvoje“ dalis.

Apklausa yra anoniminė. Visi Jūsų pateikti atsakymai bus analizuojami apibendrintai.

APKLAUSOS ANKETA

1) Kokio dydžio pradinį indėlį į vaikų taupymo sąskaitas turėtų įdėti šalies Vyriausybė, kad tokia politika Jums būtų patraukli?

- Iki 1 000 Lt
- 1 000 – 2 000 Lt
- 2 000 – 3 000 Lt
- 3 000 – 5 000 Lt
- 5 000 – 10 000 Lt
- Daugiau nei 10 000 Lt
- Neturiu nuomonės

2) Kokio dydžio suma turėtų būti sukaupta vaiko sąskaitoje, jam sulaukus 18 m., kad tai suteiktų jam didesnes galimybes (studijuoti, pradėti savo verslą, sumokėti pradinę įmoką už būstą, jaustis nepriklausomam ir pan.)?

- Iki 5 000 Lt
- 5 000 – 10 000 Lt
- 10 000 – 20 000 Lt
- 20 000 – 50 000 Lt
- 50 000 – 100 000 Lt
- Daugiau nei 100 000 Lt
- Neturiu nuomonės

3) Ar lėšos, sukauptos vaiko sąskaitoje, turėtų būti naudojamos tik keliems aiškiai apibrėžtiems iš anksto nustatytiems tikslams (pvz., studijoms, pradėti savo verslą, sumokėti pradinę įmoką už būstą), ar jų panaudojimas turėtų būti be jokių apribojimų?

Lėšas naudoti tik keliems aiškiai apibrėžtiems tikslams

(jei pasirinkote šį atsakymo variantą, žemiau pažymėkite, kokiems tikslams turėtų būti leidžiama panaudoti sukauptas lėšas; galima pasirinkti kelis atsakymo variantus)

- studijuoti
- pradėti savo verslą
- sumokėti pradinę įmoką už būstą
- pradėti kaupti pensijai
- apmokėti medicininės ir sveikatos išlaidas
- įsigyti automobilį
- keliauti ir atostogauti

Lėšas naudoti be jokių apribojimų

Neturiu nuomonės

4) Ar, Jūsų nuomone, vaikams būtų reikalingi finansinio raštingumo didinimo kursai arba finansų planavimo ir valdymo pamokos mokyklose, kad jie žinotų, kaip elgtis, kai sulauks 18 metų ir gaus vaiko sąskaitoje sukauptas lėšas?

Būtų reikalingi ribotos apimties (pvz., 10 val. ar 20 val.) finansinio raštingumo kursai

Būtų reikalingos privalomos finansų planavimo ir valdymo pamokos vidurinėje mokykloje

Nereikia nei tokių kursų, nei tokių pamokų

Neturiu nuomonės

5) Jeigu tokia naujoviška socialinė politika būtų sukurta ir jūs turėtumėte vaikų, kuriems būtų atidarytos investicinės sąskaitos, į kurias pradinį indėlį padėtų šalies Vyriausybė, ar jūs pats/pati reguliariai papildytumėte jūsų vaiko investicinę sąskaitą tam tikra pinigų suma?

TAIP, reguliariai papildyčiau vaiko investicinę sąskaitą

(jei pasirinkote šį atsakymo variantą, žemiau pažymėkite, kokią sumą per mėnesį įdėtumėte į vaiko investicinę sąskaitą. Pastaba: jūsų įdėtų lėšų iš investicinės sąskaitos nebūtų galima išimti, iki jūsų vaikas sulauks 18 metų)

- kas mėnesį į vaiko investicinę sąskaitą įdėčiau 10 Lt
- kas mėnesį į vaiko investicinę sąskaitą įdėčiau 25 Lt
- kas mėnesį į vaiko investicinę sąskaitą įdėčiau 50 Lt
- kas mėnesį į vaiko investicinę sąskaitą įdėčiau 100 Lt
- kas mėnesį į vaiko investicinę sąskaitą įdėčiau daugiau negu 100 Lt

NE, vaiko investicinės sąskaitos nepapildyčiau

(jei pasirinkote šį atsakymo variantą, žemiau pažymėkite, kodėl neįdėtumėte papildomų lėšų į vaiko investicinę sąskaitą)

- tam neturiu finansinių galimybių
- tokiai politikai nepritariu
- neaktualu, nes neturiu vaikų
- neaktualu, nes mano vaikai jau užauginti

Neturiu nuomonės

6) Įsivaizduokite, Jums į vaiko sąskaitą įdėjus 100 Lt (ar kitą sumą), lygiai tiek pat įdėtų Vyriausybė. Ar tokiu atveju Jūs pats/pati reguliariai papildytumėte jūsų vaiko investicinę sąskaitą tam tikra pinigų suma?

TAIP, reguliariai papildyčiau vaiko investicinę sąskaitą

(jei pasirinkote šį atsakymo variantą, žemiau pažymėkite, kokią sumą per mėnesį įdėtumėte į vaiko investicinę sąskaitą. Pastaba: jūsų įdėtų lėšų iš investicinės sąskaitos nebūtų galima išimti, iki jūsų vaikas sulauks 18 metų)

kas mėnesį į vaiko investicinę sąskaitą įdėčiau 10 Lt

kas mėnesį į vaiko investicinę sąskaitą įdėčiau 25 Lt

kas mėnesį į vaiko investicinę sąskaitą įdėčiau 50 Lt

kas mėnesį į vaiko investicinę sąskaitą įdėčiau 100 Lt

kas mėnesį į vaiko investicinę sąskaitą įdėčiau daugiau negu 100 Lt

NE, vaiko investicinės sąskaitos nepapildyčiau

(jei pasirinkote šį atsakymo variantą, žemiau pažymėkite, kodėl neįdėtumėte papildomų lėšų į vaiko investicinę sąskaitą)

tam neturiu finansinių galimybių

tokiai politikai nepritariu

neaktualu, nes neturiu vaikų

neaktualu, nes mano vaikai jau užauginti

Neturiu nuomonės

7) Jeigu tokia naujoviška socialinė politika būtų sukurta ir Vyriausybė pervestų tam tikrą sumą pinigų vaikui gimus (pvz., 3000 Lt), sulaukus 6 m. (dar 1000 Lt) ir sulaukus 12 m. (dar 1000 Lt), ar, Jūsų nuomone, tokia politika galėtų paskatinti didesnę gimstamumą Lietuvoje?

TAIP, paskatintų

NE, nepaskatintų, nes tai per mažos išmokos

NE, nepaskatintų, nes apsisprendimas, kiek turėti vaikų, nepriklauso nuo jokios socialinės politikos

Neturiu nuomonės

8) Aprašyta socialinė politika, numatanti, jog Vyriausybė pervestų 3000 Lt į kiekvieno naujagimio investicinę sąskaitą, kasmet šalies biudžetui kainuotų apie 100 mln. Lt. Jeigu tokia socialinė politika būtų sukurta, reikėtų surasti jos finansavimo šaltinius. Ar pritariate, jog tokia politika būtų finansuojama šiais šaltiniais:

(Pastaba: prie kiekvienos iš alternatyvų pažymėkite „pritariu“ arba „nepritariu“)

- Įvedus nekilnojamojo turto mokestį, kurį mokėtų visi Lietuvos gyventojai

pritariu

nepritariu

- Gyventojų pajamų mokestį padidinus 1 proc. punktu, t.y. nuo 15 proc. iki 16 proc.

pritariu

nepritariu

- Papildomomis mokestinėmis pajamomis, įvedus progresinį gyventojų pajamų mokesčio tarifą
 - pritariu
 - nepritariu
- Sumažinus dabar mokamą vienkartinę išmoką naujagimiui nuo 1 430 Lt iki 1 000 Lt
 - pritariu
 - nepritariu

9) Ar Jūs pritartumėte aptartai naujoviškai socialinei politikai, kuri visiems Lietuvos vaikams sukurtų investicines sąskaitas, į kurias pradinį indėlį padėtų šalies Vyriausybė?

- TAIP
- NE
- Trūksta informacijos apsispręsti
- Neturiu nuomonės

A) Jūsų mėnesio pajamos:

- nėra nuolatinių pajamų
- iki 1.000 Lt
- 1.000 – 2.000 Lt
- 2.000 – 3.000 Lt
- 3.000 – 5.000 Lt
- virš 5.000 Lt
- atsisakė nurodyti

B) Jūsų užsiėmimas:

- moksleivis
- studentas
- samdomas darbuotojas
- verslininkas
- kita

C) Jūsų lytis:

- vyras
- moteris

D) Jūsų gyvenamoji vieta:

- Vilnius, Kaunas, Klaipėda
- kita

E) Jūsų amžius:

- 16-25 m.
- 26-35 m.
- 36-45 m.
- 46-50 m.

F) Jūsų išsilavinimas:

- nebaigtas vidurinis
- vidurinis
- aukštesnysis
- aukštasis

G) Jūsų šeiminei padėtis:

- Nevedęs / netekėjusi
- Gyvenu nesusituokęs
- Vedęs / ištekejusi
- Išsiskyręs / išsiskyrusi
- Našlys / našlė

H) Ar turite vaikų?

- neturiu
- 1
- 2
- 3 ir daugiau